

**REGJIMET PASURORE MARTESORE JO ME KONTRATË.
RASTI I REPUBLIKËS SË MAQEDONISË SË VERIUT ME
FOKUS KRAHASUES ME LEGJISLACIONIN SHQIPTAR**

Albana Metaj-Stojanova

Dorëzuar

Universitetit Europian të Tiranës
Shkollës Doktorale

Në përmbushje të detyrimeve të programit të Doktoratës në Shkenca Juridike,
profili E Drejtë Civile, për marrjen e gradës shkencore “Doktor”

Udhëheqës shkencor: Prof. Dr. Arta Mandro

Numri i fjalëve: 78.727

Tiranë, Maj, 2019

DEKLARATA E AUTORËSISË

Ky punim është rezultat i një pune kërkimore të bazuar në kritere akademike dhe shkencore. Ai nuk përmban materiale të shkruara apo publikuara nga persona të tjerë përveçse në rastet e citimeve dhe referencave, të vendosura sipas një bibliografie të mirëpërcaktuar.

© Albana Metaj-Stojanova

ABSTRAKTI

Martesa është një nga institucionet më të rëndësishme sociale dhe juridike. Momenti i lidhjes së martesës shoqërohet me lindjen e të drejtave dhe detyrimeve të ndërsjella për bashkëshortët, të cilat janë me karakter personal dhe pasuror. Në fokus të këtij punimi janë pikërisht marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve dhe rregullimi i tyre ligjor. Tërësia e normave ligjore me të cilat rregullohen marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve përbën regjimin pasuror martesor të një vendi.

Bashkëshortët sjellin në bashkësi martesore shpesh pasuri të fituar më parë, ndërsa në martesë krijojnë dhe fitojnë bashkërisht pasuri të tjera. Ka shumë rëndësi të dihen rregullat që vendos çdo regjim pasuror mbi pasuritë e fituara nga secili bashkëshort përpara lidhjes së martesës ose gjatë saj.

Qëllimi kryesor i temës është të analizohet rregullimi ligjor i pasurisë së përbashkët dhe asaj vetjake të bashkëshortëve në Republikën e Maqedonisë së Veriut, vis à vis legjislacionit shqiptar, si dhe të ofrojë një këndvështrim lidhur me mundësitë për përmirësim të kornizës ligjore, në aspekt të mbrojtjes së të drejtave dhe realizimit të detyrimeve të bashkëshortëve në martesë. Metodologjia bazë e përdorur në këtë punim mbështetet në metoda cilësore siç janë metoda historike, ajo e rishikimit të literaturës, metoda e analizës dhe krahasimit ligjor.

Problematika kryesore e punimit lidhet me aspekte që kanë të bëjnë me pasurinë e përbashkët të bashkëshortëve, si dhe mënyrën e administrimit dhe ndarjes së saj në rast të mbarimit të martesës. A ka vend për përmirësim të legjislacionit aktual në aspekt të rregullimit të marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve? Ky punim do të tentojë t'i përgjigjet pozitivisht kësaj pyetjeje.

ABSTRACT

Marriage is one of the most important social and legal institutions. The moment of a marriage bond is accompanied by the emergence of mutual rights and obligations for spouses, which are both of personal and material character. The focus of this paper is precisely the property relations of spouses and their legal regulations. The entirety of the legal norms that regulates the property relations of spouses constitutes the marital property regime of a certain country.

Spouses often bring their previously assets to the marital union, while in marriage they together create and gain other assets. It is very important to know the rules imposed by any property regime on the gained assets by each spouse before or during the marriage.

The main purpose of the thesis is to analyze the legal regulation of the common and personal property of the spouses in the Republic of Macedonia, vis à vis the Albanian legislation, as well as provide a perspective on the possibilities for the legal framework improvement in terms of protection of the rights and fulfilment of spousal obligations in marriage. The basic methodology used in this research is based on qualitative methods such as the historical method, the literature review, the analysis method and the legal comparison.

The main issues of the research are related to aspects of the common property of the spouses, as well as the way of its administration and division in case of the termination of a marriage. Is there a room for improvement of the current legislation in terms of regulating spousal property relationships? This research will try to respond positively to this question.

DEDIKIMI

May you grow up to be righteous,

May you grow up to be true,

May you always know the truth,

And see the light inside of you.

Më të shtrenjtit Matej!

FALENDERIME

Falenderim dhe mirënjohje e thellë për udhëheqësen shkencore, Prof. Dr. Artë Mandro për inkurajimin dhe ndihmën në realizimin e këtij punimi.

Falenderime të përzemërta për familjen time, e në veçanti prindërit e mi, që më mbështetën përgjatë gjithë shkrimit të punimit.

Pa mbështetjen tuaj ky punim nuk do të ishte i mundur!

Mirënjohje!

PËRMBAJTJA E LËNDËS

Deklarata e Autorësisë

Abstrakti

Falënderime

Lista e Shkurtimeve

Fjalorth Terminologjik

KAPITULLI I – HYRJE

1.1. Objekti i punimit.....	18
1.2. Rëndësia e punimit.....	20
1.3. Hipoteza dhe pyetjet kërkimore.....	23
1.4. Metodat e kërkimit.....	23
1.5. Struktura e punimit.....	24

KAPITULLI II DISA TEORI MBI MARTESËN ME EFEKT NË REGJIMET PASURORE MARTESORE

2.1 Hyrje.....	27
2.2 Disa teori mbi natyrën e martesës.....	28
2.2.1 Teori historiko-sociologjike mbi martesën.....	29
2.2.1.1 Marksizmi mbi martesën.....	29
2.2.1.2 Lëvizja feministe mbi martesën.....	31
2.2.1.3 Teoria funksionaliste mbi martesën.....	36
2.2.2 Teori juridike mbi martesën.....	38
2.2.2.1 Teoria kontraktore mbi martesën.....	39

2.2.2.2 Teoria institucionale mbi martesën.....	41
2.2.2.3 Teoria mikse mbi martesën.....	45
2.3 Konkluzione.....	47

KAPITULLI III – ZHVILLIMI HISTORIK I REGJIMEVE PASURORE MARTESORE NË MAQEDONINË E VERIUT DHE SHQIPËRI

3.1 Hyrje.....	49
3.2 Marrëdhëniet pasurore martesore në të drejtën romako-bizantine.....	51
3.2.1 Marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve në statutet qytetare shqiptare.....	55
3.3 Marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve në të drejtën kanonike.....	56
3.4 Regjimi pasuror i bashkëshortëve në të drejtën e sheriatit.....	57
3.4.1 Dhurata martesore (mehri).....	59
3.4.2 Administrimi dhe disponimi me dhuratën martesore (mehrini).....	60
3.4.3 Shpenzimet e bashkëshortëve.....	61
3.5 Marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve në të drejtën zakonore shqiptare.....	62
3.5.1 Mirazi.....	65
3.5.2 Selemi.....	67
3.6 Regjimi pasuror i bashkëshortëve në RMV sipas të drejtës pozitive.....	67
3.6.1 Zhvillimet deri në vitin 1946.....	68
3.6.1.1 Regjimi ligjor i pasurisë së ndarë.....	69
3.6.1.2 Regjimi pasuror kontraktor.....	69
3.6.1.3 Regjimi i bashkësisë së përgjithshme pasurore.....	70
3.6.1.4 Regjimi i mirazit.....	70
3.6.1.5 Regjimi i mehrit.....	71
3.6.2 Regjimi pasuror i bashkëshortëve në RMV sipas të drejtës pozitive – zhvillimet në periudhën 1946-1992.....	71

3.6.2.1 Faza e parë: zhvillimet ligjore në vitet 1946-1971.....	72
3.6.2.2 Faza e dytë: zhvillimet ligjore në vitet 1971-1992.....	74
3.7 Regjimi pasuror i bashkëshortëve sipas të drejtës pozitive në Shqipëri – zhvillimet deri në vitin 1990.....	76
3.7.1 Regjimi pasuror i bashkëshortëve sipas Kodit Civil të Mbretërisë Shqiptare të vitit 1929 (Kodi Civil i Zogut).....	76
3.7.2 Regjimi pasuror i bashkëshortëve - zhvillimet në vitet 1944-1990.....	80
3.7.2.1 Regjimi pasuror i bashkëshortëve sipas Ligjit Nr.601/1948 “Mbi martesën”.....	81
3.7.2.2 Regjimi pasuror i bashkëshortëve sipas Kodit të Familjes të vitit 1966.....	82
3.7.2.3 Regjimi pasuror i bashkëshortëve sipas Kodit Civil të vitit 1982.....	83
3.8 Konkluzione krahasuese.....	85

KAPITULLI IV – REGJIMET PASURORE MARTESORE JO ME KONTRATË SIPAS KUADRIT LIGJOR AKTUAL NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT DHE REPUBLIKËN E SHQIPËRISË

4.1 Hyrje.....	88
4.2 Marrëdhëniet martesore në kontekstin e RMV.....	91
4.3 Autonomia e vullnetit të bashkëshortëve në përzgjedhjen e regjimit pasuror martesor në RMV dhe RSH.....	93
4.4 Pasuria e përbashkët e bashkëshortëve sipas legjislacionit të RMV dhe praktika gjyqësore.....	96
4.4.1 Kushtet për krijimin e pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve.....	97
4.4.1.1 Puna si kusht për krijimin e pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve.....	98
4.4.1.2 Bashkësia martesore si kusht për krijimin e pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve.....	100
4.4.2 Natyra juridike e pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve.....	101
4.4.3 Objekti i pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve.....	103
4.4.3.1 Sendet e luajtshme e të paluajtshme të fituara gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore.....	103

4.4.3.2 Të ardhurat e fituara nga sendet në pronësi të përbashkët.....	104
4.4.3.3 Të hollat e kursyera në bashkësinë martesore.....	105
4.4.3.4 Sendet e blera nga të ardhurat e fituara nga shitja e sendeve në pronësi të përbashkët ose të shkëmbyera me sendet në pronësi të përbashkët.....	105
4.4.3.5 Kompensimet për sendet që janë marrë ose shkatërruar nga pronësia e përbashkët.....	105
4.4.3.6 Sendet që shërbejnë për ushtrimin e veprimtarisë profesionale të bashkëshortëve.....	106
4.4.3.7 Sendet që shërbejnë për plotësimin e nevojave të përbashkëta të bashkëshortëve.....	106
4.4.3.8 Sendet që shërbejnë për plotësimin e nevojave personale të njërit prej bashkëshortëve.....	107
4.4.3.9 Sendet e fituara nga bashkëshortët jashtëmartesorë, të cilët më vonë kanë lidhur martesë.....	108
4.4.4 Regjistrimi i së drejtës së pronësisë mbi pasuritë e paluajtshme në pronësi të përbashkët të bashkëshortëve.....	108
4.5 Pasuria e veçantë e bashkëshortëve sipas legjislacionit të RMV dhe praktika gjyqësore.....	109
4.5.1 Pasuritë e fituara nga bashkëshortët para lidhjes së martesës.....	109
4.5.2 Pasuritë e fituara gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore në bazë të trashëgimisë, legut ose dhuratës.....	110
4.5.3 Pasuritë që shërbejnë për plotësimin e nevojave personale të njërit bashkëshort.....	111
4.5.4 Pasuritë e fituara nga ndarja e pasurisë së përbashkët gjatë kohëzgjatjes së martesës.....	111
4.5.5 Frutat e sendeve në pronësi të njërit bashkëshort.....	111
4.5.6 Pasuritë e fituara sipas bazave të ndryshme që paraqesin mirënjohje të veçantë.....	112
4.5.7 Veprat dhe të drejtat e autorit.....	112
4.6 Pasuritë që përbëjnë bashkësinë ligjore sipas legjislacionit të RSH.....	112
4.6.1 Pasuri që hyjnë menjëherë në bashkësi.....	113

4.6.1.1 Pasuria e fituar nga të dy bashkëshortët, së bashku ose veç e veç, gjatë martesës...	115
4.6.1.2 Veprimtaria tregtare e krijuar gjatë martesës.....	118
4.6.1.3 Statusi i veprimtarisë tregtare të krijuar para martesës.....	120
4.6.2 Pasuri që hyjnë në bashkësi në fund, nëse mbesin.....	121
4.6.2.1 Të ardhurat nga veprimtaria e veçantë e çdo bashkëshorti gjatë martesës, nëse nuk janë konsumuar deri në mbarimin e bashkëpronësisë.....	122
4.6.2.2 Frytet e mbledhura të pasurisë vetjake të çdo bashkëshorti, që nuk janë konsumuar deri në mbarimin e bashkëpronësisë.....	123
4.6.2.3 Pasuria e krijuar gjatë martesës, e caktuar për administrimin e veprimtarisë tregtare	123
4.6.3 Pasuritë që nuk bëjnë pjesë në bashkësi: pasuria vetjake e bashkëshortëve.....	124
4.6.3.1 Pasuritë e fituara para martesës.....	124
4.6.3.2 Pasuria e fituar gjatë martesës me anë të dhurimit, trashëgimisë ose legut.....	125
4.6.3.3 Pasuritë e përdorimit ngushtësisht vetjak dhe aksesoret e pasurisë vetjake.....	127
4.6.3.4 Mjetet e nevojshme të punës për ushtrimin e profesionit.....	128
4.6.3.5 Pasuria e fituar nga shpërblimi vetjak i dëmit.....	128
4.6.3.6 Pasuria e fituar nga tjetërsimi i pasurive vetjake të sipërpërmendura.....	129
4.6.3.7 Të ardhurat e përfituara si pasojë e një ankandi.....	130
4.7 Konkluzione.....	130

KAPITULLI V – E DREJTA E ADMINISTRIMIT, PËRFAQËSIMIT DHE KOMPENSIMIT NË REGJIMET PASURORE MARTESORE JO ME KONTRATË NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT DHE REPUBLIKËN E SHQIPËRISË

5.1 E drejta e administrimit dhe disponimit të pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve në RMV.....	132
5.1.1 Administrimi i pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve.....	134
5.1.2 Disponimi me pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve.....	136

5.2 Përfaqësimi i bashkëshortit të cilit i është hequr ose kufizuar aftësia e veprimit.....	138
5.3 E drejta e kompensimit në regjimin e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve në RMV.....	140
5.4 E drejta e parablerjes ndërmjet bashkëshortëve.....	142
5.5 Administrimi dhe disponimi me banesën familjare në RMV.....	143
5.5.1 Statusi ligjor i banesës familjare në aspekt krahasues.....	145
5.6 E drejta e administrimit dhe përfaqësimit ligjor në regjimin e bashkësisë ligjore në RSH	150
5.7 E drejta e kompensimit në regjimin e bashkësisë ligjore në RSH.....	150
5.8 Konkluzione krahasuese.....	153

KAPITULLI VI – MBARIMI I REGJIMIT JO ME KONTRATË

6.1 Rastet e pushimit të pronësisë së përbashkët në RMV.....	155
6.2 Pushimi i pronësisë së përbashkët me pushimin e martesës.....	155
6.3 Ndarja e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve në RMV.....	156
6.3.1 Ndarja me marrëveshje e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve.....	157
6.3.2 Sistemet e ndarjes së pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve.....	159
6.3.3 Ndarja gjyqësore e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve.....	160
6.3.3.1 Ndarja e pronësisë së përbashkët në procedurë jokontestimore.....	160
6.3.3.2 Ndarja e pronësisë së përbashkët në procedurë kontestimore.....	163
6.3.3.3 Personat që kanë të drejtë të kërkojnë ndarjen e pronësisë së përbashkët.....	165
6.4 Efektet e pushimit të pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve.....	167
6.5 Realizimi i ndarjes së pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve.....	168
6.5.1 Përcaktimi i sendeve që përbëjnë objektin e ndarjes.....	168
6.5.2 Përcaktimi i pjesëve të bashkëshortëve nga pronësia e përbashkët.....	170
6.5.3 Kriteret plotësuese për ndarjen e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve.....	171

6.5.3.1 Sendet që shërbejnë për ushtrimin e veprimtarisë së bashkëshortit.....	171
6.5.3.2 Sendet që shërbejnë për nevojat personale të njërit bashkëshort.....	172
6.5.3.3 Sendet që u shërbejnë fëmijëve ose që i janë dedikuar përdorimit të drejtpërdrejtë nga ana e fëmijëve.....	172
6.5.3.4 Sendet e amvisërisë.....	173
6.5.4 Kthimi i dhuratave.....	173
6.6 Shkaqet e mbarimit të bashkësisë ligjore në RSH.....	175
6.6.1 Mbarimi i regjimit pasuror martesor të bashkësisë ligjore sipas Kodit të Familjes së RSH.....	175
6.6.2 Mbarimi i bashkësisë me marrëveshje të bashkëshortëve.....	176
6.6.3 Mbarimi me pjesëtim gjyqësor i bashkësisë.....	176
6.6.3.1 Faza e parë e gjykimit.....	177
6.6.3.2 Faza e dytë e gjykimit.....	179
6.7 Konkluzione krahasuese.....	180
 KAPITULLI VII – PËRFUNDIME DHE REKOMANDIME.....	 182
 BIBLIOGRAFIA.....	 192

Lista e Shkurtimeve

CEDAW	Konventa për Eleminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave
CRC	Konventa për të Drejtat e Fëmijës
ECHR	Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut
ICESCR	Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore
KC	Kodi Civil
KF	Kodi i Familjes
KLD	Kanuni i Lekë Dukagjinit
KPC	Kodi i Procedurës Civile
LF	Ligji për Familjen
LT	Ligji për Trashëgiminë
LFK	Ligji për Familjen i Kosovës
LMD	Ligji për Marrëdhëniet Detyimore
LPDTS	Ligji për Pronësi dhe të Drejta të Tjera Sendore
LPJ	Ligji për Procedurë Jashtëkontestimore
LPK	Ligji për Procedurë Kontestimore
OKB	Organizata e Kombeve të Bashkuara
RFPJ	Republika Federale Popullore e Jugosllavisë
RMV	Republika e Maqedonisë së Veriut
RPM	Republika Popullore e Maqedonisë
RPSH	Republika Popullore e Shqipërisë
RSFJ	Republika Socialiste Federative e Jugosllavisë
RSH	Republika e Shqipërisë
UDHR	Deklarata Universale për të Drejtat e Njeriut

Fjalorth Terminologjik

~A

Administrim i pasurisë/sendit – Ky koncept haset zakonisht tek bashkëpronësia e sendit të përbashkët, ku përfshihet dhe bashkëpronësia midis bashkëshortëve dhe nënkupton përcaktimin e llojit dhe mënyrës së përdorimit të sendit të përbashkët nga ana e bashkëpronarëve, të lidhur ngushtë me lidhjen e kontratave që kanë si objekt sendin, vënien e tij në hipotekë, lënien peng etj.

~B

Banesa familjare - nënkupton një banesë (ndërtesë, strukturë, mjet ose anije) në të cilën familja zakonisht banon. Koncepti i "banesës familjare" është më i gjerë, sepse përfshin një sërë asetesh, të luajtshme dhe të paluajtshme, të cilat shërbejnë për ekzistencën e familjes dhe për ruajtjen e interesave, në të cilat shprehet dhe artikullohet jeta familjare.

~D

Disponim i sendit – E drejta e pronarit që me veprime juridike si shitja, shkëmbimi, heqja dorë nga një e drejtë mbi sendin, vënia hipotekë apo ngarkimi me barrë, të ndryshojë gjendjen juridike të sendit.

~G

Gëzim i sendit – E drejta e pronarit për ta përdorur ose shfrytëzuar sendin sipas destinacionit të tij ekonomik, qoftë vetë, qoftë duke e dhënë në përdorim të të tjerëve me haupërdorje apo qera, me qëllimin për të nxjerrë të ardhura prej tij.

~K

Kontratë martesore (*pacta nuptialia*) – Akt juridik, me anë të të cilit bashkëshortët përcaktojnë regjimin pasuror martesor para ose pas lidhjes së martesës.

~P

Pasuri e paluajtshme – Janë ato sende, të cilat nuk mund të zhvendosen nga njëri vend në tjetrin pa dëmtuar thelbin e tyre, të tilla si tokat (bujqësore, ndërtimore, pyjore apo kullota), ndërtesat, dhe çdo gjë që është e trupëzuar në mënyrë të qëndrueshme e të vazhdueshme me tokën ose ndërtesën¹, si dhe aksesoret apo pjesët përbërëse, që destinohen të jenë në funksion të sendit të paluajtshtëm.

Pasuri e përbashkët e bashkëshortëve – Pasuria që bashkëshortët krijojnë gjatë martesës (term i përdorur nga legjislacioni maqedonas, i barazvlefshëm me bashkësinë ligjore, sipas

¹ Neni 13 LPDTS i RM

legjislacionit shqiptar).

Pasuri e veçantë e bashkëshortëve – Pasuria që secili bashkëshort ka pasur në momentin e lidhjes së martesës (term i përdorur nga legjislacioni maqedonas, i barazvlefshëm me pasurinë vetjake të bashkëshortëve, sipas legjislacionit shqiptar).

Pasuri vetjake e bashkëshortëve – Përfshin të gjitha sendet që i përkisnin secilit bashkëshort përpara lidhjes së martesës, si në bashkëpronësi me të tjerë, ashtu dhe në mënyrë individuale.

~R

Regjim i bashkësisë ligjore – Një nga llojet e regjimeve pasurore martesore, që parashikon detyrime të caktuara ndaj bashkëshortëve, lidhur me sendet që përbëjnë pasurinë bashkëshortore dhe zbatohet automatikisht nëse bashkëshortët nuk kanë zgjedhur ndonjë regjim të caktuar martesor.

Regjim i bashkësisë me kontratë – Sipas këtij regjimi, me anë të kontratës të nënshkruar para noterit, përpara lidhjes së martesës, bashkëshortët vendosin për mënyrën sesi do të gëzojnë, administrojnë apo disponojnë sendet e vëna gjatë martesës, ku këto të drejta mbi sendet mund të jenë të barabarta, ose më të mëdha në favor të njërit apo tjetrit bashkëshort, sipas vullnetit të bashkëshortëve.

Regjim i pasurive të ndara – Sipas këtij regjimi, në lidhje me bashkëpronësinë ndërmjet bashkëshortëve zbatohen rregullat e bashkëpronësisë në pjesë, ku çdo pasuri e fituar nga njëri bashkëshort gjatë martesës, është pasuri vetëm e tij, me përjashtim të sendeve që janë të nevojshme për mbajtjen e familjes.

Regjime pasurore martesore – Tërësia e normave dhe rregullave juridike, që përcaktojnë mënyrën e gëzimit, administrimit dhe disponimit të pasurisë bashkëshortore, si dhe të drejtat, detyrimet dhe tagrat që kanë bashkëshortët kundrejt pasurive vetjake apo atyre të bashkësisë sipas llojit të regjimit.

~Z

Zgjidhja e martesës – Është një term që përdoret në mënyra të ndryshme nga ligjvënësi në RMV dhe RSH. Sipas legjislacionit shqiptar, zgjidhja e martesës është një nga mënyrat e mbarimit të martesës dhe nënkupton divorcin apo shkurorëzimin. Sipas legjislacionit të RMV, zgjidhja e martesës përkon me termin “mbarim i martesës” të përdorur nga KF i RSH. Kështu, mënyrat e zgjidhjes së martesës sipas LF të RMV janë: me vdekjen e njërit prej bashkëshortëve, me shpalljen e bashkëshortit të zhdukur për të vdekur, me anulim dhe me shkurorëzim të martesës.

KAPITULLI I: HYRJE

1.1 Objekti i punimit

Martesa është një nga institucionet më të rëndësishme sociale dhe juridike. Pavarësisht transformimeve të pësuar, shtimit të numrit të divorceve dhe rritjes së numrit të fëmijëve të lindur jashtë martese², ajo vazhdon të jetë baza kryesore për krijimin e familjes. Ligji për Familjen i Republikës së Maqedonisë së Veriut³, [RMV] jep këtë përkufizim për martesën: *“Martesa është bashkësi jetësore e rregulluar me ligj e një burri dhe një gruaje, në të cilën realizohen interesat e bashkëshortëve, familjes dhe shoqërisë”* (neni 6, LF). Pothuaj të njëjtën linjë e gjejmë edhe në KF të RSH.⁴

Punimi do të fokusohet tek interesat e bashkëshortëve në martesë e më konkretisht, tek interesat pasurore të tyre. Bashkëshortët, shpesh, sjellin në martesë pasuri të fituar më parë. Gjatë martesës krijojnë bashkërisht pasuri të reja. Këto realizohen, në baza të ndryshme juridike siç mund të jenë të ardhurat nga puna, dhuratat ose trashëgimia.

Qëllimi kryesor i këtij punimi është të analizojë mënyrën dhe modelet ligjore të rregullimit të marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve, si dhe të ofrojë një këndvështrim lidhur me mundësitë për përmirësim në aspekt të mbrojtjes dhe realizimit të interesave pasurore të bashkëshortëve në martesë, si dhe në rast të zgjidhjes së martesës.

Por nga ana tjetër, martesa është bashkësi jetësore e rregulluar me ligj. Si e tillë, martesa është një institucion social vital, në të cilin nuk realizohen vetëm interesat e bashkëshortëve dhe të familjes, por edhe interesa më të gjera shoqërore. Instituti i regjimeve pasurore martesore ekziston vetëm në kuadër të institutit të martesës dhe u nënshtrohet parimeve bazë të së drejtës që sot qëndrojnë në themel të marrëdhënieve martesore, si barazia e bashkëshortëve në martesë, pra dhe në të drejta e detyrime, solidariteti i tyre në përmbushjen e detyrimeve familjare etj. Për të kuptuar zhvillimin e këtyre parimeve në aspektin socialo-filozofik do të analizohen disa nga teoritë kryesore lidhur me natyrën e martesës⁵. Këto aspekte filozofike janë përfshirë në punim pa lënë mënjanë një panoramë të gjendjes doktrinale dhe ligjore të

² Sipas të dhënave të Eurostatit, në vitin 2012, në vendet e BE, 40% e fëmijëve kanë lindur jashtë martese, marrë nga: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics#Further_Eurostat_information

³ Republika e Maqedonisë e ndryshoi emrin në “Republika e Maqedonisë Veriore”, në bazë të marrëveshjes historike të nënshkruar në dt. 17.06.2018 mes Greqisë dhe Maqedonisë për zgjidhjen e kontestit shumëvjeçar për emrin (e quajtur “Marrëveshja përfundimtare për zgjidhjen e dallimeve të përshkruara në Rezolutat 817 (1993) dhe 845 (1993) të Këshillit për Siguri të Kombeve të Bashkuara, për ndërprerjen e marrëveshjes së përkohshme të vitit 1995 dhe për vendosjen e partneritetit strategjik mes të dy vendeve.

⁴ “Martesa, si një bashkësi ligjore, mbështetet në barazinë morale dhe juridike të bashkëshortëve, në ndjenjën e dashurisë, respektit dhe mirëkuptimit reciprok, si baza e unitetit në familje. Martesa dhe familja gëzojnë mbrojtjen e veçantë të shtetit.” Neni 1, KF i RSH

⁵ Qysh nga fundi i shekullit të 18 ka nisur debati filozofik lidhur me natyrën e martesës, i ushqyer nga idetë e Kantit, Hegelit, Marksit. Në këtë kontest do të analizohen disa nga teoritë kryesore lidhur me natyrën e martesës, si teoria e konfliktit social e iniciuar nga Marks dhe Engels dhe teoria funksionaliste mbi martesën.

regjimeve pasurore martesore në kontekstin e Republikës së Maqedonisë së Veriut dhe Shqipërisë.

Marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve janë marrëdhënie familjare, të cilat pavarësisht karakterit pasuror, nuk mund të mos ndikohen ndjeshëm nga marrëdhëniet personale midis bashkëshortëve që bazohen tek dashuria, respekti, besimi dhe mbështetja. Për këtë arsye, marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve përbëjnë një formë shumë specifike, *sui generis*, të ndryshme nga të gjitha llojet e tjera të marrëdhënieve pasurore në sferën juridiko-civile.

Punimi fokusohet në regjimin pasuror martesor me ligj në RMV, parë në këndvështrim krahasues me RSH. Duke u bazuar në këtë regjim mendojmë se veçanërisht regjimi me ligj bart në vetvete një rëndësi të madhe sociale, kjo edhe për shkak të frekuencës si një nga regjimet më të zbatueshme. Regjimi pasuror martesor merr një rëndësi të veçantë, sidomos në momente kur marrëdhëniet personale midis bashkëshortëve janë çrregulluar dhe u ofron bashkëshortëve siguri juridike gjatë kohëzgjatjes së lidhjes, por veçanërisht në rast të zgjidhjes së martesës.

Regjimi pasuror martesor në RMV, në mungesë të një Kodi Civil, rregullohet nga Ligji për Pronësi dhe të Drejta të Tjera Sendore⁶ [LPDTS]. Sipas regjimit pasuror ligjor, pasuria e bashkëshortëve mund të jetë e përbashkët ose e veçantë (Trpenovska, Mickovik & Ristov, 2013: 308). Ndërsa, sipas rregullimit aktual nga Kodi i Familjes i RSH, në regjimin pasuror ligjor bën pjesë bashkësia ligjore, në të cilin bashkëjetojnë pasuria e bashkësisë dhe pasuria vetjake e bashkëshortëve.

Pikërisht krahasimi i rregullimit ligjor të pasurisë së përbashkët dhe të veçantë të bashkëshortëve nga ana e ligjvënësit në RMV, me rregullimin ligjor që i bëhet bashkësisë ligjore nga KF shqiptar do të jetë në qendër të analizës së këtij punimi, me qëllim të gjetjes së një modeli që në masën më të madhe i siguron interesat pasurore të bashkëshortëve dhe të drejtat e detyrimet e tyre lidhur me pasurinë në martesë dhe në rast të mbarimit të martesës.

Punimi analizon llojet e pasurive në regjimin e pasurisë ligjore sipas dy legjislacioneve duke hulumtuar nëse ka pasuri të caktuara, të fituara përpara martesës apo gjatë kohëzgjatjes së martesës, me një lloj statusi të paqartë, pra për të cilat ligjvënësi nuk përcakton saktë dhe qartë nëse do të trajtohen si pasuri e përbashkët apo e veçantë e bashkëshortëve. Në këtë kontekst, punimi synon të kontribuojë për mënjanimin e konfuzionit në trajtimin e pasurive, si një proces kompleks në procedurat gjyqësore për pjesëtim të pasurisë. Nisur nga LPDTS që e përkufizon pasurinë e përbashkët si “*pasuri të më shumë personave mbi një send të pandarë, kur pjesët e tyre janë të përcaktueshme, por jo që më parë të përcaktuara*” (neni 59, LPDTS), vëmendje e veçantë do t’u kushtohet të drejtave të bashkëshortëve mbi pasurinë e përbashkët siç janë tagret e posedimit, gëzimit dhe disponimit me sendet e përbashkëta, e drejta e kompensimit, e drejta e përfaqësimit dhe administrimit të pasurisë së përbashkët, rregullimi i statusit të banesës familjare⁷, zbatimi i parimit të barazisë dhe të

⁶ Ligjvënësi dhe doktrina juridike në RMV përdorin termin “e drejtë sendore”, ndërsa në RSH këtij termi i përkon termi “e drejtë reale”.

⁷ Në legjislacionin e RM mungon një rregullim specifik i banesës familjare. Ndërkohë, në legjislacionet moderne, banesa familjare gëzon një rregullim të veçantë ligjor, që parashikon kufizimin e të drejtave pronësore në favor të

mosdiskriminimit midis bashkëshortëve etj⁸.

Përveç të drejtave, bashkëshortët kanë dhe detyrime që rrjedhin nga martesë, midis të cilave dhe detyrime me karakter ekonomik, që mund të jenë shpenzime për mbajtjen e familjes ose detyrime ndaj personave të tretë (kreditorë). Këto detyrime rëndojnë, sipas rastit, mbi pasurinë e përbashkët ose mbi atë të veçantë të bashkëshortëve. Ndaj, punimi shqyrton se cilat detyrime rëndojnë mbi pasurinë e përbashkët, e cilat mbi pasurinë e veçantë, duke pasur parasysh parimin e solidaritetit bashkëshortor në të drejta dhe detyrime.

Ilustrimi përmes problemeve të praktikës gjyqësore në RMV dhe RSH synon ti japë jetë punimit dhe të nxjerrë pah problematikat e zgjidhjeve ligjore të paqarta ose jo të plota.

Marrëdhëniet pasurore midis bashkëshortëve nuk janë të një natyre statike e të pandryshueshme. Ato kanë pësuar ndryshime të jashtëzakonshme në aspektin historik. Në kushtet e mungesës së parimit të barazisë së bashkëshortëve, gruas i është dashur të luftojë për të arritur pozitë të barabartë ligjore në marrëdhëniet bashkëshortore, përfshirë këtu edhe marrëdhëniet pasurore bashkëshortore. Punimi ka si synim që të sjellë nga këndvështrimi historik dhe aktual problematikën e të drejtave pronësore të grave në aspektin legjislativ, si dhe rezultatet dhe zbatimin në praktikë të këtij legjislacioni. Punimi ofron një pasqyrë të zhvillimit historik të regjimeve pasurore martesore në RMV dhe në RSH.

Në punim paraqiten zgjidhje të ofruara nga regjime pasurore martesore të vendeve evropiane për çështje të caktuara. Kjo nuk nënkupton një analizë të thelluar të këtyre legjislacioneve, por thjesht një perspektivë evropiane në shqyrtimin e problematikës kryesore të tezës.

1.2 Rëndësia e punimit

Nisur nga tematika, punimi ka karakter ndërdisiplinor. Aspektet ligjore ndërthuren me ato sociale, historike e ekonomike. E drejta familjare ndërthuret, sa ndryshon me atë civile (pronësore), me të drejtën trashëgimore, të drejtën e detyrimeve, procedurën civile, të drejtën tregtare dhe të drejtën e pronësisë intelektuale. Kompleksiteti i institutit në shqyrtim e dikton karakterin ndërdisiplinor të punimit.

Me lidhjen e martesës nisin marrëdhëniet personale dhe pasurore të bashkëshortëve. Lidhja e martesës është momenti kyç për kategorizimin e pasurisë së bashkëshortëve. Mirëpo, jo çdo pasuri e fituar gjatë kohëzgjatjes së martesës përbën pasuri të përbashkët të bashkëshortëve. Atëherë, cilat pasuri konsiderohen si të përbashkëta, e cilat si pasuri të veçanta të bashkëshortëve? Kthimi i vëmendjes tek lidhja e martesës merr akoma më tepër rëndësi në rastet e mbarimit të saj (me vdekjen ose shpalljen e vdekjes së njërit bashkëshort, apo me zgjidhjen e martesës) sepse fillon një etapë e re, ajo e pjesëtimit të pasurisë.

mbrojtjes së interesave të femijëve dhe stabilitetit të tyre në rast të zgjidhjes së martesës.

⁸ Bashkëshortët, të dy së bashku, kanë të drejtën të ushtrojnë tagret e pronarit mbi pasurinë e përbashkët. Por, cili është rregullimi ligjor i të drejtës familjare lidhur me realizimin e kësaj të drejte? Në të drejtën familjare këto tagre nuk janë parashikuar shprehimisht, por në vend të tyre ligjvënësi në RM përdor termin “administrim dhe disponim i pasurisë së përbashkët”, ndërsa ligjvënësi në RSH, termin “administrim i pasurisë së përbashkët.”

Arsyeja pse zgjidha të analizoj regjimin ligjor, si një nga dy modelet e regjimeve pasurore martesore që njeh teoria juridiko-familjare (regjimi me ligj dhe ai me kontratë), ka të bëjë me zbatimin në mënyrë tejet të reduktuar të regjimit me kontratë në RMV. Në sferën e regjimit me kontratë, ligjvënësi në RMV ka parashikuar vetëm kontratën, me të cilën bashkëshortët mund të rregullojnë administrimin dhe disponimin me pasurinë e përbashkët ose të veçantë, por jo edhe konstituimin e pjesëve të secilit bashkëshort (Trpenovska et al. 2013: 308); (Mickovik, Ristov: 329). Duke qenë se mundësitë e bashkëshortëve në RMV, për të vendosur me marrëveshje për fatin e pasurisë së tyre në rast të mbarimit të martesës, në bazë të parimit të autonomisë së vullneteve të tyre, janë të kufizuara, njohja e regjimit pasuror martesor me ligj në RMV marrin një rëndësi akoma më të madhe. Pra, në kushtet e zbatimit të kufizuar të parimit të autonomisë së vullneteve të bashkëshortëve në aspekt të përcaktimit të pronësisë mbi pasuri të caktuara, të fituara para ose gjatë kohëzgjatjes së martesës, është imperative njohja, zbatimi në praktikë dhe mundësisht përmirësimi i regjimit pasuror ligjor aktual.

Legjislacioni familjar sot, udhëhiqet nga parimi i barazisë së bashkëshortëve në martesë, gjë që ka sjellë transformime në fushën e marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve. Për të kuptuar më mirë dinamikën e sotme të këtyre marrëdhënieve, punimi i trajton ato në këndvështrim historik dhe aktual. Historia e të drejtës pronësore, në mënyrë të drejtpërdrejtë ose të tërthortë ndikon në statusin e të drejtave pronësore të grave në ditët e sotme. Në këtë kontekst, rëndësia e punimit qëndron edhe në paraqitjen e ndryshimeve historike që kanë ndodhur në marrëdhëniet pasurore bashkëshortore, deri në arritjen e barazisë *de jure* që gëzojmë sot, ndër të cilat më të rëndësishmet janë: administrimi i pasurisë së përbashkët, që më parë bëhej nga burri, tanimë bëhet nga të dy bashkëshortët; fillon të llogaritet si kontribut në shtimin e pasurisë së përbashkët dhe amvisëria, apo kontributi i grave që nuk punojnë jashtë shtëpisë, për arsye se kontributi në familje konsiderohet i njëjtë, pavarësisht të ardhurave financiare të secilit bashkëshort. Ky ndryshim në trajtimin juridik që i bëhet gruas, është veçanërisht i rëndësishëm përse i përket grave që nuk punojnë jashtë shtëpisë, të cilat për shkak të vështirësive në matjen e kontributit ekonomik në martesë, janë në disavantazh të ndjeshëm në rastet e pjesëtimit të pasurisë martesore pas divorcit. (Glendon, 1989: 110-140).

Pronësia e përbashkët është rezultat i jetës dhe punës së përbashkët të bashkëshortëve, prandaj është me rëndësi që të caktohet rrethi i të drejtave dhe detyrimeve të bashkëshortëve lidhur me të. Ajo nuk i takon asnjërit në veçanti, por të dyve së bashku në pjesë të papërcaktuara, por të përcaktueshme. Lidhur me këtë karakter të pronësisë së përbashkët, në praktikë mund të paraqiten qëndrime të ndryshme, kontradiktore për mënyrën sesi duhet të administrohet dhe disponohet me të. Për këtë arsye rëndësia e punimit qëndron dhe në analizën e mënyrës së administrimit dhe llojet e përfaqësimit në veprimet lidhur me pasurinë e përbashkët të bashkëshortëve.

Praktikat në vendet e BE flasin për pavarësi ekonomike të bashkëshortëve, gjë që lidhet me emancipimin shoqëror, solidaritetin, por edhe me bazën e fuqishme ekonomike të këtyre shteteve dhe me mbrojtjen efikase që ofron shteti. Vendet si Francë, Gjermani, Zvicër në

legjislacionin e tyre kanë instaluar mundësi alternative për rregullimin e marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve. Në këto shtete bashkëshortët kanë të drejtë që para lidhjes së martesës dhe gjatë kohëzgjatjes së saj të lidhin kontratë me anë të së cilës do të përcaktojnë që për rregullimin e marrëdhënieve të tyre pasurore të zbatojnë njërin nga disa regjime pasurore kontraktore të mundshme që ofron ligjvënësi. Nëse bashkëshortët nuk merren vesh me kontratë, pra nuk përcaktojnë njërin prej këtyre regjimeve të mundshme, atëherë do të konsiderohet se ata janë dakort që për rregullimin e marrëdhënieve të tyre pasurore të vlejë regjimi ligjor. Nëpërmjet kontraktimit të marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve respektohet parimi i rëndësishëm i autonomisë së vullnetit. Duke u mbështetur në vullnetin e tyre, bashkëshortët kanë mundësi që të zgjedhin regjimin e mundshëm kontraktor që më tepër u përgjigjet specifikave të marrëdhënieve të tyre. Rëndësia e punimit qëndron në frymën europiane që sjell përmes ilustrimeve me regjimet e zbatuara në disa vende dhe ku Shqipëria, në ndryshim nga Maqedonia e Veriut, e ka të përqasur legjislacionin me standarte pararojë.

Pra, një aspekt i rëndësishëm i punimit është që të mbështesë me mendim shkencor nisma përmirësuese të legjislacionit në RMV dhe nga ana tjetër të mbështesë vendim-marrjen me qëllim përzgjedhjen e regjimit të duhur në situatën e caktuar. Ky punim nëpërmjet pasqyrit, analizimit dhe argumentimit të nevojës për përmirësim të kornizës ligjore aktuale lidhur me regjimin ligjor të pasurisë martesore, synon gjithashtu të mbrojë idenë se është e rëndësishme që bashkëshortët në RMV të kenë më shumë hapësirë dhe mundësi ligjore, në bazë të vullnetit të tyre të lirë, për të zgjedhur një regjim pasuror që më së miri i përshtatet dinamikës së marrëdhënieve të tyre.

Përveç rëndësisë dhe kontributeve, është e paevitueshme që punimi të shoqërohet dhe me kufizime metodologjike, të cilat mund t'i përmbledhim si vijon:

- Kufizimet e punimit janë të lidhura me mungesën e kërkimeve të thelluara mbi institutin e regjimit pasuror me ligj në RMV dhe trajtimin sipërfaqësor të këtij instituti në doktrinën familjare në përgjithësi.
- Mungojnë të dhëna zyrtare për numrin e paluajtshmërive të përbashkëta të bashkëshortëve të regjistruara në emër të të dyve dhe atyre të regjistruara vetëm në emër të bashkëshortit.
- Gjendja pronësore e grave, sipas të dhënave nga terreni, është e lidhur në mënyrë të drejtpërdrejtë me përkatësinë e tyre etnike. Masivisht, gratë shqiptare heqin dorë nga e drejta e trashëgimisë, por edhe nga pjesa që u takon nga pasuria e përbashkët pas shkurorëzimit. Megjithatë, mungojnë të dhëna konkrete për gjendjen vetëm të shoqërisë shqiptare në Maqedoninë e Veriut.
- Studimi ka në fokus regjimet pasurore martesore dhe mundësitë për përmirësim të kornizës ligjore aktuale në RMV, ndërsa RSH është sjellur në aspektin krahasues, si praktikë e mirë, e harmonizuar me legjislacionet e vendeve evropiane. Prandaj, të dhënat, gjetjet dhe përfundimet e këtij punimi i referohen vetëm RMV dhe nuk mund të përgjithësohen për vende të tjera.

Kufizimet, gjithsesi nuk ndikojnë dukshëm në rezultatet e punimit, pasi është bërë kujdes si në analizimin e legjislacionit, doktrinës juridike aktuale dhe praktikës gjyqësore, ashtu dhe në

trajtimin e informacionit.

1.3 Hipoteza dhe pyetjet kërkimore

Pyetjet kërkimore të cilat shtrohen në këtë punim janë:

1. A ofron korniza ligjore aktuale e RMV përcaktimin, mbrojtjen dhe realizimin në mënyrën më të mirë të mundshme të të drejtave dhe detyrimeve pasurore të bashkëshortëve në martesë?;
2. A ekzistojnë mundësi për përsosjen e rregullimit ligjor të pasurisë martesore në RMV dhe RSH si dy vendet e marra në studim?;
3. Cilat janë dispozitat ligjore dhe praktika gjyqësore lidhur me regjimin ligjor të pasurisë martesore në të dyja vendet e marra në shqyrtim?;
4. Cilat janë detyrimet që rrjedhin nga martesa kundrejt regjimit të bashkësisë ligjore?;
5. Çfarë nënkupton nga pikëpamja juridike pasuria e përbashkët e bashkëshortëve sipas legjislacionit të RMV, respektivisht bashkësia ligjore sipas legjislacionit të RSH dhe cilat sende bëjnë pjesë në të?;
6. A ekzistojnë të drejta pasurore të fituara para lidhjes së martesës ose gjatë martesës, të cilat kanë një status të paqartë?;
7. Çfarë detyrimesh rëndojnë mbi pasurinë e përbashkët dhe të veçantë të bashkëshortëve?;
8. A ekziston nevoja për një mbrojtje të veçantë ligjore të banesës bashkëshortore (familjare) në RMV?;
9. Si realizohet nga ana e bashkëshortëve e drejta e përfaqësimit dhe administrimit të pasurisë së përbashkët ose bashkësisë ligjore?;
10. Si kryhet pjesëtimi i pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve në rastet e mbarimit të bashkësisë?

Ky punim, në mënyrë joshteruese, do të përpiket t'u përgjigjet pyetjeve të mësipërme.

Hipoteza që parashtrohet është: “Përmirësimi i kuadrit ligjor mbi regjimet pasurore martesore në Republikën e Maqedonisë së Veriut nevojitet të mbështetet në standartet ndërkombëtare, praktikatat pozitive dhe në vlerat e traditën juridike vendase.”

1.4 Metodat e kërkimit

Punimi bazohet në metodologjinë cilësore të hulumtimit, që zbatohet gjerësisht në shkencat shoqërore. Në këtë punim do të përdoren metoda të tilla si: metoda e rishikimit të literaturës, metoda e analizës, e ndërthurur me metodën krahasimore dhe atë historike.

Me anën e metodës së rishikimit të literaturës do të njihemi me trajtimin juridik që literatura shkencore i ka bërë regjimit pasuror martesor me ligj në RMV, *vis à vis* RSH, për të analizuar më tej përparësitë dhe të metat e secilit sistem. Kjo metodë do të na ndihmojë për të përcaktuar kuptimin, rolin dhe pozicionin e pronësisë së përbashkët dhe të veçantë të

bashkëshortëve në RMV, krahasuar me RSH.

Për të pasur një pasqyrë të qartë mbi vendin, rolin dhe rëndësinë e pronësisë së përbashkët dhe të veçantë të bashkëshortëve në RMV dhe RSH, do të përdoret metoda e krahasimit, e cila gjithashtu do të na ndihmojë për të identifikuar elementet e përbashkëta dhe ato dalluese të institutit të regjimit pasuror ligjor të bashkëshortëve. Metoda e analizës ligjore, e cila do të përdoret gjatë shqyrtimit në aspekt krahasimor të normave të këtij instituti, duke filluar nga aktet normative më të hershme e deri tek legjislacioni aktual do të na ndihmojë për të nxjerrë qartë në pah ndryshimet që kanë ndodhur me brendinë e marrëdhënieve pasurore midis bashkëshortëve.

Regjimi pasuror martesor është një institut i cili shtrihet jo vetëm në hapësirë, por edhe në kohë. Për të gjetur rrënjët e këtij instituti e për të ndjekur fillet e zhvillimit të tij historik do të përdoret metoda historike. Kjo metodë mundëson të analizojmë disa nga teoritë sociale mbi natyrën e martesës, gjë që është shumë e rëndësishme për të kuptuar thelbin e marrëdhënieve bashkëshortore që burojnë nga martesa.

1.5 Struktura e punimit

Kapitulli i parë, hyrës, është përmbledhje e të gjithë aspekteve bazë, qëllimit, problematikës, rëndësisë, hipotezës dhe pyetjeve kërkimore të përdorura si dhe përmban aspektet strukturore të punimit. Pra, në një farë mënyre ky kapitull përbën një abstrakt të zgjeruar të punimit.

Kapitulli i dytë, i kushtohet aspekteve teoriko-juridike të regjimit pasuror martesor. Për të kuptuar natyrën e marrëdhënieve bashkëshortore në përgjithësi, dhe atë të marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve në veçanti, është me rëndësi të analizojmë konceptin dhe natyrën e martesës. Martesa është gurthemeli i të gjitha marrëdhënieve bashkëshortore, qofshin ato personale apo pasurore, marrëdhënie këto të cilat janë të kushtëzuara nga natyra dhe qëllimi i martesës. Doktrina juridike ka trajtuar ruajtjen e balancit mes interesave personale të bashkëshortëve dhe interesave të familjes. Për këtë arsye në këtë kapitull do të trajtohen disa nga teoritë kryesore mbi natyrën e martesës: teoria e martesës si institucion etik, teoria e konfliktit social mbi martesën dhe teoria funksionaliste. Më tej do të analizohen marrëdhëniet martesore në kontekstin e RMV, rëndësia e parimit të autonomisë së vullnetit të bashkëshortëve në përzgjedhjen e regjimit pasuror martesor dhe kufijtë brenda të cilëve mund të veprojnë bashkëshortët. A do të përmirësojë kjo temë debatin shkencor në vend lidhur me këtë çështje? Në këtë kapitull përfshihet skeleti teorik ose modeli analitik i punimit.

Kapitulli i tretë, na jep një pasqyrë të gjenezës së marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve në Maqedoninë e Veriut dhe Shqipëri. Do të ndiqet rruga e zhvillimit historik të marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve, roli dhe statusi juridiko-ligjor i pasurisë së bashkëshortëve në

shekuj, si dhe rregullimi i pasurisë së bashkëshortëve nga e drejta zakonore, ajo fetare dhe pozitive në RMV dhe në RSH në të kaluarën. Do të analizohen kanunet kryesore në të cilat është inkorporuar tradita zakonore shqiptare në aspekt të të drejtave pronësore dhe trashëgimore të grave. Kjo për arsye se edhe sot ka raste kur institutet e së drejtës bashkëkohore shqiptare të përqasura me standartet ndërkombëtare lihen në hije nga tradita zakonore. (UN Women, 2016: 13) Historikisht, marrëdhëniet familjare për shkak të natyrës private dhe intime për një kohë të gjatë kanë qenë jashtë sferës së rregullimit shtetëror. Deri në periudhën e kodifikimeve të mëdha europiane të shekullit të XVIII-XIX këto marrëdhënie janë rregulluar kryesisht nga normat e së drejtës religjioze, të cilat vazhdojnë të kenë ndikim edhe sot në rregullimin e marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve në RMV dhe RSH. Do të merren në shqyrtim rregullat e të drejtave religjioze të zbatuara nga komunitetet fetare kryesore të vendeve në fokus. Më konkretisht, do të analizohen rregullat e së drejtës së sheriatit dhe të drejtës kanonike, sa i përket marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve dhe të drejtave pronësore e trashëgimore të grave. Gjithashtu do të bëhet një pasqyrim historik i rregullimit të marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve nga e drejta pozitive e të dyja vendeve. Do të analizohen regjimet pasurore të bashkëshortëve sipas të drejtës pozitive të RMV dhe zhvillimet ligjore në këtë aspekt deri në hyrjen në fuqi të legjislacionit aktual. Më konkretisht, legjislacioni i shqyrtuar sipas rendit kronologjik është: Kodi Civil i Mbretërisë Serbe (1844), Ligji Themelor për Martesën i RFJP (1946), Ligji për Marrëdhëniet Pasurore të Bashkëshortëve i RPM (1950), Ligji për Martesën i RSM (1973). Do të analizohen dispozitat ligjore të së drejtës shqiptare deri në fillimin e viteve '90, periudhë kjo e ndryshimeve radikale që erdhën si pasojë e kalimit nga një sistem që pothuajse e eliminoi pronën private në një sistem demokratik që njeh dhe mbron të drejtën e pronësisë. Legjislacioni shqiptar i marrë në shqyrtim në këtë kapitull është: Kodi Civil i Mbretërisë Shqiptare (1929), Ligji Nr. 601 “Mbi Martesën” (1948), Dekreti Nr. 2083 “Mbi pronësinë” (1955), Kodi i Familjes (1966), Kodi i Familjes (1982). Gjithashtu do të bëhet dhe një pasqyrim i gjendjes dhe kornizës ligjore në vitet '90, vitet e ndryshimeve të mëdha në sferën sociale, morale, ekonomike, ndryshime këto të reflektuara detyrimisht dhe në dinamikat dhe strukturën e familjes. Trajtimi në aspektin historik i regjimeve pasurore martesore në të dyja vendet nuk ka vetëm rëndësi teorike, por edhe praktike, sepse megjithëse në numër të kufizuar, hasen edhe vendime gjyqësore që i referohen ligjeve të shkuara për shkak të efektit joprapaveprues të legjislacionit aktual.

Kapitulli i katërt, analizon legjislacionin e 2 vendeve në fokus në këndvështrimin aktual, duke paraqitur një pasqyrë të detajuar të llojeve kryesore të pasurive që bëjnë pjesë në regjimin pasuror ligjor. Trajton pasurinë e përbashkët dhe të veçantë të bashkëshortëve në RMV, si dhe bashkësinë ligjore dhe pasurinë vetjake të bashkëshortëve në RSH, në mënyrë më të përmbledhur, duke përcaktuar cilat sende apo pasuri llogariten si të përbashkëta e cilat si të veçanta nga ana e legjislacioneve përkatëse. Do të merren në shqyrtim dhe çështje të praktikës gjyqësore lidhur me regjimin pasuror ligjor. Do të konstatohet fakti se ekzistojnë raste të të drejtave pasurore të fituara para, apo gjatë kohëzgjatjes së martesës, të cilat kanë

një status të paqartë, apo për pronësinë mbi të cilat ligjvënësi nuk ka parashikuar ndonjë rregullim të posaçëm ligjor, gjë që shkakton konfuzion në praktikën gjyqësore.

Kapitulli i pestë, mbi të drejtën e kompensimit, përfaqësimit dhe administrimit të pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve paraqet një kornizë të qartë të rregullave lidhur me administrimin e pasurisë së përbashkët dhe asaj vetjake të bashkëshortëve, rregullat lidhur me përfaqësimin e secilit bashkëshort gjatë regjimit pasuror martesor, si dhe rregullat për realizimin e kompensimit dhe kthimit në regjimin e bashkësisë ligjore në momentin e mbarimit të bashkësisë, apo përpara pjesëtimit të pasurisë së bashkëshortëve. Pjesa e secilit bashkëshort në pasurinë e përbashkët, respektivisht në pasurinë e bashkësisë, është e papërcaktuar. Si rezultat i kësaj, deri në një pjesëtim eventual të pasurisë, asnjë prej bashkëshortëve nuk mund të disponojë në mënyrë të pavarur me këtë pasuri. Do të trajtohen gjithashtu, detyrimet ndaj të tretëve që rëndojnë mbi pasurinë e përbashkët e të veçantë të bashkëshortëve, apo detyrimet në regjimin e bashkësisë ligjore si dhe mënyra e procedimit për përmbushjen e këtyre detyrimeve. Do të theksohen rregullat lidhur me solidaritetin që kanë bashkëshortët në të drejta dhe detyrime.

Kapitulli i gjashtë, paraqet rastet e mbarimit të pasurisë së përbashkët apo bashkësisë ligjore, të bazuara në fakte të ndryshme juridike. Do të ndalemi më gjerësisht tek ndarja e pasurisë së përbashkët në RMV dhe pjesëtimi i pasurisë në bashkësi në RSH. Me pjesëtimin e pasurisë merr fund regjimi i bashkësisë dhe bashkëshortët vendosen nën regjimin e pasurive të ndara. Ndarja e pasurisë së bashkëshortëve në RMV bëhet sipas dispozitave të LPDTS dhe Ligjit për Procedurë Kontestimore të RMV, ndërsa në Shqipëri, për pjesëtimin e pasurisë së bashkëshortëve, gjykata bazohet në dispozitat e Kodit të Familjes, Kodit Civil dhe Kodit të Procedurës Civile. Ndarja e pasurisë së përbashkët në RMV mund të bëhet me marrëveshje midis bashkëshortëve dhe nëse nuk arrihet marrëveshje, ndarjen e bën gjykata në procedurë jokontestimore.

Kapitulli i shtatë, janë përfundimet dhe rekomandimet e punimit. Rritja e shpejtë e numrit të divorceve vitet e fundit, shoqëruar në mënyrë të paevitueshme me rritjen e kërkesë padive drejtuar gjykatave për pjesëtimin e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve, kanë nxjerrë në pah mangësitë dhe zbrazëtirat ligjore që ekzistojnë në aspekt të rregullimit të regjimit pasuror me ligj në RMV. Në ndryshim nga legjislacioni shqiptar, i cili është përjasur me legjislacionet perëndimore me standarte pararojë, legjislacioni maqedonas ka nevojë për sistematizim dhe harmonizim të mëtejshëm. Në përfundim të punimit gjenden disa sugjerime apo rekomandime për mënyrën e përmirësimit të legjislacionit maqedonas në këtë drejtim.

KAPITULLI II: DISA TEORI MBI MARTESËN ME EFEKT NË REGJIMET PASURORE MARTESORE

2.1 Hyrje

Martesa ka qenë në fokus të interesit dhe debatit të sociologëve, filozofëve dhe juristëve të cilët kanë analizuar konceptin, përmbajtjen, parimet, dhe natyrën e martesës duke filluar që nga kohët më të lashta. Por, analizën e këtij debati do ta fillojmë nga shekulli i 19 për arsye se kjo është periudha kohore e fillimit të ndryshimeve të mëdha shoqërore, të cilat kanë ravijëzuar konturet e konceptit për martesën që ekziston sot në botën perëndimore.

Për të kuptuar thelbin e marrëdhënieve bashkëshortore si dhe natyrën juridike të të drejtave dhe detyrimeve të bashkëshortëve në martesë, është me rëndësi të analizojmë konceptin dhe natyrën e martesës, prej të cilës rrjedhin. Martesa është një insitucion me karakter të dyfishtë: social dhe juridik. Nga njëra anë, martesa përbën bazën juridike kryesore për krijimin e familjes, dhe nga ana tjetër, familja përbën njësinë bazë dhe më të rëndësishme të shoqërisë. Është e padiskutueshme lidhja organike midis familjes dhe shoqërisë. *“Forcimi i një vendi ose i një shoqërie varet shumë nga forcimi i familjes... Ka një marrëdhënie shumë të ndërlikuar midis familjes dhe shoqërisë, midis pjesës dhe të tërës.”* (Mandro, 2009: 31). *“Familja si dukuri shoqërore e ka shoqëruar njerëzimin që nga fillimet e tij, e deri në ditët tona. Për këtë arsye, familja përbën njësinë bazë të shoqërisë dhe shtetit.”* (Trpenovska et al., 2013: 73-74). *“Martesa është një ndër institucionet më të lashta, e gjithësesi institucioni më i rëndësishëm shoqëror dhe juridik.”* (Janjic-Komar et al., 1999: 74).

Martesa, përpara se të shndërrohet në institucion juridik, ka qenë institucion social. Që nga fillimi i njerëzimit, bashkimi i gruas dhe i burrit në martesë ka pas një rëndësi të jashtëzakonshme për shoqërinë dhe fillimisht, rregullimi i martesës ka qenë çështje morali. Morali i një shoqërie formësohet nga idetë mbi mënyrën e drejtë dhe të gabuar të jetesës, që kanë anëtarët e një shoqërie të caktuar. Në fakt, asnjë institucion tjetër juridik, nuk është kaq ngushtë i lidhur me moralin, madje mendohet se *“martesa është krijim i moralitetit.”* (Devlin, 1975: 61) Ligjvënësi duhet të bazohet në moralin aktual të shoqërisë në iniciativat ligjore që kanë të bëjnë me martesën. Rregullimi ligjor i kushteve për lidhjen dhe zgjidhjen e martesës, si dhe përcaktimi i detyrimeve reciproke të bashkëshortëve është i domosdoshëm. Megjithatë, duhet pasur parasysh se ligji nuk i bën njerëzit më të mirë. Ai ka vetëm fuqi ndëshkuese, ose në rastin më të mirë dekurajuese. (Devlin, 1975: 61-85) Në këtë kontekst, rregullimi ligjor i gjithë marrëdhënieve komplekse që rrjedhin nga martesa, sidomos atyre me karakter personal do të ishte i pamundur, por ligjvënësi mund të bëjë shumëçka në aspekt të rregullimit të marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve.

Martesa është gurthemeli i të gjitha marrëdhënieve bashkëshortore, të cilat pa dyshim janë të kushtëzuara nga natyra dhe qëllimi i martesës. Kjo është arsyeja pse në këtë kapitull trajtohet martesa si një strukturë paraligjore, e cila fillimisht është rregulluar nga normat morale shoqërore dhe religjioze. Vetëm me kodifikimet e mëdha europiane të shekullit 19,

martesa shndërrohet në një institut të fuqishëm juridik dhe marrëdhëniet martesore në përgjithësi e ato pasurore të bashkëshortëve në veçanti gjejnë rregullim të detajuar ligjor. Marrëdhëniet midis bashkëshortëve kanë karakter të dyfishtë: personal dhe pasuror. Mbi të gjitha janë marrëdhënie personale, të cilat duhet të bazohen tek dashuria, respekti, besimi, solidariteti dhe ndihma reciproke midis bashkëshortëve. *“Nuk mund të përshkruhen me gjuhën e normës juridike të gjitha ato nuanca kërkesash që ka një individ i zhvilluar nga pikëpamja sociale dhe emotive, ndaj marrëdhënieve ndërnjerëzore, e sidomos ndaj atyre bashkëshortore”* (Alincik, Bakarik, 1989: 24). Pikërisht për shkak të shumëllojshmërisë së nuancave të marrëdhënieve martesore që janë të lidhura me moralin, seksualitetin, ndjenjat dhe jo vetëm, si dhe për të pasur një pasqyrë sa më të plotë për këtë institut, do të trajtojmë këndvështrime të autorëve të fushave të ndryshme lidhur me institucionin e martesës.

2.2 Disa teori mbi natyrën e martesës

Teoritë mbi natyrën e martesës si dhe të detyrimeve që implikon lidhja e martesës, që përfshihen në këtë pjesë të punimit janë paraqitur sipas rendit kronologjik, duke filluar nga ato më të hershmet të shekullit të 19 e deri tek teoritë më bashkëkohore të shekullit të 21.

Arsyeja e marrjes si pikënisje shekullin e 19, është se kjo është periudha që shënon fillimin e ndryshimeve të mëdha shoqërore, të cilat detyrimisht u reflektuan dhe në marrëdhëniet martesore; koha e tranzicionit nga Europa para-moderne, në Europën moderne; koha e ndryshimeve të mëdha në statusin shoqëror dhe juridik të grave. Duke filluar nga shekulli i 18-19, e drejta familjare perëndimore vendos në qendër të saj martesën, ndërsa familja vazhdon të trajtohet si një njësi e udhëhequr nga bashkëshorti, që ishte përgjegjës për mbajtjen e familjes dhe vendoste për vendin dhe mënyrën e jetesës si dhe administronte pasurinë e familjes, përfshirë dhe atë të gruas. (Glendon, 1989: 88)

Historikisht martesa ka funksionuar kryesisht si njësi ekonomike e politike dhe është përdorur për të krijuar lidhje farefisnore, për të kontrolluar trashëgiminë dhe për të ndarë të mirat materiale dhe punët. Shoqëria antike dhe mesjetare nuk e ka inkurajuar dashurinë *“e tepërt”* në martesë. Revolucioni i dashurisë dhe ndjenjave në martesë fillon në shekullin e 18. (Coontz, 2006) Ndërsa në konceptin bashkëkohor të vendeve perëndimore, martesa përfshin marrëdhënie të bazuara tek ndjenja të tilla si dashuria, shoqërizimi e respekti reciprok midis bashkëshortëve.

“Në Europën para-moderne, shumica e martesave kontraktoheshin, jo në bazë të tërheqjes së ndërsjelltë midis bashkëshortëve, por në bazë të interesave ekonomike. Midis të varfërve, martesa ishte një mjet për të organizuar punët agrare.” (Giddens, 1992: 38) Ose siç shkruan Hegeli në veprën *“Filozofia e së Drejtës”* (e vitit 1820):

“Midis atyre njerëzve që nuk kanë respekt për gjininë femërore, prindërit rregullojnë martesa në mënyrë arbitrare, pa i konsultuar personat e përfshirë; këta të dytë e pranojnë këtë marrëveshje sepse shqetësimi i vetëm i vajzës është të gjejë një burrë dhe i burrit të gjejë grua. Në rrethana të tjera, interesat ekonomikë ose politikë janë vendimtarë.”

(Hegel, 1995: 202)

Cila është natyra e vërtetë e martesës dhe marrëdhënieve martesore? Cilat janë implikimet morale mbi martesën? Si ka evoluar koncepti filozofik, social dhe juridik mbi martesën dhe marrëdhëniet bashkëshortore? Cili është interesi shtetëror në rregullimin e marrëdhënieve familjare dhe martesore dhe deri ku duhet të shtrihet ndërhyrja shtetërore? A është martesa kontratë civile apo institucion juridik? Për t'ju përgjigjur këtyre dhe të tjera pyetjeve do të analizojmë disa teori mbi natyrën e martesës, të cilat janë klasifikuar sipas profilit të autorëve në dy grupe kryesore:

1. Teoritë Historiko-Sociologjike
2. Teoritë Juridike

2.2.1 Teori historiko-sociologjike mbi martesën

2.2.1.1 Marksizmi mbi martesën

Diskutimi mbi natyrën e martesës, për shkak të influencës, nuk do të ishte i plotë pa shqyrtimin e ideve mbi martesën të asaj, që në teorinë sociale njihet si lëvizja marksiste. Karl Marks është themeluesi i materializmit historik, një qasje metodologjike e studimit të shoqërive njerëzore nëpërmjet konceptimit materialist të historisë. Sipas konceptit marksist mbi të drejtën nuk mund të ketë studim dhe kuptim të së drejtës jashtë formave të caktuara të zhvillimit historik të shoqërisë. (Cokrevski, Kitanoski, 2007: 97)

Karl Marks dhe më vonë Frederik Engels kanë trajtuar çështje që kanë të bëjnë me të kaluarën dhe të ardhmen e familjes, format e martesës si dhe me të ashtuquajturën “çështje të gruas”, apo vendin që zë gruaja në shoqëri. Ata e kanë parë këtë çështje jo vetëm nga konteksti i një sjelljeje dhe psikologjie sociale të lidhur me “*shovinizmin mashkullor*”, por në një kontekst shumë më të thellë, që nga ndarja fillestare e punës në shoqëri midis burrit dhe gruas. Sipas Marksit, marrëdhënia më natyrore, më direkte dhe e domosdoshme është ajo midis burrit dhe gruas, prandaj kjo është marrëdhënie e cila më së miri reflekton shkallën e zhvillimit të njerëzimit sepse tregon deri në ç’shkallë sjellja natyrore ka kaluar në njerëzore, apo deri në ç’shkallë qenia individuale është kthyer në qenie sociale. (Draper, 1970: 20-29)

Në veprën “Origjina e Familjes, Pronës Private dhe Shtetit”, Engelsi analizon natyrën dhe historikun e zhvillimit të marrëdhënieve familiare që nga zanafilla e njerëzimit. Kuptimi fillestar i fjalës familje (*familia*), me origjinë nga latinishtja, sipas tij nuk ishte kjo “*përzierje sentimentalizmi dhe konfliktesh të brendshme që përbën idealin në anti-kulturën e sotme*”. (Engels, 2004: 67)

Fillimisht tek romakët, termi “*familia*” nuk i referohej çiftit të martuar dhe fëmijëve të tyre, por vetëm skllëvërve. “*Famulus*” do të thotë “skllav”, ndërsa “*familia*” është numri total i skllëvërve të një personi. Ky term u përdor nga romakët për të përshkruar një organizëm të ri social, në të cilin kreu kishte pushtet atësor mbi gruan, fëmijët dhe një numër skllëvërish,

si dhe pushtetin për ti vendosur për jetën ose vdekjen e tyre. ((Engels, 2004: 67)⁹

Sipas Engelsit, nënshtrimi i gruas ndaj burrit i ka rrënjët thellë në historinë njerëzore dhe fillon me përmbysjen e matriarkatit, e cila sipas tij “*ishte humbja historike e gjinisë femërore.*” (Engels, 2004: 67) Shtypja e gruas erdhi si rrjedhojë e përjashtimit të saj nga proceset prodhuese jashtë familjes, me ç’rast prona e përbashkët u zëvendësua nga pronësia private e burrit mbi mjetet e prodhimit. (Engels, 2004: 20)

Engelsi dallon tre forma kryesore të familjes, të cilat u përkojnë tre fazave kryesore të zhvillimit të njerëzimit: në periudhën e “*shoqërisë së egër*” ka ekzistuar martesë në grup, në periudhën e barbarizmit, martesë në çiftë dhe gjatë civilizimit, martesë monogame. As monogamia sipas tij, nuk është produkt i ndjenjave të ndërsjellta të dashurisë, sepse martesë monogame vazhdon të mbetet martesë interesi, ashtu si më parë. Për Engelsin martesë monogame ishte thjesht “*fitore e pronës private mbi pronën e përbashkët*” (Engels, 2004:73). Qëllimi i saj ishte që burri të vendoste kontrollin mbi gruan dhe riprodhimin, dhe njëkohësisht të sigurohej kalimi i pasurisë së burrit tek trashëgimtarët e tij të padiskutueshëm.

Sipas Engelsit, familja moderne bazohet në një skllavëri të fshehur ose të dukshme të gruas në familje, meqenëse burri është ai që siguron jetesën dhe kjo i jep atij një pozitë dhe rol më të rëndësishëm brenda familjes. Si pasojë “*në familje burri përfaqëson borgjezin, gruaja proletarin*”. Sipas tij, liria e plotë në martesë do të vijë vetëm me zhdukjen e prodhimit kapitalist dhe marrëdhënieve pasurore të krijuara prej tij, që do të bënte të mundur edhe zhdukjen e përllogaritjeve ekonomike në përzgjedhjen e partnerit. Vetëm në këtë mënyrë “*nuk do të ngelet asnjë motiv tjetër, përveç dashurisë reciproke.*” (Engels, 2004: 80-86)

Në veprën “Ideologjia Gjermane” (1846), Marksi dhe Engelsi hedhin idenë drastike se me zhdukjen e pronës private, zhdukja e familjes do të jetë e paevitueshme, gjë që nënkupton dhe zhdukjen e martesës. Por ata nuk japin ndonjë ide për llojin e marrëdhënieve që do t’i zëvendësojnë këto insitucione ekzistuese. Marksi deklaron se familja borgjeze, e cila ende ekziston në bazë të marrëdhënieve pronësore, do të zhduket. (Draper, 1970: 20-29).

“*Zhdukja e familjes borgjeze do të jetë diçka e natyrshme.*” (Marx, Engels, 1848: 24) Zhdukja e pronës private do ta çlironte gruan nga pronësia që burri kishte mbi të dhe do t’i jepte fund statusit të saj si një “*instrument i thjeshtë prodhimi*”. (Marx, Engels, 1848: 24-25) Është e qartë se Marksi dhe Engelsi e konceptojnë martesën si marrëdhënie pronësore dhe shikojnë një lidhje të ngushtë midis gjendjes së nënshtruar dhe të pabarabartë të gruas në familje e

⁹ Lidhur me këtë Marksi shkruan: “*Familja moderne përmban në embrion jo vetëm skllavërinë, por edhe bujkrobërinë, duke qenë se nga fillimet e saj ka kryer veprimtari bujqësore. Përmban në vetvete gjithë antagonizmin, që më vonë do të zhvillohet brenda shoqërisë dhe shtetit.*” (Engels, 2004: 67-68) Dhe akoma më tej: “*Bërthama e pronësisë gjendet në familje, ku grua dhe fëmijët janë skllavër të burrit. Kjo skllavëri latente, megjithëse ende e papërpunuar është forma e parë e pronësisë.*” (Draper, 1970: 20)

shoqëri, dhe patriarkatit e kapitalizmit. Përmirësimin e pozitës së gruas në familje dhe shoqëri ata e shohin të lidhur ngushtë me eliminimin e pronës private, që qëndron në bazë të sistemit kapitalist, dhe sjelljen e një rendi të ri shoqëri.

Idetë markiste i dhanë jetë liberalizimit të divorcit dhe lëvizjes të ashtuquajtur “*divorc pa faj*” që u përhap fillimisht në vendet e bllokut të Lindjes e më pas, në vitet ’60-’70 të shekullit të kaluar dhe në legjislacionet e vendeve perëndimore dhe revolucionarizoi të drejtën familjare. Qysh në vitin 1917, me ardhjen në pushtet, Lenini shpalli në Rusi lirinë e zgjidhjes së martesës, që u konsiderua si e drejtë e njeriut, njësoj si liria për të lidhur martesë. Kodi Civil Rus i vitit 1918 për herë të parë prezantoi si shkaqe për divorc, pëlqimin e ndërsjelltë të bashkëshortëve dhe vullnetin e vetëm njërit bashkëshort. Pas Luftës II Botërore, liria e divorcit në Rusi u kufizua ndjeshëm. Megjithatë divorci pa faj, shfaqet sërish në legjislacionet e vendeve të bllokut ish komunist në vitet ’60. Fillimisht, ishte Kodi Civil Çekosllovak i vitit 1963 që e risolli, nëpërmjet pranimin të zgjidhjes së martesës kur marrëdhëniet bashkëshortore janë përkeqësuar aq, saqë martesa nuk mund ta përmbush më qëllimin e saj social. Më vonë Bashkimi Sovjetik, Suedia, Gjermania Perëndimore, vendet anglosaksone dhe gjithë bota perëndimore pranuan divorcin pa faj. (Parkinson, 2011: 18-20) Martesa që dikur konsiderohej e pazgjidhshme, përveç rasteve kur bashkëshorti jo fajtor çlirohej nga lidhja martesore për shkak të fajit të bashkëshortit tjetër, tanimë ishte lirisht e zgjidhshme, në shumicën e vendeve perëndimore edhe në mënyrë të njëanshme. Pra, me kalimin e kohës, zgjidhja e martesës u shndërrua nga sanksion në një mjet shërues. (Mladenovic, 1981: 674); (Omari, 2007: 254)

Përveç legjislacionit të vendeve të ish bllokut komunist, midis të cilave dhe Shqipëria e Maqedonia e Veriut, idetë marksiste kanë influencuar ndjeshëm dhe lëvizjen feministe që kulmoi në vendet perëndimore në vitet ’60-’70 të shekullit të kaluar.

2.2.1.2 Lëvizja feministe mbi martesën

Organizimi patriarkal i familjes ka bërë të mundur që për një kohë të gjatë gratë të trajtoheshin si qenie njerëzore pa status të pavarur ligjor dhe social. Sipas Kodit Civil Francez të vitit 1804, gruaja e martuar nuk kishte aftësi të plotë juridike, ajo nuk mund të kryente veprime juridike pa autorizimin e burrit¹⁰. Burri kishte detyrimin ta mbronte gruan, ndërsa gruaja t’i bindej burrit.¹¹ Ngjashëm, në të drejtën zakone anglo-saksone, me lidhjen e martesës, burri dhe gruaja shkriheshin në një identitet të vetëm ligjor ose thënë ndryshe, ekzistenca ligjore e gruas inkorporohej në atë të burrit, meqenëse gjithë veprimtaria e saj zhvillohej nën “*mbulimin dhe mbrojtjen e burrit*.” Pra, e ashtuquajtura “*doktrina e mbulimit*”, nuk e njihte gruan e martuar si person fizik, ajo nuk kishte identitet ligjor dhe si rrjedhojë, me lidhjen e martesës gruaja humbiste pronësinë mbi sendet e luajtshme e të paluajtshme, nuk mund të lidhte kontrata e as nuk nuk mbante përgjegjësi ligjore në rast se kryente krim

¹⁰ Kodi Civil Francez (1804), Libri I, Titulli V, Kapitulli VI, Neni 215.

¹¹ Ibid., Neni 213.

sepse supozohej se e kishte kryer nën urdhrat e burrit. (Weitzman, 1981: 1171); (Kleingeld, 1998: 261-262). Në të drejtën e hershme gjermane, kujdestaria e burrit mbi gruan, i jepte atij dhe të drejtën për ta shitur apo vrrarë gruan. (Goonesekere, S., 1992: 1-2) Gruas në Evropë e më gjerë, nuk i është njohur e drejta e pronësisë, e drejta për të lënë testament dhe për të lidhur kontrata deri në fundin e shekullit të 19. Akti i parë që u njeh grave të drejtën e pronësisë dhe të drejtën për të lënë testament, është ai i vitit 1870 i Britanisë së Madhe¹².

Një nga veprat e para me përmbajtje tërësisht feministe është “Nënshtrimi i gruas”, (1869) e filozofit britanik John Stuart Mill, një nga mendimtarët më me influencë të historisë së liberalizmit. Mill e krahason martesën me skllavërinë, për shkak se gratë, sipas doktrinës tradicionale të mbulimit, nuk gëzonin të drejta dhe nuk kishin mundësi mbrojteje në rast abuzimesh nga ana e bashkëshortit, madje skllavëria e tyre ishte akoma më e plotë, sepse ato ishin të detyruara të kishin marrëdhënie intime me “*pronarin*”. Ai kundërshton idenë iluministe të zhvilluar në Francë gjatë shekullit të 18, sipas së cilës martesë është kontratë civile. Kjo do të nënkuptonte një lidhje tërësisht të vullnetshme të martesës nga ana e gruas, por vajza nuk ka zgjedhje tjetër përveç martesës dhe për më tepër ajo shpesh detyrohet nga babai të martohet. (Mill, 1878: 55-79) Ideja e tij mbi martesën është se ajo duhet të jetë lidhje e bazuar në një “*shoqërizim të barabartë*” midis bashkëshortëve. (Mill, 1878: 151-194). Krahasimi që ai i bën martesës me skllavërinë dhe idetë e Stuart Mill mbi barazinë gjinore kanë qenë thelbësore për lëvizjen feministe sepse martesat që ai sugjeron, do të ishin “*shkolla drejtësie*” për fëmijët si qytetarë të ardhshëm, ku ata do të mësonin t’i trajtonin të tjerët si të barabartë. Por martesë e fundit të shekullit të 19 e kritikuar prej tij, përkundrazi është një “*shkollë padrejtësie*” që i mëson djemtë të kenë privilegje të pamerituara, ul pritshmëritë e vajzave dhe u mëson fëmijëve pranimin e pabarazisë gjinore. (Abbey, Den Uyl, 2001), (Okin, 1989: 135)

Bazuar në literaturën e autorëve feministë të marrë në shqyrtim, ekzistojnë katër rryma kryesore të lëvizjes feministe:

- ☐ feministet konservatore, të cilat kërkojnë ngritjen e statusit të gruas në sferën familjare;
- ☐ feministet liberale, të cilat e vënë theksin tek idetë tradicionale liberale mbi të drejtat individuale dhe mundësitë e barabarta - Feministet liberale janë grupi reformator më i rëndësishëm sa i përket ndryshimit të politikave sociale tradicionale. (Fineman, 1893: 811-813)
- ☐ feministet marksiste, të cilat e lidhin pozitën e nënshtruar të gruas me strukturën kapitaliste të shoqërisë dhe besojnë se çrrënjësja e familjes si njësi ekonomike është parakusht për çlirimin e gruas dhe të shoqërisë në përgjithësi si dhe
- ☐ feministet radikale, të cilat bëjnë thirrje për një shoqëri androgjene, të bazuar në arritjet teknologjike që do ta çlirojë gruan nga lindja e fëmijëve dhe do të bëjnë të

¹² Married Women’s Property Act, 1870.

mundur eleminimin e një sistemi të bazuar në rolet gjinore.

Një temë qendrore e lëvizjes feministe ka qenë struktura tradicionale e ndarjes së pushtetit dhe të punës brenda familjes si dhe përjashtimi i çështjeve familjare nga ndërhyrja ligjore. Në fakt, sfera private e martesës brenda së cilës gratë kanë qenë të kufizuara për shekuj me rradhë, ishte gjithashtu një zonë ku nuk kishte ndërhyrje shtetërore, kështu që ajo që u ndodhte grave në martesë nuk ishte objekt i normave juridike. Sipas feministëve struktura gjinore e martesës është arsyeja për gjendjen e pabarabartë të gruas në shoqëri. Flitet për strukturë gjinore të martesës sepse legjislacionet e vendeve perëndimore vetëm gjatë gjysmës së dytë të shekullit të kaluar filluan të njihnin barazinë e bashkëshortëve në marrëdhëniet bashkëshortore.

Deri atëherë, ligji mbështeste dhe promovonte idenë e ndarjes gjinore të punës në familje duke i atribuar burrit detyrimin për të plotësuar nevojat materiale të familjes dhe gruas detyrimin për tu përkujdesur për fëmijët dhe familjen. Në Gjermaninë Perëndimore, barazia gjinore midis bashkëshortëve u njoh në vitin 1957.¹³ Në Itali, me reformën familjare të ndërmarrë në vitin 1975, prezantohet për herë të parë barazia morale dhe ligjore në marrëdhëniet midis bashkëshortëve,¹⁴ që deri atëherë udhëhiqeshin nga dispozitat e Kodit Civil të vitit 1942, sipas të cilit familja bazohej në nënshtrimin e gruas ndaj burrit. Në Francë, barazia e plotë ligjore ndërmjet bashkëshortëve arrihet vetëm në vitin 1985 me realizimin e barazisë edhe në aspekt të regjimit pasuror martesor.¹⁵ Ngjashëm në SHBA, ndarja gjinore e punës në familje ka qenë e mbështetur nga legjislacioni dhe praktika gjyqësore. (Weitzman, 1974: 1173-1196)

Martesa ka qenë në fokus të interesit të lëvizjes feministe për shkak të efekteve që ajo ka në mundësitë për zhvillim të gruas. Disavantazhi i vazhdueshëm i grave në martesë, që çon në thellimin e pabarazisë gjinore, është dokumentuar gjerësisht. Gratë, edhe ato që punojnë me orar të plotë, kryejnë më shumë punë shtëpiake sesa burrat, gjë që ndikon në performancën e tyre në vendin e punës. Detyra të tilla sociale si përkujdesja primare për fëmijët, që i është besuar grave dhe vështirësia për të gërshetuar rritjen e fëmijëve me punën jashtë familjes, minojnë konkurrueshmërinë e grave me fëmijë në vendin e punës. (Okin, 1989: 134-170) Ndarja gjinore e punës dhe fakti se puna e grave është më pak e paguar se ajo e burrave, bëjnë të mundur që gratë më shumë se burrat të mos përparojnë në karrierë, të zgjedhin

¹³ Ligji mbi Barazinë e Burrave dhe Grave në Sferën e të Drejtës Civile, i njohur si Akti i të Drejtave të Barabarta, dt. 21.07.1957, marrë nga:

https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/text.xav?SID=&tf=xaver.component.Text_0&toctf=&qmf=&hlf=xaver.component.Hitlist_0&bk=bgbl&start=%2F%2F*%5B%40node_id%3D%27217797%27%5D&skin=pdf&tlevel=-2&nohist=1, (parë më, 30.03.2017).

¹⁴ Ligji për Reformën e të Drejtës Familjare, no. 151, dt. 19.05.1975, http://lnx.ispitalia.org/wp-content/uploads/L_151_1975.pdf, (parë më, 30.03.2017).

¹⁵ Ligji Nr.85-1372, dt. 23.12.1985 mbi Barazinë e Bashkëshortëve në Regjimet Martesore dhe Barazinë e Prindërve në Administrimin e Pasurisë së Fëmijëve të Mitur, marrë nga: https://www.legifrance.gouv.fr/jo_pdf.do?id=JORFTEXT000000521293, (parë më, 31.03.2017).

punë më kohë të pjesshme, apo të qëndrojnë në shtëpi për të rritur fëmijët ose kur ka konflikt me karrierën e bashkëshortit. Këto zgjedhje i bëjnë gratë e martuara “kategori të prekshme”, të varura ekonomikisht nga bashkëshorti dhe të varura nga martesë sa i përket përfitimeve të tilla si sigurimet shëndetësore e në të njëjtën kohë nxisin pabarazinë gjinore dhe e vështirësojnë daljen nga martesë, duke lehtësuar dhunën në familje. (Okin, 1989: 134-170); (Card, 1996: 6-7); (Ferguson, 2016: 687-703) (Weitzman, 1974)

Martesa është strukturë bazë e shoqërisë dhe si e tillë duhet t’u nënshtrohet parimeve juridike të barazisë midis shtetasve në çdo aspekt të jetës. Por, sa i përket ndërhyrjes ligjore në ndarjen e punës në familje, liberalët kanë qasje të ndryshme me lëvizjen feministe. Sipas Rawls, koncepti liberal i drejtësisë duhet të lejojë një farë ndarjeje tradicionale të punës në familje, fenomen i cili shpesh është i lidhur dhe me fenë, kulturën e traditat e familjes. Prandaj, dispozitat ligjore që do të vendosnin një ndarje të barabartë të punës, apo do të penalizonin nëse kjo nuk arrihej, do të ishin në kundërshtim me lirinë e besimit të individëve. Për këtë arsye, nuk është ndarja gjinore e punës që duhet eliminuar, por ndarja e pavullnetshme e punëve. Nëse ndarja gjinore e punëve në familje është tërësisht e vullnetshme, atëherë mund të themi se sistemi shtetëror arrin të sigurojë mundësi të barabarta për të dyja gjinitë. Por, në të kundërt, nëse shkak kryesor për pabarazinë e gruas në shoqëri gjendet tek ngarkesa më e madhe që ajo mban në familje, atëherë duhen marrë masa për një ndarje të barabartë të punëve ose për kompensim të gruas për punën shtëpiake, duke qenë se qëllimi kryesor i çdo demokracie është arritja e barazisë së plotë për qytetarët e saj. (Rawls, 1997: 792-793) Sipas liberalëve duke qenë se martesë është një lidhje e vullnetshme e dy personave, atëherë duhet të merren parasysh zgjedhjet e bashkëshortëve, deri në momentin që këto zgjedhje nuk shkaktojnë padrejtësi.

Sa i përket monogamisë, feminizmi ka ndjekur linjën e mendimit të lëvizjes marksiste. Kështu, është hedhur poshtë ideja se monogamia i siguron gruas mbështetjen e nevojshme materiale, si një nga tezat mbi origjinën e martesës. Në shoqëritë e para që merreshin me gjueti dhe mbledhje ushqimi, mendohet që femrat të kenë kontribuar më shumë nëpërmjet mbledhjes dhe grumbullimit të ushqimit, sesa burrat nëpërmjet gjuetisë; përkujdesja për fëmijët bëhej në grup, dhe në vend të një partneri të vetëm që siguron jetesën për partneren, për të mbijetuar nevojitej një grup shumë më i madh personash. (Coontz, 2006: 37-38)

Rregullimi i divorcit është shumë i rëndësishëm sa i përket ofrimit të mundësive të barabarta dhe adresimit të pabarazisë ekonomike që lind brenda martesës. (Okin, 1989: 134-185); (Rawls, 1997: 788-794) Megjithatë, rregullimi ligjor i divorcit nuk i adreson burimet joekonomike të pabarazisë brenda martesës dhe as mënyrën e arritjes së kësaj pabarazie. Arritja e mundësive të barabarta kërkon ndryshimin e normave sociale të lidhura me martesën sepse ndarja gjinore e punës brenda martesave ekzistuese vazhdon të jetë shumë e kushtueshme për gratë. (Kleingeld, 1998: 265-280).

Këto norma sociale mund të adresohen nëpërmjet edukimit ose promovimit mediatik të ndarjes së barabartë të punës në familje. Masa të tilla ligjore si mbajtja dhe administrimi i gjithë të

ardhurave bashkëshortore në mënyrë të barabartë mund të inkurajojë barazinë brenda martesës. (Okin, 1989: 170-185) Por, ndërhyrja e dhunshme shtetërore në rregullimin e detajuar të marrëdhënieve bashkëshortore në martesat ekzistuese do të ishte në konflikt me lirinë e bashkëshortëve. (Rawls, 1997: 787-794) Kjo çështje paraqet një problem teorik për feminizmin liberal, i cili kohët e fundit është fokusuar në mbrojtjen e interesave të gruas nga ligjet mbi martesën, ndikimin e edukimit në adresimin e pabarazisë gjinore, apo fushata ndërgjegjësuere për pagesë të barabartë midis burrave dhe grave.

Ndërsa shumë feministe janë fokusuar në reformimin e martesës, të tjerë siç janë përfaqësueset e feminizmit radikal kanë kërkuar eliminimin e saj. (Chambers, 2013) Disa herë është pohuar se struktura e martesës është e trashëguar dhe përcillet nëpërmjet normave seksiste, gjë që parandalon mundësinë e një reforme të vërtetë feministe. Sipas pikëpamjeve të tilla, është i nevojshëm eliminimi i martesës për të reformuar pritshmëritë shoqërore dhe për të ndryshuar modelet e zgjedhjeve që i shoqërojnë. Për shembull, martesa ligjore mund të nxisë varësinë ekonomike të grave, kështu që struktura ligjore e martesës, së bashku me normat sociale mendohet se inkurajojnë zgjedhje që i shfuqizojnë gratë në krahasim me burrat. Për më tepër, njohja ligjore e martesës, miraton dhe promovon idealin e një marrëdhënieje dashurie qendrore dhe ekskluzive, e cila sipas disa feministeve, i inkurajon gratë të bëjnë zgjedhje të pafavorshme, duke u dhënë shumë më tepër vlerë këtyre marrëdhënieve në krahasim me aspiratat e tjera të grave. Filozofja feministe Simone De Beauvoir (1908-1986) identifikon pritshmëritë e lidhura me martesën, si një nga mënyrat kryesore me të cilat gratë socializohen me një feminitet, i cili sipas saj është kufizues sepse “*martesa është fati që shoqëria tradicionalisht i ofron gruas*”. (De Beauvoir, 2010: 502) Për këtë arsye, femra fokusohet më tepër në pamjen e jashtme, dhe jo në studime, karrierë, apo ambicie të tjera. (De Beauvoir, 2010: 395-404, 773-774); (Mandro-Balili, et al., 2011: 7-11)

Shumë feministe radikale kanë hedhur poshtë idealet e marrëdhënies romantike dhe ekskluzive, duke argumentuar se gratë duhet të zgjedhin lidhje jomonogame ose jomartësore e madje duke bërë thirrje për braktisjen e martesës. (Firestone, 1970: 205-242) “*Gruaja e martuar e di se martesa është, në rastin më të mirë, një shpërblim i papërshtatshëm për gjithë trashëgiminë e çuditshme dhe të panevojshme të shtypjes*” (Jones & Brown, 1968: 23)

Lëvizja feministe ka meritë të padiskutueshme si në arritjen e barazisë *de jure*, nëpërmjet ndryshimeve legislative të ndërmarra në vendet perëndimore gjatë gjysmës së dytë të shekullit të kaluar të fokusuara në adresimin e problemit të pabarazisë gjinore, ashtu dhe në aspekt të vazhdimit të përpjekjeve për arritjen e barazisë *de facto* midis burrit dhe gruas. Megjithatë, rryma më radikale e kësaj lëvizjeje ka marrë shumë kritika dhe kundërshtime, jo vetëm nga ana e tradicionalistëve dhe konservatorëve, lidhur me idetë mbi eliminimin e martesës dhe të familjes. Disa nga argumentat që jep doktrina juridike në favor të martesës janë: personat e martuar vuajnë më pak nga depresioni dhe janë më të shëndetshëm emocionalisht se të pamartuarit (Waite, Hughes, 1999), (Uecker, 2012); fëmijët që rriten në

martesë me prindërit e tyre biologjikë kanë një nivel dhe cilësi më të lartë jetese se ata që rriten nga një prind i vetëm (Parke, 2003); divorci rrit varfërinë për fëmijët dhe gratë (Doherty, et.al. 2002); personat e martuar janë në përgjithësi shumë më të lumtur se të divorcuarit apo personat e pamartuar (Fagan, et.al., 2002: 25) etj.

Feministet sot janë të fokusuara në dy drejtime kryesore: së pari, ngritja e çështjes së gruas që ka të bëjë me shtimin e vëmendjes ndaj ndikimit të politikave dhe praktikave ligjore tek gratë, politika këto që duhet të marrin parasysh perspektivën gjinore dhe së dyti propagandimi i perspektivave të ndryshme, sepse edhe feminizmi në vetvete është një perspektivë ndryshe. (Mandro-Balili, et al., 2011: 16)

2.2.1.3 Teoria funksionaliste mbi martesën

Një teori sociale, e cila gjithashtu zhvillohet në gjysmën e dytë të shekullit XX, por në ndryshim nga feminizmi e vë theksin tek roli dhe rëndësia sociale e familjes dhe martesës, është teoria funksionaliste mbi martesën. Kjo teori e ka origjinën në veprën “Struktura Shoqërore” të antropologjistit George Murdock, botuar për herë të parë në vitin 1949. (Murdock, 1967) Në këtë vepër, Murdock merr në shqyrtim mënyrën e jetesës dhe llojet e familjeve që ekzistojnë në 250 lloje të ndryshme shoqërisht njerëzore, prej të cilave shoqëri gjuetare, blegtorale, agrare dhe shoqëri të industrializuara. (Anastasiu, 2012: 36) Ai dallon tre lloje kryesore të familjes: familja nukleare, familja poligame dhe familja e zgjeruar (Murdock, 1967: 1-2) Sipas tij “*familja është një grup social i karakterizuar nga bashkëjetesa, bashkëpunimi ekonomik dhe riprodhimi*”. (Murdock, 1967: 1) Pra, sipas këtij përkufizimi, anëtarët e familjes jetojnë së bashku në një banesë familjare, me qëllim që të realizojnë aktivitete të përbashkëta dhe të japin kontributin e tyre për të siguruar jetesën dhe për të rritur fëmijët.

Murdock jo vetëm që thekson karakterin universal të familjes, por ai argumenton edhe ekzistencën e katër funksioneve kryesore sociale të familjes:

- ☐ funksioni i rregullimit të sjelljes seksuale,
 - ☐ i riprodhimit,
 - ☐ i bashkëpunimit ekonomik, dhe
 - ☐ funksioni i edukimit dhe socializimit të fëmijëve. (Anastasiu, 2012: 40-42)
- (Murdock, 1967: 260-295)

Funksioni i parë i familjes si institucion social është ai i rregullimit të sjelljes seksuale të anëtarëve të familjes. Sipas Murdock, në të gjitha shoqëritë ekzistojnë rregulla të shkruara e të pashkruara që ndalojnë sjellje të caktuara. Për të ilustruar kufizimet shoqërore në aspekt të sjelljes seksuale të individit, Murdock paraqet rastin e tabusë së incestit, apo ndalimin e marrëdhënieve seksuale dhe martesës midis personave të afërm, që ka ekzistuar në të gjitha

shoqëritë që ai ka marrë nën studim, pavarësisht ndryshimeve të tjera thelbësore midis tyre. Sipas tij, fenomeni i tabusë së incestit paraqet rastin më të dukshëm të ndikimit të strukturës familjare në sjelljen e individit. (Murdock, 1967: 12)

Funksioni riprodhues i familjes ka qenë dhe vazhdon të mbetet një nga funksionet kryesore të saj në të gjitha fazat historike të zhvillimit të shoqërisë njerëzore. Ky funksion rrjedh nga ligji natyror për vazhdimësinë e njerëzimit. Rëndësia thelbësore që ka riprodhimi për shoqërinë dhe shtetin shprehet në ndalimin tradicional dhe ligjor të marrëdhënieve seksuale të cilat nuk mund të jenë të karakterit riprodhues. Duke i përjashtuar nga marrëdhëniet martesore personat e të njëjtës gjini, shteti në mënyrë indirekte e vendos riprodhimin si kusht martesor. (Weitzman, 1974: 1112-1113)

Familja është një njësi e rëndësishme ekonomike sepse në të plotësohen disa nga nevojat themelore të anëtarëve të familjes siç janë ushqimi apo strehimi. Funksionin e bashkëpunimit ekonomik të familjes, të lidhur me prodhimin dhe konsumin e të mirave materiale, Murdock e shpjegon me faktin se “*për shkak të ndryshimeve gjinore, burri dhe gruaja krijojnë një njësi të jashtëzakonshme bashkëpunuese*”. (Murdock, 1967: 7) Aftësitë e tyre të ndryshme, ndarja e punës dhe bashkëpunimi bëjnë të mundur që burri dhe gruaja të jenë të suksesshëm në sigurimin e jetesës së familjes. Nëse ndarja gjinore e punës dhe stereotipet gjinore në përgjithësi nga feministet konceptoheshin si arsyeja kryesore për pabarazinë gjinore dhe nënshtrimin e grave, për funksionalistët ndarja e punës është në të mirë të familjes. Kjo është e kuptueshme, pasi funksionalistët fokusohen tek interesat e familjes, ku promovohen dhe interesat publike të shoqërisë, ndërsa feministet tek promovimi dhe mbrojtja e të drejtave individuale të grave.

Për funksionin ekonomik të familjes shprehet dhe Deklarata Universale për të Drejtat e Njeriut¹⁶. Me industrializimin dhe urbanizimin e shoqërisë, funksioni ekonomik i familjes ka pësuar transformime dhe sot familjet nukleare më shumë se prodhuese të të mirave materiale, janë kthyer në njësi konsumuese. (Weitzman, 1974: 1198) (Trpenovska, et al., 2013: 79-80)

Funksioni i edukimit dhe socializimit të fëmijëve është i lidhur me faktin se familja nuk prodhon vetëm qenie biologjike, por edhe qenie sociale, duke i pajisur fëmijët me një set rregullash për mënyrën e të sjellurit në shoqëri.

Dekadat e fundit janë identifikuar dhe funksione të tjera siç janë: funksioni mbrojtës, funksioni emocional dhe kulturor i familjes dhe funksioni i solidaritetit të familjes. (Mandro, 2009: 32-35), (Trpenovska, et al., 2013: 78-82) (Podvorica, 2005: 40-43) (Omari, 2007: 22-23), (Aliu, Gashi, 2007: 50-55)

Për më tepër, doktrina juridike ka gjetur në funksionet sociale të familjes edhe arsyen për

¹⁶ Neni 25, paragrafi 1 i UDHR “Gjithkush ka të drejtë për një standart të përshtatshëm jetese për shëndetin dhe mirëqenien e tij dhe të familjes së tij, duke përfshirë ushqimin, veshmbathjen, strehimin, kujdesin shëndetësor dhe shërbimet e nevojshme sociale.”

mbrojtjen e veçantë shtetërore që gëzon jo vetëm familja, por edhe martesë, si burimi themelor i familjes. Sepse vetëm nëpërmjet mbrojtjes së veçantë ligjore, “*marrëdhëniet familjare fitojnë rëndësinë e vlerave të mbrojtura juridike*”. (Alincic, et al., 2007: 6) Pikërisht për shkak të funksioneve të rëndësishme që familja ka kryer në çdo etapë të zhvillimit njerëzor dhe që vazhdon të kryejë, shteti dhe shoqëria kanë interes të veçantë në mbrojtjen dhe përkrahjen e familjes dhe martesës.

Duhet pasur parasysh megjithatë, se ndryshimet shoqërore të ndodhura gjatë gjysmës së dytë të shekullit të kaluar, janë shoqëruar me reforma ligjore në fushën e të drejtës familjare të tilla si: rrëzimi i parimit të pazgjidhshmërisë së martesës dhe liberalizimi i divorceve, njohja dhe mbrojtja ligjore e bashkëjetesave faktike, barazimi ligjor i fëmijëve jashtëmartesorë me fëmijët e lindur në martesë, zëvendësimi i konceptit të autoritetit prindëror me konceptin e përgjegjësisë prindërore dhe vendosja në qendër të vëmendjes së interesit më të lartë të fëmijës etj. Ndërkohë që vizioni mbizotërues në doktrinën juridike deri në mesin e shekullit të kaluar ka qenë ai sipas të cilit në familje, interesi i përbashkët është më i rëndësishëm dhe i tejkalon interesat individuale të anëtarëve të familjes, sot gjithmonë e më tepër vihet re një ridimensionim i funksionit social dhe rolit publik të familjes si dhe një rivlerësim i interesave individuale të anëtarëve të familjes. (Sesta, 2017: 139-149)

Nga njëra anë, me shtimin e numrit të fëmijëve të lindur jashtë martese, familja gjithmonë e më shumë themelohet jo në bazë të martesës, por në bazë të riprodhimit. Ndryshimet në marrëdhëniet familjare, si dhe zhvillimi i bio-mjekësisë dhe teknologjisë kanë mundësuar shfaqjen e formave të reja të familjes si p.sh. familja monoprindeore¹⁷, familja e krijuar me fekondim biomjekësor të asistuar¹⁸, madje dhe familja e krijuar pas vdekjes së burrit, nëpërmjet riprodhimit post-human¹⁹. (Trpenovska, et al., 2013: 78) Nga ana tjetër, pazgjidhshmëria e lidhjes martesore është zëvendësuar nga pazgjidhshmëria e raportit prindëror në interes të fëmijëve për të pasur një stabilitet afektiv edhe në rast të divorcit të prindërve. Në këto kushte është me rëndësi të përcaktohet roli i shtetit në realitetin e sotëm social të familjes, që duket se përshkohet nga një frymë mbizotëruese individualizmi.

2.2.2 Teori juridike mbi martesën

Për shkak të marrëdhënieve komplekse që krijohen në martesë ekzistojnë teori të shumta që shpjegojnë natyrën juridike të martesës si dhe përcaktojnë shkallën e neutralitetit apo ndërhyrjes shtetërore në rregullimin e marrëdhënieve familiare, ndër të cilat më të rëndësishmet janë: teoria kontraktore, teoria institucionale dhe teoria mikse mbi martesën.

¹⁷ Është familja e përbërë nga njëri prind dhe fëmijët që i besohen për rritje dhe edukim pas divorcit.

¹⁸ Një numër i vogël shtetesh në këtë mënyrë lejojnë krijimin e familjes edhe midis personave të të njëjtës gjini.

¹⁹ Krijimi i familjes pas vdekjes së burrit, nëpërmjet fekondimit të bashkëshortes ose partneres me qelizat e tij riprodhuese të ngrira.

2.2.2.1 Teoria kontraktore mbi martesën

Sipas teorisë kontraktore, martesë si shprehje e autonomisë së vullnetit të bashkëshortëve nuk është gjë tjetër veçse një kontratë midis tyre. Por ajo ndryshon nga kontratat e zakonshme të së drejtës civile. Dy janë idetë kryesore mbi të cilat bazohet teoria kontraktore. Së pari, detyrimet martesore, janë ndërmarrje vullnetare sepse krijohen në bazë të vullnetit të lirë të bashkëshortëve. Së dyti, në kushtet kur në vende të ndryshme ekzistojnë praktika të ndryshme martesore dhe koncepte të ndryshme sociale për martesën, përzgjedhja e një praktike, dhe si rrjedhojë vendosja e detyrimeve të caktuara ligjore për bashkëshortët është moralisht arbitrare, kështu që u duhet lënë bashkëshortëve përcaktimi i kushteve të kësaj kontrate. (Hadzivasilev, 1987: 68-69)

Zanafilla e teorisë kontraktore mbi martesën lidhet me lëvizjen galikane të shekullit të 15 dhe bazohet tek parimi i lirisë kontraktore dhe i autonomisë së vullnetit. Iluministët francezë të shekullit të 18 si Diderot, Montesquieu e Voltaire, në luftë me pikëpamjet kishtarë për martesën, promovojnë më tej idenë se martesë është kontratë si kontratat e tjera të së drejtës civile, për lidhjen, vlefshmërinë dhe ndërprerjen e së cilës duhet të vlejnë rregullat e përgjithshme të së drejtës civile. Nacioni kontraktor mbi martesën pasqyrohet më së miri në Kushtetutën franceze të vitit 1791, produkt i Revolucionit Francez sipas të cilës ligji e konsideron martesën vetëm si kontratë civile²⁰. Por, ky nuk është i vetmi variant i kësaj teorie. Varianti i dytë, sipas së cilit martesë është kontratë, por e një natyre specifike (*sui generis*), krahasuar me kontratat civile, u zhvillua në shekullin e 20 nga autorë francezë të së drejtës si Planiol, Ripert, Colin, Capitant etj. dhe ka gjetur mbështetje më të madhe në doktrinën juridike (Hadzivasilev, 1987: 68-69), (Draskic, 2005: 76)

Sipas teorisë kontraktore, kushtet dhe detyrimet morale të martesës konceptohen si premtime të ndërsjellta që bashkëshortët i japin njëri-tjetrit në momentin e lidhjes së martesës. Përmbajtja e tyre varet nga praktikat sociale dhe ligjore e zakonisht janë premtime që kanë të bëjnë me ekskluzivitetin e marrëdhënieve intime dhe përjetësinë e lidhjes martesore, por natyra premtuese nënkupton se bashkëshortët si palë kontraktore mund t'i negociojnë kushtet dhe ta lirojnë njëri-tjetrin nga detyrimet martesore. Për të ilustruar sa më sipër, mund të marrim shembullin e premtimit për ekskluzivitet seksual në martesë, të elaboruar nga Wasserstrom. Sipas tij, tradhtia bashkëshortore konceptohet gjerësisht si moralisht e gabuar sepse përbën shkelje të premtimit martesor që bashkëshortët i kanë bërë njëri-tjetrit për ekskluzivitet në marrëdhëniet midis tyre. Por, nëse detyrimet bashkëshortore janë thjesht premtime që bashkëshortët i bëjnë njëri-tjetrit, atëherë palët mund ta lirojnë njëra-tjetrën nga detyrimi për ekskluzivitet, duke i bërë të lejueshme marrëdhëniet seksuale jashtëmartesore. (Wasserstrom, 1974: 513-528) Detyrimi reciprok për besnikëri bashkëshortore nuk është vetëm një detyrim moral dhe shoqëror, por shpesh edhe detyrim ligjor i bashkëshortëve, që nënkupton shmangien ose ndalimin e marrëdhënieve afektive

²⁰ Kushtetuta Franceze e vitit 1791, Kreu 2, Neni 7, marrë nga: <https://web.archive.org/web/20111217062556/http://sourcebook.fsc.edu/history/constitutionof1791.html>, (konsultuar në prill 2017).

dhe seksuale të bashkëshortëve jashtë martesë dhe ka për qëllim të mbajë gjallë lidhjen afektive dhe shpirtërore midis tyre. Kështu, sipas KF të RSH nga martesë lind detyrimi reciprok për besnikëri bashkëshortore²¹. Në RMV detyrimi për besnikëri bashkëshortore rrjedh nga parimi i monogamisë mbi të cilin bazohet instituti i martesës.

Premtimet kanë fuqi lidhëse vetëm nëse, bazuar tek arsyeja, janë të mundshme për zbatim nga ana e personit që bën premtimin. Martesë është një premtim i mundshëm nëse bashkëshortët premtojnë se do të bëjnë maksimumin që ajo të funksionojë, por, në pothuajse gjysmën e rasteve, nëse kemi parasysh statistikën e divorcive, premtimi për angazhim të përjetshëm rezulton i pamundur për t'u mbajtur. (Martin, 1993: 67-68)

Sipas Moller, martesë është irracionale, duke qenë se premtimi martesor për një lidhje të përjetshme, në shumë raste nuk është i zbatueshëm. Në qëndrojmë në martesë për sa kohë që jemi të dashuruar, dhe nga ana tjetër askush në momentin e lidhjes së martesës nuk premtonte se do të jetojë në një martesë pa dashuri. Pra, kur dashuria merr fund, martesë zgjidhet. Ky këndvështrim, vë në pikëpyetje rëndësinë e ekzistencës së martesës dhe premtimit martesor sepse duket se nuk ka arsye për ndërmarrjen e kësaj iniciative, apo lidhjen e kësaj kontrate, kur mundet thjesht të rrimë me një person për sa kohë ekziston dashuria dhe pastaj të largohemi. (Moller, 2003: 79-91) Nga ana tjetër, mbështetësit e institucionit të martesës, mbrojnë idenë e racionalitetit të martesës. Detyrimet martesore janë racionale sepse u mundësojnë bashkëshortëve që të sigurojnë interesat e tyre afatgjata, përpara dëshirave kalimtare. Në fakt, premtimi martesor nuk është dashuri e përjetshme, por premtimi se *“do të investohet punë për kryerjen e veprimeve që e mbajnë gjallë dashurinë”*. (Landau, 2004: 475-481)

Teoria kontraktore mbi martesën mbështetet nga përkrahësit e politikave liberale, të cilët janë përkrahës të politikës së një ndërhyrjeje minimaliste shtetërore në rregullimin e marrëdhënieve martesore, apo shteti duhet të ruajë neutralitetin dhe janë bashkëshortët ata që në bazë të autonomisë së vullnetit duhet të vendosin për përmbajtjen e marrëdhënies martesore. Duke shkuar akoma dhe më tej, mbështetësit e deinstitutionalizimit të martesës janë të idesë se në kushtet aktuale, kur rregullimi shtetëror i martesës gjithmonë e më shumë po i largohet koncepteve fetare ku historikisht është bazuar martesë tradicionale, ka ardhur koha që shteti të heqë dorë nga rregullimi i martesës dhe instituti i martesës të zëvendësohet nga të ashtuquajturat “kontrata të partneritetit familjar”. (Hoover, 2010)

Sipas Stark, këto duhet të jenë kontrata noteriale, të rinovueshme çdo pesë vjet dhe duhet të përmbajnë të gjitha detyrimet martesore të bashkëshortëve si dhe kushtet në rast divorci. Në këtë mënyrë, shteti heq dorë nga rregullimi i martesës në mënyrë të njëjtë për të gjithë, por jo nga njohja e saj dhe as nga aprovimi final i divorcit. Kështu, në momentin e lidhjes së kontratës, bashkëshortët do të pajisen me licensa martesore që do t'u mundësojnë përfitime të ndryshme sociale. (Stark, 2001: 1526-1527) Të tjerë autorë janë të mendimit se lidhja e

²¹ Neni 50, paragrafi 2 i KF të RSH.

këtyre kontratave, që mbrojnë të drejtat e individit dhe pasqyrojnë mënyrat e ndryshme të jetesës dhe nevojat e ndryshme të partnerëve, duhet t'u mundësohet dhe personave të të njëjtës gjini, familjeve të zgjeruara, komunave apo edhe bashkimeve familjare poligame. (Weitzman, 1974: 1249-1250); (Brake, 2010)

Përkrahësit e teorisë institucionale që do të trajtohen në vijim (si Finnis, George, Lee etj.), kanë pikëpamje diametralisht të kundërta me teorinë kontraktore. Sipas tyre, nëse nuk merret parasysh qëllimi i institucionit të martesës, atëherë nuk ka arsye pse çdo premtim të mos llogaritet si martesë. Teoria kontraktore nuk mund të jap shpjegim për qëllimin e martesës, që *“është e orientuar drejt ekskluzivitetit dhe qëndrueshmërisë së lidhjes për hir të fëmijëve dhe të një lloji unik shoqërizimi reciprok midis burrit dhe gruas”*. (Finnis, 2008: 388-406) Martesa ndryshon nga kontratat e tjera civile për nga qëllimi, që është jetesë e përbashkët për plotësimin e interesave të bashkëshortëve, familjes dhe shoqërisë²². Në fakt, palët kontraktuese kanë qëllime të ndryshme, ndërsa bashkëshortët në martesë kanë qëllime të përbashkëta si psh. rritja dhe edukimi i fëmijëve.

Në doktrinën juridike kontrata trajtohet si një marrëveshje midis palëve për arritjen e një qëllimi të caktuar. (Aliu, 2013: 322) Sipas legjislacionit civil shqiptar qëllimi është krijimi, ndryshimi ose shuarja e një marrëdhënieje juridike²³. Sipas legjislacionit italian, qëllimi i kontratës është krijimi, ndryshimi ose shuarja jo e një marrëdhënieje juridike të çfarëdoshme, por e një marrëdhënieje juridike pasurore midis palëve kontraktuese.²⁴ Kushti pasuror është vendosur pikërisht për të përjashtuar trajtimin e martesës si kontratë. Martesa, që është baza kryesore për krijimin e marrëdhënieve familjare dhe baza e vetme për krijimin e marrëdhënieve midis bashkëshortëve, megjithëse lind si marrëveshje midis palëve, ashtu si kontrata, nuk është marrëdhënie juridike pasurore, nëpërmjet të cilës të transferohen të drejta ose të krijohen detyrime pasurore. (Galgano, 2006: 264-265)

2.2.2.2 Teoria institucionale mbi martesën

Teoria institucionale e konsideron martesën si një nga institutet më të rëndësishme juridike. Themelues i saj është teoricieni i njohur francez i së drejtës, Lefebvre. Ja çfarë shkruan ai për martesën: *“Gjithmonë më është dukur se lidhja martesore nuk ka mundur dhe nuk mundet të konceptohet nga drejtësia si një marrëdhënie e vërtetë kontraktore dhe as statusi martesor dhe detyrimet e përcaktuara me ligj nuk mund të reduktohen në një grup detyrimesh kontraktuale. Ekziston dhe një element tjetër në martesë që i lidh bashkëshortët me njëri- tjetrin dhe nuk është më pak i rëndësishëm se pajtimi i vullneteve të tyre: fuqia hyjnore në martesën fetare dhe fuqia shoqërore në martesën civile”*. (Draskic, 2005: 77)

Instituti juridik në të drejtën bashkëkohore përkufizohet njëzëri si tërësi normash juridike që

²² Neni 6, i Ligjit për Familjen të RM, Ligj Nr. 80, dt. 30.12.1992, (i përditësuar).

²³ Neni 659 i Kodit Civil të RSH., Ligj Nr. 7850, dt. 29.07.1994, (i përditësuar).

²⁴ Neni 1321 i Kodit Civil Italian, Ligj Nr. 262, dt. 16.03.1942, (i përditësuar).

rregullon një kategori të njëjtë marrëdhëniesh shoqërore. (Draskic, 2005: 77), (Aliu, 2013: 55-56), (Pavlova, 1995: 150) Pra, në aspektin terminologjik, institucioni i martesës duhet kuptuar si një tërësi normash juridike që rregullojnë marrëdhëniet martesore.

Karakterit institucional i martesës nga njëra anë, justifikon ekzistencën e saj në shoqëri dhe nga ana tjetër, ndikimi i shoqërisë mbi martesën realizohet nëpërmjet normave ligjore imperative që kanë të bëjnë me procedurën e lidhjes, ndërprerjes së martesës dhe përmbajtjen e marrëdhënieve që lindin nga martesa. Sipas kësaj alternative teorike të pikëpamjes kontraktore, detyrimet kontraktore të bashkëshortëve përcaktohen nga qëllimi i institucionit të martesës dhe nuk mund të ndryshohen nga ana e bashkëshortëve në bazë të vullnetit të tyre të lirë. Sa i përket qëllimit të martesës ekzistojnë dy ide kryesore. Sipas së parës, qëllimi kryesor i martesës është riprodhimi. Përkrahësit e kësaj ideje, që janë njëkohësisht dhe kundërshtarët kryesorë të teorisë kontraktore, bazohen në koncepte të së drejtës natyrore, prandaj shpesh flitet për një të drejtë të re natyrore. Ideja tjetër fokusohet vetëm tek dashuria si qëllim përcaktues i martesës.

Në gjurmët e Toma Aquinit, edhe përfaqësuesit e të drejtës së re natyrore e vënë theksin tek të mirat martesore, që ata i identifikojnë si riprodhimi dhe *fides*, që nuk do të thotë thjesht besim, por më shumë nënkupton një shoqërizim unik midis bashkëshortëve. Martesa konceptohet si institucioni më i përshtatshëm për lindjen dhe rritjen e fëmijëve, nëpërmjet pjesëmarrjes së të dy prindërve në një bashkim të qëndrueshëm. Ideja është, që ekziston një e mirë martesore e veçantë, e lidhur me aftësitë seksuale të bashkëshortëve, që konsiston në riprodhim dhe *fides* dhe që kuptohet vetëm brenda martesës. (Finnis, 2008)

Megjithatë, marrëdhëniet seksuale jashtë martese nuk janë të orientuara drejt kësaj të mire martesore e për më tepër aftësitë seksuale trajtohen thjesht si instrumente për arritjen e kënaqësisë afatshkurtër. (Finnis, 1994: 1066-1067) Instrumentalizimi i aftësive seksuale në marrëdhëniet jashtëmartesore nuk është koncept i ri, por duket të jetë i huazuar nga Kanti.²⁵ Bazuar dhe në filozofinë e krishterë, martesa konsiderohet si bashkim i dy personave që aktualizohet në veprime të llojit riprodhues, por që jo detyrimisht mund të kenë efekt riprodhues. Pikërisht, për arsye të pamundësisë për të realizuar veprime të llojit riprodhues, që janë edhe e mirë martesore, dhe vetëm martesore, kundërshtohen si të papranueshme nga morali dhe shoqëria lidhjet midis personave të të njëjtës gjini, të cilat janë në fokus të veçantë të përfaqësuesve konservatorë të së drejtës së re natyrore. Në këtë sens dhe aborti,

²⁵ Në veprën “Filozofia e së drejtës” të vitit 1887, Immanuel Kant e përkufizon martesën si “bashkim i dy personave të gjinive të ndryshme, për të pasur posedim të përvetshëm reciprok të aftësive të tyre seksuale.” Në këtë “tregti natyrore” që është martesa sipas tij, njëri person i jepet personit tjetër, dhe kështu detyrimisht individit e kthen veten në send, gjë që është në kundërshtim me të drejtën njerëzore. Diçka e tillë bëhet e mundur dhe e lejueshme vetëm me një kusht, që sipas tij është reciprociteti, pra të dy bashkëshortët së bashku e fitojnë njëri-tjetrit. Fitimi në këtë mënyrë i pjesëve të organizmit të njeriut, apo fitimi i personit, është i lejueshëm dhe i mundshëm vetëm nëse ekziston martesa si kontratë. Sipas këtij argumentimi, të drejtat personale që fitohen me lidhjen e martesës, do të jenë njëkohësisht dhe të drejta reale. Këtë karakteristikë, Kanti e argumenton me faktin se nëse njëri nga bashkëshortët largohet ose “hyn në posedimin e tjetrit”, bashkëshorti tjetër ka të drejtë ta kthejë në martesën e mëparshme, sikur të ishte send. (Kant, 1887: 110-111)

kontrasepsioni dhe marrëdhëniet seksuale jashtë martesore, siç u shpjegua më lart, janë të palejueshme. (George, 2000), (Finnis, 1994: 1066-1069), (Lee, 2008)

Siç thekson Finnis, një nga përfaqësuesit kryesorë të së drejtës së re natyrore, një nga pikëpamjet e kësaj të drejte mbi martesën është se struktura e martesës mund të shpjegohet plotësisht nga qëllimi i martesës, apo thënë ndryshe struktura e martesës varet nga qëllimi i saj. Martesa është midis një burri dhe një gruaje sepse vetëm në këtë bashkim është i mundur riprodhimi pa asistencën e palëve të treta, ndërsa qëndrueshmëria apo vazhdimësia e martesës nevojitet për t'u dhënë fëmijëve sigurinë e një familjeje për gjithë jetën. (Finnis, 1994)

Një pikëpamje tjetër ka të bëjë me trajtimin ligjor të martesës. Duke pasur parasysh shifrat në rritje të martesave të zgjidhura dhe gjithë faktorët e tjerë që i kanosen martesës, me idenë për të përforcuar institucionin e martesës dhe me qëllimin për t'i drejtuar zgjedhjet e personave drejt të vetmes marrëdhënie në të cilën mund të arrihen të mirat martesore, mbështetësit e të drejtës së re natyrore insistojnë se shteti duhet të mbështesë martesën tradicionale duke mos i njohur si martesa lidhjet midis personave të së njëjtës gjini. (George, 2000). Megjithatë, nga ana tjetër, liberalët i kundërshtojnë këto propozime duke shtruar pyetjen, nëse kjo është një mënyrë efektive për të ndikuar apo drejtuar përzgjedhjet personale, dhe kritikojnë kufizimet e shumta të së drejtës natyrore, që nuk kanë të bëjnë vetëm me martesat midis personave homoseksualë, por edhe me abortin, kontrasepsionin etj. (Macedo, 2009: 288-303)

Sipas konservatorëve, është e gabuar ideja se kuptimi i martesës si bashkim midis një burri dhe një gruaje, bazohet vetëm tek besimi fetar. Megjithëse, historikisht traditat më të mëdha fetare e kanë konsideruar martesën si lidhje midis një burri dhe një gruaje, që për nga natyra është e prirur për rritjen dhe lindjen e fëmijëve, nuk ka qenë feja ajo që e ka krijuar martesën, por përkundrazi, kanë qenë kërkesat e natyrës njerëzore ato që i kanë dhënë formë traditave fetare për njohjen e këtij institucioni natyror. (Girgis, George, Anderson, 2010: 245-288)

Të tjerë autorë janë përpjekur të zbusin kufizimet e ngurta biologjike të së drejtës së re natyrore, duke mbështetur njohjen e martesës midis personave të së njëjtës gjini, nga njëra anë, dhe nga ana tjetër, duke theksuar rrezikun e “*plasticitetit*” liberal lidhur me martesën dhe rëndësinë e mbrojtjes së lidhjeve monogame të bazuara tek miqësia midis bashkëshortëve. Kështu, sipas kësaj pikëpamjeje, martesa është një projekt i bazuar tek shoqërizimi unik midis bashkëshortëve. Megjithëse ky projekt si tipar themelor përfshin riprodhimin, institucioni i martesës ka fuqi kompensuese, meqë bazohet tek shoqërizimi i bashkëshortëve, që do të thotë se vetë institucioni mund të kompensojë për pamundësinë për t'u riprodhuar (p.sh. për shkak të sterilitetit ose në lidhjet midis personave të të njëjtës gjini). (Goldstein, 2011: 461-482)

Arsyet të cilat japin liberalët për njohjen e martesës midis personave të të njëjtës gjini janë të

njëjtat me arsyet që janë dhënë disa dekada më parë për njohjen e martesave ndër-raciale. E drejta themelore e njeriut për të lidhur martesë, merr kuptim vetëm nëse lidhet martesë me personin e zgjedhur, pavarësisht ngjyrës së lëkurës (Drinan, 1968: 358-360), apo pavarësisht gjinisë. (Eskridge JR, 1993: 1419-1424)

Deri në mars të vitit 2018, 15 vende europiane e kanë legalizuar martesën midis personave të së njëjtës gjini²⁶. Në qershor të 2015, SHBA ju shtuan listës së këtyre vendeve. Gjykata Supreme e SHBA, në dt. 26 qershor 2015 vendosi që e drejta themelore për të lidhur martesë t'u garantohet dhe personave homoseksualë.²⁷

Me lidhjen e martesës krijohet statusi martesor që nuk është vetëm shoqëror, por edhe juridik dhe si i tillë nënkupton tërësinë e të drejtave dhe detyrimeve të të njëjtit lloj, që i përkasin një subjekti të së drejtës në një moment të caktuar. Subjekti i së drejtës e fiton statusin e tij si bashkëshort apo prind në bazë të vullnetit të tij të lirë. Nga ana tjetër, familja u jep fëmijëve një status të caktuar, i cili nuk varet nga vullneti i fëmijëve; me lindjen fëmijët marrin një emër dhe mbiemër, që përcaktohet nga prindërit dhe fitojnë një shtetësi të caktuar²⁸. Megjithëse statusi martesor fitohet në bazë të vullnetit të lirë të bashkëshortëve, ata si palë nuk vendosin për elementet e marrëveshjes. Sipas teorisë institucionale deklarimi i vullneteve të tyre është vetëm kusht për të pranuar elementet e kontratës martesore, të përcaktuara paraprakisht nga ana e shtetit.

Duhet pasur parasysh se sipas të drejtës së re natyrore, lidhja martesore monogame dhe heteroseksuale është një strukturë natyrore para-politike, të cilën shteti duhet ta respektojë në formën që e gjen. (Girgis, George, Anderson, 2010: 245-288) E megjithatë e drejta martesore si legjislacion u përmbahet disa parimeve ligjore. Në fakt, nga të gjitha degët e së drejtës, duket se vetëm në të drejtën familjare është ligji ai që duhet të ndjekë natyrën, të paktën sipas qasjes të së drejtës natyrore.

Sipas këndvështrimit konservator, është shumë e rëndësishme që shteti të mos jetë neutral lidhur me çështjet që kanë të bëjnë me nocionin e martesës, sepse rregullimi ligjor i saj përçon idenë e mbështetjes shtetërore, duke i drejtuar individët drejt një forme morale, dhe si rrjedhojë të vlefshme, jetese. Kuptohet që sipas të drejtës natyrore, kjo formë është martesë midis një burri dhe një gruaje. (George 2000: 647-653) Të tjerë autorë e gjejnë arsyen për rregullim ligjor të martesës tek nevoja për mbrojtjen sociale të këtij institucioni si një formë e vlefshme jetese, që përndryshe rrezikon të shkatërrohet. (Raz, 1986: 162, 392)

Martesa është e vlefshme sepse si të gjitha traditat ajo i ka rezistuar testit të kohës. Martesa jo

²⁶ Belgjika, Danimarka, Finlanda, Franca, Gjermania, Islanda, Irlanda, Luksemburgu, Malta, Holanda, Norvegjia, Portugalia, Spanja, Suedia dhe Mbretëria e Bashkuar janë vendet europiane që e kanë njohur martesën midis personave të të njëjtës gjini.

²⁷ Vendimi historik i Gjykatës Supreme të Sh.B.A. për rastin Obergefell v. Hodges: https://www.supremecourt.gov/opinions/14pdf/14-556_3204.pdf

²⁸ Neni 7 i Konventës së OKB mbi të Drejtat e Fëmijëve.

vetëm që është traditë, por nëpërmjet funksionit të rritjes së fëmijëve, ajo gjithashtu është përcjellëse e traditave tek brezat e rinj. Duke qenë se shtetet moderne promovojnë dhe mbështesin institucione të vlefshme shoqërore, atëherë është detyrë e ligjvënësit gjetja e mënyrave ligjore, për t'i ardhur në ndihmë martesës dhe për të frenuar alternativa të tjera. Meqenëse me lidhjen e martesës fitohet një status i caktuar social, atëherë shoqëria patjetër që duhet të ketë ndikim në përcaktimin e kushteve të martesës, që nuk janë një çështje private. Prandaj është i domosdoshëm rregullimi shtetëror i kushteve për lidhjen dhe zgjidhjen e martesës, përcaktimi i detyrimeve midis bashkëshortëve si dhe detyrimeve ndaj të tretëve. (Devlin, 1965: 61-85)

Shtetet moderne janë të fokusuara në mbrojtjen e interesave të fëmijëve, madje duhet të udhëhiqen nga interesi më i lartë i tyre²⁹. Një arsye për rregullim shumë të vëmendshëm shtetëror të kushteve për zgjidhjen e martesës është pikërisht mbrojtja e grave dhe e fëmijëve në rast divorci. Tendeca është, që gratë në martesë, sidomos nëse kanë fëmijë, bëhen më të pambrojtura ekonomikisht. Statistikat tregojnë se gratë e martuara, më shumë se burrat, punojnë me kohë të pjesshme, punë më pak të paguara ose e lënë punën për t'iu përkushtuar rritjes së fëmijëve. Kështu që në rast divorci, ka më shumë të ngjarë që gratë të kenë një standart më të ulët jetese e madje të bien në varfëri. Për shkak se këto modele tradicionale zgjedhjesh që bëhen brenda martesës çojnë në pabarazi midis burrit dhe gruas, ndarja e pasurisë në rast të zgjidhjes së martesës është çështje barazie gjinore dhe mundësisht të barabarta. (Okin, 1989: 134-187), (Rawls, 787-794) (Mandro-Balili, et al., 2011: 94-98)

Pyetja që shtrohet është se në ç'masë sistemi ligjor i një vendi u lejon ose duhet t'u lejojë bashkëshortëve rregullimin kontraktor të marrëdhënieve të tyre pasurore, apo kufijtë brenda të cilëve mund të veprojnë bashkëshortët.

2.2.2.3. Teoria mikse mbi martesën

Sipas kësaj teorie, martesë duhet konceptuar njëkohësisht edhe si kontratë, edhe si institut juridik. (Hadzivasilev, 1987:71) Martesa lidhet në bazë të vullnetit të bashkëshortëve, fakt që padyshim i jep asaj karakterin e kontratës. Sipas Ligjit për Familjen të RMV, martesë mund të lidhin dy persona me gjini të kundërt, me deklaratë të lirë të vullnetit përpara organit kompetent, në mënyrë të caktuar me ligj³⁰ ndërsa sipas KF të RSH, martesë lidhet para nëpunësit të gjendjes civile, me pëlqimin e lirë të dy bashkëshortëve të ardhshëm.³¹

Parimi i sundimit të vullnetit të palëve është një nga parimet kryesore të së drejtës private dhe shprehet nëpërmjet lirisë dhe autonomisë kontraktore të palëve. Kështu, në bazë të vullnetit të tyre të lirë palët kontraktuese vendosin për lidhjen e kontratës, për përmbajtjen e saj, për ndryshime të mundshme, për mënyrën e ndërprerjes së kontratës etj. (Galev, Dabovik-

²⁹ Ibid., Neni 3.

³⁰ Neni 15, paragrafi 2 i Ligjit për Familjen i RMV (Gazeta Zyrtare Nr.80, dt. 30.12.1992).

³¹ Neni 8 i Kodit të Familjes së RSH. (Ligj Nr.9062, dt. 08.05.2003).

Anastasovska, 2012: 362-363)

Në rastin e martesës, pajtimi i vullneteve të bashkëshortëve është një nga kushtet themelore për lidhjen e një martese plotësisht të vlefshme, megjithatë vullneti i palëve sundon vetëm në momentin e lidhjes së martesës. Bashkëshortët nuk mund të përcaktojnë përmbajtjen e marrëveshjes martesore dhe as t'i përzgjedhin detyrimet bashkëshortore, të cilat në masë të madhe i përcakton ligji me anë të normave kryesisht imperative. Mospërmbushja e detyrimeve bashkëshortore nga ana e njërit bashkëshort, nuk pasohet nga sanksionet klasike të së drejtës civile (detyrime) siç është kompensimi për dëmin e shkaktuar, por vetëm legjitimon bashkëshortin tjetër që të kërkojë plotësimin e detyrimeve të porealizuara në rrugë gjyqësore e madje dhe zgjidhjen e martesës. Marrëdhëniet bashkëshortore janë të një natyre shumë personale dhe vlerësimi për përmbushjen ose jo të detyrimeve bashkëshortore është shumë individual dhe ka një karakter të theksuar subjektiv. Vetëm gjatë shqyrtimit gjyqësor të konflikteve midis bashkëshortëve, të drejtat dhe detyrimet bashkëshortore bëhen publike dhe zhvishen nga kuptimi individual dhe subjektiv që u japin bashkëshortët. (Mandro-Balili, et.al., 2006: 225)

Martesa ndryshon nga kontratat civile sepse lidhja e saj bëhet në mënyrë solemne dhe në hapësirë zyrtare të veçantë të përcaktuar për këtë³², ndërsa lidhja e kontratave të sferës private nuk ka karakter solemn. Përveç kësaj, bashkëshortët jo gjithmonë mund të vendosin për ndërprerjen e detyrimeve që rrjedhin nga martesa. Me shkurorëzimin e martesës në rrugë gjyqësore zakonisht ndërpriten detyrimet ndaj ish bashkëshortit (përveç detyrimit për mbajtje në raste të caktuara), por nuk ndërpriten detyrimet prindërore që rrjedhin nga martesa.

Në ndryshim nga kontratat e sferës private, rendi juridik nuk e lejon lidhjen e martesës me kusht, afat apo barrë. Qëllimi kryesor i martesës është krijimi i një bashkësie jetese midis burrit dhe gruas, në të cilën realizohen nevojat e tyre emocionale, psikologjike, seksuale etj. (Trpenovska, et.al., 2013: 92) Çdo qëllim tjetër për lidhjen e martesës, që nuk përputhet me këtë qëllim të përbashkët të bashkëshortëve çon në pavlefshmëri të martesës. Në të kaluarën, legjislacioni familjar në fuqi në RMV i ka konsideruar të pavlefshme martesat të cilat nuk lidheshin me qëllim të krijimit të një bashkësie jetësore midis bashkëshortëve.³³ Koncepti i bashkësisë jetësore apo jetesës së përbashkët të bashkëshortëve ka ndryshuar krahë me dekada më parë, duke ndjekur zhvillimin e dinamikave shoqërore. Sot për arsye pune, studimi, etj. bashkëshortët mund të merren vesh që përkohësisht të jetojnë larg njëri-tjetrit e megjithatë të vazhdojnë të kontribuojnë së bashku për realizimin e funksioneve të familjes. (Mandro-Balili, et al., 2006: 248-249) Për këtë arsye, legjislacioni aktual i RM nuk e konsideron të pavlefshme martesën që nuk e plotëson qëllimin e bashkësisë jetësore, por u jep bashkëshortëve mundësinë që të kërkojnë shkurorëzimin e martesës nëse bashkësia martesore ka pushuar së ekzistuari për më tepër se një vit³⁴, kur për këtë nuk ka ekzistuar mirëkuptimi dhe pëlqimi i të dy bashkëshortëve.

³² Neni 26, paragrafi 1 i Ligjit për Familjen i RMV.

³³ Neni 41, paragrafi 8 i Ligjit për Martesën i RSM, (Gazeta Zyrtare Nr.13/73).

³⁴ Neni 41, Ligji për Familjen i RMV, (Gazeta Zyrtare Nr.80, dt.30.12.1992).

Nga ana tjetër, martesë nuk mund të lidhet me afat sepse parimi i qëndrueshmërisë së martesës është në interes të sigurisë juridike të bashkëshortëve dhe fëmijëve, por edhe në interes të shtetit sepse vetëm në një lidhje të qëndrueshme mund të realizohen të gjitha interesat që implikon lidhja e martesës.

Sipas përkrahësve të teorisë mikse, as teoria institucionale e martesës nuk është e plotë. Është e pamundur që momenti i deklarimit të vullneteve të palëve, të mos konsiderohet si lidhje kontrate dhe e papranueshme që ky moment kaq i rëndësishëm të konceptohet vetëm si kusht për të pranuar elementet e kontratës martesore, të përcaktuara paraprakisht nga ana e shtetit, njësoj siç ndodh p.sh. me anëtarësimin në ndonjë shoqëri apo organizatë, ku rregullat janë të përcaktuara paraprakisht në statutin e shoqërisë. Përkrahësit e kësaj teorie nuk fokusohen tek ndryshimet midis teorisë kontraktore dhe asaj institucionale, por janë më tepër të interesuar për një sintezë të këtyre dy teorive, që do të çonte në shmangien e mangësive të njërës dhe tjetrës. Sipas teorisë mikse martesë është kontratë e llojit të veçantë, në bazë të të cilës, bashkëshortët si palë kontraktuese hyjnë në një institut me karakter shoqëror, në të cilin marrëdhëniet e brendshme janë të rregulluara paraprakisht me ligj. (Hadzivasilev, 1987: 71-72)

Nëse martesë është veprim i dyanshëm juridik, me të cilin një burrë dhe një grua krijojnë një marrëdhënie juridike prej nga rrjedhin të drejta dhe detyrime të ndërsjellta për ta si bashkëshortë, atëherë ajo në shumë aspekte mund të konsiderohet si një kontratë e llojit të veçantë, *sui generis*, e cila ndryshon nga kontratat e sferës private. Martesë është shumë më tepër se një kontratë e thjeshtë dhe gëzon një mbrojtje të veçantë shtetërore. Përveç sa u përmend më sipër, ndryshime të tjera midis martesës dhe kontratave private gjejmë në aftësinë martesore, e cila ndryshon nga aftësia e përgjithshme kontraktore dhe bazohet tek cilësi të palëve siç është gjinia, të cilat nuk janë relevante në të drejtën kontraktore; forma e lidhjes së martesës ndryshon nga forma e kontratave të tjera; martesë ndryshon nga kontratat për nga mënyrat e ndërprerjes sepse nuk mund të zgjidhet thjesht me marrëveshje të bashkëshortëve, siç ndodh me kontratën etj. (Draskic, 2005: 78), (Trpenovska, Mickovik & Ristov, 2013: 93)

2.3 Konkluzione

Siç do të trajtohet edhe në kapitullin pasardhës, nëse në të kaluarën, mbizotëronte ideja e autorëve të së drejtës natyrore dhe idetë religjioze se qëllimi kryesor i martesës është lindja dhe rritja e fëmijëve, qëllim ky i cili përlligjte dhe rregullimin ligjor të marrëdhënieve martesore, sot gjithmonë e më tepër përkrahet ideja se martesë është një institut shoqëror i vlefshëm në vetvete, i bazuar tek një lloj shoqërizimi unik midis bashkëshortëve, që implikon ekzistencën dhe zhvillimin e ndjenjave të tilla reciproke si dashuria, respekti, besimi, dhe përkrahja e njëri tjetrit.

Marrëdhëniet personale midis bashkëshortëve si dhe të drejtat dhe detyrimet personale që derivojnë prej tyre, qëndrojnë në themel të institutit të martesës. Të njëjtat, më shumë se një rregullim të elaboruar ligjor, gjejnë një pasqyrim deklarativ dhe paraqiten si rregulla të

parapëlqyera të sjelljes bashkëshortore në legjislacionin e RMV, edhe për shkak të dozës së lartë të subjektivizmit dhe vlerësimit personal të këtyre marrëdhënieve nga ana e bashkëshortëve.

Marrëdhëniet pasurore ndërmjet bashkëshortëve mund të konsiderohen si marrëdhënie dytësore për shkak se nuk përbëjnë gurthemelin e institutit të martesës, por megjithatë janë shumë të rëndësishme për ekzistencën dhe progresin e familjes. Karakteri i tyre material i bën ato më të përshtatshme për një rregullim më të detajuar ligjor, por edhe kontraktues. Rritja drastike e numrit të divorceve dhe impakti i drejpërdrejtë që ka regjimi pasuror martesor në mirëqenien e bashkëshortëve dhe fëmijëve gjatë martesës e sidomos në rast divorci, e bën shumë të rëndësishëm shqyrtimin e detajuar të rregullimit ligjor të marrëdhënieve pasurore martesore, me qëllim të nxjerrjes në pah të zbrazëtirave dhe mangësive apo sugjerimeve për përmirësim, synim që do të jetë në fokus të kapitujve në vazhdim.

Regjimi pasuror martesor që dominon rregullimin e marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve në RMV, është regjimi pasuror ligjor dhe autonomia e bashkëshortëve në përzgjedhjen e një regjimi të ndryshëm nga ai ligjor është inekzistenet. Bashkëshortët mund të vendosin me marrëveshje vetëm për administrimin dhe disponimin me pasurinë e përbashkët, pa pasur mundësinë të përzgjedhin që për asetet e tyre martesore të zbatohet një regjim tjetër, përveç atij që parashikon ligji.

KAPITULLI III: ZHVILLIMI HISTORIK I REGJIMEVE PASURORE MARTESORE NË MAQEDONINË E VERIUT DHE SHQIPËRI

3.1 Hyrje

Një analizë e thelluar e regjimeve pasurore martesore nuk mund të arrihet pa njohjen e instituteve bazë mbi të cilat është zhvilluar e drejta pasurore bashkëkohore në formën e tyre burimore. Në këtë kapitull do të eksplorohet historiku i zhvillimit të instituteve të lidhura me regjimin pasuror martesor, si dhe do të analizohen ndryshimet e vazhdueshme në marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve në RMV dhe RSH, në përcaktimin dhe natyrën juridike të të cilave kanë ndikuar faktorë historikë, kulturorë, fetarë etj. Parimi i zbatimit të ligjit në kohë, në ndonjë rast e bën këtë analizë edhe më të rëndësishme.³⁵

Familja dhe martesë, përpara se të gjenin një rregullim të detajuar në kodifikimet e mëdha të shekullit të 19, janë rregulluar nga normat religjioze të së drejtës kanonike dhe sheriatit, si dhe nga e drejta e pashkruar zakonore.

Në shumicën e vendeve evropiane, kisha fitoi kompetencë ekskluzive për rregullimin e marrëdhënieve martesore dhe familjare gjatë shekujve 11-12, gjë që vazhdoi deri në Reformën protestante të shekullit të 16. (Trpenovska, et.al., 2013: 29)

RMV ka një histori më të shkurtër shtetformuese sesa RSH. Vlen të theksohet, se në periudhën e qeverisjes së partisë VMRO DPMNE me në krye Nikolla Gruevskin, në periudhën 2006-2017, në Maqedoni vihen re përpjekje intensive për të vërtetuar prejardhjen antike të popullsisë sllavo maqedonase. Megjithatë, pa dashur të hyjmë në meritat e historianëve lidhur me këtë çështje, një gjë është e sigurtë – në marrëdhëniet familjare e martesore të popullsisë sllave që ka populluar territorin e Maqedonisë së sotme, gjatë periudhës mesjetare, kanë ndikuar mbi të gjitha normat religjioze të së drejtës kanonike të rritit ortodoks dhe mbas pushtimit osman, patjetër që ndikim ka pasur dhe rendi juridik osman. Ndërsa panorama e rregullimit të marrëdhënieve familjare mes shqiptarëve, që po ashtu kanë bashkëekzistuar në këto territore, është më e komplikuar. Vihet re ekzistenca e një të drejte të pasur zakonore të popullit shqiptar, që karakterizohet nga përdorimi në të gjitha trojet mbarëshqiptare, brenda dhe jashtë kufijve të sotëm territorialë.

Marrëdhëniet juridiko-civile dhe ato familjare si pjesë përbërëse e tyre, në kohën e pushtimit osman, në territoret e banuara nga shqiptarët, janë rregulluar mbi bazën e përkatësisë fetare të bashkëshortëve, bazuar në bashkëekzistencën e disa rendeve juridike: a) rendit juridik osman, i cili nga ana e tij përbëhej nga sheriatit (e drejta zakonore myslimane) dhe e drejta statusore e Perandorisë Osmane; b) e drejta zakonore shqiptare; si dhe c) e drejta kanonike

³⁵ Vendim Unifikues i Gjykatës së Lartë të RSH, Nr.5, dt.20.01.2009.

(kishtare) e ritit katolik dhe atij ortodoks. Përgjithësisht, edhe gjatë pushtimit osman, në Shqipëri marrëdhëniet familjare për pjesën më të madhe të popullsisë së besimit fetar mysliman vazhduan të rregulloheshin nga e drejta zakonore, ndërsa e drejta myslimane (sheriati) u zbatua vetëm për një pjesë të shqiptarëve myslimanë, të cilët banonin në qytete ose në fshatra afër qyteteve. (Zaçë, 1999: 32-33)

Në themel të legjislacioneve aktuale të vendeve që i përkasin sistemit eurokontinental të së drejtës, të tilla si Maqedonia e Veriut dhe Shqipëria, qëndron e drejta romako-bizantine. (Kosutic, 2002: 25-26) Falë reformimit të së drejtës romake gjatë mesjetës, legjislacioneve e sotme evropiane, në një masë të madhe janë të ndërtuara mbi konceptet dhe rregullat e së drejtës romake. (Milosevic, 2007: 21) Përveç kësaj, është e padiskutueshme merita ekskluzive që ka e drejta romake në themelimin e konceptit ligjor të institutit të pronësisë personale apo individuale. që i njihte pronarit pushtet të plotë mbi sendin (*proprietas est plena in re potestas*), në kufijtë e ligjit. (Aliu, 2014: 94), (Galgano, 2006: 140). Nga ana tjetër, rrënjët e institutit të pronësisë së përbashkët, që në fillimet e saj është konsideruar më tepër si pronësi kolektive, nuk duhen kërkuar në të drejtën romake, e cila përkundrazi ka një traditë individualiste. (Gavella, 2007: 721-722) Pikërisht, për shkak të traditës romako-bizantine, në të cilën bazohet e drejta e gjithë vendeve që i përkasin sistemit eurokontinental të së drejtës, por dhe për faktin se aty i kanë rrënjët disa institute të regjimeve pasurore martesore, kapitulli nis me shqyrtimin e marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve në të drejtën romako-bizantine.

Rrugëtimi historik vazhdon me trajtesën e marrëdhënieve pasurore martesore nga e drejta zakonore shqiptare, që për një kohë të gjatë ka pasur një ndikim të jashtëzakonshëm, e në territore të caktuara shpesh ekskluziv, në rregullimin e marrëdhënieve bashkëshortore. RMV nuk ka një të drejtë zakonore të vetën, por e drejta zakonore shqiptare ka pasur ndikim në rregullimin e marrëdhënieve shoqërore dhe familjare të popullsisë shqiptare, që ka jetuar në territorin e sotëm të RMV. Duke pasur parasysh përbërjen e larmishme religjioze të popullsisë së RMV dhe RSH, trajtesa historike do të fokusohet më tej tek rregullimi i marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve sipas të drejtës kanonike dhe të drejtës së shariatit, zbatuar përkatësisht nga komunitetet e krishtera dhe myslimane të dy vendeve në fokus.

Në vazhdim, do të analizohet e drejta pozitive në këndvështrim historik në të dy vendet. Do të trajtohet rregullimi i marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve në RMV, përpara hyrjes në fuqi të Ligjit për Familjen të vitit 1946 dhe gjatë periudhës së regjimit socialist në RSFJ, deri në rregullimin aktual të regjimit pasuror me ligj nga LPDTS (2001). Në një këndvështrim krahasues, do të shqyrtohen dhe zhvillimet në të drejtën pozitive shqiptare përsa i përket rregullimit të marrëdhënieve pasurore martesore, duke filluar nga risitë që solli Kodi Civil i vitit 1929, zhvillimet pas vitit 1944, deri në hyrjen në fuqi të Kodit aktual të Familjes (i vitit 2003).

3.2 Marrëdhëniet pasurore martesore në të drejtën romako-bizantine

Në të drejtën romake, marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve kanë ndryshuar ndjeshëm, varësisht formës së martesës. Sipas Modestinit “*martesa është bashkim i burrit dhe gruas, një lidhje e përjetshme dhe komunikim i të drejtës hyjnore dhe njerëzore.*”³⁶ (Milosevic, 2007: 156), (Mandro, 2007: 177) Dy ishin llojet kryesore të martesës, gjatë etapave të ndryshme të zhvillimit të së drejtës romake, martesë me manus (*cum manus*) dhe pa manus (*sine manus*).

Martesa me manus ishte karakteristike në të drejtën e lashtë romake. Në periudhën më antike, gruaja dilte nga familja e saj, pra nga *pater potestas*-i i *pater-familias*-it të saj, dhe hynte në familjen agnate të burrit si e nënshtruar ose ndaj pushtetit të burrit (*manus*), ose ndaj pushtetit të *pater-familias*-it të burrit (në rastin kur burri ishte *alieni iuris*). (Horvat, 2008: 132) Në rast se gruaja ishte person *sui iuris*, me lidhjen e martesës, tutoria mbi të pushonte dhe ajo kthehej në person *alieni iuris*.

Burri kishte mbi gruan një pushtet të ngjashëm me *patria potestas*, dhe midis burrit dhe gruas krijohej lidhje e llojit agnat, e të njëjtës shkallë si ajo që ekzistonte midis burrit dhe vajzës së tij, që do të thotë se nëse burri ishte *pater familias*, me vdekjen e tij, gruaja shfaqej si trashëgimtare e rendit të parë dhe kthehej në person *sui iuris*. (Milosevic, 2007: 157) Sipas Ligjit të 12 Tabelave, rendin e parë ligjor trashëgimor e përbënin të ashtuquajturit *heredes sui*, qytetarë romakë që jetonin në bashkësi me *pater familias*-in e që me vdekjen e tij fitonin statusin e personit *sui iuris*. Trashëgimtarë të rendit të parë ishin fëmijët e *pater familias*-it, gruaja dhe personat e adoptuar. Megjithatë, duhet pasur parasysh se karakteristike për trashëgiminë në të drejtën zakonore romake dhe Ligjin e 12 Tabelave ishte mosndarja e masës trashëgimore të *pater familias*-it, gjë që kushtëzohej nga pamundësi faktike dhe jetike. Pas vdekjes së *pater familias*-it, familja vazhdonte të mbetej unike, anëtarët e familjes dhe pasuria e saj nuk ndaheshin, kështu që praktikisht familjen e trashëgonte vetëm një person, *pater familias*-i i ardhshëm, që ishte agnat i gjinisë mashkullore, duke qenë se gratë nuk kishin të drejtë ligjore për të qenë titullare të *patria potestas*. (Halimi, 2005: 52-87)

Me martesën me manus, lidhen dhe fillesat e institutit të pajës apo mirazit (*dos*), që konsistonte në një kontribut pasuror, në formën e sendeve apo të drejtave, që gruaja, *pater familias*-i i saj ose një person i tretë, i dorëzonin burrit për shpenzime shtëpiake. Instituti i pajës, lind nga e drejta zakonore dhe vetëm më vonë (sidomos gjatë periudhës së Justinianit) kthehet në detyrim ligjor. Mendohet se fillimisht ka pasur si funksion kryesor kompensimin e vajzës, e cila në martesën me manus e humbiste të drejtën për të trashëguar familjen e origjinës. (Dhima, 2011: 439) (Horvat, 2008: 138-139). Megjithatë, në këtë lloj të martesës antike, gjithë pasuria që gruaja sillte në pajë, i takonte burrit ose *pater familias*-it të burrit, nëse ai ishte *alieni iuris* dhe ata mund të dispononin lirisht me të. Paja, mbetej në pronësi të burrit, apo të *pater familias*-it të tij, edhe në rast të zgjidhjes së martesës ose nëse gruaja

³⁶ *Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omni vitae, divini et humani iuris communicatio.*

vdiste. (Puhan, 1971: 187) (Horvat, 2008: 139) Parimi kryesor i martesës romake, ishte që detyrat martesore duhet të përballoheshin prej burrit ose prej *pater familias*-it të tij. Ky parim, fillesat e të cilit lidhen me martesën me manus, vazhdon të gjejë zbatim edhe në martesën pa manus. (Mandro, 2007: 194)

Martesa pa manus ishte karakteristike në të drejtën klasike e post-klasike romake, dhe u kthye në rregull nga fundi i Republikës, rreth shekullit 1 p.e.s. Në martesën pa manus, pozita juridike e gruas nuk ndryshonte. Ajo mbetej e huaj për familjen agnate të burrit, nuk vendosej nën pushtetin e tij ose të *pater familias*-it të tij, e megjithëse e martuar, vazhdonte të ruante përkatësinë ndaj familjes së saj të mëparshme. Pra, ajo vazhdonte të mbetej nën pushtetin e *pater*-it të familjes së origjinës, e nëse ishte person *sui iuris*, tutoria mbi të nuk pushonte. Me lidhjen e martesës, gruaja ruante të drejtën e trashëgimisë në familjen e saj të origjinës. Sa i përket marrëdhënieve pasurore midis bashkëshortëve, mund të thuhet se kjo martesë nuk ka pasur ndonjë ndikim sepse ka vlejtur parimi i pasurisë së ndarë të bashkëshortëve. Nëse gruaja ishte *alieni iuris*, gjithë pasuria e saj i përkiste *pater familias*-it të origjinës, e nëse ajo ishte *sui iuris*, atëherë gjithë pasuria që ajo kishte para martesës, si dhe ajo e krijuar gjatë martesës, i takonte vetë gruas. Nëse ekzistonin dyshime lidhur me prejardhjen e pronësisë së gruas, atëherë vlente supozimi (*praesumptio Muciana*), se ajo këtë pasuri e kishte fituar nga burri. Pasuria e gruas, që nuk bënte pjesë në pajë, quhej pasuri paramartesor apo *extra dotem*³⁷. Kjo pasuri administrohej nga gruaja. Burri nuk kishte të drejtën e administrimit ose të përdorimit të *parapherna*-s. (Horvat, 2008: 132) (Dhima, 2011: 446) Pozita e pavarur e gruas në martesën pa manus, shkaktoi edhe mohimin e të drejtave trashëgimore të saj në familjen e burrit, madje çoi deri në mohimin e të drejtave reciproke trashëgimore mes nënës dhe fëmijëve. (Puhan, 1971: 185), (Mandro, 2007: 182)

Paja, e cila në martesën me manus bëhej pronë e burrit ose e *pater familias*-it të tij, në të drejtën klasike vetëm administrohej nga burri ose *pater familias*-i. Në rast të vdekjes së gruas, paja e caktuar nga *pater familias*-i i gruas (*dos profecticia*) kthehej, përveç rastit kur ajo kishte fëmijë në martesë dhe çdonjërit prej tyre i takonte një e pesta e pajës. Ndërsa, paja e caktuar nga burime të tjera (*dos adventicia*) kthehej vetëm nëse për restitucionin ishte vendosur me kontratë. Nëse martesa zgjidhej për fajn e gruas, burri kishte të drejtën e mbajtjes së një të gjashtës së vlerës së pajës për çdo fëmijë të përbashkët, por pa e kaluar asnjëherë një të dytën e vlerës totale. (Puhan, 1971: 187), (Mandro, 2007: 177) Në periudhën post-klasike, u vendos rregulli që burri t'ja kthejë pajën gruas, nëse ai nuk është trashëgimtar i saj. Përveç kësaj, gruas ju lejua parashtrimi i padisë vendikatore (*rei vindictio*) për kthimin e disa vlerave pasurore të pajës, ndërsa për sigurimin e kthimit të pajës, ajo kishte të drejtën e hipotekës së përgjithshme të privilegjuar mbi gjithë pasurinë e burrit. (Puhan, 1971: 188), (Mandro, 2007: 177), (Horvat, 2008: 139-140) Parimi i kthimit të pajës është i lidhur me një nga funksionet e saj kryesore, që është funksioni mbrojtës ndaj gruas së ve apo të divorcuar.

³⁷ “*Parapherna*” është termi grek, gjithashtu mjaft i përdorur në literaturën juridike.

Dhuratat ndërmjet bashkëshortëve kanë qenë të ndaluara në të drejtën romake, por lejoheshin dhuratat paramartesore. Ekzistonte zakoni që burri t'i bënte gruas dhurata para martesës (*donatio ante nuptias*). Sipas profesorit Horvat, ky zakon u përhap dhe në vendet e Lindjes, ku u shndërrua në një çmim që i fejuari i paguante atit të të fejuarës. Me termin “dhuratë paramartesore”, kuptohej dhurata, e cila me rastin e lidhjes së martesës i jepej gruas nga ana e burrit, ose nga *pater familias*-i i tij, me qëllim të sigurimit të shpenzimeve të martesës së ardhshme ose të sigurimit të gruas në rast të shkurorëzimit ose vdekjes së burrit. Objekti i dhuratës nuk kalonte menjëherë në pronësi të gruas, por vetëm në rastin e zgjidhjes së martesës pa fajin e gruas. Në rastin e vdekjes së burrit, objekti i dhuratës u takonte fëmijëve, ndërsa gruaja kishte vetëm të drejtën e përdorimit. (Horvat, 2008: 140) (Dhima, 2011: 446)

Në kohën e Justinianit, dhurata mund të bëhej edhe gjatë kohëzgjatjes së martesës, me ç'rast edhe emri i saj u ndryshua në *donatio propter nuptias*. Gjatë kësaj periudhe, dhurata dhe paga i nënshtrohen rregullave të njëjta. Kështu, u vendos që dhurata dhe paga të kenë të njëjtën vlerë dhe ati i bashkëshortit të detyrohej të jepte dhuratën, ashtu siç ati i bashkëshortes kishte detyrimin të jepte pajën. Gjatë kohëzgjatjes së martesës, dhurata mbetej në administrim të burrit, por ai nuk mund ta shiste apo ta ngarkonte me barrë objektin e dhuratës. (Horvat, 2008: 140-141)

Megjithëse gjatë gjithë etapave të zhvillimit të së drejtës romake, mbizotëroi familja patriarkale, mund të themi se pozita e gruas në familjen romake, sidomos në të drejtën klasike dhe post-klasike, ishte shumë e favorshme. E drejta romake ka hedhur bazat për rregullimin ligjor, garantimin dhe mbrojtjen e pronësisë private.

Sa i përket të drejtës martesore dhe familjare, e drejta bizantine solli disa risi krahasuar me të drejtën romake, të lidhura me faktin se për dallim nga e drejta romake, shpesh këto çështje rregulloheshin nga e drejta kanonike. Lidhjes së martesës i paraprinte fejesa, e cila ashtu si martesa, zhvillohej sipas riteve kishtare. Në shekullin e XI, lidhja e fejesës u kthye në kusht për lidhjen e një martese të vlefshme. E drejta bizantine, ndryshe nga e drejta kishtare, lejonte zgjidhjen e martesës dhe bënte dallim midis zgjidhjes së martesës me faj të bashkëshortëve (*cum damno*) dhe pa faj (*sine damno*). (Popovska, 2007: 76), (Avramovic, Stanimirovic, 2008: 176-177)

Martesa në Bizant bazohej në një sistem formal, të themeluar në bazë të së drejtës romake dhe greke. Zakonisht martesa lidhej në bazë të një marrëveshjeje midis prindërve të çiftit të ardhshëm, apo midis dhëndrrit të ardhshëm, nëse ai ishte i moshës madhore dhe prindërve të nuses. Negociohej një kontratë martesore, e cila përmbante kushte lidhur me pajën e nuses apo mirazin, dhuratën martesore që dhëndrri do t'i jepte nuses, pjesët e pasurisë familjare që do t'i jepeshin bashkëshortit pasjetues etj. Këto marrëveshje zakonisht bëheshin në formë të shkruar, përpara tre dëshmitarëve dhe bazoheshin në praktikën ligjore të përcaktuar në Kodin Civil bizantin, të njohur si Ekloga bizantine. (Mitchell, 2007: 54) Ekloga ishte një përmbledhje ligjesh që përditësoi ligjet e Justinianit dhe u dha atyre ngjyrimet fetare, e cila në gjithsej 18 kapituj përmbante norma juridike të së drejtës civile

për nevoja praktike të gjyqtarëve, shpallur nga perandori reformatör Leo III në vitin 739. (Bury, 1923: 5) Nga momenti i lidhjes së kontratës martesore, martesë konsiderohej pak a shumë e përhershme dhe e pazgjidhshme, megjithatë ekzistonin dhe raste divorci. (Popovska, 2007: 139), (Mitchell, 2007: 54-56)

Ashtu si në të drejtën romake, pasuria martesore vazhdonte t'i përkiste paterfamiliasit, i cili kishte të drejtë të pakufizuar të administrimit dhe disponimit me sendet nga pronësia bashkëshortore. Gruaja kishte aftësi të kufizuar veprimi dhe për këtë arsye ajo ishte e privuar nga ndërmarrja e veprimeve juridiko-pasurore. Gruaja në martesë nuk kishte mundësi të disponimit të pavarur, përveç sendeve për përdorim personal, të tilla si stolitë dhe veshmbathja, mbi të cilat kishte të drejtën e pronësisë. (Majstorovic, 2005: 11) Burri kishte detyrimin ta ruante të paprekur pajën e gruas, pra ai nuk mund ta tjetërsonte atë. Ai gjithashtu, duhej të siguronte se në rast se vdiste përpara bashkëshortes, gruas së ve do t'i takonte $\frac{1}{4}$ e pasurisë së bashkëshortit, nëse nuk kishin fëmijë në martesë³⁸. Megjithatë, gratë, pasuria e të cilave ishte shpenzuar ose humbur nga bashkëshortët e tyre, kishin pak mundësi ta rifitonin atë gjatë martesës, duke qenë se ato nuk kishin të drejtë t'i padisnin bashkëshortët në gjykatë. Nga ana tjetër, vejusha mund të kërkonte kthimin e pasurisë së saj, që përbëhej prej pajës dhe $\frac{1}{4}$ që i takonte nga pronësia e bashkëshortit, nga familja e bashkëshortit të paravdekur. (Popovska, 2007: 140), (Mitchell, 2007: 55)

Ekloga i njihte gruas pushtet pak a shumë të plotë mbi pajën, megjithatë e vetmja mënyrë për ta ushtruar këtë pushtet në të gjallë të bashkëshortit, ishte nëpërmjet testamentit. Për përpilimin e testamentit nuk ishte e nevojshme leja e bashkëshortit. Në rast se çifti kishte fëmijë, pas vdekjes së bashkëshortit, përveç pajës, dhe pasurisë parafernale që gruaja kishte sjellë në shtëpinë e burrit, ajo fitonte dhe të drejtën e administrimit të gjithë pasurisë³⁹. Nëse gruaja vdiste përpara bashkëshortit, atëherë ai duhej të plotësonte vullnetin e saj të shprehur në testament dhe në rastin kur nuk kishte fëmijë martesorë e në mungesë së testamentit, ai duhet ta shpërndante pasurinë e gruas te personat në lidhje gjaku më të afërt me të. Megjithatë, në këtë rast, bashkëshorti kishte të drejtë të mbante $\frac{1}{4}$ e pasurisë që gruaja kishte sjellë në martesë. (Popovska, 2007: 140), (Mitchell, 2007: 55-56)

Një vend të veçantë në të drejtën bizantine zinte instituti i dhuratës martesore (*hypobolon*), i cili bazohej në të drejtën e vjetër greke. Nëse burri vdiste në martesë pa fëmijë, dhurata martesore do t'i takonte plotësisht gruas, ndërsa kur kishte fëmijë, gruaja kishte të drejtën e përdorimit si dhe të drejtën e pronësisë mbi një pjesë të saj, të barabartë me pjesën e secilit fëmijë. Gruaja, në martesën në të cilën kishte fëmijë, gëzonte të drejtën për të trashëguar pasurinë e bashkëshortit të paravdekur në lartësinë e pjesës së secilit fëmijë, ndërsa në rastin kur nuk kishte fëmijë martesorë, ajo nuk e trashëgonte bashkëshortin. Një risi e rëndësishme kishte të bënte me faktin se $\frac{1}{3}$ e pasurisë së personave që nuk kishin fëmijë dhe nuk kishin lënë testament, i takonte kishës “për shpëtimin e shpirtit të të ndjerit”. (Avramovik, Stanimirovic, 2008: 176-177)

³⁸ Titulli II, dispozita 4 e Eklogës.

³⁹ Ibid., dispozita 5 e Eklogës.

Nga sa u tha më sipër, në aspektin formal është bërë dallim ndërmjet pronësisë së burrit dhe pronësisë së gruas, pra formalisht ka ekzistuar regjimi i pronësisë së ndarë gjatë martesës, por megjithatë, ishte burri ai që kishte të drejtën e administrimit dhe frutgëzimit mbi sendet në pronësi të gruas.

3.2.1 Marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve në statutet qytetare shqiptare

Gjysma e dytë e shekullit të XIV, në trojet shqiptare, karakterizohet nga fitimi i autonomisë së shumë qyteteve dhe kthimin e tyre në komuna të lira qytetare. Në këto qytete, jeta shoqërore dhe ekonomike rregullohej në bazë të statuteve të veçanta, ndër të cilët më të rëndësishmit ishin: ai i Durrësit (1392), Drishtit (1397), Tivarit (1369), Ulqinit (1376) apo Shkodrës. (Hoxha, 2002: 110)

Statutet e qyteteve ishin akte normative, të krijuara si kushtetuta qytetare gjatë një procesi të vazhdueshëm e gradual, të cilat rregullonin jetën e brendshme të qyteteve mesjetare. Në krijimin e statuteve të qyteteve shqiptare ndikoi jo vetëm e drejta bizantine dhe zgjidhjet që ajo ofronte për probleme të ndryshme juridike, por edhe e drejta zakonore vendase dhe precedentët gjyqësorë. (Krisafi, et al, 2007: 118-119) Kohës i ka mbijetuar vetëm teksti i plotë i Statuteve të Shkodrës, të përbëra prej 279 kapitujsh, të shkruara latinisht, dokument i cili ndodhet në bibliotekën veneciane të muzeut “Correr”. (Nadin, 2010: 10)

Në periudhën kur Perandoria Bizantine po shkonte drejt shpërbërjes, në gjysmën e parë të shekullit të XIV, Shkodra ishte ndër të parët qytete në Europë, që harton statut-kushtetutën e saj (*Statuta Scodrae*). Statutet e Shkodrës paraqesin një monument ligjor të Shqipërisë mesjetare me vlera bashkëkohore e sipas standarteve të akteve të ngjashme europiane, që sapo kishin nisur të hartoheshin. Përveç të tjerash, Statutet e Shkodrës përmbajnë një sërë dispozitash që rregullojnë marrëdhënie nga e drejta familjare. (Koçollari, 2008: 132-140) Pozita e gruas në realitetin qytetar të Shkodrës rregullohet në disa kapituj. Në mungesë të bashkëshortit, gruaja mund të thirrej në gjyq për çështje që kanë të bëjnë me të apo me bashkëshortin dhe të përgjigjej nëpërmjet avokatit të saj⁴⁰. Përveç kësaj, ajo mund të dëshmonte në gjykatë për çështje të ndryshme. Gruaja nuk mund të dëbohej nga shtëpia për çështje paje⁴¹. Gjithashtu, burrit nuk i lejohej të përdorte diçka nga paja e bashkëshortes për të paguar një gjakmarrje.⁴² Gruas me fëmijë i njihej e drejta për të lënë testament. Ajo gjithashtu, mund të mbante për vete 1/5 e pajës, për t’ua dhuruar njerëzve me të cilët ndihej e lidhur me shpirt për shpëtimin e saj shpirtëror⁴³. Një vëmendje e veçantë i kushtohej mbrojtjes së personalitetit të qytetarëve në përgjithësi e të gruas në veçanti. Ishin të dënueshme me gjoba të larta ngacmimet, rrahjet, orvatjet për t’i hyrë me forcë në banesë, fyerjet e sharjet ndaj grave. (Nadin, 2010: 333-374)

Statutet e Shkodrës, të përpiluara me standarte të larta profesionale si një akt themeltar juridik, dëshmojnë për një kulturë të admirueshme qytetare dhe na paraqesin imazhin e një shoqërie

⁴⁰ Kapitulli 117 i Statuteve të Shkodrës.

⁴¹ Ibid., Kapitulli 265.

⁴² Ibid. Kapitulli 266.

⁴³ Ibid., Kapitulli 196.

shqiptare të civilizuar e të udhëhequr nga ligji, rregulli e drejtësia e të barazvlefshme me qytetërimin europian të kohës. Gjithashtu, ato janë dëshmi se e drejta në Arbërinë mesjetare kishte fituar një pavarësi laike të dallueshme nga ajo kristijane. (Koçollari, 2008: 133-137)

3.3 Marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve në të drejtën kanonike

Duke pasur parasysh rolin dhe rëndësinë që kishte besimi dhe kisha në periudhën mesjetare, u zhvillua dhe e drejta kishtare apo kanonike (*ius canonici*), si një tërësi normash, që udhëhiqte organizimin e kishës (katolike dhe ortodokse), si dhe rregullimin e marrëdhënieve në ato fusha të së drejtës që ishin në kompetencë të saj, veçanërisht nga e drejta martesore dhe familjare, por edhe disa aspekte të së drejtës trashëgimore, penale etj. E drejta kanonike përbën një burim të rëndësishëm të së drejtës të përgjithshme mesjetare në Evropë. (Avramovic, Stanimirovic, 2008: 146) Për popullsinë ortodokse dhe katolike shqiptare për rregullimin e së drejtës familjare, zbatohet në ndërveprim e drejta zakonore dhe ajo kanonike e ritit ortodoks apo katolik.

Sistemi i së drejtës kanonike fillimisht bazohet në dispozitat e shtatë këshillave të parë ekumenikë, të cilat njiheshin si kanone (në greqisht), prej nga vjen dhe termi “e drejta kanonike”. Përpara ndarjes së kishës në atë të Lindjes e të Perëndimit në vitin 1054, burimet e vjetra të së drejtës kanonike, siç janë Dhjata e Re, pjesërisht Dhjata e Vjetër dhe kanonet e para të këshillave igumenikë, që përbëjnë edhe themelet e kristianizmit, ishin të përbashkëta, e më vonë, me krijimin e kishave të pavarura autoqefale, kisha e Lindjes zhvillon burime të pavarura për kishat ortodokse. (Avramovic, Stanimirovic, 2008: 146), (Popovska, 2011: 33) Burimet e së drejtës së kishës katolike përbëhen nga vendime dhe urdhëresat e papëve të Romës si dhe vendime të përgjithshme kishtare të kishës katolike, të sistematizuara në përmbledhje të ndryshme. Relativisht vonë, vetëm në vitin 1917 bëhet kodifikimi i plotë i të drejtës katolike, nëpërmjet përpilimit të *Codex iuris canonici*, i cili vazhdon të jetë në fuqi edhe sot (me një rishikim të vitit 1983). (Kurtovic, 2005: 248-250), (Popovska, 2011: 33-34), (Avramovic, Stanimirovic, 2008: 146)

Në ndryshim nga e drejta kanonike e kishës katolike, e drejta kanonike ortodokse nuk është e kodifikuar. Gjithashtu, ajo nuk ka një karakter përkthues apo urdhërues dhe as natyrë parashikuese, por përkundrazi, ka natyrë korrigjuese, duke ju përgjigjur një situatë pasi ajo të ketë ndodhur. Burime kryesore të së drejtës kanonike ortodokse janë mësimet e 12 apostujve, kanonet e sinodave ekumenike, që përfaqësojnë kishën universale dhe kanonet e sinodave lokale. Të gjitha këto kanone, rreth 1000 në numër, janë të përfshira në përmbledhje të ndryshme. Më i përdoruri prej tyre sot është ai i Kishës Ortodokse Greke i quajtur Pedalion⁴⁴. (Patsavos, 1984) Normat kanonike të ritit ortodoks që zbatoheshin në të kaluarën për rregullimin e marrëdhënieve martesore përbënin një sistemim të disa ligjeve bizantine, të përmbledhura nga juristi selanikas Kostandinos Armenopulos, në gjashtë libra - Heksabiblos. Edhe gjatë pushtimit osman, gjykata ortodokse të ritit bizantin që u lejuan të

⁴⁴ Nga greqishtja përkthehet si “timon i anijes”. Në mënyrë metaforike, ashtu si timoni që udhëheq anijen, kanonet e shenjta udhëheqin jetën e besimtarëve.

vepronin në territorin e perandorisë turke, kanë zbatuar dispozitat e këtyre librave për rregullimin e marrëdhënieve familjare e martesore midis besimtarëve ortodoksë. (Zaçe, 1999: 15) Sa i përket marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve, e drejta kanonike nuk njeh asnjë regjim tjetër pasuror të bashkëshortëve, përveç regjimit të mirazit (pajës). Ky regjim vërteton faktin se bashkëshortët nuk do të kenë interesa të ndryshme e në këtë mënyrë, gruaja do të jetë në varësi të plotë të burrit. (Mladenovic, 1981: 635)

Kisha ortodokse, me kohë e ka pranuar mundësinë e zgjidhjes së martesës për shkaqe të caktuara dhe të kufizuara, të tilla si: shkelje kurore, atentat kundër jetës, mundime dhe çnderime të rënda, krim poshtërues, braktisje e bashkëshortit apo sëmundje mendore e pashërueshme.

Ndërsa, sipas kishës katolike, martesa konsiderohet e shenjtë, “ajo që është lidhur nga Zoti nuk mund të ndahet nga njeriu”. Në këtë kontekst, kisha u ka mbetur konseguente mësimëve mbi unitetin dhe pandashmërinë e martesës dhe ende nuk e lejon shkurorëzimin e martesës⁴⁵. Martesa mund të zgjidhet vetëm me vdekjen e njërit prej bashkëshortëve.⁴⁶

Në një kohë kur instituti i martesës filloi të tronditej nga ndryshimet e mëdha shoqërore të shekullit të kaluar, kisha katolike lejoi të ashtuquajturën ndarje nga shtrati dhe tryeza (*separatio quod thorum et mensam*), që mund të ishte e përkohshme ose e përvetshme. Bashkëshortët e ndarë nga shtrati dhe tryeza vazhdonin të kishin detyrimin për mbajtjen e bashkëshortit tjetër.⁴⁷ (Kodi i së Drejtës Kanonike, 1983)

Kisha në pjesën më të madhe i pranonte kufizimet e shumta, të vendosura ndaj të drejtave pronësore të gruas dhe të drejtave të tyre civile në përgjithësi, nga e drejta partikulare. E drejta partikulare që zbatohet në territore më të ngushta të një shteti kishte përparësi krahasuar me të drejtën e përgjithshme shtetërore, dhe vinte si rezultat i pushtetit të fuqishëm feudal, i cili krijonte një lloj shteti brenda shtetit. Burimet më të rëndësishme të kësaj të drejte ishin zakonet lokale, të ashtuquajturat librat e feudalëve si dhe e drejta qytetare e zhvilluar nëpërmjet dispozitave autonome, që më së shpeshti përmbledheshin në statutet e qyteteve dhe praktikën e gjykatave. (Popovska, 2011: 34-36)

Megjithatë në mbrojtje të grave të veja, kisha insistonte që martesa nuk mund të lidhej pa pajë. Në këtë kontekst, paja kishte kuptimin e një fondi të krijuar në favor të gruas, vlera e të cilës nuk mund të zvogëlohej gjatë martesës. (Berman, 1983: 229)

3.4 Regjimi pasuror i bashkëshortëve në të drejtën e sheriatit

Nga aspekti gjuhësor, fjala “shariat” do të thotë “rrugë” apo “mënyrë”. Si term juridik shariatit i referohet “rrugës së Zotit” apo “ligjit të Zotit”, një porosi hyjnore që u drejtohet gjithë myslymanëve, për mënyrën ideale të sjelljes në këtë botë. (Quraishi-Landes, 2015) Njohja e regjimit pasuror të bashkëshortëve sipas të drejtës së sheriatit ka një rëndësi të veçantë për rregullimin e marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve në hapësirat ku e drejta e sheriatit ka gjetur zbatim. Megjithëse sot, Maqedonia e Veriut dhe Shqipëria janë shtete laike, ku

⁴⁵ Titulli VII, Kapitulli VIII, kanoni 1134 i Codex Iuris Canonici.

⁴⁶ Ibid., Titulli VII, Kapitulli IX, kanoni 1141.

⁴⁷ Ibid., Titulli VII, Kapitulli IX, kanoni 1152.

marrëdhëniet pasurore martesore rregullohen me ligj, në të kaluarën e drejta e sheriatit ka luajtur një rol të rëndësishëm në rregullimin e marrëdhënieve pasurore midis bashkëshortëve në këto vende, për faktin se rreth 2/3 e popullsisë shqiptare i përket besimit islam dhe në RMV gjithashtu ka një komunitet të konsiderueshëm të përkatësisë fetare islame (shqiptarë, turq, boshnjakë etj.)

E drejta familjare islamike rrjedh nga dy burime kryesore të sheriatit: Kurani dhe Sunna (tradita e profetit). (Rehman, 2007) Në të drejtën e sheriatit, i vetmi regjim për rregullimin e marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve, është regjimi ligjor i pasurisë së ndarë të tyre. Sipas këtij regjimi, gjithë pasuria e krijuar para martesës, si dhe ajo e krijuar pas lidhjes së martesës, ngelet në pronësi të veçantë të secilit bashkëshort.

Marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve, karakterizohen nga një pavarësi ekonomike e gruas në martesë. Sipas rregullave islame, në martesë gruaja ruan të drejtën e pronësisë mbi sendet për përdorim personal dhe mirazin që ka sjellë në martesë. Sipas Kuranit, asaj i takon dhe mehri apo dhurata martesore.⁴⁸ (Ahmeti, 1988: 115) Në këtë mënyrë, është synuar të arrihet një siguri më e madhe ekonomike e gruas.

Lidhja e martesës nuk ndryshon asgjë në pozitën juridiko-pasurore të gruas, e cila vazhdon të jetë pronare e të mirave pasurore të fituara para dhe gjatë kohëzgjatjes së martesës. Ajo disponon lirisht me pasurinë e saj, por ka të drejtë që administrimin e kësaj pasurie t'ia besojë dikujt tjetër, madje edhe bashkëshortit. Parë nga këndvështrimi i pavarësisë ekonomike të gruas, marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve sipas së drejtës së sheriatit i afrohen disa tendencave bashkëkohore mbi marrëdhëniet pasurore martesore, me dallimin se në islam, gruaja nuk është e detyruar të kontribuojë për mbajtjen e bashkëshortit dhe fëmijëve, pavarësisht gjendjes së saj pasurore. (Kurtovic, 2005: 289)

Përkundrazi, është vetëm burri ai që duhet të sigurojë mbajtjen e gruas dhe të fëmijëve, dhe nëse ai nuk është në gjendje të sigurojë një jetesë të denjë për një grua të lirë, atëherë duhet të martohet me skllave. Në të kundërt, burrat që mund të sigurojnë mbajtjen e më shumë grave, mund të lidhin martesë deri me 4 gra. Poligamia është një tipar themelor i martesës në të drejtën e sheriatit. (Kurtovic, 2005: 287-288), (Avramovic, Stanimirovic, 2008: 194) Kurani, si burim kryesor i të drejtës së sheriatit, sanksionon epërsinë e burrit ndaj gruas në martesë.⁴⁹ Megjithatë, rregulla që kanë të bëjnë me të drejtën familjare islamike si poligamia (ndërkohë që poliandria është reptësisht e ndaluar) apo *talaq*-i (zgjidhja e njëanshme e martesës nga ana e burrit), janë arsyeja kryesore që shtetet islamike kanë rezerva të shumta ndaj anëtarësimit në CEDAW. (Rehman, 2007)

Gruaja mund të paraqitet si trashëgimtare ligjore, megjithatë në masë të reduktuar në krahasim me burrin me arsyetimin se është burri ai që është i detyruar të mbajë familjen. Kështu, gruaja përfiton në trashëgimi një masë pasurore dy herë më të vogël se ajo e burrit. Bashkëshortja bën pjesë në rrethin e trashëgimtarëve të privilegjuar. Burri trashëgon ½ e pasurisë së gruas së paravdekur, nëse gruaja nuk ka lënë pasardhës dhe ¼ nëse ka fëmijë.

⁴⁸ Suretu En Nisaë, Kreu 4, dispozita 32 e Kuranit.

⁴⁹ Ibid., Suretu El Muxhadele, Kreu 58, dispozita 2.

Në rastin e kundërt, gruas i takon $\frac{1}{4}$ e pasurisë së burrit, apo $\frac{1}{8}$ në rast se ka fëmijë. (Avramovic, Stanimirovic, 2008: 195)

E drejta e sheriatit nuk e njeh testamentin klasik, por një formë të ngjashme me të (*vasijjet*). Testatori që ka trashëgimtarë ligjorë, mund të disponojë me testament vetëm me $\frac{1}{3}$ e pasurisë së tij sepse pjesa tjetër u takon trashëgimtarëve të tij ligjorë. Vetëm personat që nuk kanë trashëgimtarë ligjorë mund të disponojnë me gjithë pasurinë e tyre. Si rregull disponimet testamentare bëhen në favor të personave që nuk janë trashëgimtarë ligjorë. (Kurtovic, 2005: 291) Megjithatë, burrat duhet të lënë me testament për gratë e tyre, furnizimin e zakonshëm për një vit, pas vdekjes së tyre.⁵⁰ (Ahmeti, 1988: 68)

Në vazhdim do të elaborohen të drejtat pasurore që e drejta e sheriatit i njeh gruas. Ato janë: dhurata martesore (mehri) dhe shpenzimet e bashkëshortes. (Deari, 1995: 114)

3.4.1 Dhurata martesore (mehri)

Dhurata martesore apo mehri paraqet një vlerë të caktuar pasurore, që bashkëshorti është i detyruar t'i japë ose t'i përcaktojë gruas me rastin e lidhjes së martesës.⁵¹ (Ahmeti, 1988: 109) Dhurata martesore nuk është kusht për lidhjen e martesës, por megjithatë, është një praktikë shumë e shpeshtë. (Kurtovic, 2005: 288) Në periudhën paraislame, gruaja konsiderohej si pronë apo objekt shit-blerjeje dhe shitja apo blerja e saj kryhej në mënyrë kolektive nga pleqtë e fiseve. Për këtë arsye, mehri i paguhej familjes së gruas si një lloj çmimi blerjeje dhe gruaja bëhej pronë e burrit dhe fisit të tij. Një nga risitë kryesore të Kuranit dhe Sunnës ishte fakti që gruaja fitoi personalitet juridik dhe të drejtën për të vendosur në mënyrë të pavarur për lidhjen e martesës. Për këtë arsye, mehri nuk kishte më kuptimin e një çmimi shit-blerjeje, por përbënte që dhuratë martesore, që tashmë i përkiste gruas. (Rehman, 2007), (Avramovic, Stanimirovic, 2008: 194)

Mehri, si dhuratë e bashkëshortit ndaj bashkëshortes me rastin e lidhjes së martesës, ka qëllim të dyfishtë. Nga njëra anë, instituti i mehrit ofron siguri ekonomike për gruan në rast të zgjidhjes së martesës dhe nga ana tjetër, përbën mjet për sigurimin e kontratës martesore. Kështu, bashkëshorti, i cili shkurorëzon bashkëshorten, është i detyruar që asaj t'i paguajë mehrin, por gjithashtu, ai duhet t'i sigurojë mehrin edhe bashkëshortes së re, me të cilën dëshiron të lidhë martesë.⁵² Nëse shumica e cilën ja ka paguar bashkëshortes, nga e cila kërkon të shkurorëzohet, është shumë e lartë, duke pasur parasysh dhe faktin se bashkëshorti nuk ka të drejtë të kërkojë kthimin e saj, ai duhet të mendojë mirë se a janë të arsyeshme shkaqet për të cilat e shkurorëzon martesën dhe a ja vlen të paguajë edhe një dhuratë martesore.

Mehri, si një lloj i veçantë sigurimi për gruan, ose jepej para lidhjes së martesës, ose lartësia e tij vendosej përpara lidhjes së martesës, por burri, ishte i detyruar që ta paguante plotësisht shumën e vendosur, vetëm në rast të shkurorëzimit të martesës. Me kalimin e kohës, u bë e

⁵⁰ Suretu El Bekare, Kreu 2, dispozita 240 e Kuranit.

⁵¹ Ibid., Suretu En Nisaë, Kreu 4, dispozita 4.

⁵² Ibid., Suretu En Nisaë, Kreu 4, dispozita 20, 21.

zakonshme, që në momentin e lidhjes së martesës, gruas t'i jepej vetëm një pjesë simbolike e mehrit, gjë që shoqërohej me premtimin solem të bashkëshortit se në rast shkurorëzimi, gruas do t'i takonte gjithë vlera e caktuar si dhuratë martesore. (Avramovic, Stanimirovic, 2008: 194) Objekt i mehrit mund të jetë çdo send i luajtshëm ose i paluajtshëm që ka vlerë pasurore, apo që mund të ekuivalentohet në të holla, si p.sh. kafshët, frutat natyrore apo civile, të hollat etj. Nuk mund të jenë objekt i mehrit sendet, që sipas të drejtës islame nuk kanë vlerë pasurore. (Deari, 1995: 122)

Lartësia e mehrit nuk është e përcaktuar paraprakisht, por është lënë në diskrecion të palëve, që mehri të përcaktohet rast pas rasti, bazuar në traditat, zakonet dhe standartin ekonomik të zonave të caktuara. Nëse lartësia e mehrit nuk është përcaktuar në momentin e lidhjes së kontratës martesore, atëherë bashkëshortes do t'i jepet dhuratë martesore në lartësi të ngjashme me atë që i është dhënë motrës, tezes etj. (Ebibi, et al, 2004: 61)

Gruaja ka të drejtë të vendosë për lartësinë e mehrit që do të kërkojë nga bashkëshorti i saj. Në rast se prindërit kërkojnë dhuratë martesore të një vlere të parëndësishme, gruaja ka të drejtë të kërkojë lartësinë e mehrit që i takon, që duhet të ketë një vlerë reale e të kuptueshme. Nëse është e mitur, kujdestari i saj ose të afërmit kanë të drejtë të kërkojnë që asaj t'i jepet lartësia e mehrit që i takon. (Deari, 1995: 124)

Për arsye se mehri bën pjesë në pronësinë e veçantë të bashkëshortes, bashkëshorti nuk ka të drejtë që me rastin e shkurorëzimit të martesës të kërkojë kthimin e tij.⁵³ Nëse martesa shkurorëzohet menjëherë pas lidhjes, pa u përcaktuar ende lartësia e mehrit e pa filluar jeta intime e çiftit, bashkëshorti është i detyruar që bashkëshortes t'i kompensojë dëmin e zakonshëm, në vlerën që i lejon mundësia e tij ekonomike.⁵⁴ Nëse burri e shkurorëzon gruan menjëherë pas martesës, pa filluar jeta intime e tyre, por pasi është përcaktuar lartësia e mehrit, atëherë burri duhet të paguajë gjysmën e vlerës së mehrit.⁵⁵ (Ahmeti, 1988: 65-67) Në RMV, instituti i mehrit vazhdon të zbatohet rëndom nga shtetasit e komunitetit islam, kryesisht të etnisë shqiptare⁵⁶, por edhe turke apo boshnjake, ndërkohë që në territorin shqiptar përbën më shumë një rudiment të së kaluarës.

3.4.2 Administrimi dhe disponimi me dhuratën martesore (mehrin)

Dhurata martesore i jepet gruas dhe jo familjes së saj, me qëllim që të lehtësohet gjendja e saj ekonomike sidomos në rast të zgjidhjes unilaterale të martesës nga ana e bashkëshortit. Mehri mund të jepet plotësisht ose pjesërisht në momentin e lidhjes së martesës. Nëse në momentin e lidhjes së kontratës martesore, mehri është dhënë vetëm pjesërisht, atëherë

⁵³ Suretu El Bekare, Kreu 2, dispozita 229 e Kuranit.

⁵⁴ Ibid., Suretu El Bekare, Kreu 2, dispozita 236.

⁵⁵ Ibid., Suretu El Bekare, Kreu 2, dispozita 237.

⁵⁶ Bashkësia Islame e RM nuk posedon me regjistër qendror ku do të evidentoheshin rastet e aplikimit të mehrit. në nivel të xhamive mbahen formularë individualë që zbatohen në çdo rast konkret të lidhjes së martesave. Kështu, imami H.R. i xhamisë Tabahane në Tetovë deklaroi se në një periudhë dy mujore kishte pasur pesë raste të aplikimit të mehrit. Ai theksoi se xhamia mban formularë të veçantë ku evidentohen të dhënat lidhur me identitetin e personave që lidhin kurorë dhe shuma e caktuar e të hollave për të cilën ata kanë rënë dakord që të paguhet si mehr.

pjesa tjetër do të jepet gjatë martesës e gjithësesi nëse ndodh shkurorëzimi, mbi bashkëshortin rëndon detyrimi që deri në momentin e shkurorëzimit ta ketë paguar plotësisht mehrin.

Nga momenti i pranimit të mehrit, gruaja bëhet pronare e tij e vetme, pra, ajo fiton të drejtën e pronësisë së veçantë mbi sendet që përbëjnë objektin e mehrit. E drejta e pronësisë mbi këto sende, i mundëson gruas në cilësinë e pronares t'i administrojë e të disponojë në mënyrë të lirë e të pavarur me to. E drejta e pronësisë, nënkupton gjithashtu mundësinë e përjashtimit nga ushtrimi i të drejtave të sipërpërmendura, të gjithë personave të tretë, që pretendojnë, që pa pëlqimin e bashkëshortes pronare të administrojnë e disponojnë me mehrin. E drejta e sheriatit nuk i njeh bashkëshortit të drejtën e administrimit dhe disponimit me pasurinë e veçantë të bashkëshortes, përfshirë këtu dhe mehrin.⁵⁷

Gruaja ka të drejtë që lirisht të disponojë me mehrin, ta tjetërsojë, atë nëpërmjet kryerjes së veprimeve juridike, t'ia fal bashkëshortit nëse ekziston harmonia mes tyre, apo t'ia dhurojë prindërve të saj. (Deari, 1995: 123) Sipas së drejtës së sheriatit, mehri nuk përdoret për të mbuluar shpenzimet familjare sepse mjetet financiare të nevojshme për mbarëvajtjen e familjes, banesa, mobiljet, si dhe gjithë shpenzimet e tjera të nevojshme për bashkëshortët dhe fëmijët duhet të sigurohen nga ana e bashkëshortit.⁵⁸

Bashkëshortët kanë të drejtën e pronësisë së veçantë mbi sendet për përdorim ekskluzivisht personal, të tilla si veshjet, stolitë apo kozmetika. Gjithashtu, sendet që shërbejnë për ushtrimin e veprimtarisë profesionale të njërit prej bashkëshortëve, janë sende në pronësi të veçantë të tij. Sendet që përdoren nga të dy bashkëshortët si mobiljet, pajisjet elektroshtëpiake, etj., i takojnë burrit sepse sipas së drejtës islamike, burrat janë përgjegjës për gratë dhe këto sende blihen nga pasuria e burrit.

3.4.3 Shpenzimet e bashkëshortëve

Sipas dispozitave kuranore, mbi bashkëshortin rëndon detyrimi që nga masa e tij pasurore të ndajë mjete financiare për të përmbushur edhe shpenzimet e bashkëshortes. Në këto shpenzime bëjnë pjesë sigurimi me ushqim të nevojshëm, veshmbathje, banesë, si dhe shpenzimet që nevojiten për kurimin dhe shërimin e bashkëshortes në rast të një sëmundjeje eventuale. E drejta islame ngarkon vetëm bashkëshortin me mbulimin e këtyre shpenzimeve dhe të gjitha shpenzimeve të tjera të nevojshme për mbarëvajtjen e ekonomisë së përbashkët familjare, ndërsa bashkëshortja nuk ka asnjë detyrim edhe nëse bashkëshorti jeton në varfëri të skajshme.⁵⁹ E drejta e sheriatit nuk e njeh institutin e mirazit, sipas të cilit gruaja do të detyrohej të sillte në martesë vlera të caktuara pasurore, që do të lehtësonin jetën e përbashkët bashkëshortore. Megjithatë, dispozitat kuranore nuk e përjashtojnë mundësinë, që bashkëshortja në bazë të vullnetit të saj të lirë, të bëjë dhurata, me qëllim të

⁵⁷ Suretu El Bekare, Kreu 2, dispozita 188, Suretu En Nisaë, Kreu 4, dispozita 32.

⁵⁸ Suretu En Nisaë, Kreu 4, dispozita 34.

⁵⁹ Suretu Et Talakë, Kreu 65, dispozita 6, 7, Suretu El Bekare, Kreu 2, dispozita 233.

lehtësimit të jetës së përbashkët.

Problemi i përmbushjes së shpenzimeve të bashkëshortes, praktikisht lind kur bashkëshortët jetojnë në banesa të veçanta. Në rast se bashkëshorti nuk përmbush shpenzimet e bashkëshortes, ajo ka të drejtën e kërkesës detyrimore ndaj bashkëshortit. (Deari, 1995: 149)

Shpenzimet e bashkëshortes mund të caktohen me marrëveshje të bashkëshortëve ose me vendim gjykatë. Ato mund të vendosen në të holla ose sende dhe përmbushja e tyre mund të caktohet periodikisht, në afate të caktuara kohore p.sh. të përditshme, javore ose mujore. Lartësia e shpenzimeve të bashkëshortes varet nga gjendja ekonomike e bashkëshortit, por dhe nga nevojat e bashkëshortes dhe numri i fëmijëve të përbashkët.⁶⁰

3.5 Marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve në të drejtën zakonore shqiptare

“E drejta zakonore shqiptare është tërësia e normave apo rregullave të pashkruara të sjelljes, të vendosura ad hoc nga gjykatat e pleqve apo kuvendet për rregullimin e marrëdhënieve shoqërore në fusha të ndryshme të jetës, zbatimi i të cilave sigurohej nga forca e traditës, opinionit shoqëror dhe nga autoriteti patriarkal i organizmave të vetqeverisjes së popullit. Ajo është krijuar nga populli gjatë shekujve dhe jo nga një person i caktuar apo organ legjislativ i posaçëm.” (Elezi, 2003: 10)

E drejta zakonore shqiptare lindi në fazën e shpërbërjes së rendit fisnor dhe lindjes së pronësisë private. Ajo ishte pasqyrim i kushteve materiale të jetës në ndërgjegjen njerëzore dhe kishte karakter të dyfishtë. Nga njëra anë, ruante normat karakteristike të rendit të vjetër fisnor, të lidhura me pronësinë e përbashkët⁶¹ e nga ana tjetër mbron kategorinë e pronësisë private⁶² me të gjitha karakteristikat që e përcjellin.

Normat e së drejtës zakonore shqiptare janë përmbledhur në kanune, ndër të cilët më të rëndësishmi është Kanuni i Lekë Dukagjinit që zbatohet në rajonet e izoluar dhe praktikisht *ex lex* të Shqipërisë së Veriut. Të tjerë kanune të rëndësishëm ishin Kanuni i Skënderbeut, Kanuni i Labërisë dhe Kanuni i Lumës, të cilët konsiderohen si përmendore të pavdekshme të kulturës shqiptare në përgjithësi, e asaj juridike në veçanti. (Aliu, 2013: 64-65) Megjithëse kanunet kanë vepruar në territore dhe kohëra të ndryshme, p.sh. fillimet e Kanunit të Labërisë, që është zbatuar në jug- perëndim të Shqipërisë i referohen shekullit XI, ndërsa Kanuni i Lekë Dukagjinit dhe ai i Skënderbeut, që kanë vepruar respektivisht në malësinë e veriut dhe Shqipërinë qendore, i përkasin shekullit XV, ata kanë shumë norma të ngjashme, gjë që dëshmon për një bazë të përbashkët dhe i bën ato pjesë përbërëse të “Kanunit mbarëpopullor shqiptar”. (Elezi, 2002: 26).

Normat zakonore janë zbatuar deri pas Luftës II Botërore në territorin shqiptar e në zona të izoluar rurale ndikimi i tyre vihet re edhe sot. Kanuni i Lekë Dukagjinit dhe Kanuni i

⁶⁰ Suretu El Bekare, Kreu 2, dispozita 233.

⁶¹ Nenet 232-235, Kanuni i Lekë Dukagjinit.

⁶² Ibid., Neni 221.

Lumës janë zbatuar dhe nga popullsia shqiptare që ka banuar në territorin e Maqedonisë së sotme. Të gjithë kanunet e sipërpërmendur, përveç të tjerash përmbajnë dhe norma me të cilat rregullohen marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve, ku vihet re dukshëm ndikimi i ideologjisë fetare katolike (Kanuni i Lekë Dukagjinit) e ortodokse e më vonë edhe asaj myslimane (Kanuni i Skënderbeut).

E drejta zakonore shqiptare njihet pronësinë private mbi sende të luajtshme e të paluajtshme, të tilla si toka, shtëpi, kullota, bagëti, kafshë e mjete pune.⁶³ Veprimtaria ekonomike kryhej brenda familjes patriarkale, prandaj familja në tërësi kishte pronësinë mbi sendet e luajtshme e të paluajtshme dhe fitimi nga puna dhe çdo aktivitet tjetër i përbashkët i gjithë anëtarëve të familjes i përkiste ekonomisë së përbashkët familjare, ndërsa anëtarët e familjes përgjithësisht nuk kishin të ardhura të veçanta. I zoti i shtëpisë administronte pasurinë e përbashkët familjare dhe përgjigjej për shpenzimet e familjes dhe për nevojat e anëtarëve të veçantë të saj. (Krisafi, et al, 2007: 240)

Forma mbizotëruese e pronësisë private në familjen patriarkale shqiptare ishte pronësia e përbashkët, ndërkohë që koncepti i pronësisë së veçantë të anëtarëve të familjes nuk ishte zhvilluar ende, përveç një forme të pronësisë vetjake apo personale që përbëhej nga veshmbathja, paja që sillnin gratë në familjen bashkëshortore, stolitë e tyre të tilla si vathët, unazat, dhuratat e dasmës, në disa raste fitimet e siguruar nga puna e dorës si dhe armët, sahati, qosteku, kutia e duhanit ose ndonjë send tjetër që i përkiste ndonjërit nga burrat e familjes, jashtë asaj që konsiderohej si pronësi e përbashkët e familjes⁶⁴. (Hoxha, 2013: 257-258), (Frano, 1993), (Luarasi, 2007: 177)

Praktikisht, pronësia e përbashkët mbi sendet e luajtshme e të paluajtshme në familjen patriarkale i takonte meshkujve mbi moshën 15 vjeç, të cilët ishin bashkëpronarë të pasurisë familjare, ndërsa gratë, që konsideroheshin si “të ardhura” e vajzat si “derë e huaj”, si rregull, nuk kishin pjesë në pasurinë e përbashkët. (Krisafi, et al, 2007: 204) Të drejtën e disponimit me pronësinë e përbashkët e kishte i zoti i shtëpisë apo paterfamiliasi. Por, kur bëhej fjalë për disponimin me paluajtshmëritë e familjes patriarkale, i zoti i shtëpisë duhej të merrte dhe pëlqimin e burrave të tjerë të familjes, pra ai nuk kishte të drejtë të dispononte në mënyrë të pavarur me to. E drejta e disponimit të zotit të shtëpisë ishte e kufizuar dhe kur bëhej fjalë për disponimin me dhuratat dhe selem⁶⁵.

Në të drejtën zakonore shqiptare gruaja kishte aftësi të kufizuar veprimi të cilën e fitonte me martesë⁶⁶, gjë që reflektonte dhe në pozitën juridiko-pasurore të saj. Kjo aftësi kufizohej në përdorimin e sendeve personale, që sipas rastit, në veri përbëheshin nga stolitë, selemi, dhuratat, fitimet nga puna e dorës⁶⁷, ndërsa në jug të vendit nga sendet e pajës⁶⁸.

Pabarazia sociale midis burrit dhe gruas pasqyrohej dhe në marrëdhëniet familjare. Familjet

⁶³ Neni 213-266 i Kanunit të Lekë Dukagjinit; Neni 357-411 i Kanunit të Labërisë; Neni 1192, 1205 i Kanunit të Lumës.

⁶⁴ Neni 1354-1355 i Kanunit të Skënderbeut; Neni 1186, 1189 i Kanunit të Lumës.

⁶⁵ Neni 1354-1359 i Kanunit të Skënderbeut.

⁶⁶ Neni 344 i Kanunit të Labërisë.

⁶⁷ Neni 1355 i Kanunit të Skënderbeut, Neni 1189 i Kanunit të Lumës.

⁶⁸ Neni 280 i Kanunit të Labërisë.

rurale patriarkale kultivonin idenë e një gruaje të nënshtruar e pasive, që i bindej fillimisht të atit e më pas bashkëshortit. Ngritja në kult e superioritetit të burrave ishte thelbësor për zhvillimin e kësaj e tradite nënshtrimi. Kanuni e konceptonte gruan si një qenie të dobët, për këtë arsye e konsideronte si inferiore dhe i caktonte asaj detyra dytësore në raport me burrin. Bashkëshortët në martesë ishin të pabarabartë, jo vetëm në aspekt të pozitës juridiko-pasurore të tyre, por dhe në aspekt të pozitës juridiko-personale. Kjo pabarazi shprehet qartë në përkufizimin që i bën martesës Kanuni i Lekë Dukagjinit sipas të cilit: *“m’u martue me kanun do’ me thanë m’u ba shpi, me i a shtue shpis një rob ma tepër, sa për krah të punve, sa për të shtuem të fmive.”*⁶⁹ Nga ky formulim, rrjedh se martesë mbi të gjitha ka pasur për qëllim krijimin e familjes, shtimin e krahëve të punës dhe lindjen e fëmijëve dhe pozita e gruas duket të ketë qenë nënçmuese, denigruese e vetëm në funksion të shtimit të pemës së gjakut. Fjalët e Kanunit të Lekë Dukagjinit sipas të cilave “burri ka gjak, ndërsa gruaje gjini”, apo “gruaje është shakull (thes) për të bartur” e përforcojnë këtë ide. (Hasluck, 2007: 36)

Instituti i fejesës, sipas së drejtës zakonore ishte një lloj para-kontrate që i paraprinte martesës. Fejesa ishte një kontratë midis etërve ose kushërinjve të dhëndrrit dhe nuses së ardhshme, një premtim që në të ardhmen, të rinjtë do të martoheshin. Me rastin e lidhjes së fejesës, familja e dhëndrrit të ardhshëm i jepte familjes së nuses së ardhshme një shenjë fejese (sheji). Sheji ishte e nevojshëm për lidhjen e martesës dhe konsistonte në një unazë bakri ose argjendi, një shami dhe një sasi të vogël parash (10 grosh). Një sasi e veçantë parash i jepej familjes së të fejuarës për të përgatitur pajën e saj⁷⁰. Sheji kishte efekt lidhës për gruan e re dhe mosmbajtja e premtimit do të rezultonte në gjakmarrje midis familjeve të të rinjve. Nga ana tjetër, i fejuari mund ta prishte fejesën, por në këtë rast ai e humbiste shejin dhe paratë që i ishin dhënë vajzës. Në rast të vdekjes së të fejuarit, prindërit e të fejuarës i kthenin prindërve të tij unazën, shaminë, gjysmën e të hollave të shejit dhe gjithë të hollat e marra për pajë, ndërsa në rast të vdekjes së të fejuarës, prindërit e saj kthenin unazën, shaminë, të hollat e pajës, por jo dhe të hollat e shejit⁷¹.

Përveç shejit, që jepej me rastin e lidhjes së fejesës, ekzistonte dhe shpërblimi për martesë, që familja e djalit ja jepte familjes së vajzës në prag të martesës. Fillimisht masën e shpërblimit e përcaktonte familja e vajzës, por për shumën përfundimtare dy familjet merreshin vesh me njëra-tjetrën në bisedime dhe me ndërmjetësinë e shkuesit. Ky shpërblim, në krahina të ndryshme njihej me emërtime të ndryshme si “mërqiri”, “forca” apo “këpucët” dhe ishte shprehje e qartë e pozitës së nënshtruar të gruas në familje. Çmimi i kanunit të vonë arriti deri në 1500 grosh, sipas Kanunit të Lekë Dukagjinit. (Luarasi, 2007: 132-133) Në rast të vdekjes së dhëndrrit vetëm një natë pas martese, prindërit e nuses ishin të detyruar tu kthenin prindërve të dhëndrrit gjysmën e çmimit. Nëse vdekja ndodhte para se të mbushej një vit nga martesë, familjes së dhëndrrit i kthehej ¼ e çmimit e nëse dhëndrri vdiste 2 vjet mbas martese, familjes së tij i kthehej 1/3 e çmimit. Në rastin kur ai

⁶⁹ Neni 28 i Kanunit të Lekë Dukagjinit.

⁷⁰ Neni 187-195 i Kanunit të Skënderbeut.

⁷¹ Ibid., Neni 244, 247.

nuk kishte lënë fëmijë, prindërit e nuses nuk kthenin asgjë me arsyetimin se me lindjen e fëmijëve, nusia e kishte shlyer çmimin⁷².

Paja mbetej në shtëpinë e dhëndrrit kur nga martesë kishin lindur fëmijë e në këtë rast paja do të gëzohej nga fëmijët. Nëse vdekja e bashkëshortit ndodhte pa u mbushur viti e nga martesë nuk kishin lindur fëmijë, pajën e merrte vejusha. Në rast se gruaja vdiste pa mbushur një vit nga martesë, pati apo jo fëmijë, paja mbetej tek dhëndrri. Nëse gruaja vdiste pas një viti martesë pa lënë fëmijë, paja u kthehej prindërve të saj.⁷³

Me krijimin e familjes së vogël, të ashtuquajtur familje sipas kurorës, bashkëshortët sillnin dhe krijonin të mira materiale për plotësimin e nevojave të tyre dhe të fëmijëve të tyre. Në pronësinë e bashkëshortëve përfshiheshin sende të paluajtshme si shtëpi, ara, vreshta, kopshte, livadhe si dhe sende të luajtshme si inventari i shtëpisë. Regjimi pronësor mbi këto sende ishte pronësia e përbashkët e bashkëshortëve, edhe pse kjo lloj pronësi dallon nga nocioni i sotëm i pronësisë së përbashkët si për nga natyra juridike, ashtu dhe për nga përmbajtja. Me pronësinë e përbashkët administronte dhe dispononte ekskluzivisht burri, ndërsa gruaja kishte vetëm të drejtën e përdorimit të sendeve në pronësi të përbashkët, pasi siç u theksua më sipër, roli i saj në familje ishte dytësor.

Gruaja ishte e zhveshur nga pronësia mbi sendet në pronësi të përbashkët si në familjen e prindërve, ashtu dhe në atë të burrit. Ajo mund të dispononte vetëm me sendet që i shërbenin për nevoja personale, por edhe për këtë i nevojitej pëlqimi i burrit. Aftësia e veprimit të bashkëshortëve, në KLD ishte shprehur në mënyrë figurative me formulimin *“Burrat do të zotënojnë armët dhe gratë e veta, ndërsa gratë gojën e arkën e vet, të cilën s’guxon me ia prekë kush.”* (Luarasi, 2007: 151-152) Gruaja nuk trashëgonte as te prindërit, as tek burri me arsyetimin *“të mos dynden nipërit me ngulë në plang të ungjit, apo prindërit e gruas në plang të dhëndrrit”*⁷⁴.

Për shkak të dominimit të pronësisë së përbashkët familjare, sfera e pronësisë personale ishte shumë e ngushtë e si rrjedhojë dhe instituti i trashëgimisë ishte i pazhvilluar. Kështu nëse vdiste ndonjë anëtar i familjes nuk çelej trashëgimia e pasuria nuk ndahej sepse edhe trashëgimlënësi edhe trashëgimtarët ishin pjesëtarë të një familjeje të madhe e pasuria do të vazhdonte të ishte në pronësi të familjes. Kanuni përjashtonte mundësinë e ekzistencës së pronësisë së veçantë të bashkëshortëve. Nga ky rregull bëjnë përjashtim dy institute të rregulluara me dispozita të posaçme nga Kanuni i Lumës dhe ai i Skënderbeut. Bëhet fjalë për institutin e mirazit dhe selemit.

3.5.1 Mirazi

Mirazi ishte një institut i së drejtës zakonore sipas të cilit, në rastin kur trashëgimlënësi nuk kishte djem, por vetëm vajza të martuara, ato thirreshin në trashëgimi si trashëgimtare të radhës së dytë të pasurisë të luajtshme e të paluajtshme të babait dhe konkurronin së bashku

⁷² Neni 56 i Kanunit të Lekë Dukagjinit.

⁷³ Neni 501, 510, 517, 520 i Kanunit të Skënderbeut.

⁷⁴ Neni 91 i Kanunit të Lekë Dukagjinit.

me kushërinjtë. Pjesa trashëgimore e vajzave të martuara në pasurinë e babait të tyre, quhej miraz.⁷⁵ Vajzat e pamartuara, nuk përfitonin pjesë trashëgimore, por kishin të drejtë të jetonin në shtëpinë e babait të vdekur bashkë me vëllezërit apo kushërinjtë e tyre, të cilët kishin detyrimin të kujdeseshin për vajzat deri në martesë. Mirazi ishte një përjashtim nga rregulli sipas të cilit kanuni njeh si trashëgimtarë të radhës së parë të pasurisë së babait vetëm djemtë e jo vajzat⁷⁶. Vlera e mirazit ndryshonte simbas viseve apo zakoneve të fshatit dhe mund të ishte 1/2, 1/3 apo 1/5 e tokës së babait.⁷⁷ Kjo pjesë ndahej në mënyrë të barabartë midis vajzave të martuara.⁷⁸ (Hoxha, 2013: 311-314)

Sipas të drejtës zakonore shqiptare, instituti i mirazit ndryshon si për nga përmbajtja, ashtu dhe për nga natyra juridike nga mirazi (dos) në të drejtat e tjera, sipas të cilit me rastin e martesës gruaja bartte vlera të caktuara pasurore tek burri, me qëllim të lehtësimit të jetës së përbashkët bashkëshortore. Mirazi në të drejtën zakonore shqiptare zbatohet vetëm në raste të veçanta të rregulluara me kanun, pasi është në kundërshtim me natyrën thellësisht patriarkale të së drejtës zakonore shqiptare. Instituti i mirazit, i njohur vetëm në Kanunin e Lumës zbatohet në Shqipërinë lindore, por edhe nga shqiptarët që jetonin në territorin e sotëm të Maqedonisë perëndimore. Ishte një zgjidhje e moderuar, që rrëzonte rregullin e përgjithshëm sipas të cilit, gruaja nuk mund të trashëgojë as nga babai, as nga burri.

Nëse vajza e pranonte mirazin, ajo kishte vetëm të drejtën e përdorimit gjatë jetës së saj. Mund ta punonte tokën me familjen e saj, ta jepte me qera apo edhe ta shiste, por kur ajo vdiste, mirazi nuk trashëgohej nga të bijtë e saj, por u kthehej kushërinjve nga babai, sepse rregulli që zbatohet ishte “*iku bija, iku mirazi*”.⁷⁹ Nëse vajza vendoste ta shiste pjesën e vet të mirazit, e drejta e parablerjes ishte e rezervuar për kushërinjtë, e më pas për fqinjët, bashkëfshatarët e tjerë e më në fund për çdo blerës të huaj, i cili me blerjen e tokës pranohej si “*vëlla në bashkësi*” sepse “*ka ble një pjesë tymi, pra bëhet tymtar*”.⁸⁰ (Hoxha, 2013: 314), (Luarasi, 2007: 178)

Nëse ndonjëra prej vajzave hiqte dorë prej pjesës së vet të mirazit, atëherë kjo pjesë i kalonte kushërinjve nga babai. (Luarasi, 2007: 177-179), (Hoxha, 2013: 311-314) Arsyeja kryesore për heqjen dorë nga mirazi ka qenë e bazuar në faktin se sipas kanunit, vajzat e martuara që nuk e pranonin mirazin, vazhdonin të mbanin marrëdhënie të mira me kushërinjtë e t'i kishin mbështetje në vend të babait, si dhe ruanin “*të pamit*” tek kushëririn më i afërt sepse “*ku shkon mirazi, bahet të pamit*”. Në të kundërt, vajza që e pranonte mirazin, ndërpriste çdo marrëdhënie me kushërinjtë, humbiste “*të pamit*” dhe mbështetjen e tyre sepse në fjalët e kanunit, në këtë rast ajo i kishte “*vra me pushkë kushërinjtë*”.⁸¹ (Hoxha, 2013: 314, 592-593)

Prania e mirazit në krahinën e Lumës, dëshmon për një pozitë më të favorshme sa i përket të

⁷⁵ Neni 1655 i Kanunit të Lumës.

⁷⁶ Ibid., Neni 1632.

⁷⁷ Ibid., Neni 1656.

⁷⁸ Ibid., Neni 1661.

⁷⁹ Ibid., Neni 1659-1660.

⁸⁰ Ibid., Neni 1663.

⁸¹ Ibid., Neni 1657.

drejtave trashëgimore e pronësore të gruas, në krahasim me krahina të tjera që nuk e njihnin këtë institut, i cili duket të jetë i influencuar nga e drejta e sheriatit.

3.5.2 Selemi

Instituti i selemit, nënkuptonte të drejtën e pronësisë së veçantë të anëtarëve të familjes brenda familjes patriarkale dhe ishte i rregulluar nga Kanuni i Skënderbeut⁸², që zbatohet në krahinat e Krujës, Matit, Dibrës dhe Kurbinit. Për shkak të shtrirjes së madhe gjeografike, selemi zbatohet në mënyrë të ngjashme, por jo të njëjtë në të gjitha krahinat. Kështu, në krahinën e Matit, me selem kuptohet pasuria e veçantë, të cilën gruaja e sillte nga familja prindërore për të ndihmuar familjen e re. Ajo zakonisht përbëhet nga pasuri të luajtshme si p.sh. ndonjë ka, bagëti të imta, të holla të fituara nga puna e dorës, dhurata të bëra me rastin e martesës etj. Ngjashëm, në krahinën e Kurbinit, me selem kuptohet çdo pasuri vetjake e luajtshme si të holla, bagëti etj. Në kohët më të hershme, selemi për gratë përbëhet vetëm nga paja që sillnin në familjen e bashkëshortit, ndërsa për burrat, përbëhet nga armët, sahati, qosteku. Me kalimin e kohës, nocioni i selemit u zgjerua dhe përfshinte çdo pasuri të veçantë, që i takonte ndonjë anëtar të familjes, jashtë pasurisë së përbashkët.⁸³ (Luarasi, 2007: 179-180)

Burim kryesor i selemit ishte pasuria që sillte gruaja me rastin e martesës. Me kalimin e kohës, ajo mund të rritej në mënyra të ndryshme, p.sh. duke u bashkuar me ndonjë pasuri të burrit të fituar nëpërmjet trashëgimisë ose në raste të veçanta edhe me ndonjë pasuri tjetër të gruas nga mirazi. Me sendet që përbënin objektin e selemit dispononte burri në mënyrë të pavarur, pa pasur nevojë për pëlqimin e të zotit të shtëpisë. (Luarasi, 2007: 180) Në asnjë dispozitë kanunore, nuk vihet re ndonjë e drejtë ekskluzive e gruas për të disponuar ekskluzivisht me selem, që përndryshe duhet të ishte pasuri e saj e veçantë.

Pasuria, objekt i selemit mund të bartet me veprime juridike *inter vivos* dhe *mortis causa*. Nëpërmjet veprimeve *inter vivos*, pronari i selemit mund të hynte në raporte juridiko-civile dhe me vetë familjen ku bënte pjesë, p.sh. duke e dhënë sendin me qera, ndërsa shpërblimin ta përdorte për interesat e familjes së vet të vogël. Nëpërmjet veprimeve *mortis causa*, pasuria, objekt i selemit mund të trashëgohej pas vdekjes së pronarit. Kjo pasuri u kalonte në pronësi djemve të tij, e në mungesë të tyre, vajzave.⁸⁴ (Luarasi, 2007: 180-181)

Selemi është një institucion relativisht i ri. Megjithatë është e vështirë të përcaktohet koha kur në të vërtetë ka lindur, ai është shprehje e shpërbërjes së familjes së madhe patriarkale në familje të vogla sipas kurorave. (Luarasi, 2007: 181)

3.6 Regjimi pasuror i bashkëshortëve në RMV sipas të drejtës pozitive

⁸² Neni 1354-1359 i Kanunit të Skënderbeut.

⁸³ Ibid., Neni 1354-1355.

⁸⁴ Ibid., Neni 1359.

Për shkak të specifikave historike të zhvillimit të shtetit dhe legjislacionit maqedonas, e drejta pozitive është trajtuar në dy periudha kryesore: zhvillimet deri në vitin 1946, periudhë në të cilën Maqedonia e Veriut ende nuk ishte formuar si shtet i pavarur dhe zhvillimet pas vitit 1946, kur krijohet RPM si pjesë përbërëse e RFPJ.

3.6.1 Regjimi pasuror i bashkëshortëve në Maqedoninë e Veriut sipas të drejtës pozitive - zhvillimet deri në vitin 1946

Jugosllavia u krijua si shtet në vitin 1918, pas Luftës së Parë Botërore dhe në të u përfshinë Serbia (së bashku me Kosovën e pushtuar) dhe Mali i Zi, dy shtete asokohe të pavarura, por dhe territore të tjera, që ndodheshin në juridiksionin e shteteve të ndryshme si Sllovenia, Kroacia, Bosnjë-Hercegovina dhe Vojvodina, që deri atëherë ishin nën juridiksionin austro-hungarez dhe Maqedonia që ishte nën juridiksionin e Perandorisë Osmane. (Hadzivasilev, 1987: 15) Në këto territore, deri në bashkimin e tyre në një shtet të vetëm në vitin 1918, marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve, varësisht territorit, rregulloheshin nga Kodi Civil Austriak (1811), Kodi Civil i Mbretërisë Serbe (1844) dhe Kodi Civil i Përgjithshëm i Malit të Zi (1888).

Deri në shpërbërjen e Perandorisë Osmane dhe krijimin e shtetit jugosllav në vitin 1918, në territorin e Maqedonisë së sotme zbatoheshin juridiksioni turk. E drejta shtetërore turke konsistonte në kanunet e sulltanit dhe Kodin Civil Osman (*Majalla*). Ky kod i hartuar pjesë - pjesë nga viti 1869-1876, ishte i ndikuar nga kodet evropiane, por i bazuar në të drejtën e sheriatit dhe nuk përmbante dispozita për rregullimin e marrëdhënieve familjare apo trashëgimore. (Aliu, 2013: 144-147) Siç u elaborua më sipër, në këtë periudhë, marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve rregulloheshin varësisht përkatësisë fetare të bashkëshortëve: për komunitetin islam, nga e drejta e sheriatit, për atë ortodoks, nga e drejta kanonike; ndërsa në popullsinë shqiptare, një ndikim të jashtëzakonshëm ka pasur dhe e drejta zakonore shqiptare.

Nga viti 1918-1946 në Maqedoni u zbatua Kodi Civil i Mbretërisë Serbe. Karakteristike për këtë periudhë ishte dualiteti në rregullimin ligjor të martesës dhe marrëdhënieve bashkëshortore. Lidhja dhe shkurorëzimi i martesës si dhe marrëdhëniet personale midis bashkëshortëve rregulloheshin me norma të organeve kishtarë, ndërsa marrëdhëniet pasurore rregulloheshin me norma të vendosura nga organet ligjvënëse. Një tjetër karakteristikë ishte karakteri i theksuar patriarkal i familjes. Gjithë anëtarët e familjes i nënshtroheshin pushtetit faktik dhe ligjor të burrit, që ishte kreu i familjes. (Hadzivasilev, 1987: 16)

Në këtë kontekst, e drejta e Jugosllavisë së vjetër ka mbrojtur qëndrimin se e gjithë pasuria, që bashkëshortët fitonin gjatë jetës bashkëshortore i takonte burrit, nëse nuk mund të argumentoheshin kundërta. Vetëm pas Luftës së Dytë Botërore, praktika juridike filloi të bazoheshin në parimin e barazisë së bashkëshortëve në zgjidhjen e kontesteve pasurore ndërmjet tyre. (Bakic, 1980: 218)

Regjimi ligjor në Jugosllavinë e vjetër, para Luftës II Botërore, nuk e parashikonte pronësinë e

përbashkët të bashkëshortëve, megjithëse regjimi i pronësisë së përbashkët mund të kontraktohet prej bashkëshortëve. (Mladenovic, 1981: 638) Korniza ligjore e njësive federale të ish Jugosllavisë së kësaj periudhe, njihë dy modele kryesore të rregullimit të marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve, që ishin: regjimi i pasurisë së ndarë dhe regjimi pasuror kontraktor. (Hadzivasilev, 1987: 142)

3.6.1.1 Regjimi ligjor i pasurisë së ndarë

Pothuajse në gjithë territorin e ish Jugosllavisë zbatohet ngjashëm regjimi ligjor i pasurisë së ndarë të bashkëshortëve. Sipas këtij regjimi, gjithë pasuria që bashkëshortët sillnin në martesë, si dhe pasuria e krijuar gjatë kohëzgjatjes së martesës, konsiderohet si pasuri e veçantë e secilit prej tyre. Kjo pasuri administrohet dhe disponohet në mënyrë të pavarur nga secili bashkëshort, nëse me kontratë nuk ishin marrë vesh ndryshe.⁸⁵

Megjithatë, ekzistonin kufizime të diktuar nga botëkuptimi patriarkal i kohës, sa i përket administrimit dhe disponimit të lirë e të pavarur të bashkëshortes me pasurinë e saj të veçantë. Kështu, sipas Kodit Civil të Mbretërisë Serbe, sendet e luajtshme, të cilat gruaja i sillte në martesë për t'u shfrytëzuar për nevojat e saj ose të bashkëshortit, gjatë kohëzgjatjes së martesës ishin në pronësi të veçantë të bashkëshortes, por ajo nuk mund të dispononte lirisht me to pa lejen e bashkëshortit.⁸⁶ Burri gjithashtu, kishte të drejtën e administrimit të pasurisë së veçantë të bashkëshortes, si i autorizuar i saj, por nuk ishte i detyruar të jepte llogari për të ardhurat.⁸⁷ As bashkëshortja nuk ishte e detyruar të jepte llogari për shfrytëzimin e përfitimeve dhe të ardhurave nga pasuria e saj, të cilën ja kishte dhënë për administrim bashkëshortit.⁸⁸ Vetëm në raste të veçanta, nëse pasuria rrezikohej, bashkëshortja mund ta tërhiqte autorizimin dhënë bashkëshortit për administrimin e pasurisë së saj.⁸⁹

Megjithëse, pasuria e krijuar në martesë formalisht dhe ligjërisht ishte pasuri e ndarë e bashkëshortëve, praktikisht, për shkak të strukturës thellësisht patriarkale të shoqërisë, ajo konsiderohet si pasuri e bashkëshortit. Ky supozim mund të rrëzohej në procedurë gjyqësore, në rast se bashkëshortja ishte në gjendje të argumentonte të kundërtën. (Spirovik Trpenovska, 1997: 240), (Hadzivasileve, 1987: 142)

3.6.1.2 Regjimi pasuror kontraktor

Regjimi pasuror kontraktor u jepte bashkëshortëve mundësinë që të lidhnin kontratë martesore, me anë të së cilës, për rregullimin e marrëdhënieve të tyre pasurore mund të zgjidhnin një nga regjimet ligjore që parashikonte ligji ose të vendosnin për ndonjë regjim tjetër, duke

⁸⁵ Neni 771, 772 i Kodit Civil të Mbretërisë Serbe (1844).

⁸⁶ Ibid., Neni 768.

⁸⁷ Ibid., Neni 771.

⁸⁸ Ibid., Neni 772.

⁸⁹ Ibid., Neni 773.

evituar në këtë mënyrë regjimin e detyrueshëm ligjor.⁹⁰ Bashkëshortët në bazë të deklarimit të vullnetit të tyre të lirë mund të kontraktin: regjimin e bashkësisë së përgjithshme pasurore, regjimin e mirazit dhe regjimin e mehrit. (Hadzivasilev, 1987: 143)

3.6.1.3 Regjimi i bashkësisë së përgjithshme pasurore

Regjimi i bashkësisë së përgjithshme pasurore të bashkëshortëve nuk ishte parashikuar nga ligji dhe mund të vendosej vetëm me kontratë nga ana e bashkëshortëve. Megjithatë regjimi ligjor ishte ai i pasurisë së ndarë, bashkëshortët shpesh vendosnin të krijojnë bashkësi pasurore duke bashkuar në një tërësi të vetme pjesë të caktuara ose gjithë pasuritë e tyre të veçanta. Si rregull administrimi dhe disponimi me këtë pasuri kryhej nga bashkëshorti. Por, bashkëshortët shprehimisht me kontratë mund të merreshin vesh që administrimi dhe disponimi me pasurinë të mos ishte e drejtë ekskluzive e bashkëshortit.

Regjimi i bashkësisë së përgjithshme pasurore mund të ndërpritej me zgjidhjen e martesës, me hapjen e procedurës së falimentimit ose me marrëveshje midis bashkëshortëve. (Hadzivasilev, 1987: 143)

3.6.1.4 Regjimi i mirazit

Në Jugosllavinë e vjetër, para Luftës II Botërore, instituti i mirazit gjente gjerësisht zbatim. Për këtë arsye ai rregullohej në mënyrë të detajuar nga Kodi Civil Serb me një sërë dispozitash.⁹¹ Me termin “miraz” nënkuptohej ajo pasuri, të cilën e sillte gruaja në martesë, me qëllim të lehtësimit të jetës së përbashkët bashkëshortore. Regjimi i mirazit mund të krijohej vetëm me kontratë. Si rregull kryesor në këtë regjim shfaqej e drejta e burrit për ta përdorur pasurinë, që gruaja me kontratë të veçantë sillte në martesë, qoftë si pasuri të saj vetjake, qoftë si pasuri të fituar nga prindërit apo persona të tretë.

Objekt i mirazit mund të ishte gjithçka që kishte vlerë pasurore dhe që mund të përbënte objekt të kontratës së shitblerjes (të drejta, sende të luajtshme e të paluajtshme, të konsumueshme e të pakonsumueshme). Objekt i mirazit mund të ishin dhe sende të fituara në bazë të trashëgimisë nga ana e bashkëshortes, gjatë kohëzgjatjes së martesës. Në bazë të ligjit, gruaja apo prindërit e saj nuk ishin të detyruar të jepnin miraz, por nëse gruaja e merrte përsipër këtë detyrim nëpërmjet kontratës, atëherë burri kishte të drejtë ta kërkonte mirazin. Vëllimi i autorizimeve që kishte burri mbi pasurinë, që përbënte mirazin varej nga lloji i sendeve - para, sende të luajtshme a të paluajtshme, të konsumueshme apo të pakonsumueshme. Nëse sendi ishte i pakonsumueshëm, gruaja ruante të drejtën e pronësisë, por, megjithatë, burri kishte të drejtën e frutgëzimit. Bashkëshorti kishte të drejtën të shpenzonte të hollat apo të harxhonte sendet e tjera të luajtshme që ishin objekt i mirazit, por gruaja kishte të drejtën e hipotekës ligjore mbi pasurinë e burrit për sigurimin e mirazit. Nëse objekt i mirazit ishin sendet e paluajtshme, bashkëshortja e ruante pronësinë mbi to,

⁹⁰ Ibid., Neni 759.

⁹¹ Ibid., Nenet 760, 762-767, 769, 770, 776.

ndërsa bashkëshorti kishte të drejtën e përdorimit apo frutgëzimit. Pas zgjidhjes së martesës, burri detyrohej të kthente mirazin ose nëse ai ishte shpenzuar, kundërvlerën e tij në të holla.

3.6.1.5 Regjimi i mehrit

Regjimi i mehrit, siç u përmend dhe më sipër, ishte karakteristik për të drejtën e sheriatit dhe mbështetej në dispozitat kuranore. Nëse nën regjimin e mirazit, gruaja detyrohej të sillte vlera të caktuara pasurore në martesë me qëllim të lehtësimit të jetës bashkëshortore, nën regjimin e mehrit ndodhte e kundërta, pra ishte burri ai, që detyrohej t'i jepte gruas vlera të caktuara pasurore me qëllim të sigurimit ekonomik të saj. Dhurata martesore zakonisht jepej në dy pjesë: një pjesë në momentin e lidhjes së martesës dhe pjesa e mbetur, në rast divorci. Regjimi i mehrit zbatohej në gjithë territorin e ish Jugosllavisë së vjetër, aty ku jetonin myslymanë e sidomos në Bosnjë-Hercegovinë, Kosovë e Maqedoni.

Kjo dhuratë martesore që gabimisht në gjuhën popullore njihej si “blerje e nuses”, shërbente nga njëra anë për t'i siguruar kushte më të mira gruas në bashkësinë e re, dhe nga ana tjetër për sigurimin e saj në rast divorci. Disa autorë janë të mendimit se ky regjim i ka rrënjët në zakonet e vjetër paraislamike të fiseve arabe, të blerjes së gruas. (Hadzivasilev, 1987: 143)

Sipas Kodit Civil Serb të 1844, bashkëshorti mund t'i bënte bashkëshortes dhuratë në ditën e parë të martesës, bazuar në institutin gjerman dhe austriak të “dhuratës së mëngjesit”, dhe kjo dhuratë do të konsiderohej si miraz i bashkëshortes. Vetëm në rast se gruaja e braktiste bashkëshortin ose për faj të saj ai e ndante, ajo e humbiste pronësinë mbi këtë dhuratë.⁹² Edhe në të drejtën gjermane dhe austriake, ekzistonte dhurata e mëngjesit (*Morgengabe*), dhurata të cilën bashkëshorti, mëngjesin e parë të martesës ia premtonte ose ia jep bashkëshortes. Sipas kodeve të para civile të këtyre vendeve, nëse dhurata martesore ishte premtuar brenda afatit ligjor, që ishte mëngjesi i parë pas martesës, ajo duhet të përmbushej brenda një afati trevjeçar. Sendi që jepej si dhuratë e mëngjesit i kalonte në pronësi gruas, që kishte të drejtën e administrimit dhe disponimit me të.

Kodi Civil i Mbretërisë Serbe ishte i ndikuar pothuajse tërësisht nga Kodi Civil Austriak i vitit 1811, me disa përjashtime të diktuar nga ndikimi i ndjeshëm i të drejtës zakonore serbe në rregullimin e marrëdhënieve familjare. (Stanimirovik, 2014) Ky kod ka vepruar dhe në territorin e Maqedonisë së Veriut deri në vitin 1946, kur federatat e veçanta të ish Jugosllavisë krijojnë sisteme të veçanta juridike si dhe legjislacionet e tyre përkatëse. (Aliu, 2013: 73)

3.6.2 Regjimi pasuror i bashkëshortëve në RMV sipas të drejtës pozitive – zhvillimet në periudhën 1946 – 1992

Me anë të Ligjit “Mbi pavlefshmërinë e dispozitave juridike të nxjerra para 6 prillit 1941 dhe

⁹² Ibid., Neni 770.

gjatë kohës së pushtimit armiqësor”, të vitit 1946⁹³, u abrogua e drejta e paraluftës në territorin e ish Jugosllavisë. Si gjithë shtetet e reja socialiste, edhe ish Jugosllavia e pasluftës e bazoi legjislacionin e vet në modelin sovjetik. (Aliu, 2013: 168-169) Zhvillimet ligjore në territorin e ish Jugosllavisë në këtë periudhë mund të ndahen në dy faza kryesore: zhvillimet në vitet 1946-1971 dhe zhvillimet në vitet 1971-1992.

3.6.2.1 Faza e parë: zhvillimet ligjore në vitet 1946-1971

Viti 1946 shënon fillimin e reformave ligjore në fushën e të drejtës familjare, e jo vetëm, në territorin e Republikës Federative Popullore të Jugosllavisë (RFPJ). Reformat ligjore filluan me hyrjen në fuqi të kushtetutës së vitit 1946⁹⁴, e cila zbatohet në gjithë territoret e vendit, ndërsa reforma kushtetuese e vitit 1963⁹⁵, u mundësoi 6 njësi autonome dhe 2 krahinave përbërëse të federatës edhe krijimin e ligjeve të veçanta republikane. Republikat e veçanta federative krijuan legjislacionet e veta në fushën e të drejtës familjare, të cilat bashkëekzistonin me kushtetutën dhe ligjet e tjera të miratuara nga kuvendi i RFPJ, e më vonë nga ai i RSFJ-së. (Hadzivasilev, 1987: 17)

Risite kryesore që solli kushtetuta e RFJP-së e vitit 1946 në fushën e të drejtës familjare ishin barazia e grave dhe burrave në të gjitha fushat: ekonomike, sociale e politike⁹⁶ si dhe ndarja e kishës nga shteti⁹⁷. Edhe kushtetuta e Republikës Popullore të Maqedonisë (RPM) e vitit 1946⁹⁸, sanksiononte barazinë ligjore midis burrit dhe gruas⁹⁹ dhe e vendosi martesën dhe familjen nën mbrojtje dhe kontroll të shtetit sepse tashmë marrëdhëniet familjare dhe martesore rregulloheshin ekskluzivisht nga shteti, nëpërmjet dispozitave ligjore.¹⁰⁰ Marrëdhëniet familjare dhe martesore rregulloheshin nga Ligji themelor për martesën i RFJP, i vitit 1946,¹⁰¹ ndërsa sipas këtij ligji, marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve do të rregulloheshin në mënyrë më të detajuar me ligje republikane.¹⁰² Ky ligj për herë të parë parashikonte regjimin ligjor të pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve. Këtij regjimi do t’i nënshtrohej e gjithë pasuria e krijuar me punë nga ana e bashkëshortëve gjatë kohëzgjatjes së martesës. Pjesa e secilit bashkëshort në pronësinë e përbashkët në raste të kontestueshme, do të përcaktohej nga gjykata sipas kontributit të secilit, duke pasur parasysh të gjitha rrethanat, jo vetëm fitimet e tyre, por dhe ndihmën e dhënë në kryerjen e punëve shtëpiake, mirëmbajtjen e pasurisë dhe përkujdesjen për fëmijët.¹⁰³

Përveç regjimit ligjor të pasurisë së përbashkët, vazhdoi të ekzistonte dhe regjimi ligjor i pasurisë

⁹³ “Sluzbeni List FNRJ”, nr.86/1946, dt. 25.10.1946.

⁹⁴ “Sluzbeni List FNRJ”, nr.10/1946, dt. 31.01.1946.

⁹⁵ “Sluzbeni List SFRJ”, nr.14/1963.

⁹⁶ Neni 24 i Kushtetutës.

⁹⁷ Ibid., Neni 25.

⁹⁸ Sluzben Vesnik na NRM, nr.1/1946, dt. 31.01.1946.

⁹⁹ Neni 23 i Kushtetutës së RPM.

¹⁰⁰ Ibid., Neni 25.

¹⁰¹ Sluzbeni List FNRJ, nr.45/1949, dt. 03.04.1946.

¹⁰² Neni 12 i Ligjit Themelor për Martesën i RFPJ.

¹⁰³ Neni 8 i Ligjit Themelor për Martesën i RFPJ.

së ndarë të bashkëshortëve, ku bënte pjesë pasuria që secili bashkëshort kishte në momentin e lidhjes së martesës. Kjo pasuri do të ishte pasuri vetjake e tyre, të cilën bashkëshortët mund ta administrojnë dhe dispononin në mënyrë të pavarur gjatë martesës.¹⁰⁴ Nuk përjashtohet as regjimi pasuror kontraktor, pasi bashkëshortëve u njëhej e drejta për të lidhur çfarëdolloj kontrate të ligjshme për krijimin e të drejtave dhe detyrimeve reciproke.¹⁰⁵

Në nivel republikan, rëndësi të veçantë në rregullimin e marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve kishte Ligji për marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve i RPM.¹⁰⁶ Në bazë të këtij ligji, pasuria e përbashkët e bashkëshortëve administrohet dhe disponohet nga bashkëshortët së bashku e me marrëveshje. Bashkëshortëve ju njëhej e drejta, që me anë të kontratës të merreshin vesh, që administrimi dhe disponimi me gjithë pasurinë e përbashkët ose me një pjesë të saj, të kryhet nga njëri prej tyre, kontratë kjo, e cila mund të ndërpritej në çdo moment në mënyrë të njëanshme nga secili bashkëshort. Asnjëri prej bashkëshortëve nuk mund të dispononte me pjesën e tij të papërcaktuar nga pasuria e përbashkët e as ta ngarkonte nëpërmjet punëve juridike *inter vivos*.¹⁰⁷

Për detyrimet që njëri prej bashkëshortëve krijonte ndaj personave të tretë për përmbushjen e nevojave të bashkësisë martesore, përgjigjeshin të dy bashkëshortët në mënyrë solidare si me pasurinë e tyre të përbashkët, ashtu dhe me pasuritë e tyre të veçanta. Kjo, praktikisht do thotë së kreditorët mund t'i drejtonin kërkesat e tyre për plotësimin e detyrimit jo vetëm ndaj bashkëshortit, që personalisht e kishte krijuar detyrimin, por edhe ndaj bashkëshortit tjetër. Për detyrimet personale, secili bashkëshort përgjigjej me pasurinë e tij të veçantë, si dhe me pjesën që i takonte nga pasuria e përbashkët.¹⁰⁸ Përgjegjësia solidare e bashkëshortëve për detyrimet e krijuara për përmbushjen e nevojave të bashkësisë martesore bazohet në parimin e barazisë së bashkëshortëve. Megjithatë, ekzistojnë dhe sisteme të tjera të përgjegjësisë së bashkëshortëve. P.sh. në të kaluarën në ish Jugosllavinë e vjetër, sipas Kodit Civil të Mbretërisë Serbe, zbatohet sistemi i përgjegjësisë ekskluzive të burrit, që bazohet tek koncepti patriarkal mbi pozitën dominuese të burrit në familje (dhe në shoqëri në përgjithësi), arsye kjo për të cilën, burri kishte përgjegjësinë ekskluzive për përmbushjen e nevojave të familjes dhe të bashkëshortes. Një sistem tjetër, është ai i përgjegjësisë subsidiare të bashkëshortes, i elaboruar në Kodin Civil Zviceran. Sipas këtij sistemi, burri ka përgjegjësinë kryesore për përmbushjen e nevojave të bashkësisë martesore. Por, nëse kreditorët nuk mund t'i realizojnë kërkesat e tyre nga pasuria e bashkëshortit, atëherë për detyrimet përgjigjet dhe bashkëshortja me pasurinë e saj. (Hadzivasilev, 1987: 140-142)

Ndarja e pasurisë së përbashkët kryhet me marrëveshje të bashkëshortëve ose nga gjykata, me kërkesë të njërit bashkëshort. Sendet nga pasuria e përbashkët, që shërbenin për ushtrimin e

¹⁰⁴ Ibid., Neni 7.

¹⁰⁵ Ibid., Neni 10.

¹⁰⁶ Sluzben Vesnik na NRM, nr.16/1950.

¹⁰⁷ Nenet, 1-4 të Ligjit për Marrëdhëniet Pasurore të Bashkëshortëve të RPM.

¹⁰⁸ Ibid., Neni 8.

zanatit ose profesionit të njërit prej bashkëshortëve, apo sendet për përdorim ekskluzivisht personal nga njëri bashkëshort, do t'i takojnë atij bashkëshorti.¹⁰⁹ Ligji për marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve i RPM, kishte fuqi prapavepruese dhe vlente edhe për marrëdhëniet pasurore të krijuara nga martesat e lidhura para hyrjes në fuqi të Ligjit themelor për martesën (para datës 09.06.1946). Kontratat e lidhura nga bashkëshortët përpara kësaj date për rregullimin e marrëdhënieve pasurore të tyre, vazhdonin të mbeteshin në fuqi, nëse nuk vinin në kundërshtim me dispozitat e dy ligjeve të reja.¹¹⁰

Regjimet pasurore të mirazit dhe meherit, të cilat ishin të rregulluara nga legjislacioni paraardhës, nuk konsideroheshin më si regjime ligjore. Megjithatë, mirazi që gruaja i kishte sjellë bashkëshortit përpara 9 qershorit të vitit 1946, do të vazhdonte të konsiderohej si pasuri e veçantë e gruas dhe ajo mund të kërkonte në çdo kohë, që bashkëshorti t'ia kthente këtë pasuri. Në të kundërt, nëse burrit ende nuk i ishte dorëzuar mirazi i premtuar përpara kësaj date, ai e humbiste të drejtën për të kërkuar dorëzimin e mirazit.¹¹¹ Mehri, të cilin në martesat myslimane burri ia kishte paguar gruas, nuk do të kthehej, ndërsa mehri i papaguar nuk do të kërkohej.¹¹²

Pra, legjislacioni i ri i pasluftës, në ndryshim nga ai paraardhës, njihte tre lloj regjimesh pasurore martesore: regjimin e pasurisë së përbashkët, atë të pasurisë së veçantë të bashkëshortëve si dhe regjimin kontraktues.

3.6.2.2 Faza e dytë: zhvillimet ligjore në vitet 1971-1992

Faza e dytë e rregullimit ligjor të marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve fillon me reformat kushtetuese të vitit 1971, të cilat sjellin ndryshime në raportin midis kompetencave ligjvënëse federative dhe kompetencave të republikave socialiste e krahinave autonome të ish Jugosllavisë, në favor të këtyre të fundit. Në bazë të këtyre amendamenteve kushtetuese, Ligji themelor për martesën i RFJP i vitit 1946, si ligj federal pushoi së vepruari dhe në Maqedoni u zëvendësua nga Ligji për martesën i Republikës Socialiste të Maqedonisë (RSM) i vitit 1973¹¹³. (Hadzivasilev, 1987: 20-24) Me hyrjen në fuqi të këtij ligji që rregullonte në mënyrë të detajuar jo vetëm marrëdhëniet personale, por edhe ato pasurore midis bashkëshortëve, pushoi së vepruari dhe Ligji për marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve i vitit 1950. Regjimet pasurore martesore të njohura nga ky ligj ishin 2 regjimet ligjore, regjimi i pasurisë së përbashkët dhe ai i pasurisë së veçantë të bashkëshortëve si dhe regjimi kontraktues.

Sa i përket regjimit kontraktues, ashtu si në legjislacionin paraardhës, bashkëshortët mund të merreshin vesh, që administrimi dhe disponimi me gjithë pasurinë e përbashkët ose me një pjesë të saj, të kryhej nga njëri prej tyre, si dhe të lidhnin çdo lloj kontrate, që nuk vinte në

¹⁰⁹ Ibid., Nenet 6, 7.

¹¹⁰ Ibid., Nenet 10, 11.

¹¹¹ Ibid., Nenet 12, 15.

¹¹² Ibid., Neni 16.

¹¹³ Sluzben Vesnik na SRM, nr.35/1973.

kundërshtim me këtë ligj, për krijimin e të drejtave dhe detyrimeve.¹¹⁴ Në shekullin e 19 dhe fillimin e shekullit të 20, në periudhën kur martesë filloi të konceptohej si kontratë civile me karakter të theksuar pasuror, disa sisteme juridike mbështetën parimin e lirisë kontraktuese në rregullimin e marrëdhënieve pasurore midis bashkëshortëve.¹¹⁵

Liria kontraktuese e bashkëshortëve, megjithatë, nuk ishte e pakufizuar sepse bashkëshortët nuk mund të lidhnin kontrata, që ishin në kundërshtim me ligjin, moralin, apo natyrën juridike të martesës. (Hadzivasilev, 1987: 152-153)

Pasuri e veçantë e bashkëshortëve vazhdonte të konsiderohej pasuria, që secili prej tyre kishte pasur në momentin e lidhjes së martesës. Si pasuri e veçantë llogaritej dhe pasuria e të drejtat pasurore, që bashkëshorti i fitonte nga trashëgimia ose dhuratat, si dhe sendet që shërbenin ekskluzivisht për përmbushjen e nevojave personale të njërit prej bashkëshortëve.¹¹⁶

Pasuri e përbashkët e bashkëshortëve vazhdonte të quhej pasuria e krijuar gjatë martesës nga bashkëshortët.¹¹⁷ Në ndryshim nga legjislacioni paraardhës, nuk theksohej se bazë për krijimin e kësaj pasurie do të ishte puna, por gjithsesi, kjo nënkuptohej nëse kemi parasysh se pasuria që bashkëshortët e fitonin gjatë martesës pa punë, p.sh. nëpërmjet dhuratave ose trashëgimisë, nuk konsiderohej si pasuri e tyre e përbashkët, por përbënte pasuri të veçantë të tyre. Pasurinë e përbashkët, bashkëshortët e administronin së bashku e me marrëveshje¹¹⁸, nëse me kontratë nuk ishin marrë vesh ndryshe.

Njëjtë si në legjislacionin paraardhës, ndarja e pasurisë së përbashkët gjatë kohëzgjatjes së martesës, kryhej me marrëveshje midis bashkëshortëve ose nga gjykata në procedurë jashtëkontestimore dhe me ndarjen e saj, krijohej regjimi i pasurisë së veçantë të bashkëshortëve. Në rast se ndarja e pasurisë bëhej me marrëveshje të bashkëshortëve, atëherë pjesa që do t'i takonte secilit, përcaktohej nga vetë ata. Në rast se bashkëshortët nuk mund të merreshin vesh për madhësinë e pjesëve të secilit, atëherë ata i drejtoheshin gjykatës. Sipas Ligjit për martesë të RSM, ndarja e pasurisë së përbashkët bëhej në pjesë të barabarta, bazuar në parimin e barazisë së bashkëshortëve.

Megjithatë, gjykata me kërkesë të njërit bashkëshort, pas vlerësimit të të gjitha rrethanave konkrete rast pas rasti, mund t'i caktonte atij pjesë më të madhe nga pasuria e përbashkët, nëse paraqitësi i kërkesës arrinte të vërtetonte se kishte dhënë një kontribut shumë më të lartë se bashkëshorti tjetër në krijimin e pasurisë së përbashkët.¹¹⁹ Në procesin e vlerësimit të kontributeve të secilit bashkëshort, gjykata duhet të merrte parasysh jo vetëm të ardhurat personale të secilit, por edhe ndihmën e njërit bashkëshort ndaj tjetrit, përkujdesjen për amvisërinë dhe fëmijët si dhe çdo lloj tjetër pune apo bashkëpunimi në mirëmbajtjen dhe rritjen e pasurisë së përbashkët. (Hadzivasilev, 1987: 149)

Në ndryshim nga legjislacioni i paraluftës, ku burri edhe ligjërisht trajtohej si kreu i familjes dhe

¹¹⁴ Nenet 33, 40 të Ligjit për Martesën të RSM.

¹¹⁵ Neni 759 i Kodit Civil të Mbretërisë Serbe, Neni 1387 i Kodit Civil Francez, Neni 1432 i Kodit Civil Gjerman.

¹¹⁶ Neni 30 i Ligjit për Martesën të RSM.

¹¹⁷ Ibid., Neni 31.

¹¹⁸ Ibid., Neni 32.

¹¹⁹ Ibid., Nenet, 35, 37.

kishte detyrimin kryesor për mbajtjen e familjes, në ish Jugosllavinë e pasluftës, të dy bashkëshortët ishin të barabartë përpara ligjit në të drejta dhe detyrime dhe të dy kujdeseshin sipas aftësive e mundësive për nevojat e familjes e sidomos për mbajtjen e rritjen e fëmijëve.¹²⁰ Në këtë mënyrë, ligjvënësi promovon ruajtjen e solidaritetit pasuror midis bashkëshortëve.

3.7 Regjimi pasuror i bashkëshortëve sipas të drejtës pozitive në Shqipëri – zhvillimet deri në vitin 1990

Kodifikimi i parë i së drejtës civile në Shqipëri u bë në periudhën e mbretërimit të Ahmet Zogut, me hartimin e Kodit Civil të Mbretërisë Shqiptare, që njihet ndryshe si Kodi Civil i Zogut. Ky kod kishte marrë si model legjislacionet më moderne të kohës, sidomos atë francez (Kodin Civil të Napoleonit), italian dhe zvicerian dhe pati një rëndësi të jashtëzakonshme sepse bëri përfundimisht shkëputjen e të drejtës civile shqiptare nga e drejta otomane dhe i dha asaj identitet e përkatësi europiane. (Aliu, 2013: 71) Shqipëria e prapambetur e patriarkale për herë të parë kishte një legjislacion civil modern, që mbronte të drejtat themelore të individit. I frymëzuar sistemet civile perëndimore, ky kod sanksiononte barazinë e të gjithë qytetarëve, emancipimin e pronësisë mbi tokën dhe lirinë për pjesëmarrje në aktivitete ekonomike.

Kodi Civil i 1929 ishte në fuqi në territorin shqiptar, deri në përfundimin e Luftës së II Botërore. (Aliu, 2013.fq.71) Ndryshimet që ndodhën në vazhdim në Shqipërinë e pasluftës dhe vendosja e të ashtuquajturit “pushtet popullor” sollën shfuqizimin e këtij kodi dhe njëherazi njëfarë regresi legjislativ në të gjitha fushat e së drejtës.

Në periudhën e pasluftës ndryshimet legjislative në sferën e marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve filluan me hyrjen në fuqi të Ligjit mbi Martesën (nr.601/1948), i cili pasqyronte konceptin komunist mbi martesën dhe ndryshonte pothuajse tërësisht nga rregullimi ligjor i Kodit Civil të 1929. Trajtimi ligjor i marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve pësoi ndryshim rrënjësor. Për herë të parë kodifikimi i së drejtës familjare shqiptare bëhet nëpërmjet Kodit të Familjes të RPSH, të vitit 1965.¹²¹ Në vitin 1982 miratohet Kodi i Familjes i RSSH dhe në vitin 2003, Kodi i Familjes i RSH, që është në fuqi edhe sot. (Omari, 2007: 19-20)

3.7.1 Regjimi pasuror i bashkëshortëve sipas Kodit Civil të Mbretërisë Shqiptare të vitit 1929

Kodi Civil i Mbretërisë Shqiptare, i miratuar në 1 prill të vitit 1929 ndahej në katër libra, të ndarë më tej në kapituj apo kaptina siç quheshin asokohe, që përbëjnë dhe katër shtyllat kryesore

¹²⁰ Ibid., Neni 27.

¹²¹ Ligji nr.4020, dt.23.06.1965.

të Kodit. Ato janë: “Personat dhe familja”, “Trashëgimi”, “Sendet, zotërimi dhe modifikimet e tij” dhe “Mënyrat e fitimit dhe të transmetimit të zotërimit dhe të të drejtave të tjera mbi sendet”.

Në fushën e së drejtës familjare, ky kod pati rëndësi të veçantë sepse për të parën herë i vendosi marrëdhëniet familjare mbi baza ligjore, unike, të njohuara e të përbashkëta për të gjithë shqiptarët. (Mandro-Balili, et al, 2006: 310-311) Gjithashtu, njohu si formë ligjore të martesës vetëm atë civile dhe të paktën *de iure*, ai ndalonte rregullimin e marrëdhënieve martesore e familjare sipas të drejtës zakonore, që mbizotëronte në atë kohë, megjithëse në praktikë, shkëputja e marrëdhënieve familjare në përgjithësi si dhe marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve në veçanti, nga ndikimi i rregullave kanunore e normave fetare ishte i vështirë dhe kodi gjen zbatim të pakët (Zaka, 1999: 6)

Marrëdhëniet familjare rregullohen nga nenet 120-409 të këtij kodi. Për herë të parë Kodi Civil i 1929, rregulloi kontratën martesore si mjet për rregullimin e marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve dhe i njohu gruas të drejtën e trashëgimisë. (Omari, 2007: 19) Marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve, “*shoqënia bashkëshortore*” rregulloheshin në bazë të ligjit dhe të kontratës, “*konvencione*”. (Kodi Civil i vitit 1929, 1998: 340-354)

Në këtë kod, parashikohej si institut juridik dhe fejesa, që konsiderohej si një premtim martese. Prishja e saj, pa shkaqe të arsyeshme, shkaktonte pasoja juridike, sidomos në shpërblimin e dëmeve që mund të kishte pësuar i fejuari i pafajshëm nga prishja e saj, si dhe në kthimin e sendeve të dhuruara (Nenet 114-119) (Begeja, 1984: 39)

Në frymën e kohës, ky kod udhëhiqej nga parimi i pushtetit të burrit mbi gruan. Kështu, edhe ligjërisht, burri konsiderohej si kreu i familjes ndërsa gruaja ndiqte pozitën civile të burrit, merrte mbiemrin e tij dhe e shoqëronte kudo, ku burri e shihte të arsyeshme të vendoseshin me vendbanim.¹²² Në Kodin Civil shpallej se gruaja kishte zotësi të plotë për të vepruar (kapacitet të plotë civil), por nga ana tjetër kjo e drejtë ishte formale dhe e kufizuar sepse gruaja nuk mund të kryente asnjë lloj profesioni pa pëlqimin e burrit. Në rast se burri nuk pranonte t’i jepte lejen, çështjen duhet ta zgjidhte gjykata e paqit.¹²³ (Kodi Civil i vitit 1929, 1998: 68) Duke qenë se burri konsiderohej si kreu i familjes, ai kishte detyrimin kryesor për mbajtjen e familjes, ndërsa gruaja kishte detyrim subsidiar për të kontribuar, vetëm nëse burri nuk kishte mjete të mjaftueshme. Vëmë re se, ndërsa Kodi Civil i Mbretërisë Serbe, tërësisht patriarkal bazohej në sistemin e përgjegjësisë ekskluzive të bashkëshortit për mbajtjen e familjes, Kodi Civil i Mbretërisë Shqiptare, sipas modelit zvicerian, ka përzgjedhur sistemin e përgjegjësisë subsidiare të bashkëshortes.

Në bazë të këtij kodi, regjimi pasuror i bashkëshortëve mund të ishte ligjor ose kontraktues.¹²⁴ Vetëm në mungesë të një marrëveshjeje midis bashkëshortëve zbatohet regjimi ligjor, “*bashkëpasunimi midis bashkëshortëve*”. Me anë të kontratës martesore, që bëhej përpara celebrimit të martesës me akt publik noterial¹²⁵ palët kishin të drejtë të vendosnin ndryshe

¹²² Neni 188 i Kodit Civil të 1929.

¹²³ Ibid., Neni 191.

¹²⁴ Ibid., Neni 1321.

¹²⁵ Ibid., Neni 1325.

nga çka kishte parashikuar ligji për rregullimin e marrëdhënieve të tyre pasurore.

Kontrata martesore mund të ndryshohej nga të dyja palët, deri në momentin e lidhjes së martesës.¹²⁶ Me kontratë palët mund të parashikonin kushtet për dhënien e dotës, kufijtë e administrimit të saj nga ana e bashkëshortit, administrimin e pasurisë parafernale të gruas, e të tjera aspekte të marrëdhënieve pasurore ndërmjet tyre. Kodi Civil i vitit 1929 në aspekt të marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve rregullon: dotën dhe pasurinë parafernale të gruas, “bashkëpasunimin” e bashkëshortëve si dhe pasurinë e tyre vetjake. (Vendim Unifikues i Gjykatës së Lartë të RSH, Nr.5 dt. 20.01.2009)

Regjimi dotal, si një regjim pasurish të ndara i parashikuar nga Kodi Civil i Zogut, ishte i rregulluar bazuar në dy institute kryesore: “*dota*” (nenet 1331-1336) dhe “*pasuria parafernale*” (nenet 1368-1375).

Dota ishte pasuria, të cilën gruaja ose persona të tjerë, në vend të saj ja sillnin burrit shprehimisht me titull dote, me qëllimin për të lehtësuar jetën e përbashkët martesore.¹²⁷ Për nga përmbajtja dhe qëllimi, instituti i dotës ishte i njëjtë me atë të mirazit, të njohur nga e drejta zakonore shqiptare. Të drejtën e administrimit të dotës për sa kohë vazhdonte martesa, e kishte vetëm burri, megjithatë me kontratë martesore, palët mund të merreshin vesh, që gruaja të merrte një pjesë të përvitshme nga të ardhurat dotale për t’i përdorur për shpenzime të vogla e për nevoja personale.¹²⁸ Burri si rregull nuk jepte garanci për dotën që merr, përveçse kur e kishte marrë përsipër këtë detyrim. *Dota* nuk mund të tjetërsohej ose hipotekohej nëse palët nuk marrë vesh paraprakisht për këtë gjë, nëpërmjet kontratës martesore. Me zgjidhjen e martesës *dota* i kthehej gruas. Nëse sendet e luajtshme, objekt i dotës, ishin konsumuar nga përdorimi pa fajin e burrit, ai detyrohej të kthente vetëm sendet në gjendjen që ishin. (Kodi Civil i vitit 1929, 1998: 342-348) Veçimi i dotës nga pasuria e burrit mund të arrihej vetëm me vendim gjykate, të iniciuar me kërkesë të bashkëshortes nëse ekzistonte rreziku për humbjen e dotës. Me veçimin e dotës, gruaja fitonte administrimin e lirë e të pavarur të saj. Megjithatë, gruaja që kishte fituar veçimin e dotës detyrohej të kontribuonte sipas mundësive të saj në shpenzimet shtëpiake dhe ato të mirërritjes së fëmijëve. (Kodi Civil i vitit 1929, 1998: 348-349)

Gjithë pasuria e gruas që nuk përbënte dotë, pra pasuria *extra dotem*, quhej *pasuri parafernale*.¹²⁹

Gruaja gjatë martesës ruante zotërimin, administrimin dhe gëzimin e pasurisë së saj parafernale. Burri nuk kishte të drejtën e administrimit të kësaj pasurie, përveç rastit kur kishte autorizimin e gruas për administrimin e pasurisë së saj parafernale. Sipas interpretimit të Kolegjeve të Bashkuara të Gjykatës së Lartë, për të përcaktuar se cilat të mira ishin parafernale, duhet fillimisht të analizohej nëse ishte kushtituar *dota* dhe cilat të mira ishin përcaktuar si dotale dhe më tej me metodën e përjashtimit, do të përcaktohen si pasuri parafernale të gruas së martuar të gjitha ato të mira që nuk ishin përfshirë në dotë. nga ky interpretim i Gjykatës së Lartë, si pasuri parafernale e gruas llogaritet gjithë pasuria që ajo

¹²⁶ Ibid., Neni 1326, 1328.

¹²⁷ Ibid., Neni 1331.

¹²⁸ Ibid., Neni 1342.

¹²⁹ Ibid., Neni 1368.

kishte në momentin e lidhje së martesës, pa përfshirë këtu pasurinë dotale, si dhe gjithë pasuria e fituar nga gruaja gjatë martesës. Një pakicë gjyqtarësh janë të mendimit së shumica ka bërë një interpretim të zgjeruar të dispozitave ligjore, duke përfshirë në pasurinë parafernale jo vetëm pasurinë që gruaja kishte në momentin e lidhjes së martesës, por edhe të mirat e fituara gjatë martesës. Sipas arsyetimit të pakicës, fjala “*parapherna*” e ardhura nga greqishtja do të thotë, pasuri e gruas, e cila në momentin e lidhjes së martesës nuk është kushtituar në dotë, si rrjedhojë pasuria që gruaja ka fituar gjatë martesës nuk mund të konsiderohet parafernale. (Vendim Unifikues i Kolegjeve të Bashkuara të Gjykatës së Lartë, Nr.5, dt. 20.01.2009) Bazuar në natyrën juridike të regjimit të pasurive të ndara që ka regjimi dotal, jam e mendimit se pasuri parafernale duhet të konsiderohet jo vetëm pasuria e gruas përpara lidhjes së martesës, por edhe pasuritë e fituara nga gruaja gjatë martesës.

“*Bashkëpasunimi*” si regjim pasurior ligjor zbatohet në mungesë të kontratës martesore. Sipas interpretimit që Gjykata e Lartë u bën dispozitave të Kodit Civil të Zogut, bashkëpasunimi, në kuptimin juridik dhe bashkëzotnimi nuk janë e njëjta gjë. bashkëzotnimi përfaqëson pronësinë sipas kuptimit juridik të bashkëpronësisë në legjislacionet aktuale. bashkëpasunimi ka kuptim më të gjërë sesa bashkëzotnimi. Zotnimi ose bashkëzotnimi është e drejta për të gëzuar dhe disponuar sendet. Bashkëpasunimi konsiston kryesisht në gëzimin dhe nxjerrjen e fitimeve të përbashkëta mbi sende të veçanta; secili pronar ruan të drejtën e tij të pronësisë, si dhe të drejtën e disponimit të sendeve të tretë, pa pëlqimin e bashkëpasunuesve të tjerë.

Në bashkëpasunim nuk bënin pjesë pasuritë dhe detyrimet e bashkëshortëve deri në momentin e lidhjes së martesës, si dhe përjashtoheshin pasuritë e fituara gjatë martesës në bazë të trashëgimisë ose dhurimit. Nëse para lidhjes së martesës, bashkëshortët nuk kanë bërë një përshkrim autentik të sendeve të luajtshme të secilit, atëherë ato do të konsiderohen si fitime që bëjnë pjesë në bashkëpasurim. Në objektin e bashkëpasunimit përfshihej dhe e drejta e gëzimit të pasurisë së luajtshme e të paluajtshme, të tashme apo të ardhshme të secilit bashkëshort (neni 1378), pasuria e fituar gjatë martesës me fitimet e bashkëpasunimit, psh. pasuria e paluajtshme e fituar me kontribut të përbashkët si dhe të gjitha fitimet e nxjerra nga bashkëshortët së bashku ose veç e veç gjatë kohës që vazhdon regjimi i bashkëpronësisë (neni 1379). Vetëm burri mund t’i administronte sendet e bashkëpasurimit, por ai nuk mund t’i tjetërsonte ose hipotekonte këto sende. Bashkëpasuria mund të ndërpritej vetëm me zgjidhjen e martesës, me deklarimin e mungesës së njërit prej bashkëshortëve, me veçimin personal definitiv dhe me veçimin e pasurive të tyre me vendim gjykate. Veçimi i pasurive me vendim gjykate vendosej vetëm kur bashkëpasurimi ishte keqadministruar nga burri ose kur çrregullimi i punëve të burrit vinte në rrezik interesat e gruas.

Në përgjithësi Kodi Civil i Zogut, hartuar nën ndikimin e modelit francez, përfaqëson një progres të mirëfilltë në legjislacionin shqiptar, i cili në raport me kushtet shoqërore të kohës në të cilën frymoi, mund të konsiderohet legjislacioni më i mirë civil, që nga formimi i shtetit shqiptar e deri në ditët tona. (Omari, 2007: 19) Doktrina shqiptare shpesh e ka vënë theksin tek pozita e pabarabartë e gruas në raport me burrin (Zaka: 1999, 12), por duhet pasur

parasysh se pozita e pafavorshme e gruas është karakteristike për të gjitha legjislacionet europiane të kohës dhe Kodi Civil duhet vlerësuar në brenda kontekstit historik dhe ekonomiko-shoqëror të kohës në të cilën u miratua. Ky Kod solli si risi njohjen e autonomisë së bashkëshortëve në rregullimin e marrëdhënieve të tyre pasurore, brenda kufijve të parashikuar nga ligji.

3.7.2 Regjimi pasuror i bashkëshortëve: zhvillimet në vitet 1944-1990

Pas përfundimit të Luftës së II Botërore, në Shqipëri u instalua regjimi komunist, i bazuar në ideologjinë marksiste-leniniste, që pati një ndikim të drejtpërdrejtë në rregullimin ligjor të marrëdhënieve shoqërore në përgjithësi, përfshirë këtu dhe ato familjare. Kjo periudhë u karakterizua nga përpjekjet për garantimin e të drejtave të barabarta të grave dhe burrave, si dhe nga një kufizim i ndjeshëm i pronësisë private në favor të pronësisë së përbashkët apo kolektive.

Akti i parë që lidhet me të drejtën familjare në këtë periudhë mund të konsiderohet “Deklarata mbi të drejtat e qytetarëve” e miratuar në Berat në 23 tetor, 1944, i cili ndër të tjera thotë se pushteti demokratik i popullit shqiptar garanton: *“të drejta të barabarta të gruas me ato të burrit, si në jetën politike të vendit, ashtu dhe në veprimtarinë shoqërore”*. (Zaçe, 1999: 34)

Periudha e pasçlirimit deri në hyrjen në fuqi të Ligjit “Mbi Martesën” të vitit 1948, është një periudhë tranzitore sepse pjesërisht vazhdojnë të zbatohen dispozita të kodit të mëparshëm civil. Me anë të ligjit Nr. 61 dt., 17.05.1945 “Mbi abrogimin e dispozitave të vëna gjatë okupacionit dhe mbi vlerën juridike të dispozitave ligjore të vëna para datës 07.04.1939” dhe dekret ligjit Nr.392 dt. 25.01.1947, dispozitat e Kodit Civil të 1929, përfshirë këtu dhe ato që rregullonin marrëdhëniet familjare, u konsideruan me zbatim të pjesshëm e të përkohshëm; deri në hyrjen në fuqi të një legjislacioni të ri do të zbatoheshin vetëm ato pjesë të legjislacionit të vjetër, që nuk binin në kundërshtim me rendin e ri kushtetues. (Omari, 2007: 19), (Begeja, 1984: 42)

Kushtetuta socialiste e vitit 1946, e RPSH, sanksionoi barazinë e burrit dhe gruas duke shpallur se gruaja është e barabartë me burrin në çdo fushë të jetës private, politike dhe shoqërore. (Neni 15 i Kushtetutës) Kushtetuta vinte në mbrojtje të shtetit martesën dhe familjen dhe konsideronte të ligjshme vetëm martesën civile, të lidhur përpara organit kompetent shtetëror. (Neni 17 i Kushtetutës)

3.7.2.1 Regjimi pasuror i bashkëshortëve sipas Ligjit Nr.601/1948 “Mbi Martesën”

Deri në hyrjen në fuqi të Kodit Civil të vitit 1965, marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve rregulloheshin nga Ligji “Mbi Martesën” i vitit 1948 dhe Dekreti “Mbi Pronësinë” i vitit 1955. Me anë të ligjit Nr.601, dt.18.05.1948 “Mbi Martesën”, shfuqizohen dispozitat e Kodit Civil të 1929, që rregullonin marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve. Ligji i ri ndjek parimin kushtetues të barazisë midis burrit dhe gruas, nëpërmjet përcaktimit për të parën

herë të të drejtave dhe detyrave të barabarta të bashkëshortëve në martesë. Të dy bashkëshortët kontribuonin secili sipas gjendjes së tij ekonomike për mbajtjen e familjes. (Mandro-Balili, et al, 2006: 311-312), (Begeja, 1984: 47-48) Ligji Nr.601 “Mbi Martesën” njeh dy regjime ligjore të pasurisë martesore: regjimin e pasurisë së ndarë dhe regjimin e pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve. Regjimi kontraktues, që rregullohej në mënyrë të detajuar nga Kodi Civil i 1929, nuk gjen zbatim sipas legjislacionit të ri socialist.

Pasuria, që secili prej bashkëshortëve kishte pasur në kohën e lidhjes së martesës mbetej pasuri e tyre vetjake, ndërsa pasuria e vënë me punë gjatë martesës bëhej pasuri e përbashkët e të dy bashkëshortëve. Bashkëshortët e administronin dhe dispononin në mënyrë të lirë e të pavarur pasurinë e tyre vetjake dhe kishin të drejta të barabarta mbi pasurinë e përbashkët të vënë gjatë martesës. Ndarja e pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve kryhej me rastin e zgjidhjes së martesës me vendim gjykate dhe për përcaktimin e pjesëve gjykata merrte parasysh kontributin e dhënë nga secili bashkëshort. Përveç fitimeve monetare, gjykata merrte parasysh dhe ndihmën që bashkëshortët i jepnin njëri-tjetrit, kryerjen e punëve shtëpiake, si dhe çdo kontribut tjetër në administrimin, shtimin dhe mbrojtjen e pasurisë së përbashkët. Për detyrimet që secili bashkëshort ka pasur para martesës, si dhe për detyrimet e marra për interesat e secilit gjatë martesës, bashkëshorti tjetër nuk përgjigjet, ndërsa për detyrimet e marra nga njëri bashkëshort gjatë martesës për nevojat e familjes, të dy bashkëshortët kanë përgjegjësi solidare. (Begeja, 1984: 48), (Mandro-Balili, et al, 2006: 312) Ligji “Mbi Martesën” rregulloi mënyrën e ndarjes dhe administrimit të pasurisë bashkëshortore dhe i dha një liri bashkëshortëve për mbajtjen e ekonomisë familjare. Mënyra e mbajtjes së ekonomisë familjare përcaktohej me marrëveshje të bashkëshortëve. Ky ligj ndalonte lidhjen e kontratave ndërmjet bashkëshortëve, që privojnë burrin ose gruan nga të drejtat pasurore që u njeh ligji dhe i konsideron këto kontrata si absolutisht të pavlefshme, si për bashkëshortët, ashtu dhe për të tretët. (Zaka, 1999: 18-19)

Dekreti Nr.2083 dt. 06.08.1955 “Mbi pronësinë” plotësoi ligjin “Mbi Martesën” sidomos sa i përket bashkëpronësisë së bashkëshortëve. Sipas këtij dekreti, pasuria e fituar me punë nga bashkëshortët gjatë martesës i përket në tërësi të dy bashkëshortëve. (Zaka, 1999: 22) Në këtë pasuri nuk përfshiheshin sende të fituara gjatë martesës me dhurim ose trashëgim, depozitat që secili bashkëshort kishte në arkat e kursimit, sendet e përdorimit vetjak si dhe sendet që shërbenin për ushtrimin e veprimtarisë apo profesionit të njërit prej tyre. (neni 96 i Dekretit) Ky dekret rregullonte dhe mënyrën e tjetërsimit të sendeve së përbashkëta të bashkëshortëve, varësisht llojit. Kështu, për sendet e përbashkëta të luajtshme, veprimet juridike të secilit bashkëshort janë të vlefshme edhe kur janë kryer pa pëlqimin e bashkëshortit tjetër, por, për tjetërsimin e pasurive të përbashkëta të paluajtshme nevojitet pëlqimi i të dy bashkëshortëve. Sipas këtij dekreti, pjesëtimi i pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve mund të kryhej edhe gjatë martesës, për shkaqe të arsyeshme. (Mandro-Balili, et al, 2007: 312-313)

3.7.2.2 Regjimi pasuror i bashkëshortëve sipas Kodit të Familjes të vitit 1966

Kodifimi i parë i të drejtës familjare në Shqipëri, u krye me hyrjen në fuqi të Kodit të Familjes të vitit 1966 (ligji Nr.4020 dt.23.06.1965, hyri në fuqi në 01.01.1966), i cili shfuqizoi ligjin “Mbi Martesën” të vitit 1948 dhe ligje të tjera të veçanta të së drejtës familjare, por Dekreti “Mbi Pronësinë”, i vitit 1955, vazhdoi të mbetej në fuqi.

Risi e këtij kodi është parimi i ndihmës dhe solidaritetit, që duhet të karakterizojë marrëdhëniet midis anëtarëve të familjes. Sipas këtij kodi, anëtarët e familjes, kishin për detyrë të ndihmonin njëri tjetrin dhe të merrnin pjesë, sipas aftësive dhe mundësive të tyre, në ngritjen e mirëqënies materiale dhe zhvillimin kultural të familjes. (Neni 6) Bashkëshortët kishin të njëjtat të drejta dhe detyrime. Ata detyroheshin të ndihmonin njëri tjetrin dhe të merrnin pjesë në plotësimin e nevojave të familjes. (Neni 42) Bashkëshortët vendosnin bashkërisht për çdo çështje që kishte të bënte me marrëdhëniet që lindin nga martesa. (Neni 44)

Ky kod bënte një rregullim të ngjashëm të regjimit pasuror martesor me legjislacionin paraardhës dhe njihte vetëm regjimin ligjor të pasurisë së ndarë dhe të përbashkët të bashkëshortëve. Regjimi kontraktor i regjimit pasuror martesor ishte i ndaluar. Pasuria që kishte secili bashkëshort në momentin e lidhjes së martesës mbetej pasuri e tij vetjake dhe secili bashkëshort gëzonte të drejtën e administrimit dhe disponimit të pavarur me të. Sende që gjithashtu konsideroheshin si pasuri vetjake e bashkëshortëve ishin dhe sendet e fituara gjatë martesës me dhurim ose trashëgimi, sendet e përdorimit personal dhe sendet dhe veglat për ushtrimin e profesionit ose mjeshtërisë si dhe çdo pasuri tjetër që nuk ishte fituar me punë. (Neni 46) Pasuri e përbashkët e bashkëshortëve, vazhdonte të quhej pasuria e fituar me punë gjatë martesës dhe u përkiste në tërësi të dy bashkëshortëve. Pasuria e përbashkët e bashkëshortëve përdorej dhe disponohej nga të dy së bashku. Secili nga bashkëshortët kur ushtronte këto të drejta quhej se kishte dhe pëlqimin e bashkëshortit tjetër, pra vepronte dhe në emër e për llogari të tij, mirëpo, ekzistonin disa veprime juridike, të cilat bashkëshorti nuk mund t’i kryente me pasurinë e përbashkët pa pëlqimin e shprehur të bashkëshortit tjetër, të tilla si: tjerësimi i pasurive të paluajtshme ose lënia hipotekë apo ngarkimi i tyre me barrë. (Neni 48) Kjo bashkëpronësi në tërësi vlente gjatë gjithë kohëzgjatjes së martesës, pavarësisht nëse bashkëshortët jetonin së bashku ose të veçuar. Çdo marrëveshje e kundërt ishte e pavlefshme. (Neni 45) Kjo do të thotë se bashkëshortët nuk mund të lidhnin marrëveshje që dëmtonin interesat pasurorë të njërit apo tjetrit, p.sh. do të ishte e pavlefshme një kontratë midis bashkëshortëve që parashikonte që më parë heqjen dorë nga e drejta e pronësisë mbi pasurinë e përbashkët të vënë me punë gjatë martesës. (Mandro-Balili, et al, 2006: 313-314) Çdo marrëveshje e bashkëshortëve, që kishte për objekt përcaktimin e një regjimi pasuror martesor të ndryshëm nga regjimi ligjor, ishte e pavlefshme.

Sipas këtij kodi, dhurimet e zakonshme që bashkëshortët i kishin bërë njëri tjetrit përpara ose gjatë kohëzgjatjes së martesës asnjëherë nuk ktheheshin në rast të zgjidhjes së martesës. Situata ndryshon me dhurimet e jashtëzakonshme, që nuk janë në përpjestim me gjendjen

ekonomike të dhuruesit. Këto dhurime do të ktheheshin në gjendjen që kishin qenë, në kohën e lindjes së shkakut të shkurorëzimit e nëse ishin tjetërsuar, do të kthehej kundërvlehtë e tyre në para. (Neni 58) Në bazë të kodit të ri civil, në rastet e shkurorëzimit, gjykata duhet të përcaktonte edhe bashkëshortin fajtor, për zgjidhjen e martesës. Në sferën e marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve, rëndësia e këtij përcaktimi lidhej me fatin e dhuratave të bëra gjatë martesës. Kështu, bashkëshorti i pafajshëm kishte të drejtë të mbante të gjitha dhurimet e bëra nga bashkëshorti për fajin e të cilit zgjidhej martesa. Detyrimi për të kthyer dhurimet e jashtëzakonshme i takonte vetëm bashkëshortit që gjendej fajtor për zgjidhjen e martesës. Kur të dy bashkëshortët ishin fajtorë, ata të dy i kthenin këto dhurime. (Begeja, 1984: 62-63)

Pjesëtimi i pasurisë së përbashkët mund të kërkohej nga bashkëshortët, apo kreditorët e tyre edhe gjatë martesës, por vetëm nëse për këtë ekzistonin shkaqe të arsyeshme. (Neni 47) Pjesëtimi i pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve bëhej gjatë martesës ose në rastin e zgjidhjes së martesës, në dy mënyra: me marrëveshje të bashkëshortëve apo me vendim gjykate, në rastin kur nuk arrihej marrëveshje. Zgjidhja ligjore e pjesëtimit të pasurisë së përbashkët është identike me atë të legjislacionit paraardhës. Kështu, në përcaktimin e pjesëve të secilit bashkëshort gjatë pjesëtimit të pasurisë së përbashkët, gjykata merrte parasysh kontributin e secilit në krijimin e pasurisë së përbashkët, nëpërmjet fitimeve të secilit bashkëshort, por edhe ndihmën që njëri bashkëshort i kishte dhënë tjetrit, në kryerjen e punëve shtëpiake dhe çdo pune tjetër për administrimin, mbajtjen dhe shtimin e pasurisë së përbashkët. (Neni 48)

Njëjtë si në rregullimin ligjor paraardhës, për detyrimet që secili bashkëshort ka pasur përpara lidhjes së martesës si dhe për detyrimet e krijuara gjatë martesës për nevoja personale, bashkëshorti tjetër nuk përgjigjej. Por, detyrimet e marra gjatë martesës nga njëri bashkëshort për plotësimin e nevojave të përditshme të jetës së përbashkët, quhen detyrime të përbashkëta të bashkëshortëve dhe ata përgjigjen të dy, me pasurinë e tyre të përbashkët, dhe në mënyrë subsidiare; nëse pasuria e përbashkët nuk mjafton për përmbushjen e kërkesave të kreditorëve, bashkëshortët përgjigjen edhe me pasurinë e tyre vetjake. (Nenet 50, 51)

Në përfundim, regjimi ligjor i parashikuar nga Kodi i Familjes i vitit 1966 ishte një regjim bashkëpronësie i detyrueshëm, e si rrjedhojë, çdo marrëveshje e bashkëshortëve për përcaktimin e një regjimi tjetër pasuror, të ndryshëm nga ai ligjor, ishte e pavlefshme. Regjimi ligjor ishte një regjim bashkëpronësie të pjesshme, ku në bashkësi përfshihej vetëm pasuria e fituar me punë, gjatë martesës, nga secili bashkëshort.

3.7.2.3 Regjimi pasuror i bashkëshortëve sipas Kodit Civil të vitit 1982

Kodi i ri i familjes u miratua me ligjin Nr.6599, dt.29.06.1982 dhe ishte tërësisht i bazuar në ideologjinë marksiste-leniniste. (Neni 3) Pozita dhe roli i gruas sanksionohen në frymën e barazisë së bashkëshortëve në të drejta dhe detyrime edhe në Kodin e Familjes¹³⁰, i cili

¹³⁰ Kodi i Familjes nuk rregullonte marrëdhëniet pasurore ndërmjet bashkëshortëve, por vetëm marrëdhëniet me

shpall se “gruaja e çliruar nga shtypja politike dhe shfrytëzimi ekonomik, si forcë e madhe e revolucionit, gëzon të drejta të barabarta me burrin në familje.” (Neni 6)

Marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve u rregulluan nga Kodi Civil i vitit 1982¹³¹, në kreun “Bashkëpronësi ndërmjet bashkëshortëve”. (Mandro-Balili, et al, 2006: 314)

Ky kod, shfuqizon Dekretin “Mbi Pronësinë” dhe për herë të parë si formë të bashkëshpronësisë së bashkëshortëve nuk njeh bashkëpronësinë në tërësi, por bashkëpronësinë në pjesë. Kodi bazohet në prezumimin e barazisë së pjesëve të bashkëshortëve, mirëpo pjesa e secilit mund të shtohet ose pakësohet me vendim gjyqësor, në bazë të të ardhurave nga puna të secilit bashkëshort, kryerjen e punëve shtëpiake si dhe punëve të tjera të lidhura me administrimin, mbajtjen dhe shtimin e pasurisë së përbashkët. Veprimi juridik për tjetërsimin e pasurisë së përbashkët të tyre ishte i vlefshëm edhe kur kryhej nga njëri bashkëshort, por, për tjetërsimin e pasurive të paluajtshme nevojitej pëlqimi i të dyve. (Neni 87) Sa i përket administrimit të pasurisë së përbashkët, çdo bashkëshort ka të drejtën të gëzojë, në interes të familjes, të gjithë pasurinë e përbashkët.

Përveç pranimi të bashkëpronësisë në pjesë të bashkëshortëve dhe prezumimi të barazisë së pjesëve, një risi tjetër e kodit të ri civil ishte zgjerimi i rrethit të objekteve e sendeve që konsideroheshin në bashkëpronësi. Në ndryshim nga rregullimi i mëparshëm ligjor, tashmë në bashkëpronësi nuk janë vetëm pasuritë e fituara nga bashkëshortët me punë gjatë martesës, por dhe sendet, depozitat në arkat e kursimit dhe çdo gjë tjetër e fituar nga bashkëshortët gjatë martesës, pavarësisht mënyrës së fitimit (me punë, dhurim¹³², trashëgimi etj.). Bashkëpronësia e bashkëshortëve përfshinte gjithë pasurinë që ata kishin fituar gjatë martesës, pavarësisht nëse veprimi juridik për fitimin e pronësisë ishte kryer nga njëri bashkëshort ose nga të dy. Në bashkëpronësi përfshiheshin edhe pasuritë e fituara gjatë martesës nga njëri bashkëshort nëpërmjet dhurimit, trashëgimisë ose çdo burimi tjetër të ligjshëm. Nga ana tjetër, u ngushtua rrethi i sendeve që konsideroheshin pronësi vetjake, ku përveç pasurisë paramartësore, bënë pjesë vetëm sendet për përdorim thjesht vetjak. Këto sende bëheshin pronë e atij bashkëshorti që i përdorte edhe nëse ishin blerë me të ardhurat e përbashkëta nga puna, pavarësisht nga vlera. (Neni 86) (Begeja, 1984: 144-148)

Pjesëtimi i pasurisë së përbashkët bëhej me rastin e zgjidhjes së martesës ose të shpalljes së pavlefshmërisë së saj. Por, pjesëtimi mund të kërkohej nga bashkëshortët edhe gjatë

karakter personal, jopasuror.

¹³¹ Kodi Civil, miratuar me ligjin Nr.6340, dt.26.06.1981, hyri në fuqi në 01.01.1982.

¹³² Sipas Vendimit Unifikues të Gjykatës së Lartë, Nr. 3, datë 03.02.2006 “Në rastin e dhurimit ndërmjet bashkëshortëve, referuar regjimit të bashkëpronësisë së bashkëshortëve të Kodit Civil të vitit 1981, të sendeve vetjake të bashkëshortit dhurues apo sende të bashkëpronësisë, sendi i dhuruar, nga njëri bashkëshort në favor të bashkëshortit tjetër, do të kalojë në pasurinë vetjake të bashkëshortit përfitues, e në këto rrethana, këto sende nuk bëjnë pjesë në bashkësinë (bashkëpronësinë) ndërmjet bashkëshortëve. Të pranosh që dhuruesi gëzon njëkohësisht cilësinë e debitorit dhe atë të kreditorit mbi të njëjtin detyrim, atë të kalimit të pronësisë mbi një send të paluajtshëm, do të thotë t’i japësh mundësinë një subjekti të së drejtës, të lidhë kontratë me veten e tij, gjë që nuk përfaqëson gjë tjetër veçse një non sens juridik. Titullar i sendit të dhuruar, është vetëm bashkëshorti përfitues i dhurimit. Sendi i përfituar nuk bën pjesë në bashkëpronësinë bashkëshortore dhe si e tillë, bashkëshorti pronar mund ta tjetërsojë i vetëm kundrejt çdo subjekti, pa marrë pëlqimin e bashkëshortit dhurues.”

martësës, p.sh. kur njëri prej bashkëshortëve shpërdoronte pasurinë e përbashkët. Gjatë martësës, pjesëtimin e pasurive të përbashkëta mund ta kërkonin dhe kreditorët e njërit bashkëshort. (Begeja, 1984: 153-154)

Një çështje, të cilën kodi e adresonte në mënyrë specifike, është ajo e depozitave të vëna në arkat e kursimit. Për shkak të zbrazëtirës ligjore dhe vështirësive të hasura në zbatimin praktik, gjykatat kishin vështirësi për ndarjen e depozitave në të holla të bashkëshortëve. Me depozitim të të hollave në arkat e kursimit, krijohet një marrëdhënie juridike detyrimi midis depozituesit dhe depozitëmarrësit dhe është normale që kjo marrëdhënie kontraktuale krijon të drejta dhe detyrime vetëm ndërmjet palëve kontraktuese. Për shkak të ruajtjes së fshehtësisë së depozitave të vëna në arkat e kursimit, nuk lejohej vënia dorë mbi këto depozita edhe kur vërtetohej gjyqësisht se ishin në bashkëpronësi të bashkëshortëve. Por, tashmë, sipas kodit të ri, për t'u konsideruar se depozitat e vëna në arkat e kursimit ishin në pronësi të përbashkët të bashkëshortëve, rëndësi kishte vetëm vërtetimi i faktit se këto depozita ishin vënë gjatë martësës, pavarësisht në emër të cilit bashkëshort ishte hapur librezja, pra hapja e një depozite nga një person i martuar, automatikisht e vendoste depozitën në arkat e kursimit në regjimin e pronësisë së përbashkët. Asnjëri prej bashkëshortëve nuk mund të tërhiqte gjysmën e të hollave të depozituara nga bashkëshorti tjetër, në cilësinë e bashkëpronarit, pa u bërë më parë pjesëtimi me marrëveshje të bashkëshortëve apo me vendim gjykate. Nqs. ndërkohë bashkëshorti depozitues e tërhiqte gjithë shumën e të hollave, bashkëshorti tjetër gëzonte të drejtën e kredisë dhe e realizonte këtë të drejtë në pasurinë vetjake të bashkëshortit depozitues. (Begeja, 1984: 147-149), (Mandro-Balili, et al, 2006: 315)

Kodi Civil i vitit 1982 parashikonte vetëm regjimin martesor ligjor, që kishte si karakteristikë minimizimin e pavarësisë pasurore të bashkëshortëve dhe kufizimin e lirisë së tyre kontraktuale. Ashtu si Kodi i Familjes i vitit 1966, regjimi ligjor ishte një regjim i detyrueshëm, i rregulluar me dispozita urdhëruese, por në ndryshim nga regjimi pasuror i parashikuar nga legjislacionin paraardhës, ishte një regjim bashkëpronësie “*quasi universale*”. Ky regjim pasuror u zbatua deri në hyrjen në fuqi të Kodit aktual të Familjes (21.12.2003)

3.8 Konkluzione krahasuese

E drejta romake hedh bazat për disa nga institutet kryesore të regjimeve pasurore martesore, të cilat do t'i rezistojnë kohës e do të hasen deri në legjislacionet më aktuale, të tilla si paja apo mirazi (*dos*), dhurata paramartësore (*donatio ante nuptas*) apo pasuria paramartësore e grave që nuk bënte pjesë në pajë (*extra dotem*), e njohur nga grekët si *parapherna* apo pasuri parafernale. E drejta romako-bizantine, që karakterizohej nga ndërthurja e ngushtë me të drejtën kanonike njihte kontratën martesore, e cila përmbante kushte lidhur me pajën e nuses apo mirazin, dhuratën martesore që dhëndrri do t'i jepte nuses, pjesët e pasurisë familjare që do të përfitonte bashkëshorti pasjetues etj. Sa i përket marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve, e drejta kanonike ortodokse dhe katolike nuk njihte asnjë regjim tjetër

pasuror të bashkëshortëve, përveç regjimit të mirazit (pajës) dhe e vendoste gruan në një pozitë të nënshtruar në raport me burrin.

Karakteristika dalluese për të drejtën mesjetare shqiptare janë: statutet e qyteteve dhe zhvillimi i së drejtës zakonore shqiptare. Kanuni përjashtonte mundësinë e ekzistencës së pronësisë së veçantë të bashkëshortëve. Nga ky rregull bënin përjashtim dy institute, ai i mirazit dhe selemit. Mirazi në të drejtën zakonore shqiptare, në ndryshim nga vendet e tjera nuk paraqitet si rregull, por si përjashtim, që zbatohet vetëm në raste të veçanta të rregulluara me kanun, pasi është në kundërshtim me natyrën patriarkale të së drejtës zakonore shqiptare. Megjithëse e drejta zakonore shqiptare është e ashpër dhe diskriminuese ndaj grave, ajo duhet parë në një kontekst historik. Ruajtja e së drejtës zakonore shqiptare ishte një nga elementët më të rëndësishme e ndikuese që populli shqiptar të mos e humbiste identitetin e vet gjatë shekujve, nën pushtime të ndryshme. Edhe pse e drejta zakonore është në përpjestim të zhdrejtë me ngritjen dhe zhvillimin e shtetit modern, ajo dëshmon për kapacitete të admirueshme ligjvënëse të popullit shqiptar dhe hedh themelet e së drejtës pozitive në Shqipëri.

Rënia e Perandorisë Bizantine dhe pushtimi i Gadishullit Ballkanik nga Perandoria Osmane shoqërohen me përhapjen e fesë islame dhe të drejtës së sheriatit në territorin e Shqipërisë dhe pjesërisht atë të Maqedonisë së sotme. Marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve, në të drejtën e sheriatit karakterizoheshin nga një pavarësi ekonomike e gruas në martesë. Sipas rregullave islame, në martesë gruaja ruante të drejtën e pronësisë mbi sendet për përdorim personal dhe mirazin që sillte në martesë. Asaj i takonte dhe mehri apo dhurata martesore. Përgjegjësia për sigurimin e nevojave të familjes rëndonte vetëm mbi burrin, ndërsa gruas i njihej e drejta për të trashëguar, por në një masë pasurore dy herë më të vogël se burri. Kodi Civil turk i vitit 1877 nuk përmbante dispozita për rregullimin e marrëdhënieve familjare apo trashëgimore.

Në territorin e Maqedonisë së sotme, mbas krijimit të Jugosllavisë në vitin 1918, për rregullimin e marrëdhënieve martesore zbatohet Kodi Civil i Mbretërisë Serbe i vitit 1844, i cili mbronte qëndrimin se gjithë pasuria e fituar nga bashkëshortët gjatë martesës, i takonte burrit, nëse nuk mund të vërtetohej e kundërta. Korniza ligjore e Jugosllavinë së vjetër, para Luftës II Botërore, parashikonte vetëm regjimin e pasurisë së ndarë të bashkëshortëve, megjithatë edhe regjimi i pasurisë së përbashkët mund të kontraktonte prej tyre. Regjimi i mirazit gjente gjithashtu rregullim të detajuar në dispozitat e këtij kodi.

Kodifikimi i parë i të drejtës civile në Shqipëri u krye nëpërmjet Kodit Civil të Mbretërisë Shqiptare të vitit 1929, i cili për të parën herë i vendosi marrëdhëniet familjare mbi baza ligjore, unike, të njësuara e të përbashkëta për të gjithë shqiptarët. Kodi Civil i 1929, rregulloi kontratën martesore si mjet për rregullimin e marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve dhe i njohu gruas të drejtën e trashëgimisë. Në aspekt të marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve kodi rregullonte: dotën dhe pasurinë parafernale të gruas, “bashkëpasunimin” e bashkëshortëve si dhe pasurinë e tyre vetjake. Ndërsa Kodi Civil i Mbretërisë Serbe, thellësisht patriarkal bazohej në sistemin e përgjegjësisë ekskluzive të

bashkëshortit për mbajtjen e familjes, Kodi Civil i Mbretërisë Shqiptare, përzgjedhi sistemin e përgjegjesisë subsidiare të bashkëshortes. Nëse kemi parasysh varfërinë terminologjike dhe thjeshtësinë e kodeve pasardhëse, ky kod lehtësisht mund të konsiderohet si legjislacioni më i mirë civil i shtetit shqiptar që nga themelimi i tij e deri në ditët tona.

Periodha pas përfundimit të Luftës së II Botërore, që përkon me instalimin e regjimit komunist, të bazuar në ideologjinë marksiste-leniniste, karakterizohet nga sanksionimi i barazisë ligjore midis burrit dhe gruas në të dy vendet në fokus. Zhvillimet ligjore të lidhura me regjimet pasurore martesore në Maqedoninë e pasluftës janë specifike, për shkak se ato janë produkt i kompetencave legjislative si republikane, ashtu dhe federale. Këto zhvillime mund t'i ndajmë në dy faza kryesore: faza e parë, ku bëjnë pjesë zhvillimet ligjore në vitet 1946-1971 dhe faza e dytë, që përfshin zhvillimet në vitet 1971-1992, kur hyn në fuqi Ligji aktual për Familjen. Legjislacioni i ri për të parën herë parashikoi regjimin ligjor të pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve krahas regjimit të pasurisë së ndarë. Bashkëshortëve u njihej e drejta që nëpërmjet kontratës martesore të merreshin vesh për administrimin dhe disponimin e pasurisë së përbashkët. U vendos përgjegjësi solidare e bashkëshortëve për detyrimet e krijuara për përmbushjen e nevojave të bashkësisë martesore, përgjegjësi kjo e cila bazohej në parimin e barazisë së bashkëshortëve.

Në Shqipërinë e pasluftës, Ligji mbi Martesën i vitit 1948 dhe Dekreti mbi Pronësinë i vitit 1955 shfuqizojnë përfundimisht dispozitat e Kodit Civil të 1929 sa i përket regjimeve pasurore martesore. U vendosën dy lloj regjimesh pasurore: regjimi i pasurisë së ndarë dhe regjimi i pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve. Edhe kodet në vijim, Kodi i Familjes i vitit 1966 dhe Kodi Civil i vitit 1982, parashikonin vetëm regjimin martesor ligjor, që kishte si pasojë minimizimin e pavarësisë pasurore të bashkëshortëve dhe eliminimin e lirisë së tyre kontraktuale. Kodi Civil i vitit 1982 vazhdoi t'i rregullonte marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve deri në hyrjen në fuqi të Kodit aktual të Familjes. Në ndryshim nga e drejta familjare maqedonase, që ende nuk ka njohur kodifikim, e drejta familjare shqiptare është kodifikuar relativisht herët, qysh në vitin 1966.

Kufizimi ekstrem i pronësisë private gjatë regjimit komunist (në Shqipëri më tepër se në Maqedoni) mbështetej në ideologjinë marksiste, e cila e konsideronte pronësinë private si simbol të shfrytëzimit të njeriut nga njeriu. Megjithatë, koha tregoi se gjatë diktaturës komuniste u përdorën mjete të tjera për shfrytëzimin dhe kontrollin e masave.

KAPITULLI IV: REGJIMET PASURORE MARTESORE JO ME KONTRATË SIPAS KUADRIT LIGJOR AKTUAL NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT DHE REPUBLIKËN E SHQIPËRISË

4.1 Hyrje

Në këtë kapitull janë trajtuar pasuritë e përbashkëta e të veçanta të bashkëshortëve sipas legjislacionit maqedonas e praktikës gjyqësore si dhe pasuritë që përbëjnë bashkësinë ligjore sipas legjislacionit shqiptar.

Kushtetuta e Republikës së Maqedonisë së Veriut e vitit 1991 solli ndryshime thelbësore në sistemin juridiko-politik e si pasojë dhe në atë socialo-ekonomik të vendit. Republika e Maqedonisë së Veriut pranoi modelin e ekonomisë së tregut dhe si pasojë pati ndryshime radikale në sistemin pronësor në përgjithësi. Nëse kemi parasysh se liria kontraktuese është një prej shtyllave dhe parimeve bazë të ekonomisë së sotme të tregut, atëherë ky parim duhet të reflektohet dhe në marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve. Pra, bashkëshortëve u duhet krijuar një hapësirë më e gjerë e lirisë kontraktuese për të rregulluar marrëdhëniet e tyre pasurore.

Deri në hyrjen në fuqi të Ligjit për Pronësi dhe të Drejta të Tjera Sendore (LPDTS) të vitit 2001, marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve janë rregulluar nga dispozitat e Ligjit për Familjen të vitit 1992. Ky ligj solli një mori dispozitash të reja, ndër të cilat më të rëndësishmet janë: barazia e bashkësisë jashtëmartesore me atë martesore sa i përket pasurisë së krijuar në bashkësi, si dhe zgjidhja sipas së cilës, me rastin e ndarjes së pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve, bashkëshortit të cilit i janë dhënë fëmijët për ruajtje dhe edukim, duhet t'i jepen edhe sendet nga pronësia e përbashkët që u shërbejnë fëmijëve. (Nenet 13, 214 të Ligjit për Familjen)

Megjithëse prej vitit 2001, me hyrjen në fuqi të LPDTS, rregullimi i marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve bëhet me një ligj pronësor, ky ligj ruajti kontinuitetin e legjislacionit paraardhës e nuk solli ndonjë ndryshim të ndjeshëm në evoluimin e këtyre marrëdhënieve, siç do të ishte p.sh. përcaktimi i regjimit kontraktor për rregullimin e marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve. Risia e vetme që solli ky ligj, ka të bëjë me disponimin me pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve, respektivisht me të drejtën e parablerjes së pjesës së njërit bashkëshort, që është rezervuar për bashkëshortin tjetër. Kështu, nëse bashkëshorti dëshiron të shesë pjesën e vet nga pronësia e përbashkët, tashmë ai ka detyrimin ligjor, që këtë së pari t'ja ofrojë bashkëshortit tjetër. Me nxjerjen e LPDTS, u tentua një harmonizim i mëtijshëm i legjislacionit maqedonas me legjislacionet bashkëkohore. Ligjëvënësi është udhëhequr nga parimi i barazisë dhe solidaritetit ndërmjet bashkëshortëve në rregullimin e marrëdhënieve pasurore të tyre, si dhe në rregullimin e të drejtave e detyrimeve që dalin nga administrimi dhe disponimi me pronësinë e përbashkët. LPDTS marrëdhëniet pasurore

të bashkëshortëve i rregullon në gjithsej 15 nene (Nenet 66- 81). Një rregullim kaq sipërfaqësor i këtyre marrëdhënieve lë vend për krijimin e dilemave të mëdha në praktikë. Ka pasuri, statusi i të cilave nuk është i qartë si psh. vepra e autorit, apo kamata dhe qeraja (neni 68 i LPDTS konsideron si pronësi të veçantë atë që fitohet si dhuratë, trashëgimi, leg etj.)

Regjimi pasuror i bashkëshortëve i përcaktuar nga ky ligj është regjimi ligjor, i cili nuk mund të ndryshohet në bazë të vullnetit të bashkëshortëve. Ata me kontratë mund të merren vesh, vetëm lidhur me mënyrën e administrimit dhe disponimit të pronësisë së përbashkët dhe të veçantë, të përcaktuar me këtë ligj. (Neni 68, 70) LPDTS parashikon se pasuria e bashkëshortëve mund të jetë e përbashkët dhe e veçantë. Në pjesën e parë të këtij kapitulli, do të njihemi me llojet e pasurive që bëjnë pjesë në pasurinë e përbashkët e të veçantë të bashkëshortëve dhe rregullat përkatëse mbi regjimin pasuror ligjor në Maqedoninë e Veriut.

Në vitin 2012 në RMV hyri në fuqi Ligji për Mundësi të Barabarta të Burrave dhe Grave, një version i dytë dhe i përmirësuar i ligjit të parë të 2006. Por, sipas Savka Todorovskës, kryetare e Këshillit Kombëtar për Barazi Gjinore të RMV, megjithëse ekziston Ligji për Mundësi të Barabarta dhe të drejtat e grave janë të garantuara me Kushtetutë e ligje të veçanta, gjendja faktike e grave në RMV është shumë ndryshe nga ajo në letër. Megjithëse gratë përbëjnë gjysmën e popullsisë, ekziston diskriminim në punësim – vetëm 39% e numrit të përgjithshëm të të punësuarve në vend janë gra, kundrejt 61% që janë burra. Në zonat rurale 3 nga 4 gra janë të papuna. Një numër i vogël grash janë pronare biznesesh. Gratë nuk kanë mundësi t'i përdorin subvencionet për zhvillim rural sepse vetëm 2% e tyre janë pronare të tokës në zonat rurale, ndërsa vetëm 5% e grave janë pronare të hapësirave për banim. (Todorovska, Savka. Intervistë me Sveto Toeski. Deutsche Welle Macedonia. Web. 8.03.2018) Gratë shqiptare në Maqedoninë e Veriut përballen dhe me një problematikë të shtuar, që buron nga fryma patriarkale dhe paragjykimet që ekzistojnë në shoqërinë shqiptare. Sipas Xhane Kreshovës nga Forumi i Gruas në Tetovë, e cila në mungesë të të dhënave konkrete sa i përket gjendjes vetëm në shoqërinë shqiptare në Maqedoninë e Veriut, i referohet të dhënave të marra nga terreni, gratë shqiptare, në mbi 95% të rasteve heqin dorë nga e drejta për të trashëguar. Problematike është dhe mosmarrja e pasurisë së krijuar në bashkësi nga ana e grave pas shkurorëzimit. Kjo, sipas saj, ndodh jo vetëm për arsye se ende pjesa më e madhe e familjeve shqiptare jetojnë në bashkësi, pra shumë vëllezër jetojnë në një familje të përbashkët, por dhe sepse gratë jo të punësuar nuk janë të vetëdijësuar për kontributin që gjithsesi kanë dhënë në krijimin e pasurisë së përbashkët. (Kreshova, Xhane. Intervistë me Zërijeta Hajro Jajaga. Radio Evropa e Lirë. Web. 10.01.2016)

Në Shqipëri, ndryshimet politike e shoqërore të viteve '90 sollën ndryshime legislative, të nevojshme për t'iu përshtatur aktualitetit shoqëror e ekonomik të orientuar nga shumëllojshmëria e pronave, iniciativa e lirë e të gjithë subjekteve dhe ekonomia e lirë e tregut. Kështu, me ligjin Nr.7491, dt.29.04.1991 “Për dispozitat kryesore kushtetuese” u ligjërua prona private dhe shumëllojshmëria e saj (nenet 10,11 i Kushtetutës). Edhe Kushtetuta e vitit 1998 garanton të drejtën e pronës private dhe pacënueshmërinë e saj

(nenet 41, 42).

Një rëndësi të madhe jo vetëm në zhvillimin e ekonomisë së tregut dhe marrëdhënieve private, por edhe në zhvillimin e marrëdhënieve pasurore midis bashkëshortëve pati dhe ligji Nr.7638, dt.19.11.1992 “Për Shoqëritë Tregtare”, sidomos pjesa që bën fjalë për transferimin e pjesëve të kapitalit themeltar në rast ndarjeje të pasurisë së bashkëshortëve. (Zaka, 2006: 316-317) Sipas këtij ligji, pjesët e kapitalit themeltar janë lirisht të transferueshme në rast ndarjeje pasurore mes bashkëshortëve. Ato janë lirisht të transferueshme ndërmjet bashkëshortëve, si dhe ndërmjet paraardhësve dhe pasardhësve. (Neni 46 i ligjit “Për Shoqëritë Tregtare”), (Malltezi, 2009), (Malltezi, et al., 2015)

Me miratimin e Ligjit Nr.7689, dt.15.04.1993 “Për Kthimin dhe Kompensimin e Pronave Ish-Pronarëve” u zgjerua rrethi i pasurive që bënin pjesë në pasurinë e përbashkët të bashkëshortëve.

Në vitin 1992 u miratua ligji “Për Privatizimin e Banesave Shtetërore”, në bazë të së cilit, bashkëshortët u kthyen në bashkëpronarë të apartamenteve të tyre të banimit. Banesat shtetërore u shitën me një çmim simbolik dhe bashkëshortët që përfituan nga privatizimi u bënë bashkëpronarë në pjesë të barabarta të apartamenteve.

Megjithatë, privatizimi krijoi probleme të mëdha, sidomos për bashkëshortët të cilët kishin zgjidhur martesë përpara privatizimit, por që vazhdonin të jetonin në banesë si posedues të përkohshëm. Vitet e fundit në praktikën gjyqësore vihen re dhe vështirësi të krijuara në momentin e ndarjes së pasurisë bashkëshortore, në kushtet kur njëri bashkëshort është larguar nga vendi dhe punon në emigracion. Kjo sjell vështirësi në përcaktimin saktësisht të pasurisë së fituar nga bashkëshorti gjatë kësaj periudhe kohore dhe më tej në ndarjen e pasurisë bashkëshortore. Megjithatë Kodi Civil parashikon përfshirjen në pasurinë e përbashkët të bashkëshortëve të çdo gjëje të fituar prej tyre gjatë martesës, në praktikë kjo mbetet e përaeruar. (Islamaj, 200: 20)

Edhe në RSH vihet re një hendek midis standarteve ligjore të harmonizuara me legjislacion dhe gjendjes faktike sa i takon të drejtave pronësore të grave. Kështu, sipas të dhënave të vitit 2011, rreth 70% e grave që jetojnë në zonat rurale merren me bujqësi, por vetëm 6% e fermave janë në pronësi apo të administruara nga gratë. Sipas të dhënave të vitit 2012, vetëm 27.4% e bizneseve aktive janë në pronësi ose administrohen nga gratë. Sipas një raporti për Shqipërinë të vitit 2006 “Dhuna kundër Grave në Familje”, burrat kanë në pronësi 92% të pronave dhe gratë vetëm 8%. (UN Women Albania, 2016: 98-104)

Regjimi juridik i bashkëpronësisë në pjesë të bashkëshortëve ka karakter imperativ dhe prandaj nuk mund të ndryshohet ose përjashtohet me marrëveshje ndërmjet tyre. Prej kësaj, rrjedh se është absolutisht e pavlefshme çdo marrëveshje e kundërt e bashkëshortëve, pra, çdo marrëveshje që do të kufizonte vëllimin e kësaj bashkëpronësie të përcaktuar me ligj. Gjithashtu, është e pavlefshme çdo marrëveshje e bashkëshortëve, e cila parashikon që kjo bashkëpronësi e tyre nuk do të zbatohet ose do të kufizohet vetëm në sendet që do fitohen gjatë martesës me të ardhurat nga puna, duke mos u shtrirë mbi pasuritë që bashkëshorti ose bashkëshortja do të fitojë me anë të dhurimit apo trashëgimisë apo nëpërmjet mënyrave të tjera të ligjshme të fitimit të pronësisë. Pra, çdo dhurim i pranuar nga njëri prej

bashkëshortëve gjatë kohëzgjatjes së martesës do të përfshihet në pasurinë bashkëshortore. Gjithë ndryshimet shoqërore, politike e legjislative, në praktikë rezultuan me konfuzion në administrimin e marrëdhënieve pasurore midis bashkëshortëve, të cilat tanimë nuk gjenin zgjidhjen e duhur ligjore në normat e Kodit Civil të vitit 1982 që do të vazhdonin të ishin në zbatim deri në miratimin e Kodit të ri të Familjes në vitin 2003. Dispozitat e vjetra kishin mjaft kufizime, nëse kemi parasysh kushtet e reja në të cilat gjendej familja shqiptare dhe ndryshimet e ndodhura sa i përket njohjes dhe garantimit të pronës private.

Vazhduan të zbatohen nenet 86 e 87 të Kodit të vjetër Civil për bashkëpronësinë midis bashkëshortëve, të drejtat e tyre mbi pasurinë bashkëshortore dhe pjesëtimin e sendeve në bashkëpronësi. (Shehu 2000: 42-44) Kushtet e reja të zhvillimit të shoqërisë dhe familjes shqiptare diktuan nevojën e një legjislacioni të ri të familjes.

Kodi aktual i Familjes i RSH, miratuar me ligjin Nr.9062, dt.08.05.2003, siç do të shikojmë në vijim, i frymëzuar nga legjislacionet e vendeve perëndimore dhe eksperiencia legjislative e së kaluarës, kreu një reformë të qënësishme të legjislacionit paraardhës, sidomos në rregullimin e marrëdhënieve pasurore të anëtarëve të familjes. (Omari, 2007: 20) Ai solli një mënyrë krejtësisht të re të trajtimit të regjimit pasuror martesor, që mund të jetë ose regjimi pasuror ligjor, në rastet kur marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve rregullohen sipas një regjimi të parashikuar në këtë kod ose regjimi pasuror kontraktor, në rastet kur bashkëshortët me kontratë vendosin të përzgjedhin regjimin pasuror që u përshtatet nevojave të tyre. Regjimi kontraktues, për herë të parë qysh prej Kodit Civil të 1929, zë vend në legjislacionin familjar shqiptar.

4.2 Marrëdhëniet martesore në kontekstin e RMV

Nga momenti i lidhjes së martesës për bashkëshortët lindin të drejta dhe detyrime me karakter personal dhe pasuror. Për shkak të karakterit institucional të martesës, të drejtat dhe detyrimet rrjedhin *ex lege* nga momenti i lidhjes së martesës, pa qenë e nevojshme që palët t'i parashikojnë ato shprehimisht. Sa i përket të drejtave dhe detyrimeve personale të bashkëshortëve, legjislacioni aktual i përmend në mënyrë deklarative, pa bërë një elaborim të detajuar të tyre. Kështu të drejta dhe detyrime personale konsiderohen: themelimi i bashkësisë jetësore¹³³, barazia e bashkëshortëve, respekti i ndërsjelltë dhe ndihma reciproke.¹³⁴ Përveç këtyre, të drejta dhe detyrime personale të bashkëshortëve të rregulluar nga Ligji për Familjen i RMV, mbi të cilat shtrihet efekti i martesës janë dhe: e drejta për ndryshimin ose mbajtjen e mbiemrit¹³⁵, pavarësia në zgjedhjen e punës dhe profesionit¹³⁶, si dhe vendosja me marrëveshje për vendin e jetës së përbashkët¹³⁷. (Cavdar & Cavdar, 2012: 37)

¹³³ Neni 6 i Ligjit për Familjen i RMV.

¹³⁴ Ibid., Neni 3.

¹³⁵ Ibid., Neni 31.

¹³⁶ Ibid., Neni 32, paragrafi 1.

¹³⁷ Neni 32, paragrafi 2 i Ligjit për Familjen i RMV.

Rregullimi ligjor i marrëdhënieve personale të bashkëshortëve është karakteristikë për sistemin eurokontinental të së drejtës, ndërsa sistemi anglo-sakson fokusohet vetëm në rregullimin ligjor të marrëdhënieve pasurore midis bashkëshortëve. Për këtë arsye, autorë të së drejtës anglo-saksone, shpesh, janë përpjekur të gjejnë arsyet për rregullimin e këtyre marrëdhënieve nga e drejta evropiane. Sipas profesores Mary Ann Glendon të Universitetit të Harvardit, nëse në të kaluarën, normat ligjore mbi të drejtat dhe detyrimet personale të bashkëshortëve ishin shumë të rëndësishme në aspekt të përcaktimit të fajit në rast divorci, sot, në epokën e divorcit pa faj, rregullat ligjore mbi marrëdhëniet personale të bashkëshortëve, shpesh janë vetëm një përfaqësim simbolik i asaj që duhet të jetë ideali i jetës bashkëshortore. Ideja se ligji mund të bindë e të urdhërojë qëndron në bazë të rregullimit ligjor të marrëdhënieve personale brenda familjes. Ndërsa rëndësia praktike e rregullave të qarta sa i përket emrit personal apo zgjedhjes së vendbanimit qëndron në rregullimin e statusit civil të qytetarëve. (Glendon, 1989: 86-89)

Mirëpo ligji nuk mund t'i detyrojë bashkëshortët ta respektojnë dhe ndihmojnë njëri-tjetrin, nga njëra anë dhe nga ana tjetër perceptimi për ndihmën dhe respektin në marrëdhëniet bashkëshortore është shumë subjektiv dhe varet në një masë të madhe nga formimi kulturor i secilit bashkëshort. Për këtë arsye rregullimi ligjor i marrëdhënieve personale të bashkëshortëve në RMV më shumë paraqet një model të përgjithshëm të sjelljes së bashkëshortëve, të përkrahur nga ligji sesa rregulla specifike të pasuara nga saksionet.

Sa i përket marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve, që janë në fokus të këtij punimi, duket se është pikërisht karakteri material i tyre, që i bën më të përshtatshme për t'ju nështruar një rregullim ligjor të detajuar. Në legjislacionin e RMV, marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve rregulloheshin nga Ligji për Familjen i vitit 1992 (nenet 203-218). Me hyrjen në fuqi të LPDTS të vitit 2001, marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve nuk rregullohen më nga dispozitat e LF, por nga LPDTS (nenet 59-81). Qëllimi i ligjvënësit ishte shkëputja e marrëdhënieve me karakter pasuror nga e drejta familjare dhe trajtimi i tyre në kornizat e të drejtës civile. Megjithatë ky vendim i ligjvënësit ka hasur në kritika të shumta. Sipas profesores Trpenovksa mangësia kryesore e një vendimi të tillë ka të bëjë me faktin se marrëdhëniet pasurore ndryshojnë nga marrëdhëniet juridiko sendore, të cilat përbëjnë një kategori më të ngushtë. LPDTS ka për objekt rregullimin e sendeve dhe regjimit ligjor të tyre, që është vetëm një pjesë e vogël e termit pasuri, me të cilin nënkuptojmë një tërësi të drejtash dhe detyrimesh me karakter pasuror. (Trpenovska, et.al., 2013: 309) Në të drejtën civile bashkëkohore, me termin pasuri, kuptojmë tërësinë e të drejtave subjektive civile me karakter pasuror, që i takojnë një ose disa subjekteve të së drejtës. (Aliu, 2014: 97), (Gams, 1976: 191) Në këtë sens, në pasurinë e bashkëshortëve, përveç të drejtave sendore mund të bëjnë pjesë dhe të drejta detyrimore, trashëgimore, të autorit etj.

Në RMV, në bazë të një Vendimi qeveritar të muajit dhjetor 2010, u krijua Komisioni për hartimin e Kodit Civil të RMV. Kjo përbënte dhe reformën më të rëndësishme të ndërmarrë në sferën e të drejtës civile që nga pavarësimi i vendit. (Mickovik & Ristov: 2011) Ka përfunduar puna për hartimin e draft versioneve të Librit 2, për Detyrimet dhe Librit 4, për Trashëgiminë dhe ka mbetur e papërfunduar puna për hartimin e Librit 5 të Kodit Civil, i cili do të rregullonte marrëdhëniet familjare. (Mickovik, Ristov, 2016) Aktualisht, prej më shumë se një viti puna e këtij Komisioni është ndërprerë. Arsyet për këtë lidhen me krizën e thellë politike që i parapriu zgjedhjeve parlamentare të vitit 2017 dhe prioriteteve më emergjente të qeverisë së re.

Megjithatë, në tentativat e ardhshme për hartimin e Kodit Civil, jam e mendimit se dispozitat që kanë të bëjnë me rregullimin e marrëdhënieve pasurore martesore duhet të përfshihen në pjesën që rregullon marrëdhëniet familjare, e jo në marrëdhëniet pronësore (sendore). Kjo jo vetëm për faktin se marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve janë shumë më të gjera se marrëdhëniet sendore, por edhe sepse në marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve interferojnë ndjeshëm dhe marrëdhëniet personale midis tyre. Ato nuk janë marrëdhënie të thjeshta bashkëpronësie, por janë të ndikuara nga martesë dhe detyrimet martesore, të cilat assesi nuk mund të shmangen.

Martesa përveçse bashkësi jetësore, përbën dhe bashkësi ekonomike të bashkëshortëve, në të cilën ata krijojnë pasuri dhe hyjnë në marrëdhënie pasurore me njëri-tjetrin e persona të tretë duke plotësuar kështu nevojat materiale të familjes. Jeta e përbashkët e bashkëshortëve ka për qëllim të sigurojë kushtet për ekzistencën e familjes si dhe të krijojë baza për prosperitetin ekonomik të saj. Pasuria e bashkëshortëve dhe marrëdhëniet pasurore në të cilat hyjnë bashkëshortët janë të rregulluara me norma ligjore imperative, që do të thotë se autonomia e vullnetit të bashkëshortëve është e kufizuar.

Tërësia e normave juridike, me të cilat rregullohen marrëdhëniet pasurore ndërmjet bashkëshortëve dhe marrëdhëniet pasurore ndërmjet bashkëshortëve dhe personave të tretë njihet si regjim pasuror i bashkëshortëve. (Gelevski, 2002: 140) Në RMV, rregullimi i marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve bëhet nga regjimi pasuror ligjor, sipas të cilit, pasuria e bashkëshortëve në RMV ndahet në pasuri të përbashkët dhe pasuri të veçantë.¹³⁸

4.3 Autonomia e vullnetit të bashkëshortëve në përzgjedhjen e regjimit pasuror martesor në RMV dhe RSH

Sipas parimit të autonomisë së vullnetit, palët kanë të drejtë që marrëdhëniet pasurore t'i rregullojnë në mënyrën që më së miri u përshtatet interesave të tyre, duke u shmangur tërësisht ose pjesërisht nga normat ligjore. Në kornizat e së drejtës familjare, autonomia e vullnetit të bashkëshortëve manifestohet nëpërmjet mundësisë për lidhjen e kontratës martesore me qëllim të shmangies së zbatimit të regjimit pasuror ligjor dhe implementimit të parimit të autonomisë së vullnetit të palëve në rregullimin e marrëdhënieve të tyre

¹³⁸ Neni 66 i LPDTS (Gazeta Zyrtare Nr.18, dt.05.03.2001).

pasurore. Gjithmonë e më tepër rritet numri i sistemeve ligjore, të cilat përkrah regjimit pasuror ligjor, i lejojnë bashkëshortët që të vendosin vetë për modelin e regjimit pasuror martesor. “Është e drejtë e bashkëshortëve që në mënyrë autonome të zgjedhin regjimin pasuror që preferojnë.” (Mandro, 2009: 217) Për shkak të pranimit të parimit të autonomisë së vullnetit të bashkëshortëve, i cili nuk ka arsye të kufizohet në marrëdhëniet pasurore, është e nevojshme të lejohet devijim nga regjimi i parashikuar ligjor, nëpërmjet lidhjes së kontratave martesore. (Alincic, et.al., 2007: 515) Megjithatë, në vendet të cilat ofrojnë alternativa të tjera përpos regjimit ligjor, siç është RSH, autonomia e bashkëshortëve del në pah edhe në rastin kur bashkëshortët përzgjedhin regjimin ligjor që më së miri u përshtatet. Nga ana tjetër, në RMV nuk ekziston mundësia ligjore që bashkëshortët të përzgjedhin një regjim pasuror të ndryshëm nga çka parashikon ligji, në përputhje me interesat dhe specifikat e marrëdhënies së tyre, pra autonomia e bashkëshortëve në përzgjedhjen e regjimit pasuror martesor është shumë e kufizuar. Bashkëshortët mund të merren vesh me kontratë vetëm për administrimin dhe disponimin e pasurisë së përbashkët gjatë martesës.¹³⁹ Gjithashtu, bashkëshortëve në RMV u lejohet ndryshimi i regjimit pasuror gjatë martesës me marrëveshje për pjesëtimin e pasurisë, me ç’rast nga regjimi ligjor i pasurisë së përbashkët, krijohet regjimi i pronësisë së veçantë të tyre. Legjislacioni maqedonas nuk e njeh kontratën martesore. (Trpenovska, et.al. 2013: 314); (Mickovik, Ristov, 2015: 329)

Kontrata martesore, është akt juridik me anë të të cilit bashkëshortët përcaktojnë regjimin pasuror martesor para ose pas lidhjes së martesës. (Majstorovic, 2005: 168) Në legjislacionin familjar të RMV mbizotëron regjimi pasuror ligjor, ndërsa është parashikuar vetëm kontrata me të cilën bashkëshortët rregullojnë disponimin dhe administrimin e pasurisë së përbashkët dhe të veçantë të tyre. (Trpenovska, et.al. 2013: 314) Bashkëshortët nuk mund të lidhin kontrata që janë në kundërshtim me normat juridike kogente, me natyrën e martesës dhe marrëdhënieve martesore si dhe me regjimin pasuror ligjor. (Cavdar & Kostadinovska, 2013: 39)

Në sistemet ligjore ku vlen parimi i rregullimit të lirë të marrëdhënieve pasurore martesore regjimi pasuror me kontratë ka një rëndësi të madhe. Neni 66 i KF të RSH u njeh bashkëshortëve mundësinë për të rregulluar me marrëveshje gjendjen juridike të pasurisë martesore. Sipas legjislacionit kroat, me anë të kontratës martesore mund të rregullohen marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve apo bashkëshortëve të ardhshëm mbi pasurinë ekzistuese dhe të ardhshme të tyre.¹⁴⁰ Në të drejtën gjermane, bashkëshortët mund të merren vesh, që pasuria e tyre të jetë e përbashkët¹⁴¹, ose që edhe pas lidhjes së martesës pasuritë e tyre të vazhdojnë të mbeten të ndara.¹⁴² Në të drejtën franceze, bashkëshortët me kontratë mund të vendosin regjimin e bashkësisë universale të pasurisë martesore¹⁴³, regjimin e

¹³⁹ Neni 70/1 i LPDTS i RMV.

¹⁴⁰ Neni 40, paragrafi 1 i Ligjit për Familjen i R. së Kroacisë (Gazeta Kombëtare Nr.103/2015).

¹⁴¹ Neni 1415 i Kodit Civil Gjerman.

¹⁴² Neni 1414 i Kodit Civil Gjerman.

¹⁴³ Neni 1526 i Kodit Civil Francez.

pasurisë së ndarë ose regjimin e vlerës së shtuar.¹⁴⁴ Legjislacioni italian u mundëson bashkëshortëve që ta ndryshojnë regjimin ligjor, që është ai i bashkëpronësisë së të mirave materiale,¹⁴⁵ nëpërmjet marrëveshjes martesore, që u lejon të zgjedhin regjimin e ndarë të të mirave materiale¹⁴⁶ ose “*bashkëshortët mund të aplikojnë dhe regjime pasurore jo tipike, që nuk janë parashikuar nga ligji.*” (Galgano, 2006: 947)

Në të gjitha këto vende, bashkëshortët kanë mundësi që të zgjedhin një nga disa regjime pasurore që ka parashikuar ligji duke zbatuar rregullat e regjimit pasuror të përzgjedhur. Kontrata martesore nuk mund të bie ndesh me detyrimet që rrjedhin nga martesa, pra bashkëshortët nuk mundet me marrëveshje t’i shmangin detyrimet ligjore martesore. (Mandro-Balili, et.al., 2006: 356), (Galgano, 2006: 947). Kjo, për arsye se regjimi pasuror është funksion derivat i martesës dhe jo anasjelltas, ndaj nuk ka liri të pakufizuar që do të dëmtonte interesat themelore të familjes. Pavarësisht regjimit martesor të përgjedhur, bashkëshortët nuk mund t’i shmangen të drejtave dhe detyrimeve që rrjedhin për ta nga martesa, si dhe përgjegjësisë prindërore dhe rregullave të administrimit ligjor dhe kujdestarisë. (Neni 65, 67 i KF të RSH)

Vetëm nëse në momentin e lidhjes së martesës, bashkëshortët nuk kanë përzgjedhur asnjë regjim pasuror, bëhet i detyrueshëm regjimi pasuror ligjor.

Regjimi i pasurisë së përbashkët apo bashkësisë ligjore, që për herë të parë u prezantua nga Kodi Civil Francez i vitit 1804,¹⁴⁷ kishte për qëllim mbrojtjen e pozitës juridike të gruas dhe udhëhiqet nga parimi se gruaja jep një kontribut shpirtëror e material të padiskutueshëm në progresin ekonomik të bashkëshortit, kontribut ky që nuk mund të mos njihej e vlerësohej nga ligjvënësi. Ky regjim vendos barazi morale e juridike midis burrit dhe gruas dhe është mbizotërues për shkak të avantazheve që ofron. Kështu sipas doktrinës franceze dhe italiane ky regjim ka si avantazh faktin se “*i lejon gruas të marrë pjesë plotësisht dhe në mënyrë të menjëhershme në pronësinë dhe administrimin e pasurisë së fituar gjatë martesës*” (Colomer, 2000: 24) dhe “*rëndësia ekonomike që i jepet punës shtëpiake të gruas*” (Russo, 1983: 74). Në këtë frymë, legjislacioni maqedonas llogarit të gjitha llojet e punës për krijimin e pasurisë së përbashkët, si punën jashtë shtëpisë që sjell përfitime financiare të drejtpërdrejta, ashtu dhe punën shtëpiake dhe përkujdesjen për fëmijët, që sjell përfitime financiare indirekte. Regjimi i pasurisë së përbashkët është mbizotërues në legjislacionet bashkëkohore familjare. (Mickovik & Ristov, 2015: 330)

Regjimi i kundërt, ai i pasurisë së ndarë të bashkëshortëve, është karakteristik për vendet anglosaksone dhe Gjermaninë, dhe udhëhiqet nga nevoja për shpejtësi dhe siguri në qarkullimin e të mirave materiale, i cili mund të pengohet apo vonohet nga vullneti i bashkëshortit tjetër në raste të disponimit me këto të mira. (Galgano, 2006: 947) Në regjimin e pasurisë së ndarë, secili bashkëshort në mënyrë të pavarur administron dhe disponon me pasurinë e vet, që përbëhet nga pasuria që ka pasur përpara lidhjes së

¹⁴⁴ Ibid., Nenet 1569-1581.

¹⁴⁵ Neni 159 i Kodit Civil Italian.

¹⁴⁶ Ibid., Neni 162.

¹⁴⁷ Neni 1399-1400, Titulli 5, Kapitulli 2 i KC Francez (1804).

martësës, por dhe nga pasuria e fituar gjatë martësës. (Mickovik & Ristov, 2015: 334)

Të dy këto regjime pasurore përveç anëve pozitive kanë edhe mangësi. Sipas profesores Glendon, regjimi i pasurive të ndara nuk është i drejtë sidomos nga perspektiva e grave shtëpiake, që i janë përkushtuar rritjes së fëmijëve dhe nuk kanë të ardhura apo pasuri të vetat, të cilat mund të mos përfitojnë asnjë pasuri në rast divorci, pavarësisht viteve të përkushtimit për mbarëvajtjen e familjes, rritjen dhe edukimin e fëmijëve. Ndërsa regjimi i pasurisë së përbashkët nga ana tjetër, ka difektin që ndarja e pasurisë në rast divorci, shpesh kërkon shitjen dhe ndarjen e asetit të vetëm të rëndësishëm të familjes, që është banesa familjare, gjë që do të shkaktonte vështirësi për fëmijët dhe bashkëshortin të cilit i besohen ata pas divorcit. (Glendon, 1984: 1557) Jam e mendimit se në kushtet e ekzistencës së mangësive të konsiderueshme në dy regjimet kryesore martesore, është e drejtë jo vetëm që bashkëshortëve t'u ofrohet mundësia të përzgjedhin një nga regjimet pasurore të parashikuara nga ligji në përputhje me dinamikën e marrëdhënies së tyre, por edhe të zgjedhin regjime pasurore jo tipike, të parashikuara nga ligji, që më së miri u përgjigjen interesave të tyre, pa anashkaluar detyrimet që rrjedhin nga martesa.

Parashikohet që një nga ndryshimet kryesore që do të sjellë Kodi i ri Civil në sferën e rregullimit të marrëdhënieve familjare, do të jetë pikërisht rregullimi dhe implementimi i kontratës martesore, në formën e saj klasike. (Mickovik, Ristov, 2016: 1-3) Në këtë mënyrë do të jetësohej plotësisht parimi i autonomisë së vullnetit të bashkëshortëve, qoftë edhe në rastin kur ata do të përzgjidhnin në mënyrë të heshtur regjimin ligjor duke pasur përpara edhe alternativa të tjera.

Regjimi pasuror martesor që është në fuqi në RMV nuk i përshtatet një shoqërie moderne. Implementimi i kontratës martesore sipas shembullit të vendeve evropiane është i nevojshëm jo vetëm për një funksionim më të mirë të sistemit të marrëdhënieve pasurore midis bashkëshortëve, por edhe në aspekt të përafrimit të legjislacionit maqedonas me legjislacionin evropian.

Kontrata martesore nuk duhet konceptuar si një akt që i zhvesh marrëdhëniet bashkëshortore nga elementët personalë e afektivë e u vesh atyre karakter material e përllëgaritës, por duhet trajtuar si një akt i shprehjes së lirisë së plotë të bashkëshortëve në rregullimin e marrëdhënieve pasurore midis tyre.

4.4 Pasuria e përbashkët e bashkëshortëve sipas legjislacionit të RMV dhe praktika gjyqësore

Pronësia e përbashkët e bashkëshortëve, e cila është krijuar gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore¹⁴⁸, është një institut specifik i të drejtës pasurore martesore. Nga ana tjetër, edhe

¹⁴⁸ Neni 67 i LPDTS.

pse ka karakter pasuror, ajo dallohet nga institutet e ngjashme të së drejtës sendore në përgjithësi. Pronësia e përbashkët e bashkëshortëve paraqet një tërësi sendesh e të drejtash që u takon të dy bashkëshortëve njëkohësisht. Gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore, bashkëshortët kanë të drejta të barabarta lidhur me administrimin dhe disponimin me të.

Regjimi i pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve është vendosur si regjim i detyrueshëm para së gjithash në frymën e parimit të barazisë midis bashkëshortëve. Si të gjitha legjislacionet moderne, ligji nuk bën dallim midis pozitës juridike të bashkëshortëve martesorë dhe jashtëmartesorë (faktikë) kur bëhet fjalë për të drejtat pronësore të tyre.

Sipas Ligjit për Familjen, bashkëshortët në bashkësinë martesore janë të barabartë (neni 6). Kjo barazi në marrëdhëniet ndërmjet tyre, do të thotë njëkohësisht dhe barazi në të drejta dhe detyrime sa i përket mbajtjes së bashkësisë apo familjes. Në sigurimin e të mirave materiale për udhëheqjen e ekonomisë së përbashkët apo në krijimin e pasurisë së përbashkët, bashkëshortët kontribuojnë në proporcion me mundësitë e tyre. Pronësia e përbashkët kryesisht krijohet me punë gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore.

Kështu, bashkëshortët mund të punojnë bashkërisht punë të të njëjtit profesion (psh. të dy bashkëshortët janë bujq, tregtarë etj.) ose të ushtrojnë profesione të ndryshme. Kontributi i bashkëshortëve në krijimin e pronësinë së përbashkët mund të jetë i drejtpërdrejtë ose i tërthortë. (Babic: 270) Praktika gjyqësore ka njohur si punë dhe kontribut në pronësinë e përbashkët dhe punën jo të drejtpërdrejtë, me të cilën nuk fitohet pasuri në mënyrë direkte, ku bën pjesë rritja e fëmijëve dhe përkujdesja për familjen. (Spirovik Trpenovska, et al, 2013: 310) Ndërsa kontributi i bashkëshortit të punësuar është i drejtpërdrejtë sepse ka një vlerë të caktuar nominale dhe është i shprehur në mjete monetare, kontributi i bashkëshortit të papunë është i tërthortë sepse ai nuk realizon direkt fitime monetare, por ndihmon bashkëshortin tjetër në krijimin e vlerave të reja pasurore, duke u kujdesur për punët shtëpiake, për rritjen dhe edukimin e fëmijëve, pra, kontribuon në mënyrë indirekte në mbajtjen e familjes (kursehen mjetet monetare që do të paguheshin për pastruese, dado fëmijësh etj.).

Pronësia e përbashkët, në të gjitha format e saj ekzistuese, si pronësi e përbashkët e bashkëtrashëgimtarëve, pronësi e përbashkët e anëtarëve të familjes apo pronësi e përbashkët e bashkëshortëve, krijohet në rastet dhe kushtet e përcaktuara ekskluzivisht me ligj. Palët nuk kanë të drejtë që me marrëveshje të përcaktojnë krijimin e pronësisë së përbashkët. Pronësia e përbashkët nuk mund të krijohet as me vendim gjykate ose me vendim të ndonjë organi tjetër shtetëror.

4.4.1 Kushtet për krijimin e pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve

Vetëm me përmbushjen e kushteve të parashikuara nga ligji, mund të përcaktohet nëse e drejta e pronësisë do të hyjë në pronësinë e përbashkët të subjekteve të caktuara. (Gavella, et al., 2007: 722) LPDTS parashikon kushtet që duhet të plotësohen, në mënyrë që një send të

përfshihet në pasurinë e përbashkët të bashkëshortëve. Pronësia mbi sendin e caktuar fitohet në bazë të rregullave të përgjithshme mbi fitimin e të drejtës së pronësisë. Por, që ajo të jetë pronësi e përbashkët e fituesit të së drejtës dhe bashkëshortit tjetër, pra që të hyjë në pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve dhe jo në pasurinë e veçantë të fituesit, duhet të përmbushen kushtet ligjore për fitimin e pronësisë së përbashkët. Në shumicën e legjislacioneve, ndër të cilat bëjnë pjesë dhe të gjitha legjislacionet e ish vendeve jugosllave, pronësia e përbashkët përkufizohet si e drejtë pronësie mbi sendet që bashkëshortët i fitojnë me punë gjatë jetës bashkëshortore. Megjithatë ligjvënësi maqedonas nuk e merr parasysh shprehimisht punën, ajo logjikisht as që mund të përjashtohet.

Pra, si kushte për fitimin e pronësisë (pasurisë) së përbashkët të bashkëshortëve në vendet e ish Jugosllavisë theksohen: puna dhe bashkësia jetësore e bashkëshortëve. (Draskic, 2005: 397), (Alincic, et al., 2007: 501) Kështu, së pari, që të fitohet e drejta e pronësisë mbi sendin duhet që të përmbushen kushtet e përgjithshme për fitimin e së drejtës së pronësisë (psh. pronësia e shitësit, kontrata e vlefshme e shitblerjes dhe dorëzimi i sendit në posedim) dhe së dyti, që ky send të jetë pronësi e përbashkët e bashkëshortëve duhet të jetë fituar me punë, gjatë kohëzgjatjes së jetës së përbashkët bashkëshortore. (Neni 67 LPDTS)

4.4.1.1 Puna si kusht për krijimin e pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve

Puna e bashkëshortëve konsiderohet si kushti i parë për krijimin e pronësisë së përbashkët, qoftë ajo punë e përbashkët në bujqësi, zejтари apo tregti, qoftë puna e ushtruar veçmasi nga bashkëshortët në veprimtari apo profesione të ndryshme. Kontributi për krijimin e pasurisë së përbashkët mund të jetë i drejtpërdrejtë, nga të ardhurat nga puna, ose i tërthortë, kur puna e njërit bashkëshort mundësohet nga ndihma e tjetrit, që nuk punon jashtë familjes, por përkujdeset për amvisërinë dhe rritjen e fëmijëve.

Në një Vendim të vitit 2007, Gjykata Themelore Shkup II, ka vlerësuar kontributin e bashkëshortes, në cilësinë e paditëses, në blerjen e banesës dhe pagimin e kësteve mujore. Gjatë vlerësimit, gjykata ka pasur parasysh jo vetëm të ardhurat mujore (sepse paditësja, gjatë jetës bashkëshortore, që ka zgjatur prej vitit 1975-2008, pra 32 për vjet, ka qenë në marrëdhënie pune për vetëm 7 vjet e 8 muaj, ndërkohë që i padituri ka punuar pa ndërprerje), por, edhe punët e përditshme, shtëpiake, si bashkëshorte dhe nënë e dy fëmijëve. Kontributi i bashkëshortit në fitimin e pronësisë së përbashkët nuk varet vetëm nga përfitimet e drejtpërdrejta financiare, por edhe nga puna shtëpiake në familje si dhe kujdesi për rritjen dhe edukimin e fëmijëve. Në rastin në fjalë, paditësja prej momentit të lidhjes së martesës është kujdesur për jetën familjare duke kryer gjithë punët shtëpiake dhe ato të lidhura me rritjen e fëmijëve si dhe ka ndërmarrë të gjitha veprimet e nevojshme për mbarëvajtjen e jetës familjare. Duke vlerësuar këtë kontribut të tërthortë të saj, gjykata e pranon si të bazuar kërkesë padinë e paditëses dhe vërteton të drejtën e saj të pronësisë mbi ½ pjesë të banesës së blerë gjatë kohëzgjatjes së martesës. Në arsyetimin e aktgjykimit gjykata

vlerëson se nuk ka hapësirë për zbatimin e nenit 75, paragrafi 3 i LPDTS, sipas të cilit vetëm në kushtet: “kur kontributi i njërit bashkëshort në mënyrë të dukshme është më i rëndësishëm se kontributi i bashkëshortit tjetër” mund të hiqet dorë nga parimi, sipas të cilit, “me rastin e përcaktimit të pjesëve të bashkëshortëve në pronësinë e përbashkët, gjykata niset nga fakti se pronësia e përbashkët e bashkëshortëve ndahet në pjesë të barabarta”. (Neni 75, parag.2) Në këtë rast, bashkëshorti, në cilësinë e të paditurit nuk ka arritur ta bindë gjykatën se ka kontribut dukshëm më të madh se ai i paditëses, prandaj gjykata ka vendosur që banesa të ndahet në pjesë të barabarta midis bashkëshortëve. (Vendim i Gjykatës Themelore Shkupi II, nr.2957/07, dt.27.11.2008)

Neni 67 i LPDTS, në përkufizimin që jep për institutin e pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve, në ndryshim nga legjislacionet e tjera të vendeve të ish Jugosllavisë, nuk e përmend fjalën “punë” si kusht për krijimin e pronësisë së përbashkët, por, në mënyrë të përgjithësuar përcakton se pronësi e përbashkët e bashkëshortëve është pronësia që ata e krijojnë gjatë kohëzgjatjes së martesës. Mungesa e kriterëve më të sakta krijon hapësirë për interpretime të ndryshme dhe dilema në praktikë. Ky përcaktim ligjor, lë të kuptohet se në pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve do të bëjnë pjesë të gjitha sendet e fituara gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore, qoftë me punë, apo nëpërmjet dhuratës, dedikuar të dy bashkëshortëve, sende të fituara me kredi gjatë kohëzgjatjes së martesës, të ardhurat nga sendet në pronësi të përbashkët, nga kamatat etj.

Puna, si kusht për krijimin e pronësisë së përbashkët, përmendet shprehimisht në legjislacionet familjare të të gjitha vendeve të ish Jugosllavisë me të cilat Maqedonia e Veriut ka një traditë të përbashkët juridike.¹⁴⁹ Nga ana tjetër, ligjvënësi në RMV, duket se ka përzgjedhur që fjalën “punë” ta lë jashtë përkufizimit të institutit të pronësisë së përbashkët, për të na dhënë një përkufizim më të gjerë e të saktë të këtij instituti, i cili nuk është vetëm rezultat ekskluziv i punës së bashkëshortëve. Në pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve bëjnë pjesë dhe sende që nuk janë fituar me punë si dhuratat e dedikuara të dy bashkëshortëve apo sendet e fituara nga kontrata aleatore. Megjithatë, puna si një nga bazat kryesore për krijimin e pasurisë së përbashkët, siç u përmend, merret parasysh nga praktika gjyqësore në Maqedoninë e Veriut në të gjitha llojet e saj, qoftë ajo punë me efekt të drejtpërdrejtë financiar, qoftë ajo punë që kontribuon në ruajtjen e këtij fitimi.

Përveç kësaj, nëse analizojmë përkufizimin për pasurinë e veçantë të bashkëshortëve, që na jep neni 68 LPDTS, sipas të cilit: “pasuria të cilën bashkëshorti e ka pasur në momentin e lidhjes së martesës ose do ta fitojë gjatë martesës nëpërmjet dhuratës, trashëgimit, legut, etj., përbën pasuri të veçantë të tij”, konstatojmë se në pronësinë e veçantë nuk hyjnë vlerat e krijuara me punë, por vetëm ato të fituara sipas bazave të tjera të përcaktuara me ligj. Rrjedhimisht, fitimet nga puna bëjnë pjesë në pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve.

¹⁴⁹ Ligji për Familjen i Serbisë, Neni 171, “Sluzbeni Glasnik RS” br.18/2005; Ligji për Familjen i Kroacisë, Neni 36, “Narodne Novine RH”, br.103/2015; Ligji për Familjen i Kosovës, Neni 47, “Gazeta Zyrtare” nr.4/2006.

4.4.1.2 Bashkësia martesore si kusht për krijimin e pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve

Bashkësia jetësore apo martesore e bashkëshortëve, është kushti i dytë që duhet të ekzistojë për krijimin e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve. Vetëm pasuria dhe të drejtat e detyrimet pasurore të fituara gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë jetësore të bashkëshortëve konsiderohen si pasuri e përbashkët e tyre. Nga ana tjetër, pasuria e fituar pas ndërprerjes së përhershme të bashkësisë jetësore, pavarësisht nëse është fituar gjatë kohës kur martesa ende ka ekzistuar nga pikëpamja formalo-juridike, është pasuri e veçantë e bashkëshortëve, siç është dhe pasuria e krijuar përpara fillimit të jetës së përbashkët martesore. Pra, kriter është vetëm ekzistenca e bashkësisë martesore në momentin e fitimit të pronësisë. (Draskic, 2005: 399) Nga ana tjetër, sipas Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, ndërprerja afatshkurtër e bashkësisë martesore nuk ndikon në statusin e pasurisë së përbashkët të krijuar gjatë kohës që ka zgjatur ndërprerja. (Vendim i GJLM, nr.1356/86, dt.16.12.1986)

Meqenëse ligjvënësi maqedonas, ashtu si dhe ai kosovar¹⁵⁰, kanë përgjedhur termin “martesë” dhe jo “bashkësi martesore” për përcaktimin e pasurisë së përbashkët, lind nevoja të sqarohen tre nocione të ngjashme, të cilat përmenden në këtë kontekst: “martesa”, “bashkësia martesore” dhe “jeta e përbashkët e bashkëshortëve”.

Me termin “martesë”, nënkuptojmë kornizën institucionale, të rregulluar me ligj të marrëdhënies, e cila krijohet në bazë të shprehjes së vullnetit të lirë të një burri dhe një gruaje. Sipas nenit 26 të Ligjit për Familjen, martesa krijohet me akt solemn rigorozisht formal. Nga pikëpamja formale, të drejtat dhe detyrimet e bashkëshortëve ekzistojnë brenda periudhës kohore nga momenti i lidhjes së martesës e deri në pushimin e saj, por, në fakt bashkëshortët shpesh nuk i ushtrojnë të drejtat apo nuk i përmbushin detyrimet, pasi bashkësia e tyre jetësore ka përfunduar, megjithëse martesa formalisht vazhdon të ekzistojë. Nga ana tjetër, me termin “bashkësi martesore”, nënkuptojmë ekzistencën e elementeve themelore të martesës me anë të të cilave realizohen qëllimet e saj, apo thënë ndryshe, ekzistenca e bashkësisë martesore nënkupton dhe përmbushjen e nevojave komplekse e të gërshetuara të bashkëshortëve dhe zhvillimin e marrëdhënieve bashkëshortore, siç janë: marrëdhëniet biologjike, psikologjike, emocionale, ekonomike etj.

Bashkësia martesore mund të mos përputhet nga pikëpamja kohore me martesën, sidomos në rastet kur ajo përfundon me divorc. Në rastet e zgjidhjes gjyqësore të martesës, ndodh që kontesti gjyqësor e rrjedhimisht martesa formale, të zgjasë edhe pas ndërprerjes së bashkësisë martesore. Kohëzgjatja e bashkësisë martesore në këtë rast mund të jetë objekt i vërtetimit në një procedurë gjyqësore eventuale, për të vërtetuar deri në cilin moment është krijuar pasuria e përbashkët. Barra e provës rëndon mbi bashkëshortin, i cili pretendon se bashkësia martesore ka pushuar në ditën e caktuar. (Alincic, et al.2007: 503)

Pasuritë e fituara pas pushimit të përhershëm të bashkësisë martesore, edhe nëse martesa vazhdon të ekzistojë nga pikëpamja formalo-juridike, do të konsiderohen si pasuri e veçantë e

¹⁵⁰ Neni 47 i Ligjit për Familjen i Kosovës (Ligji Nr.2004/32).

bashkëshortëve. Nuk do të konsiderohet si pronësi e përbashkët e bashkëshortëve, pasuria e paluajtshme e blerë nga njëri bashkëshort pas ndërprerjes së bashkësisë martesore, por para shkurorëzimit të martesës. (Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë, nr.174/82, dt. 16.09.1982) Në këtë kontekst, Gjykata Themelore e Gevgelisë ka rrëzuar si të pabazë kërkesë-padinë e bashkëshortes paditëse, me të cilën ajo kërkon vërtetimin e të drejtës së pronësisë mbi $\frac{1}{2}$ pjesë ideale të banesës, me arsyetimin se ajo nuk është pasuri e përbashkët, për arsye se në kohën kur është blerë banesa, paditësja dhe bashkëshorti i saj, në cilësinë e të paditurit, nuk kanë qenë në bashkësi të përhershme martesore. Gjatë asaj kohe, paditësja ka jetuar në shtëpinë e prindërve të saj dhe nuk ka ekzistuar vullneti për jetë të përbashkët bashkëshortore, ndërkohë që banesa është blerë nga i padituri dhe prindërit e tij. (Vendim i Gjykatës Themelore Gevgeli, nr.407/07, dt.23.12.2009) Gjithashtu, nuk do të konsiderohet pasuri e përbashkët e bashkëshortëve ndërtesa për banim, e ndërtuar nga njëri prej bashkëshortëve pas ndërprerjes së bashkësisë martesore, edhe atëherë kur për ndërtimin e saj ka përdorur pjesë nga një barakë e përbashkët. Të drejtën e pronësisë mbi këtë ndërtesë do ta ketë bashkëshorti që e ka ndërtuar, ndërsa bashkëshorti tjetër do të ketë vetëm të drejtën detyrimore të kërkesës, në përpjesëtim me pjesët e përdorura nga baraka e përbashkët. (Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë, nr.877/75)

Sipas Ligjit për Familjen, bashkëshorti ka të drejtë të kërkojë shkurorëzimin e martesës nëse bashkësia martesore faktikisht ka pushuar së ekzistuari (për shkak të mosmarrëveshjeve, jetës së padurueshme bashkëshortore ose largimit të njërit prej bashkëshortëve nga bashkësia martesore) për më shumë se një vit. (Neni 41) Megjithatë, jeta veçmas e bashkëshortëve nuk përbën bazë për shkurorëzimin e martesës, nëse bashkëshortët e kanë vendosur këtë me marrëveshje. (Spirovik Trpenovska, et al., 2013: 142)

Nocioni i “jetës së përbashkët të bashkëshortëve” është më i ngushtë se ai bashkësisë martesore sepse jeta e përbashkët bashkëshortore paraqet vetëm një nga elementet materiale të ekzistencës së bashkësisë martesore, përmes hapësirës së elementit hapësinor të saj.

Bashkëshortët mund të jetojnë në një banesë të përbashkët ose veçmas, për shkak të natyrës së punës ose punës jashtë vendit, gjë që nuk ndikon në ekzistencën e bashkësisë martesore. Pra, që të ekzistojë bashkësia martesore nevojitet vullneti (*animus*) i bashkëshortëve për të jetuar së bashku. Nga ana tjetër, vullneti për vazhdimin e bashkësisë martesore mund të jetë zhdukur edhe pse bashkëshortët vazhdojnë të jetojnë së bashku. Jeta e përbashkët në të njëjtën banesë mund të diktohet nga nevoja ekonomike, por bashkësia martesore konsiderohet e përfunduar nëse bashkëshortët nuk i ndajnë aktivitetet e përditshme. Fakti i largimit të njërit prej tyre nga banesa e përbashkët me qëllim ndërprerjen e bashkësisë martesore, konsiderohet si e dhënë e rëndësishme se bashkësia martesore ka pushuar vërtet së ekzistuari. (Alincic, et al., 2007: 503)

4.4.2 Natyra juridike e pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve

Pasuria e përbashkët e bashkëshortëve paraqet një institut specifik me karakter të veçantë juridiko-pasuror, në kuadër të së drejtës familjare. Natyra e saj specifike përjashton mundësinë që ajo të konsiderohet thjesht si pronësi në kuptimin e së drejtës civile. (Hadzivasilev, 1987: 147) Në fakt pronësia e përbashkët e bashkëshortëve është rezultat i marrëdhënieve jo vetëm pasurore, por edhe personale ndërmjet bashkëshortëve, në dallim nga pronësia civile dhe rregullohet me norma imperative (urdhëruese). Përveç kësaj, natyra specifike e kësaj pasurie buron nga fakti se të dy bashkëshortët janë titullarë të së drejtës së pronësisë, por vlera e pjesëve të tyre nga pasuria e përbashkët nuk dihet. Deri në pjesëtimin e kësaj pasurie, bashkëshortët martesorë janë titullarë të të gjitha të drejtave në pjesët e papërcaktuara të sendeve e të të drejtave dhe bartës të detyrimeve me shuma të papërcaktuara të kërkesave. Pikërisht mospërcaktimi i vlerës së pjesëve të bashkëshortëve si titullarë të së drejtës së pasurisë së përbashkët, as në mënyrë ideale e as në mënyrë reale është një tjetër karakteristikë, që e dallon pasurinë e përbashkët nga llojet e tjera të pronësisë (si psh. bashkëpronësia) (Janjic-Komar, 1999: 364)

Pasuria e përbashkët e bashkëshortëve dallon nga të gjitha të drejtat e tjera pasurore, tek të cilat si subjekte të së drejtës paraqiten më tepër persona, pra kemi të bëjmë me subjekt grupor. Si bartës të së drejtës së pronësisë në pjesë të pacaktuara të sendeve në pronësi të përbashkët të bashkëshortëve paraqiten të dy bashkëshortët si subjekt i dyfishtë. (Mladenovic, 1981: 651)

Karakteristikë kryesore e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve është, se të gjitha objektet e pronësisë, qofshin ato sende të luajtshme ose të paluajtshme, u takojnë të bashkëshortëve së bashku. Pjesët e tyre nuk janë të ndara as realisht, as idealisht, kështu që e drejta e tyre e pronësisë shtrihet mbi gjithçka që është krijuar me punë gjatë kohëzgjatjes së jetës së përbashkët martesore. (Draskic, 2005 fq.400) Duke pasur parasysh sa u theksua më sipër, pronësia e përbashkët e bashkëshortëve i nënshtrohet një regjimi të veçantë deri në momentin e ndarjes së saj. Pikërisht për mbrojtjen e këtij regjimi të veçantë, ligjvënësi ka krijuar disa mekanizma. Kështu, ligji përcakton shprehimisht se e drejta e pronësisë së bashkëshortëve mbi pasuritë e paluajtshme që bëjnë pjesë në pasurinë e tyre të përbashkët, do të regjistrohet në librat publikë në emër të të dy bashkëshortëve. (Neni 69, parag.1 i LPDTS) Edhe nëse e drejta e pronësisë mbi paluajtshmëritë e përbashkëta është regjistruar vetëm në emër të njërit bashkëshort, do të konsiderohet se regjistrimi është bërë në emër të të dyve. (Neni 69, parag.2 i LPDTS)

Përveç kësaj, bashkëshorti nuk ka të drejtë që pjesën e tij ta ngarkojë me punë juridike *inter vivos*. (Neni 70, parag.2 i LPDTS) Ligjvënësi ka vendosur kështu për shkak të pandashmërisë së pjesëve në pronësinë e përbashkët. Por, bashkëshortët mund t'i tjetërsojnë pjesët e tyre nëpërmjet disponimeve testamentare (*mortis causa*) duke e bartur pjesën e vet tek trashëgimtarët e tyre testamentarë nëpërmjet testamentit. Gjithsesi, pjesa e bartur në këtë rast do të përcaktohet vetëm pasi të bëhet ndarja e pasurisë së përbashkët.

Bashkëshortët paraqiten si titullarë të së drejtës së pronësisë së përbashkët, jo vetëm kur martesë

e tyre është e plotfuqishme, por edhe kur ajo është e pavlefshme, për arsye nga më të ndryshmet. (Draskic, 2005: 400) Pra, edhe pas shpalljes së pavlefshmërisë (nulitetit) të martesës do të bëhet ndarja e sendeve që kanë qenë në pronësi të përbashkët të bashkëshortëve.

4.4.3 Objekti i pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve

Objekt i pronësisë së përbashkët janë të gjitha të drejtat reale dhe të drejtat e kërkesave, që do të thotë se në pasurinë e përbashkët bëjnë pjesë të gjitha sendet e luajtshme e të paluajtshme dhe të drejtat sendore, të tilla si: e drejta e pronësisë, pengut, hipotekës, servitutit, e drejta e pronësisë në kate, si dhe të gjitha kërkesat, frutat civile (si psh. kamatat) dhe detyrimet e krijuara për përmbushjen e nevojave të familjes. (Hadzivasilev, 1987: 146) Në pasurinë e përbashkët bëjnë pjesë dhe të ardhurat që rrjedhin nga pasuria e përbashkët si dhe sendet e blera nga pasuria e përbashkët ose të shkëmbyera me pasurinë e përbashkët. (Janjic-Komar, et al., 1999: 362)

Në shumicën e rasteve, këto janë sende të krijuara nga puna e përbashkët ose e veçantë e bashkëshortëve, por meqenëse ligjvënësi nuk e ka përcaktuar punën si kusht për krijimin e pasurisë së përbashkët, pra nuk ekziston kufizim ligjor, si pasuri e përbashkët do të konsiderohen dhe sendet që janë fituar sipas ndonjë baze tjetër, siç janë dhuratat dedikuar të dy bashkëshortëve.

Pasuria e përbashkët e bashkëshortëve zakonisht krijohet nëpërmjet punëve juridike komutative me shpërblim, por, ajo mund të krijohet edhe me anë të punëve juridike pa shpërblim të tilla si: trashëgimia testamentare, dhuratat, lojërat e fatit etj. (Mladenovic, 1981: 643)

Bazuar në teorinë juridike dhe praktikën shumëvjeçare të gjykatave në zbatimin e dispozitave që kanë të bëjnë me pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve, duke filluar nga Ligji Themelor për Martesën (1946), për të vazhduar me Ligjin për Martesën të RSM-së (1973) dhe Ligjin për Familjen të RM-së (1992), i mbështetur nga LPDTS (2001) mund të identifikojmë objektin e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve, të përbërë nga:

- 1) sendet e luajtshme e të paluajtshme të fituara gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore;
- 2) të ardhurat e fituara nga sendet në pronësi të përbashkët;
- 3) të hollat e kursyera në bashkësinë martesore;
- 4) sendet e blera nga të ardhurat e fituara nga shitja e sendeve në pronësi të përbashkët ose sendet e shkëmbyera me sendet në pronësi të përbashkët;
- 5) kompensimet për sendet që janë marrë ose shkatërruar nga pronësia e përbashkët;
- 6) sendet që shërbejnë për ushtrimin e veprimtarisë profesionale të bashkëshortëve;
- 7) sendet që shërbejnë për plotësimin e nevojave të përbashkëta të bashkëshortëve;
- 8) sendet që shërbejnë për plotësimin e nevojave personale të njërit prej bashkëshortëve;
- 9) sendet e fituara nga bashkëshortët jashtëmartesorë, të cilët më vonë kanë lidhur martesë.

4.4.3.1 Sendet e luajtshme e të paluajtshme të fituara gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore

- Gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore bashkëshortët fitojnë sende të luajtshme e të paluajtshme sipas bazave të ndryshme juridike. Pronësia e përbashkët e bashkëshortëve mbi sendet e luajtshme e të paluajtshme si rregull krijohet me anë të punëve juridike komutative me shpërblim, por mund të fitohet edhe me anë të punëve juridike pa shpërblim, siç janë: trashëgimia testamentare, dhuratat apo kontratat aleatore. (Mladenovic, 1981: 643)
- Fitimi i pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve mbi sendet e luajtshme e të paluajtshme ndodh nëse këto sende janë blerë me të ardhura nga pronësia e përbashkët e tyre. Sipas praktikës gjyqësore, do të konsiderohet pasuri e përbashkët e bashkëshortëve dhe banesa e blerë me kredi, pa marrë parasysh se cili prej bashkëshortëve e ka siguruar kredinë. Por, në rast të ndërprerjes së bashkësisë martesore, bashkëshorti tjetër, që nuk ka siguruar kredinë ka detyrimin të marrë pjesë në pagimin e kësteve të arritura pas ndërprerjes së bashkësisë martesore, në proporcion me pjesën e vërtetuar të së drejtës së pronësisë mbi atë banesë. (Vendim i Gjykatës Themelore Shkupi II, nr.2957/07, dt.27.11.2008)
- Nga ana tjetër, siç u theksua, fitimi i sendeve të luajtshme e të paluajtshme mund të bazohet dhe në punë juridike pa shpërblim.
- Trashëgimia ligjore nuk mund të përbëjë bazë juridike për fitimin e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve, pasi Ligji për Trashëgiminë përcakton qartë rrethin e trashëgimtarëve ligjorë. (Neni 12) Por, pronësia e përbashkët e bashkëshortëve mund të fitohet me anë të trashëgimisë testamentare, nëse kjo është deklarata e fundit e testatorit.
- Bashkëshortët mund të fitojnë të drejtën e pronësisë së përbashkët mbi sendin, që përbën objektin e dhurimit. Nëse dhurata e bërë në momentin e lidhjes së martesës ose gjatë kohëzgjatjes së martesës u dedikohet të dy bashkëshortëve, atëherë ajo konsiderohet si pasuri e përbashkët e bashkëshortëve. (Gelevski, 2002: 146-147)
- Kontrata aleatore janë ato kontrata, në të cilat palët në momentin e lidhjes së kontratës nuk i dinë të drejtat dhe detyrimet e tyre sepse ato varen nga një ngjarje e ardhshme, e pasigurtë. Kontrata të tilla janë: parashikimet sportive dhe lojërat e tjera të fatit, kontrata për mbajtje të përjetshme, kontratat e sigurimit etj. (Dauti, 1998: 89); (Alishani, 2002: 244) Sendet e fituara nga kontrata të tilla do të bëjnë pjesë në pasurinë e përbashkët të bashkëshortëve vetëm nëse të ardhurat me të cilat është realizuar fitimi rrjedhin nga pasuria e përbashkët e bashkëshortëve. (Gelevski, 2002: 147) Gjithashtu, edhe sendet e fituara nga kontrata për mbajtje të përjetshme, e cila është përmbushur gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore, bëjnë pjesë në pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve, pa marrë parasysh faktin se në kontratë, si dhënës i mbajtjes figuron vetëm njëri nga bashkëshortët. (Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë, nr.623/92) Pra, edhe nëse kontrata për mbajtje të përjetshme është lidhur nga njëri bashkëshort, sendet e fituara prej saj konsiderohen si pronësi e përbashkët.

4.4.3.2 Të ardhurat e fituara nga sendet në pronësi të përbashkët

Në pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve bëjnë pjesë dhe sendet e gjeneruara nga sendet në pronësi të përbashkët. Me të ardhura nënkuptojmë frutat që japin sendet në pronësi të përbashkët të bashkëshortëve, pa marrë parasysh nëse ato janë krijuar nëpërmjet punës së tyre ose jo. Bashkëshortët fitojnë të drejtën e pronësisë së përbashkët mbi frutat natyrore, siç janë frutat që dalin nga punimi i tokës bujqësore ose nga kafshët, por dhe ato civile, të tilla si të ardhurat e fituara nga dhënia me qira e objekteve që përbëjnë pasuri të përbashkët, apo nga kamatat nga mjetet e depozituara nga ana e bashkëshortëve. (Neni 61, parag.2 dhe Neni 127 i LPDTS)

4.4.3.3 Të hollat e kursyera në bashkësinë martesore

Në pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve bëjnë pjesë dhe të hollat e fituara gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore. Bashkëshortët kanë të drejtën e pronësisë së përbashkët mbi të hollat e kursyera gjatë jetës së përbashkët bashkëshortore, nëse ato nuk rrjedhin nga pronësia e veçantë e ndonjërit prej tyre. Edhe nëse të hollat, që paraqesin objekt të pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve, janë depozituar në institucionet financiare në emër të njërit prej tyre, ato nuk e humbasin cilësinë e pronësisë së përbashkët, prandaj bashkëshorti tjetër ka të drejtë që në çdo kohë, në rrugë gjyqësore, të argumentojë të kundërtën. (Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë, nr.3/86)

4.4.3.4 Sendet e blera nga të ardhurat e fituara nga shitja e sendeve në pronësi të përbashkët ose të shkëmbyera me sendet në pronësi të përbashkët

Të gjitha sendet që bashkëshortët i kanë fituar gjatë jetës së përbashkët bashkëshortore nga shitja apo vënia në qarkullim e pasurive të përbashkëta të tyre bëjnë pjesë në pasurinë e përbashkët të bashkëshortëve. Kështu, nëse bashkëshortët shesin një pasuri të paluajtshme, të përbashkët dhe nga të hollat e fituara blejnë banesë, atëherë kjo banesë do të bëjë pjesë në fondin e pasurive të përbashkëta të tyre.

Gjithashtu, referuar praktikës gjyqësore, nëse bashkëshortët kryejnë shkëmbim të drejtpërdrejtë të një sendi në pronësi të përbashkët, e drejta e pronësisë së përbashkët do të bartet nga sendi i shkëmbyer tek sendi i fituar me anë të kontratës së shkëmbimit (subrogacion real). Kështu, Gjykata Themelore e Tetovës, në bazë të një padie për vërtetimin e së drejtës së pronësisë të krijuar në martesë ka vendosur se bashkëshortët, të cilët ishin pronarë të përbashkët të një banese, pas shkëmbimit të saj me një banesë tjetër, do të vazhdojnë të kenë të drejtën e pronësisë së përbashkët mbi banesën e re. (Vendim i Gjykatës Themelore Tetovë, nr.137/01-1, dt.17.03.2001)

4.4.3.5 Kompensimet për sendet që janë marrë ose shkatërruar nga pronësia e përbashkët

Në pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve bëjnë pjesë shumat në të holla që përbëjnë kompensim për sendet e dëmtuara, të shkatërruara ose të marra nga pronësia e përbashkët, të tilla si kompensimi për dëmin e shkaktuar në sendin e përbashkët, kompensimi për pasuritë e paluajtshme të shpronësuara (Neni 1 i Ligjit për Shpronësim), apo shuma e sigurimit për sendin e përbashkët të dëmtuar apo shkatërruar tërësisht.

Në kontratat e sigurimit mund të paraqiten probleme në rastet kur duhet të vërtetohet se nga burojnë mjetet e paguara për sigurim. Nëse mjetet e paguara për sigurimin e jetës së njërit bashkëshort rrjedhin nga pasuria e tyre e përbashkët, atëherë në praktikë nuk do të shkaktohen vështirësi nëse bashkëshorti tjetër do të caktohet si përdorues i sigurimit të lidhur me mjetet nga pasuria e tyre e përbashkët. Problemi lind nëse si përdorues caktohet një person i tretë, mik ose i afërt i bashkëshortit të siguar. Në këtë rast, do të kishim kontest midis bashkëshortit tjetër, i cili është pronar i përbashkët i shumës së paguar për sigurim dhe përdoruesit të sigurimit. Një kontest i tillë do të zgjidhej me ndërhyrjen e gjykatës, e cila do të duhej të vlerësonte nëse shuma në bazë të së cilës është lidhur kontrata e sigurimit ka buruar nga pronësia e përbashkët, apo nga pronësia e veçantë e bashkëshortit që ka caktuar personin e tretë si përdorues të sigurimit si dhe faktin nëse siguri i jetës është rreptësisht personal apo jo. (Alincic, et al., 2007: 988)

4.4.3.6 Sendet që shërbejnë për ushtrimin e veprimtarisë profesionale të bashkëshortëve

Në pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve bëjnë pjesë dhe sendet që shërbejnë për ushtrimin e veprimtarisë profesionale të të dy bashkëshortëve ose vetëm njërit prej tyre, nëse ato janë krijuar me punë gjatë jetës së përbashkët bashkëshortore. Të tilla sende mund të jenë pasuri të paluajtshme si: zyrë avokatie, rrobaqepësi, parrukeri, ëmbëllore, klinikë private mjekësore etj. Pa dyshim këto sende do të përbëjnë pasuri të përbashkët, nëse të dy bashkëshortët së bashku ushtrojnë të njëjtën veprimtari dhe nëse këto sende janë krijuar me punë gjatë jetës së përbashkët bashkëshortore. Në të kundërt, këto sende do të përfshihen në pronësinë e veçantë të bashkëshortit me mjetet e të cilit janë blerë.

Nëse bashkëshortët ushtrojnë veprimtari tregtare që i ka fillesat mbas lidhjes së martesës ndërmjet tyre dhe për hapjen e veprimtarisë janë përdorur mjete nga pronësia e përbashkët e krijuar në martesë, atëherë dhe sendet që krijohen si rezultat i ushtrimit të kësaj veprimtarie do të jenë në pronësi të përbashkët të bashkëshortëve. Megjithatë sendet që shërbejnë për ushtrimin e veprimtarisë profesionale të bashkëshortëve përfshihen në veprimtarinë e përbashkët të bashkëshortëve, ato gëzojnë trajtim të veçantë në rast të ndarjes. Kështu, nëse vlera e sendeve që shërbejnë për ushtrimin e profesionit të njërit bashkëshort është shumë më e lartë se vlera e gjithë pasurisë së përbashkët, atëherë edhe këto sende do të ndahen

midis bashkëshortëve. Përjashtim bëhet në rastet kur bashkëshorti, të cilit i takojnë këto sende, në rast të ndarjes së pasurisë së përbashkët, i paguan kundërvlerën në të holla të pjesës që i takon bashkëshortit tjetër ose kur i jep atij sende me vlerë të njëjtë ose të ngjashme, gjithmonë nëse ky i fundit dakordohet për këtë. (Neni 76/3 LPDTS); (Geleveski, 2002: 164)

4.4.3.7 Sendet që shërbejnë për plotësimin e nevojave të përbashkëta të bashkëshortëve

Bashkësia martesore është njëherazi dhe një lloj bashkësie ekonomike, në të cilën bashkëshortët nëpërmjet ekonomizimit të përbashkët plotësojnë interesat e tyre jetësore. (Babic, 1999: 263) Për plotësimin e nevojave të tyre dhe të fëmijëve bashkëshortët përdorin sende të ndryshme të luajtshme e të paluajtshme. Në një martesë funksionale e harmonike nuk shtrihet problemi i përkatësisë së këtyre sendeve, mbi të cilat bashkëshortët ushtrojnë të drejtën e pronësisë së përbashkët në mënyrë të heshtur. Sendet e tilla që shërbejnë për plotësimin e nevojave të përbashkëta të bashkëshortëve dhe të familjes janë: banesa familjare, mobiljet, pajisjet elektroshtëpiake, makina etj. Këto sende janë në pronësi të përbashkët të bashkëshortëve, të cilët i administrojnë dhe disponojnë bashkërisht dhe me marrëveshje. Bashkëshortët mund të bëjnë ndarjen e këtyre sendeve si gjatë kohëzgjatjes së martesës, ashtu dhe pas pushimit të saj. Ndarja mund të bëhet me marrëveshje, pa pasur nevojë për ndërhyrjen e gjykatës, në rrugë gjyqësore ose me marrëveshje të arritur nga ana e palëve përpara gjykatës. (Vendim i Gjykatës Themelore Shkupi II, nr.1148/06, dt.05.02.2007)

4.4.3.8 Sendet që shërbejnë për plotësimin e nevojave personale të njërit prej bashkëshortëve

Në pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve përjashtimisht mund të bëjnë pjesë dhe sendet që janë krijuar me punë gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore e që shërbejnë për plotësimin e nevojave personale të njërit prej tyre, të tilla si: garderoba personale, aksesore, libra, koleksione të ndryshme, makina etj. Si rregull, në rast të ndarjes së pasurisë së përbashkët, sendet që shërbejnë për plotësimin e nevojave ekskluzivisht personale të njërit bashkëshort, do t'i takojnë atij bashkëshorti. (Neni 76, parag. 2 i LPDTS) Por, kjo e drejtë e bashkëshortit kushtëzohet nga vlera e sendeve në fjalë e në rast se vlera e tyre është shumë e madhe, këto sende do të përfshihen në pasurinë e përbashkët të bashkëshortëve. Kështu, nëse vlera e këtyre sendeve është në shpërpjesëtim të madh me vlerën e përgjithshme të pasurisë së përbashkët, atëherë bashkëshorti, të cilit i takojnë këto sende, duhet t'i kompensojë bashkëshortit tjetër kundërvlerën në të holla të pjesës që i takon, ose t'i japë sende me vlerë të njëjtë ose të ngjashme. (Neni 76, parag. 3 i LPDTS)

Siç do të shohim në vijim, ligjvënësi në RMV, përgjithësisht këto sende i klasifikon si pronësi të veçantë të bashkëshortëve, por lejon mundësinë, që kriteri i përdorimit të tyre ekskluzivisht nga njëri bashkëshort, të mos i përjashtojë këto sende nga pronësia e përbashkët. Nga sa u tha më sipër, përfshirja e sendeve të tilla në pasurinë e përbashkët, varet jo vetëm nga vlera e sendit në fjalë, por dhe nga situata ekonomike e familjes. Kështu, nëse një makinë përdoret vetëm nga njëri bashkëshort, ajo do të mbetet pasuri e veçantë e tij edhe pas ndarjes, nëse situata ekonomike e familjes e lejon një gjë të tillë. Por, nëse situata ekonomike është e tillë, që një makinë konsiderohet si investim i rëndësishëm nga pronësia e përbashkët, atëherë makina do të përfshihet në pasurinë e përbashkët të bashkëshortëve.

4.4.3.9 Sendet e fituara nga bashkëshortët jashtëmartesorë, të cilët më vonë kanë lidhur martesë

Sendet të cilat bashkëshortët jashtëmartesorë (bashkëjetuesit), që më vonë kanë lidhur martesë, i kanë pasur përpara lidhjes së martesës, gjithashtu përbëjnë objekt të pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve. Kur bashkëshortët jashtëmartesorë lidhin martesë, pas një periudhe të caktuar të kaluar në bashkësi jashtëmartesore, vazhdon kontinuiteti sa i përket marrëdhënieve pasurore të tyre, apo të drejtës së pronësisë, që do të thotë se nuk është e lejuar që të veçohen sendet e fituara para lidhjes së martesës e mbi to të krijohet regjim i veçantë juridik, i ndryshëm nga ai që është krijuar pas lidhjes së martesës. (Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë, nr.954/82, dt.19.04.1983)

4.4.4 Regjistrimi i së drejtës së pronësisë mbi pasuritë e paluajtshme në pronësi të përbashkët të bashkëshortëve

Sipas dispozitave ligjore të RMV, e drejta e pronësisë mbi pasuritë e paluajtshme të fituara gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore regjistrohet në librat publikë kadastralë në emër të të dy bashkëshortëve si pronësi e tyre e përbashkët. (Neni 69/1 LPDTS) Ligjvënësi ka parashikuar dhe rastin kur në librat publikë, si pronar i pasurisë së përbashkët është shënuar vetëm njëri nga bashkëshortët. Në këtë rast do të konsiderohet se regjistrimi është kryer në emër të të dy bashkëshortëve. (Neni 69/2 LPDTS) Pra, fakti i regjistrimit të pasurisë së paluajtshme vetëm në emër të njërit bashkëshort, nuk ndikon në pozitën juridike të bashkëshortëve dhe nuk do të thotë se e drejta e pronësisë mbi pasurinë e paluajtshme në fjalë, do t'i takojë vetëm bashkëshortit, i cili figuron si pronar në librin publik.

Pronësia e përbashkët e bashkëshortëve mbi pasurinë e paluajtshme buron nga vetë fakti se pronarët janë bashkëshortë dhe se kjo pasuri është fituar me mjete të përbashkëta, gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore, e jo nga akti formal i regjistrimit në librin publik. Në një vendim të saj, Gjykata e Lartë e Maqedonisë shprehet se gjykata do të bënte zbatim të gabuar të së drejtës materiale, nëse nuk do t'i njihte të drejtën e pronësisë mbi sendin e krijuar gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore, bashkëshortit, i cili nuk figuron në tapi

ose në kontratën e shitblerjes. (Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë, nr.254/64)

Nga ana tjetër, zbatimi në praktikë i dispozitës, sipas së cilës, konsiderohet se regjistrimi i pronësisë është bërë në emër të të dy bashkëshortëve edhe atëherë kur në librin publik si pronar figuron vetëm njëri nga bashkëshortët, bie në kundërshtim me parimin e besimit në librin publik. (Neni 11 i Ligjit për Kadastrën dhe Regjistrimin e të Drejtave mbi Pasuritë e Paluajtshme) Të dhënat e shënuara në librin publik, për personat e tretë, kanë fuqinë e saktësisë absolute. Për këtë arsye dhe në interes të sigurisë juridike, ligjvënësi duhet të bëjë të detyrueshëm regjistrimin e të dy bashkëshortëve si pronarë të pasurisë së paluajtshme që është në pronësi të përbashkët të tyre.

Në rastin kur në librat publikë kadastralë, bashkëshortët janë regjistruar si bashkëpronarë të pjesëve të caktuara të pasurisë së paluajtshme, do të konsiderohet se nuk ekziston pronësia e përbashkët, në të cilën nuk dihen pjesët as idealisht e as realisht, por pronësia e përbashkët është shndërruar në bashkëpronësi. (Neni 69, parag. 3 i LPDTS)

4.5 Pasuria e veçantë e bashkëshortëve sipas legjislacionit të RMV dhe praktika gjyqësore

Pasuri e veçantë e bashkëshortëve është gjithë pasuria e secilit prej tyre, që nuk përfshihet në regjimin juridik të pasurisë së përbashkët. Kështu, në pasurinë e veçantë bëjnë pjesë si pasuri të fituara përpara lidhjes së martesës, ashtu dhe pasuri të fituara gjatë kohëzgjatjes së martesës, nga ku përjashtohen pasuritë e fituara me punë gjatë bashkësisë martesore. Të gjitha sendet dhe të drejtat që mund të jenë objekt i pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve, mund të përbëjnë dhe objekt të pasurisë së veçantë të tyre, nëse janë fituar përpara lidhjes së martesës ose gjatë kohëzgjatjes së saj, por jo në bazë të punës së bashkëshortëve. (Draskic, 2005: 407), (Alincic, et al., 2005: 512-513)

Bazuar në teorinë juridike dhe praktikën gjyqësore në zbatimin e dispozitave që kanë të bëjnë me pronësinë e veçantë të bashkëshortëve, mund të identifikojmë saktësisht objektin e pasurisë së veçantë të bashkëshortëve, që përbëhet nga:

- 1) pasuritë e fituara nga secili bashkëshort para lidhjes së martesës,
- 2) pasuritë e fituara gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore në bazë të trashëgimisë, legut ose dhuratës,
- 3) pasuritë që shërbejnë për plotësimin e nevojave personale të njërit bashkëshort, kur nuk janë në shpërpjesëtim me vlerën e përgjithshme të pasurisë së përbashkët,
- 4) pasuritë e fituara me ndarjen e pasurisë së përbashkët gjatë kohëzgjatjes së martesës,
- 5) frutat e sendeve në pronësi të njërit bashkëshort,
- 6) pasuritë e fituara sipas bazave të ndryshme që paraqesin mirënjohje të veçantë,
- 7) veprat dhe të drejtat e autorit.

4.5.1 Pasuritë e fituara nga bashkëshortët para lidhjes së martesës

Gjithë pasuria që secili prej bashkëshortëve ka pasur në momentin e lidhjes së martesës vazhdon të ngelet pasuri e veçantë e bashkëshortëve gjatë martesës. (Neni 68/1 LPDTS)

Me pasuri kuptohen të gjitha sendet e luajtshme e të paluajtshme si dhe të drejtat sendore që i përkasin një subjekti të caktuar të së drejtës. Pra, të gjitha sendet dhe të drejtat sendore që bashkëshortët sjellin me rastin e lidhjes së martesës, apo thënë ndryshe, sendet dhe të drejtat që secili prej tyre ka në momentin e krijimit të bashkësisë martesore përbëjnë pasuri të veçantë të bashkëshortëve, qofshin ato të fituara nëpërmjet punës, trashëgimisë, lojërave të fatit etj.

Në këtë kontekst, banesa e blerë nga njëri bashkëshort para lidhjes së martesës, me mjete nga të ardhurat personale është pasuri e veçantë e tij. Gjykata e Lartë e Maqedonisë ka vendosur se bashkëshorti, i cili ka marrë pjesë në rinovimin e banesës së fituar nga bashkëshorti tjetër para lidhjes së martesës, nuk fiton të drejtën e pronësisë së përbashkët mbi banesën, por, ka të drejtën të kërkojë, që nga masa trashëgimore e bashkëshortit të paravdekur, të ndahet pjesa që korrespondon me kontributin e dhënë prej tij për rinovimin e banesës. (Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë, nr.401/84, dt.09.10.1984)

4.5.2 Pasuritë e fituara gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore në bazë të trashëgimisë, legut ose dhuratës

Gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore pronësia e veçantë mund të fitohet në bazë të punëve juridike pa shpërblim, siç janë: trashëgimia, legu, dhuratat, lojërat e fatit etj. (Neni 68/2 LPDTS)

Për pasurinë e fituar gjatë kohëzgjatjes së martesës me mjete të veçanta të bashkëshortëve, por jo nga puna, zbatohen rregullat e së drejtës pronësore (sendore), që do të thotë se pronësia i përket personit që e ka fituar atë, nëse bashkëshortët nuk janë marrë vesh që pasuria e fituar të jetë pronësi e tyre e përbashkët. (Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë, nr.425/68)

Sa i përket trashëgimit të sendeve nga ana e njërit bashkëshort, është e qartë se ato bëjnë pjesë në pronësinë e veçantë të tij sepse vetëm ai figuron si trashëgimtar ligjor ose testamentar i trashëgimlënësit. (Neni 12/1 i Ligjit për Trashëgiminë)

Edhe legatari është i caktuar me testament, prandaj pasuria e fituar nga bashkëshorti si legatar përbën pasuri të veçantë të tij. (Neni 103 i Ligjit për Trashëgiminë)

Lidhur me dhuratat e fituara nga bashkëshortët gjatë lidhjes së martesës ose gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore, praktika shumëvjeçare gjyqësore ka krijuar disa rregulla. Kështu psh., nëse dhurata i dedikohet vetëm njërit nga bashkëshortët, ajo përbën pasuri të veçantë të tij, ndërsa në rastin kur dhurata u dedikohet të dy bashkëshortëve, ajo përbën pronësi të përbashkët të tyre. Në një vendim të saj, Gjykata civile Shkup II, ka refuzuar si të pabazë kërkesë padinë e bashkëshortes, me anë të së cilës ajo kërkon që sende të caktuara, që kanë shërbyer për nevojat e jetës së përbashkët familjare, por që janë blerë

me të holla që i kanë dhënë prindërit e saj, të konsiderohen si pronësi e veçantë e bashkëshortes dhe t'i ndahen asaj. Në arsyetimin e vendimit, gjykata është bazuar në nenin 68/2 të LPDTS, sipas të cilit: *“si pronësi e veçantë e bashkëshortit do të konsiderohen vetëm sendet e fituara në martesë, që shërbejnë ekskluzivisht për plotësimin e nevojave personale të njërit prej bashkëshortëve, përderisa nuk paraqesin vlerë shumë më të madhe sesa vlera e pronësisë së përbashkët në përgjithësi”*. Për arsye se të hollat që i kanë dhënë prindërit e paditëses, janë përdorur nga paditësja dhe i padituri për fitimin e sendeve që kanë shërbyer për përdorim të përbashkët gjatë jetës familjare dhe nuk kanë vlerë më të madhe se pasuria e përbashkët në përgjithësi, këto sende nuk mund të përfshihen në pasurinë e veçantë të bashkëshortes. (Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.3128/06, dt.10.10.2007)

Shumat monetare të dhëna me rastin e krijimit të bashkësisë martesore, apo ato që i janë dhënë njërit bashkëshort me rastin e lidhjes së martesës, konsiderohen si pasuri e fituar në martesë, nëse për nga lartësia nuk devijojnë nga dhuratat e zakonshme në një mjedis dhe kohë të caktuar, ndërsa ato dhurata, të cilat për nga lartësia devijojnë nga kjo, ose kur sipas qëllimit të dhuruesit, është e qartë se janë të lidhura ngushtë me personalitetin e njërit prej bashkëshortëve, mund të konsiderohen si pasuri e veçantë e atij bashkëshorti. (Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë, nr.1140/95)

Në pronësi të veçantë të bashkëshortit do të përfshihen dhe fitimet nga lojërat e fatit, nëse të hollat e deponuara me qëllim të realizimit të fitimit kanë qenë në pronësi të atij bashkëshorti. (Gelevski, 2002: 147)

4.5.3 Pasuritë që shërbejnë për plotësimin e nevojave personale të njërit bashkëshort

Pasuritë që shërbejnë ekskluzivisht për plotësimin e nevojave personale të njërit bashkëshort konsiderohen si pasuri e veçantë e tij, nëse nuk janë në shpërpjesëtim me vlerën e përgjithshme të pasurisë së përbashkët. Të tilla pasuri mund të jenë garderoba personale, bizhuteri të ndryshme si orë, unaza, etj. Kriteri bazë, mbi të cilin mbështetet kualifikimi i këtyre sendeve si sende në pronësi të veçantë, lidhet me faktin se ato përdoren vetëm nga njëri prej bashkëshortëve në përputhje me kërkesat e tij.

Nëse vërtetohet që njëri prej bashkëshortëve, të ardhurat e tij i shpenzon vetëm për nevojat e veta personale, atëherë sendet e blera nga bashkëshorti tjetër për nevojat e jetës së përbashkët familjare, do të konsiderohen pasuri e tij e veçantë. (Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë, nr.1139/86)

Përndryshe, vlen rregulli sipas të cilit, pas shkurorëzimit të martesës, sendet që njëri bashkëshort i ka fituar si dhuratë nga bashkëshorti tjetër, nuk kthehen. (Gelevski, 2002: 147)

4.5.4 Pasuritë e fituara nga ndarja e pasurisë së përbashkët gjatë kohëzgjatjes së martesës

Në pronësi të veçantë të bashkëshortëve do të përfshihen dhe sendet që i takojnë secilit prej tyre

me rastin e ndarjes së pasurisë së përbashkët gjatë kohëzgjatjes së martesës. Sipas legjislacionit maqedonas, bashkëshortët mund të bëjnë ndarjen e pasurisë së përbashkët jo vetëm pas pushimit të martesës por, edhe gjatë kohëzgjatjes së saj. Me ndarjen e pasurisë së përbashkët krijohet regjimi i pasurisë së veçantë të bashkëshortëve. (Neni 74/1,2 i LPDTS)

4.5.5 Frutat e sendeve në pronësi të njërit bashkëshort

Frutat natyrore dhe civile që dalin nga sendet në pronësi të njërit nga bashkëshortët konsiderohen si pronësi e veçantë e tij. Kështu, në pronësinë e veçantë të bashkëshortit bëjnë pjesë: kamatat nga depozitat e kursimeve që ky bashkëshort i ka pasur përpara lidhjes së martesës, shumat e fituara nga dhënia me qira e sendeve në pronësi të veçantë të tij etj. Gjithashtu, në pronësinë e veçantë të bashkëshortit bën pjesë dhe gjithçka e fituar gjatë jetës bashkëshortore nga vënia në qarkullim e sendeve në pronësi të veçantë të tij. Të tilla janë sendet e fituara nga shitja, shkëmbimi, kompensimi i dëmit apo shpronësimi i sendeve në pronësi të veçantë të bashkëshortit. (Gelevski, 2002: 147)

4.5.6 Pasuritë e fituara sipas bazave të ndryshme që paraqesin mirënjohje të veçantë

Megjithëse mund të fitohen gjatë kohëzgjatjes së martesës, konsiderohen si pasuri e veçantë e bashkëshortëve edhe:

- çmimet ose shpërblimet për arritje të ndryshme artistike, apo aftësi shpirtërore ose fizike, si dhe shpërblimet për sportet amatore;
- çmimet dhe mirënjohjet e tjera materiale për trimërinë dhe meritat e treguara në luftë;
- bursat e dhëna për studime ose kualifikim të mëtejshëm arsimor (Gelevski, 2002: 147)

4.5.7 Veprat dhe të drejtat e autorit

LPDTS i RMV nuk ka përcaktuar se kujt i takojnë të ardhurat e fituara nga njëri bashkëshort prej pronësisë intelektuale.

Lidhur me të drejtat e autorit dhe përfitimet që rrjedhin prej pronësisë intelektuale kzistojnë dy qëndrime. Sipas këndvështrimit të parë, pasuria e fituar prej pronësisë intelektuale duhet konsideruar si pasuri e përbashkët e bashkëshortëve sepse megjithëse vepra autoriale është produkt i aftësive intelektuale të njërit bashkëshort, edhe bashkëshorti tjetër ka kontribuar në mënyrë indirekte në krijimin e veprës së autorit dhe rrjedhimisht dhe në fitimin e të ardhurave me bazë autorësinë. Sipas pikëpamjes së dytë, vepra e autorit është rezultat i punës krijuese intelektuale dhe individuale të njërit bashkëshort, që nuk njeh bashkësi. (Trpenovska, et al. 2013: 311)

Duket se këto pikëpamje ndahen dhe nga Ligji për të Drejtën e Autorit dhe të Drejtat e Ngjashme i RMV, sipas të cilit, e drejta e autorit nuk bën pjesë në pasurinë e përbashkët të bashkëshortëve, ndërsa përfitimet pasurore që rrjedhin nga e drejta e autorit konsiderohen si pasuri e përbashkët e bashkëshortëve. (Neni 8 i ligjit)

Të njëjtin qëndrim mban dhe Ligji për Familjen i Kroacisë, sipas të cilit, përfitimet pasurore nga e drejta e autorit dhe të drejtat e ngjashme me atë të autorit, të krijuara gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore janë pasuri e përbashkët e bashkëshortëve, ndërsa vepra e autorit konsiderohet si pasuri e veçantë e bashkëshortit që e ka krijuar. (Neni 36/2 dhe neni 39/3 i ligjit)

4.6 Pasuritë që përbëjnë bashkësinë ligjore sipas legjislacionit të RSH

Sipas Kodit të Familjes të vitit 2003, në mungesë të një kontrate midis bashkëshortëve për zbatimin e një regjimi tjetër pasuror, do të zbatohet regjimi i bashkësisë ligjore i parashikuar nga dispozitat e Kodit të Familjes. (Neni 73 i KF)

Regjimi i bashkësisë ligjore nënkupton një masë të përbashkët pasurore, ku bashkëshortët janë pronarë të pandarë, fakt ky që dikton dhe pamundësinë e tyre për të disponuar lirisht dhe në mënyrë të pavarur me pjesët që u takojnë nga kjo bashkësi. (Mandro, 2009: 226-227) Në mungesë të kontratës martesore, bashkësia ligjore krijohet automatikisht me lidhjen e martesës. Regjimi i bashkësisë ligjore, nëpërmjet pjesëmarrjes së barabartë të bashkëshortëve në masën 50% mbi pasuritë e fituara gjatë martesës, synon zbatimin e një bashkësie të plotë të jetës edhe në planin pasuror. (Bonilini, 2005: 93-94)

Bashkësia ligjore e bashkëshortëve përfaqëson një formë bashkëpronësie *sui generis*, e cila i nënshtrohet një regjimi juridik të posaçëm dhe ka një status special, për arsye se ajo rezulton nga lidhja e martesës. (Omari, 2007: 102); (Bonilini, 2005: 95) Nëse ndodhen nën regjimin e bashkësisë ligjore, bashkëshortët, gjatë martesës, nëpërmjet mënyrave të ndryshme të fitimit të pronësisë, të parashikuara nga Kodi Civil, bëhen bashkëpronarë të sendeve të fituara prej njërit apo tjetrit. Mbi sendet e fituara nga secili bashkëshort ose nga të dy së bashku gjatë martesës, ata kanë një të drejtë pronësie të pandarë, gjë që u jep mundësinë e përbashkët të ushtrimit të tagrave të posedimit, përdorimit dhe disponimit të këtyre sendeve.

Regjimi i bashkësisë ligjore vendos barazi pasurore ndërmjet bashkëshortëve nëpërmjet realizimit të ndarjes së barabartë të sendeve të përbashkëta. (Neni 103/2 i KF) Në këtë mënyrë ligjvënësi vlerëson dhe njeh dhe kontributin në natyrë që jep bashkëshorti, i cili merret me rritjen dhe edukimin e fëmijëve apo me mirëmbajtjen dhe kryerjen e veprimtarisë shtëpiake, pra nuk kontribuon drejtpërdrejt me mjete monetare në pasurinë e përbashkët. Ligji barazon kontributin financiar të njërit bashkëshort me kontributin jofinanciar të bashkëshortit tjetër, që është zakonisht gruaja, e cila kujdeset për fëmijët dhe nuk është në marrëdhënie pune. Në ndryshim nga legjislacioni paraardhës, KF aktual nuk kërkon që bashkëshortët të provojnë se kanë dhënë një kontribut më të madh për të përfituar rrjedhimisht pjesë më të madhe nga pjesëtimi i pasurisë së përbashkët.

Bashkësia ligjore nuk ka karakter universal. Regjimi i bashkësisë ligjore nuk është i detyrueshëm, pasi bashkëshortët mund të përzgjedhin një regjim tjetër, p.sh. atë kontraktues. Në bashkësi nuk përfshihen sendet e fituara nga bashkëshortët përpara lidhjes së martesës, si dhe një kategori sendesh të fituara gjatë martesës, të cilat e ruajnë karakterin

e tyre vetjak. (Bonilini, 2005: 93)

Përbërja e bashkësisë ligjore është përcaktuar kryesisht nga nenet 74 dhe 77, por dhe nga disa nene të tjera të ndërmjetme të KF. Nga analiza e këtyre dispozitave, del qartë se ekzistojnë: pasuri të cilat hyjnë menjëherë në bashkësi, apo e ashtuquajtura bashkësia aktuale (neni 74/a, 74/ç); pasuri të cilat hyjnë në bashkësi vetëm nëse mbesin të pakonsumuara deri në mbarimin e saj, apo bashkësia e ardhshme apo eventuale (neni 74/b, 74/c, 75); pasuri që nuk bëjnë pjesë në bashkësi, apo bashkësia e sendeve vetjake të bashkëshortëve (neni 77).

4.6.1 Pasuri që hyjnë menjëherë në bashkësi

E gjithë pasuria, e luajtshme dhe e paluajtshme, e fituar nga bashkëshortët, së bashku ose veç e veç, gjatë martesës, me përjashtim të pasurisë vetjake hyn menjëherë, sapo fitohet, në bashkësi dhe konsiderohet si pasuri e bashkësisë. Edhe pasuria e fituar vetëm nga njëri bashkëshort, qoftë edhe pa dijeninë e tjetrit, bën pjesë në bashkësi dhe bashkëshorti tjetër automatikisht konsiderohet pronar *ex lege*. Po ashtu, hyn menjëherë në bashkësi dhe veprimtaria tregtare e krijuar gjatë martesës. (neni 74/a, 74/ç) Pasuria që hyn menjëherë në bashkësi njihet ndryshe si bashkësi aktuale.

Me termin “pasuri e fituar” gjatë martesës kemi parasysh jo vetëm sendet e luajtshme e të paluajtshme, të fituara me titull pronësie apo një të drejtë tjetër reale, por edhe të drejtat e kreditit dhe paditë që mbrojnë këto të drejta, si dhe të mirat jomateriale. Pra, bashkëshortët gjatë martesës mund të fitojnë çdo send apo të drejtë që gjendet në qarkullimin juridiko-civil. Bashkëshorti fiton një pasuri gjatë martesës, nëse ai bëhet titullar i një të drejte reale ose krediti nëpërmjet kryerjes së veprimeve të ndryshme juridike ose në bazë të fakteve juridike. Regjimi juridik i këtyre të drejtave, pra, mënyra e fitimit, ushtrimit, mbrojtjes së tyre rregullohet nga KC. (Omari, 2007: 206-207); (Mandro, 2009: 227-230)

Ligji përgjithësisht konsideron që çdo send i fituar gjatë martesës është pjesë e bashkësisë, megjithëse, ka dhe sende të fituara nga njëri bashkëshort gjatë martesës, që konsiderohen si pasuri e tij vetjake. Për të përcaktuar nëse është fituar apo jo ky send, duhet t’i referohemi dispozitave të së drejtës civile. Fitimi i pasurisë në bashkësi bëhet nga secili prej bashkëshortëve, veç e veç, ose nga të dy së bashku sipas mënyrave të fitimit të pronësisë të parashikuara kryesisht në KC (nenet 163-190), por dhe në ligje të tjera të veçanta. Dy janë mënyrat kryesore të fitimit të pronësisë sipas KC: mënyra origjinale – tituj origjinalë janë: fitimi me mirëbesim i sendeve të luajtshme, parashkrimi fitues, fitimi me bashkim e përzierje, pushtimi, etj. – si dhe mënyra derivative apo e prejardhur – tituj të prejardhur janë kontrata, trashëgimia, etj. Për sa i përket të drejtave reale, sendi i fituar do të bëjë pjesë në bashkësi pavarësisht mënyrës së fitimit, me titull origjinal apo të prejardhur. Përsa i përket të drejtave të kreditit, ato fitohen nëpërmjet: kontratës; fakteve juridike të ligjshme, siç janë gjerimi i punëve të tjetrit, pagimi i padetyruar dhe begatimi pa shkak (nenet 648-658 të KC) si dhe nëpërmjet fakteve juridike të paligjshme siç është shkaktimi i dëmit apo dëmi jashtëkontraktor.

Sa i përket momentit të fitimit të sendeve të përbashkëta, ai duhet të jetë pas datës së lidhjes së martesës. Si datë e fitimit do të konsiderohet ajo datë kur njëri nga bashkëshortët do të bëhet titullar i së drejtës së pronësisë ose një të drejte reale tjetër.

Veprimtaria tregtare e krijuar gjatë martesës për herë të parë rregullohet nga KF aktual dhe është rezultat i hapjes së vendit ndaj ekonomisë së tregut dhe promovimit të iniciativës së lirë. Megjithatë, KF nuk përmban shpjegime lidhur me kuptimin, mënyrën e drejtimit e të administrimit të shoqërisë tregtare. Që veprimtaria tregtare të bëjë pjesë në bashkësi është e rëndësishme vetëm koha e krijimit të saj, që kuptohet, duhet të përkohë me një datë mbas lidhjes së martesës.

Elementi kohë (apo data e fitimit të pronësisë) është shumë i rëndësishëm për përcaktimin e përkatësisë së pasurive të fituara nga bashkëshortët. Kështu, nëse pasuria është fituar prej tyre së bashku ose veç e veç, mbas lidhjes së martesës, ajo bën pjesë në bashkësi që nga momenti i fitimit. Po ashtu, edhe veprimtaria tregtare e krijuar mbas lidhjes së martesës, hyn në bashkësi që nga momenti i krijimit. Këto pasuri konsideron të përbashkëta, pasi ligji prezumon se të dy bashkëshortët kanë kontribuar për fitimin e tyre, qoftë në mënyrë të drejtpërdrejtë, qoftë në mënyrë të tërthortë, nëpërmjet evitimit të shpenzimeve. Kontributi i bashkëshortëve për fitimin e pasurisë së përbashkët prezumohet nga ligji dhe nuk përbën kusht për klasifikimin e pasurisë si pjesë e bashkësisë apo si pasuri vetjake. Pra, elementi kohë është më i rëndësishmi për përcaktimin e pasurive të fituara. Pasuritë e fituara nga bashkëshortët përpara martesës klasifikohen si pasuri vetjake e tyre.

4.6.1.1 Pasuria e fituar nga të dy bashkëshortët, së bashku ose veç e veç, gjatë martesës

Pasuria e fituar nga bashkëshortët, gjatë martesës hyn në bashkësinë aktuale, pavarësisht nëse është fituar nga të dy së bashku ose individualisht. E rëndësishme është që fituesi i pasurisë të gëzojë cilësinë e bashkëshortit, pasuria të jetë fituar pas lidhjes së martesës dhe të mos klasifikohet si pasuri vetjake nga ligjvënësi. Bashkëshortët, të dy së bashku ose individualisht fitojnë pasuri nga burime të ndryshme ligjore gjatë martesës.

Në literaturën juridike theksohet se sendi do të bëjë pjesë në bashkësi nëse është fituar me burime të ligjshme. (Begeja, 1984: 145) Kuptohet, që në rastet kur sendi është fituar në mënyrë të paligjshme, si p.sh, sendi është vjedhur, sendi është jashtë qarkullimit juridik apo është fituar në bazë të një kontrate shkaku i së cilës është i paligjshëm, do të zbatohen sanksionet civile. Megjithatë, edhe kur veprimi juridik me objekt kalimin e pronësisë është i pavlefshëm, bashkëshortët vazhdojnë të kenë posedimin mbi sendin, pra ekziston bashkësia faktike mbi të. Në këto raste, me rëndësi është fakti nëse bashkëshortët kanë qenë posedues me mirëbesim apo me keqbesim të sendit. Nëse ata kanë qenë me mirëbesim, atëherë u takojnë frutat natyrore dhe civile të sendit (neni 297 KC), të cilat bëjnë pjesë në bashkësi.

Në kuptim të nenit 151 të KC, *frutat natyrore apo civile që fitohen gjatë martesës* nga gëzimi i sendeve të përbashkëta janë gjithashtu send i përbashkët, pra pjesë e bashkësisë, përveç rastit kur bashkëshortët kanë rënë dakort që pronësia mbi to t'i kalojë të tjerëve. Nëse frutat civile të një sendi në bashkësi (p.sh. qeraja e një ndërtese të përbashkët) janë vjelë

ekskluzivisht nga njëri prej bashkëshortëve dhe të ardhurat nuk janë përdorur në interes të bashkësisë, atëherë ai do të detyrohet t'i kompensojë bashkësisë të ardhurat që ka përdorur për interesin e tij vetjak.

Një mënyrë tjetër e fitimit të të drejtës së pronësisë apo të drejtave të tjera reale nga bashkëshortët është *kontrata* për tjetërsimin e pasurisë. Pronësia fitohet me anë të kontratës, pa qenë e nevojshme të bëhet dorëzimi i sendit. (Neni 164 KC) Pra, fitimi i pronësisë nëpërmjet kontratës bëhet nëpërmjet shfaqjes së vullnetit për kalimin e pronësisë, pa qenë e domosdoshme të bëhet dorëzimi i sendit. Në këtë sens, sendi do të konsiderohet i përbashkët, edhe nëse dorëzimi i tij bëhet mbas mbarimit të bashkësisë ligjore.

Në kontratat solemne kalimi i pronësisë në bashkësi do të bëhet vetëm pasi vullneti i palëve të jetë shprehur në formën e kërkuar nga ligji. Pra, nëse kontrata për kalimin e pronësisë së sendeve të paluajtshme nuk është bërë në formën e aktit noterial dhe regjistruar në Zyrën e Regjistrimit të Pasurive të Paluajtshme, pronësia mbi sendin nuk ka mundur t'i kalojë bashkësisë. Nuk ka rëndësi nëse në aktin e fitimit figuron emri i njërit bashkëshort, apo i të dyve, mjafton që fituesi i të drejtës të ketë lidhur martesë dhe sendi i kalon direkt bashkësisë. E njëjta vlen dhe për regjistrimin e sendit, ai mund të bëhet në emër të njërit bashkëshort ose të të dyve, gjithsesi sendi është pjesë e bashkësisë.

Në rastin kur njëri bashkëshort shet një pasuri personale dhe me të ardhurat blen një pasuri të re, ajo do të bëjë pjesë në bashkësi, pasi është blerë gjatë martesës.

Në rastin kur kontrata për fitimin e sendit është me kusht apo me afat, sendi nuk konsiderohet i fituar për sa kohë nuk është vërtetuar kushti apo plotësuar afati. Mirëpo, me vërtetimin e ngjarjes, sendi konsiderohet i fituar nga data e lidhjes së kontratës e jo nga data e vërtetimit të ngjarjes.

Në rastin e shitjes me rezervë të pronësisë, blerësi e fiton pronësinë mbi sendin, jo nga data e lidhjes së kontratës, por nga data kur ka paguar këstin e fundit të çmimit. (Neni 746 KC) Sipas prof. Bonilinit, në rastet kur fitimi i sendit nuk realizohet nga data e lidhjes së kontratës, por në një datë të mëvonshme, sendi do të përfshihet në bashkësi nëse data kur perfeksionohet e drejta vërtetohet se është gjatë martesës. (Bonilini, 2005: 119) Pra, nëse sendi është blerë para martesës nga njëri bashkëshort, por kësti i fundit është paguar gjatë martesës, sendi do të konsiderohet pjesë e bashkësisë ligjore. Në të kundërt, nëse kontrata e shitjes lidhet gjatë martesës, por kësti i fundit i çmimit paguhet pas përfundimit të bashkësisë ligjore, sendi nuk do të konsiderohet i përbashkët.

Në rastin e blerjes së një sendi me kredi, ndryshe nga shitja me rezervë pronësie, kontrata e shitjes është një kontratë e zakonshme, sipas së cilës, pronësia kalon në momentin e lidhjes së kontratës dhe blerësi paguan shumën totale të çmimit. Por, kjo kontratë, shoqërohet nga një kontratë tjetër huamarrjeje, lidhur me një shoqëri bankare apo person fizik. Për të përcaktuar nëse sendi i blerë me kredi është ose jo pjesë e bashkësisë, me rëndësi është data e lidhjes së kontratës së shitjes. Nëse kontrata është lidhur gjatë martesës, sendi i blerë me kredi është i përbashkët, pavarësisht se cili ka marrë pjesë në lidhjen e përbashkët dhe pavarësisht nëse kredia i është dhënë vetëm njërit bashkëshort.

Bashkëshortët mund ta shtojnë bashkësinë edhe me pasuri të fituara gjatë martesës me anë të

parashkrimit fitues. Nëse i referohemi neneve 74/a të KF dhe nenit 168 të KC, atëherë çdo pasuri e fituar nga bashkëshortët, gjatë martesës me anë të parashkrimit fitues hyn në bashkësi. Me rëndësi është data e fitimit. Kështu, parashkrimi fitues me titull (neni 168 KC) është mënyrë për fitimin e sendeve të përbashkëta vetëm nëse veprimi juridik për kalimin e pronësisë (data e titullit), që përbën bazën e parashkrimit është lidhur gjatë martesës, Në të kundërt sendi do të konsiderohet si vetjak, nëse akti i parë i posedimit ka ndodhur përpara lidhjes së martesës, edhe pse afati i parashkrimit plotësohet gjatë martesës. Ndërsa, parashkrimi fitues pa titull (neni 169 KC) është mënyrë për fitimin e sendeve në bashkësi, nëse data kur ka filluar të rrjedhë afati parashkrues është gjatë martesës, duke pasur parasysh gjithmonë faktin se parashkrimi fitues ka efekt retroaktiv.

Në teorinë juridike mbizotëron mendimi se bëjnë pjesë në bashkësi edhe pasuritë e fituara me parashkrim fitues vetëm nga njëri prej bashkëshortëve, në bazë të posedimit të pandërprerë të sendit. Kështu, sipas prof. Bonilini, posedimi i sendit për një periudhë të caktuar kohe nga vetëm njëri bashkëshort, do ta bëjë atë pronar mbi sendin me anë parashkrimit fitues dhe ky përfitim do të konsiderohet se ndodh në favor të të dy bashkëshortëve. (Bonilini, 2004: 224) Ai vlerëson se pasuria e poseduar nga vetëm njëri prej bashkëshortëve duhet të konsiderohet e përbashkët, mjafton që afati ligjor i parashkrimit të përmbyllet gjatë kohëzgjatjes së martesës. (Bonilini, 2004: 235)

Mirëpo, posedimi i sendeve vetjake të njërit bashkëshort, nga ana e bashkëshortit tjetër, sado e gjatë të jetë periudha e posedimit, nuk mund të çojë në konkluzionin se këto janë sende të përbashkëta. Kjo, për arsye se ecja e afatit të parashkrimit fitues pezullohet ndërmjet bashkëshortëve. (Neni 129, 171 KC) Ligji nuk mund të lejojë që njëri bashkëshort të fitojë me parashkrim fitues pasurinë e bashkëshortit tjetër.

Një problem i diskutueshëm është dhe çështja e përkatësisë së ndërtimeve të realizuara gjatë martesës mbi truallin në pronësi ekskluzive të njërit bashkëshort me të ardhura që bëjnë pjesë në bashkësi ose me të ardhura të bashkëshortit jopronar të truallit. Lidhur me këtë, mendimi juridik është kontradiktor. Ekzistojnë dy teza kryesore. Sipas së parës, ndërtimi i bërë mbi truallin e njërit bashkëshort përfshihet në bashkësinë ligjore ose më saktë, ndërtesa konsiderohet automatikisht pjesë e bashkësisë, ndërsa trualli mbetet në pronësi të bashkëshortit titullar, i cili fiton të drejtën për tu kompensuar me një shumë të caktuar për humbjen e vlerës së tokës. Teza e kundërt, bazohet në një nga mënyrat me titull origjinal të fitimit të pronësisë, që është bashkimi i një sendi të luajtshëm me një të paluajtshëm (nenet 173-175 të KC). Në këtë bashkim, epërsinë e ka pasuria e paluajtshme dhe çdo e mirë materiale që bashkohet me një send të paluajtshëm i shtohet atij, pra bëhet pronë e pronarit të paluajtshmërisë. Kështu, pronari i tokës do të bëhet dhe pronar i ndërtesës duke fituar me titull origjinal materialet e ndërtimit pronë e tjetrit, të cilat bashkohen me tokën. (Galgano, 2003: 165-166)

Në këtë sens dhe neni 173 i KC parashikon se mbjelljet, ndërtesat dhe çdo gjë tjetër mbi apo nën sipërfaqen e tokës, i përkasin pronarit të saj. Ndërtimi i realizuar gjatë martesës do të jetë në pronësi ekskluzive të bashkëshortit pronar mbi truallin, ndërkohë që bashkëshortit jopronar i njihet e drejta për tu kompensuar për shumën vetjake që ka dhënë për ndërtimin. Nëse

shumat e shpenzuara për ndërtimin kanë qenë të të dy bashkëshortëve, atëherë do të kompensohet bashkësia. (Omari, 2007: 109), (Mandro-Balili, 2006: 340-341)

Përkatësia e *shumave të parave të depozituara gjatë martesës*, nga njëri bashkëshort apo të dy së bashku, në ndryshim nga legjislacioni paraardhës, i cili i konsideronte pjesë së bashkësisë, tashmë varet nga prejardhja e shumave të depozituara. Depozitat që i përkasin të dy bashkëshortëve, pra, shuma e të cilave është në bashkësi, do të hyjnë menjëherë në bashkësi, pavarësisht në emër të cilit bashkëshort janë vendosur. Nëse shuma e depozitës bankare të vënë gjatë martesës është pasuri vetjake e njërit bashkëshort, e jo pjesë e bashkësisë, atëherë dhe depozita është pasuri vetjake.

E diskutueshme është dhe përkatësia e sendeve apo shumave të fituara nga njëri bashkëshort nëpërmjet *lojërave të fatit*. Lidhur me këtë ekzistojnë opinione të ndryshme. Sipas disa autorëve këto fitime përfshihen automatikisht në bashkësi, sipas të tjerëve, ato do të jenë të përbashkëta vetëm nëse nuk janë konsumuar deri në mbarimin e bashkësisë. Sipas një tjetër opinioni, çështja zgjidhet në bazë të përkatësisë së shumave të parave që janë luajtur. Pra, shuma apo sendi i fituar do të jetë vetjake, nëse shuma me të cilën është luajtur i përksite bashkëshortit fitues, ndërsa, kur shuma me të cilën është luajtur është marrë nga bashkësia, fitimi konsiderohet i përbashkët. Kjo zgjidhje duket më e sakta, megjithëse në praktikë do të hasen vështirësi në provimin e përkatësisë së shumës së luajtur.

Lidhur me *të drejtën e autorit*, çështjet më të diskutueshme kanë të bëjnë sidomos me të ardhurat e fituara nga shpërndarja dhe shfrytëzimi i veprës autoriale. E drejta e shpërndarjes së veprës dhe përcaktimi i kushteve për shfrytëzimin e saj mbeten të drejta vetjake të autorit, por nëse ai vendos ta shpërndajë veprën dhe nga kjo gjenerohen të ardhura, bashkësia duhet të përfitojë, nëse kjo pasuri krijohet gjatë kohëzgjatjes së martesës. (Mandro-Balili, et al., 2006: 341)

4.6.1.2 Veprimtaria tregtare e krijuar gjatë martesës

Veprimtaria tregtare e krijuar gjatë martesës hyn menjëherë në bashkësi (neni 74/ç KF). Sa i përket kësaj veprimtarie, dispozitat e KF duhet të lexohen të kombinuara me legjislacionin që rregullon shoqëritë tregtare e kryesisht me Ligjin nr. 9901 dt. 14.04.2008 “Për tregtarët dhe shoqëritë tregtare”, i cili parashikon mënyrën e krijimit, formën e një shoqërie tregtare dhe rregullat e administrimit të saj.

KF konsideron pjesë të bashkësisë si veprimtarinë tregtare të krijuar gjatë martesës, ashtu dhe fitimet apo shtimin e prodhimit të një veprimtarie të krijuar para martesës. Pra, kriteri që merret për bazë është vetëm koha e krijimit të veprimtarisë dhe detaje të tjera si drejtimi i veprimtarisë nga njëri bashkëshort ose të dy së bashku nuk kanë rëndësi. Veprimtaria tregtare do të konsiderohet e përbashkët, pavarësisht nëse kapitali themelor i shoqërisë përbëhet nga të ardhurat e njërit bashkëshort apo të dyve së bashku. Megjithatë, kapitali themelor duhet të jetë fituar gjatë martesës nga bashkëshortët. Nëse vërtetohet se kapitali themelor përbëhet nga të ardhura të fituara para lidhjes së martesës, atëherë veprimtaria tregtare mund të konsiderohet si pasuri e fituar nga tjetërsimi i pasurisë vetjake (neni 77/dh

KF), pra në këtë rast veprimtaria tregtare është pasuri vetjake e bashkëshortit që ka pasur në pronësi që para martesës, mjetet financiare të investuara në kapitalin themelor. (Omari, 2007: 106), (Mandro, 2009: 228-229)

Nga ana tjetër, blerja apo fitimi i pjesëve ose aksioneve të një shoqërie tregtare gjatë martesës nuk mund të njehsohet me krijimin e një veprimtarie tregtare. Përfshirja ose jo në bashkësi e pjesëmarrjes së njërit bashkëshort në një veprimtari tregtare të themeluar ndërkohë nga të tjerë, varet nga forma e shoqërisë tregtare. (Bonilini, 2005: 97-98) Kështu, pjesa e fituar nga bashkëshorti në një shoqëri personash, shoqëri kjo që bazohet në cilësitë personale të bashkëthemeluesve dhe parashikon angazhim personal të tyre në administrimin e shoqërisë, nuk mund të bëjë pjesë në bashkësinë ligjore, por do të jetë pasuri vetjake e bashkëshortit që e ka fituar. Nga ana tjetër, aksionet e fituara nga njëri bashkëshort në shoqëritë e kapitalit bëjnë pjesë automatikisht në bashkësinë ligjore, meqenëse cilësitë personale të aksionerit nuk janë të rëndësishme për zhvillimin e veprimtarisë tregtare.

Në Vendimin Nr.340, dt.26.06.2012 me objekt pjesëtimin gjyqësor të dy shoqërive tregtare mes ish bashkëshortëve, Kolegji Civil i Gjykatës së Lartë shtron çështjen e trajtimit të kapitalit të shoqërisë tregtare si send, gjë në të cilën bazohet dhe parashikimi ligjor i nenit 74/ç të KF për përfshirjen e veprimarisë tregtare të krijuar gjatë martesës në bashkësi, e për rrjedhojë, pjesëtimin e saj njësoj si sendet e tjera të përbashkëta, në rastin e mbarimit të bashkësisë. Kolegji Civil i Gjykatës së Lartë për çështjen në fjalë, vendosi lënien në fuqi të Gjykatës së Apelit, Tiranë dhe lejimin e pjesëtimin të 2 shoqërive tregtare të krijuara gjatë martesës nga ish bashkëshortët sepse në bazë të nenit 74/ç të KF, ato konsiderohen si pjesë e bashkësisë dhe përbëjnë objekt pjesëtimi në rastin e mbarimit të saj.

Por, është interesant dhe mendimi kundër i gjyqtarit Ardian Dvorani, i cili bazohet në idenë se shoqëria tregtare, në ndryshim nga sendet, është objekt dhe jo subjekt i së drejtës dhe për këtë arsye ajo nuk mund t'i nënshtrohet pjesëtimin gjyqësor midis bashkëshortëve. Disa nga argumentat që ai jep në favor të tezës së tij janë: së pari, shoqëria tregtare nuk është send, por është një marrëdhënie kontraktore e natyrës së posaçme, në bazë të së cilës lind e themelohet një person juridik i ri; së dyti, shoqëria tregtare është person juridik, i cili themelohet nga persona fizikë e juridikë, por ka personalitetin e vet juridik në qarkullimin civil si dhe pasuritë e saj (ku përfshihen dhe kuotat e aksionet). Pra, ortakët e një shoqërie tregtare nuk mund të pjesëtojnë gjyqësisht, sipas dispozitave klasike materiale e procedurale civile, kuotat e kapitalit themelor të saj, pasi ato kuota nuk janë në bashkëpronësi të tyre, por janë pronë e shoqërisë. Kuotat e aksionet, pas derdhjes së kontributeve, nuk janë sende (që pjesëtohen), ato në thelb janë një e drejtë pasurore e atij që ka derdhur kontributet. Për më tepër, në bazë të legjislacionit tregtar, për arsye nga më të ndryshmet, përfshirë këtu dhe vullnetin e ortakëve, shoqëria mund të priset, shkrihet ose bashkohet në shoqëri të tjera ose të ndahet në dy a më shumë shoqëri të tjera, por ajo nuk mund të pjesëtohet në rrugë gjyqësore si sendet. Po ashtu, kuotat dhe aksionet që janë pronë e shoqërisë, nuk mund të pjesëtohen gjyqësisht jashtë regjimit normativ të së drejtës tregtare. (Vendim Nr.340, dt.26.06.2012 i Kolegjit Civil të Gjykatës së Lartë)

Çështja e ligjshmërisë dhe kushtetueshmërisë së pjesëtimin të këtyre dy shoqërive tregtare, pa

pasur si bazë ligjore Ligjin nr.9901, dt.14.04.2008, “Për shoqëritë tregtare” dhe cënimi i personalitetit të personit juridik, u shqyrtua më tej në shqyrtim paraprak dhe nga Gjykata Kushtetuese, me kërkesë të ish bashkëshortit. Gjykata Kushtetuese, lidhur me një nga pretendimet e kërkuarit çmon se gjykatat e juridiksionit të zakonshëm, e kanë argumentuar plotësisht se pse kanë marrë për bazë KC dhe KF në zgjidhjen e konfliktit. Arsyet janë: së pari, pasuria e cila i është nënshtruar pjesëtimit, konsiderohet pasuri e bashkësisë ligjore të çiftit; së dyti KF qëndron më lart në hierarkinë e ligjeve se “Ligji për tregtarët dhe shoqëritë tregtare”, si ligj i miratuar me shumicë të cilësuar; së treti, KF është ligji specifik, i cili rregullon në detaje se çfarë bëhet me pasurinë bashkëshortore pas zgjidhjes së martesës. Në lidhje me pretendimin se gjykimi i pjesëtimit ka cënuar lirinë e ushtrimit të veprimtarisë ekonomike, duke ndërhyrë në ndarjen e kuotave që tashmë ishin të ndara, gjykata çmon se lejimi i pjesëtimit të një pasurie, që përfshin si sende të paluajtshme, ashtu dhe të luajtshme (tituj pronësi – kuotat e shoqërisë), nuk presupozon se personi juridik në vetvete do të prishet dhe nuk do të ekzistojë më. Në rastin konkret, kemi dy shoqëri me përgjegjësi të kufizuar, të cilat janë në pronësi të barabartë të të dy palëve ndërgjygjëse dhe është propozuar nga njëra palë, që secili prej tyre të mbajë një tërësi shoqëri. Pjesëtimi gjyqësor nuk presupozon prishje të shoqërive, si persona juridikë, pasi këta të fundit, do të kenë të njëjtat të drejta dhe detyrime si më parë, me ndryshimin se do të jenë me një ortak të vetëm. Në përfundim Kolegji vlerëson se kërkuari nuk i ka provuar pretendimet e tij dhe disa prej tyre nuk i ka ngritur në nivel kushtetues e për rrjedhojë çështja nuk duhet të kalojë për shqyrtim në seancë plenare. (Vendim i Kolegjit të Gjykatës Kushtetuese të RSH, Nr.22, dt.08.02.2013)

Problemet e lidhura me administrimin e shoqërisë tregtare dalin në pah në momentin që kërkohet pjesëtimi gjyqësor i pasurisë. Në një rast që vjen nga praktika gjyqësore e Kolegjit Civil të Gjykatës së Lartë, paditësja, në padinë e saj përveç pjesëtimit gjyqësor të pasurisë së bashkësisë ligjore, pavarësisht se në emër të kujt ajo figuron e regjistruar, ka kërkuar gjithashtu, anulimin si apsolutisht të pavlefshëm të kontratës së shitjes së kuotave të shoqërisë tregtare të krijuar gjatë martesës, me ortak bashkëshortin e saj. I padituri ka transferuar me kundërshtëpërbllim, pjesën prej 30% të kuotave që zotëronte në shoqëri, veprim juridik i kryer vetëm disa ditë para se të dorëzohej në gjykatë kërkesa për zgjidhje martese. Si rrjedhojë, ish bashkëshorti nuk ka më pjesë në këtë shoqëri. Së bashku me anulimin e kontratës së shitjes, paditësja kërkon dhe njohjen e së drejtës së kuotave në shoqërinë tregtare në masën 15%. Gjykatat e faktit të Tiranës, në bazë të analizave të bëra, kanë konstatuar pavlefshmërinë e kontratës së shitjes dhe përfshirjen e kuotave në bashkësinë që do t'i nënshtrohet pjesëtimit. Kjo, për shkak se regjimi pasuror që kishin pasur këta persona gjatë martesës është ai i bashkësisë ligjore, ku prezumohet që të dy bashkëshortët kanë bashkëpronësinë e çdo pasurie të vënë gjatë martesës, pavarësisht se në emër të cilit është e regjistruar. Në këtë rast, ish bashkëshorti e ka ditur që edhe pse ishte ortak i vetëm i shoqërisë së krijuar gjatë martesës, në momentin e pjesëtimit, ish bashkëshortja do të përfitonte 50% të kuotave të tij në atë shoqëri. Kështu që, pak kohë përpara se të dorëzonte në gjykatë kërkesën për zgjidhje martese, i ka kaluar me kontratë

shitjeje vëllait të tij, kuotat në shoqëri. Ky veprim sipas gjykatave të faktit të Tiranës, është bërë me qëllim që të pakësonte pasurinë që do të përfitonte bashkëshortja pas mbarimit të bashkësisë ligjore. (Vendim i Kolegjit Civil të Gjykatës së Lartë, Nr.138, dt.13.03.2012)

4.6.1.3 Statusi i veprimtarisë tregtare të krijuar para martesës

Veprimtaria tregtare e krijuar para martesës nga njëri prej bashkëshortëve mbetet pasuri vetjake e këtij bashkëshorti edhe gjatë martesës. Nga ana tjetër, fitimi dhe shtimi i prodhimit të një veprimtarie tregtare të krijuar para lidhjes së martesës do të konsiderohet pjesë e bashkësisë, por vetëm nëse vërtetohet se veprimtaria tregtare drejtohet nga të dy bashkëshortët, pra edhe nga bashkëshorti që nuk ka të drejtë pronësie mbi këtë veprimtari. (Neni 74 KF) Kuptimi dhe mënyra apo format e drejtimit të përbashkët mbeten të papërcaktuara e të paqarta. Në të kundërt, nëse vërtetohet se bashkëshorti jopronar nuk ushtron një aktivitet drejtues në veprimtarinë tregtare të bashkëshortit tjetër, fitimi apo shtimi i prodhimit nuk do të jenë pjesë e bashkësisë aktuale. Në këtë rast, fitimi apo shtimi i prodhimit do të konsiderohen si fruta civile të pasurisë vetjake të bashkëshortit pronar dhe si të tilla, do të bëhen pjesë e bashkësisë ligjore vetëm nëse nuk janë konsumuar deri në mbarimin e bashkësisë (neni 74/c KF).

4.6.2 Pasuri që hyjnë në bashkësi në fund, nëse mbesin

Neni 74 i KF, në gërmat b) dhe c), dallon edhe pasuri, të cilat nuk hyjnë menjëherë në bashkësi, por që duhet të pjesëtohen mes bashkëshortëve, nëse ekzistojnë, pra nuk janë konsumuar deri në momentin e mbarimit të bashkësisë. Ato janë:

- të ardhurat nga veprimtaria e veçantë e çdo bashkëshorti;
- frytet e mbledhura të pasurisë vetjake të çdo bashkëshorti;

pasuria e krijuar gjatë martesës, e caktuar për administrimin e veprimtarisë tregtare. Këto janë të mira që gjatë martesës përbëjnë pasuri vetjake të njërit prej bashkëshortëve, por janë të destinuara për ta humbur këtë karakter ekskluziviteti në momentin e mbarimit të bashkësisë. Pra, sendet e bashkësisë eventuale kanë një natyrë juridike dualiste. Për këtë arsye dhe regjimi i tyre juridik është i ndryshëm nga i sendeve në pronësi të menjëhershme. Sendet e bashkësisë eventuale nuk përfshihen në bashkësi që nga momenti i fitimit, por do të llogariten si pjesë e bashkësisë e do të pjesëtohen midis bashkëshortëve eventualisht, nëse në momentin e mbarimit të bashkësisë janë ende të pakonsumuara. Pra, vetëm nëse në përfundim të bashkësisë ligjore, qoftë për shkak të zgjidhjes së martesës, qoftë për shkak të ndryshimit të regjimit të bashkësisë me marrëveshje të bashkëshortëve, do të konstatohet se këto sende nuk janë konsumuar, por janë ruajtur në formën e kursimeve, vetëm atëherë ato do të konsiderohen si sende të përbashkëta e do të pjesëtohen në pjesë të barabarta midis bashkëshortëve. Në themel të kësaj zgjidhjeje ligjore qëndron prezumimi se edhe bashkëshorti tjetër ka kontribuar në ruajtjen e këtyre të ardhurave. Kuptohet që bashkëshorti tjetër do të përfitojë nga këto kursime vetëm nëse vërtetohet që ato kanë

ekzistuar në momentin e mbarimit të bashkësisë, por ekziston mundësia që bashkëshorti që i ka fituar t'i fshehë këto të ardhura me qëllim që ato të mos pjesëtohen. Nga ana tjetër, nëse këto të ardhura nuk ekzistojnë për shkak se janë shpenzuar nga bashkëshorti titullar, bashkëshorti tjetër nuk mund të kërkojë kompensim të bashkësisë për neglizhim të mbledhjes apo shpërdorim nga ana e bashkëshortit titullar, sipas nenit 78 të KF.

Sa i përket mundësive praktike për përdorimin e të ardhurave që bëjnë pjesë në bashkësinë eventuale, ekzistojnë tre destinacione: këto të ardhura mund të konsumohen për nevoja personale ose familjare dhe në këtë rast bashkëshorti tjetër nuk mund të ketë asnjë pretendim, pasi në momentin kur janë shpenzuar nuk kanë qenë pjesë e bashkësisë; të ardhurat mund të shndërrohen në sende dhe në këtë rast duhet parasysh se këto sende do të bëjnë pjesë në bashkësi që nga data e fitimit të tyre; të ardhurat mund të mos konsumohen e të ruhen në formën e kursimeve, që do të jenë objekt i pjesëtimit të ardhshëm, nëse nuk janë shpenzuar deri në zgjidhjen e bashkësisë. (Omari, 2007: 116-117), (Bonilini, 2005: 99)

Konsideroj se koncepti i bashkësisë së ardhshme apo eventuale, që nuk njihet nga legjislacioni maqedonas, është një zgjidhje drejtë, e cila synon të promovojë solidaritetin pasuror midis bashkëshortëve.

4.6.2.1 Të ardhurat nga veprimtaria e veçantë e çdo bashkëshorti gjatë martesës, nëse nuk janë konsumuar deri në mbarimin e bashkëpronësisë

Të ardhurat nga veprimtaria e veçantë e çdo bashkëshorti, do të konsiderohen si sende në bashkësi, nëse nuk janë konsumuar deri në përfundim të saj (neni 74/b KF).

Me veprimtari të veçantë të secilit bashkëshort, kuptojmë jo vetëm marrëdhënien e rregullt të punës si aktivitet bazë, por edhe ushtrimin e një veprimtarie pune të pavarur profesionale apo intelektuale. Si rrjedhojë, të ardhura të tilla janë shpërblimet periodike nga marrëdhënia e punës, por edhe shpërblimet joperiodike si bursat e studimit, të ardhurat nga pronësia intelektuale etj. Shfrytëzimi ekonomik i veprës autoriale apo e drejta materiale e autorit, si dhe çdo dëmshpërblim i përfituar nga autori për përdorimin pa të drejtë të veprës së tij, bën pjesë gjithashtu në bashkësinë eventuale. Përfundimisht, kur ky fitim nëpërmjet blerjeve konvertohet menjëherë në të mira reale, që hyjnë në bashkësinë aktuale. (Bonilini, 2005: 99)

Që të ardhurat nga pronësia intelektuale të bëjnë pjesë në bashkësinë eventuale, duhet që pagesa efektive e tyre të jetë kryer gjatë martesës, megjithëse krijimi autorial (vepra autoriale apo shpikja) mund të jenë realizuar përpara lidhjes së martesës. Në të kundërt, të ardhurat e fituara mbas martesë, nga një krijim intelektual i realizuar gjatë martesës, konsiderohen si pasuri vetjake. (Omari, 2007: 117)

Secilit bashkëshort i njihet mundësia, në diskrecion të vet, t'i përdorë të ardhurat vetjake, si p.sh. të ardhurat e fituara nga puna dhe ushtrimi i një profesioni, por gjithmonë, sipas rregullave të regjimit të bashkësisë ligjore. Kjo do të thotë, se secili bashkëshort ka të drejtën t'i përdorë e disponojë sipas pëlqimit këto të ardhura, por vetëm pasi ka kontribuar për detyrimet që rrjedhin nga martesë (neni 54, 63 KF). Detyrimet që rrjedhin nga martesë

duhet të përmbushen me përparësi, pavarësisht llojit të regjimit pasuror të përgjedhur nga bashkëshortët. Pra, liria e disponimit të të ardhurave vetjake realizohet vetëm nëse janë përmbushur detyrimet martesore. Kemi parasysh, se masa e kontributit të bashkëshortëve për detyrimet që rrjedhin nga martesa, nëse nuk është vendosur në kontratën martesore, do të diktohet nga nevoja e familjes, në përputhje me kushtet dhe aftësitë e secilit bashkëshort. (Mandro, 2009: 231), (Omari, 2007: 117)

Sa i përket të ardhurave të depozituara në banka, ato do të llogariten si sende vetjake ose të përbashkëta, varësisht prejardhjes së shumave në momentin kur është bërë depozitimi. Nëse njëri prej bashkëshortëve ka depozituar të ardhura personale në emër të një personi të tretë, p.sh. fëmijës, apo i ka depozituar duke përcaktuar se do të tërhiqen nga një person i caktuar pas vdekjes së tij, atëherë këto të ardhura nuk mund të konsiderohen si të pakonsumuara sepse bashkëshorti titullar i ka disponuar nëpërmjet një veprimit juridik *inter vivos* në rastin e parë dhe *mortis causa* në rastin e dytë.

4.6.2.2 Frytet e mbledhura të pasurisë vetjake të çdo bashkëshorti, që nuk janë konsumuar deri në mbarimin e bashkëpronësisë

Frytet e mbledhura të pasurisë vetjake të çdo bashkëshorti që nuk janë konsumuar deri në mbarimin e bashkëpronësisë janë pjesë e bashkësisë eventuale (neni 74/c KF).

Frytet janë sende që sendi kryesor i jep periodikisht, por që janë të destinuara për ndarje. (Gams, 1976: 17) Frytet e sendit, që mund të jenë natyrore ose civile (neni 145 KC), janë fitimet që realizon pronari nga sendi. Frytet natyrore prodhohen në mënyrë të natyrshme, pavarësisht vullnetit të njeriut, ndërsa frytet civile janë pasojë e veprimeve juridike. Frytet civile zakonisht përfaqësojnë të ardhura monetare siç janë: qiraja nga sendet vetjakë, kamatat që rrjedhin nga të ardhurat vetjake, të ardhurat e fitura nga pronësia intelektuale etj. Që frytet mund të mblidhen apo “merren”, në terminologjinë e nenit 74/c të KF, duhet që ato të shkëputen nga sendi. Fryti natyror i shkëputur përbën një send të veçantë, që si i tillë mund të bëjë pjesë në bashkësi nëse në mbarim të saj është i pakonsumuar dhe mblidhet apo “merret”, pra hyn në posedim të bashkëshortit titullar. Ndërsa, për frytet civile shkëputja lidhet me kohën kur ato bëhen të kërkueshme (neni 145/4 KC). Frytet civile do të konsiderohen “të marra”, nëse janë bërë për t’u mbledhur, pavarësisht nëse bashkëshorti titullar i ka marrë apo jo në dorëzim. (Shehu, 2000: 8) (Aliu, 2014: 54-55)

Sa i përket mbulimit të shpenzimeve të nevojshme për mbledhjen e fryteve të sendeve vetjake, KF nuk përcaktohet shprehimisht. Por, në bazë të rregullit të përgjithshëm të së drejtës civile, sipas të cilit kush përfiton nga një veprimtari duhet t’i përmbushë dhe detyrimet e saj (ubi emolumentum ibi onus), arrijmë në përfundimin se shpenzimet e bëra për mbledhjen e fryteve nga sendet vetjake, do të kompensohen nga bashkësia, gjithmonë nëse frytet ekzistojnë në momentin e mbarimit të bashkësisë. (Omari, 2007: 118)

Ashtu si të ardhurat e realizuara nga veprimtaria e veçantë e çdo bashkëshorti gjatë martesës, dhe frytet e pasurisë vetjake të fituara gjatë martesës, apo për sa kohë zgjat bashkësia, i nënshtrohen një regjimi juridik të dyfishtë. Gjatë ekzistencës së bashkësisë, ato do të

konsiderohen si pronësi vetjake dhe bashkëshorti titullar mund t'i përdorë sipas vullnetit të tij, pa marrë pëlqimin e bashkëshortit tjetër, por gjithmonë pasi të ketë përmbushur detyrimet martesore. E nëse frytet e sendeve personale nuk janë konsumuar deri në mbarimin e bashkësisë, do të konsiderohen si pasuri e përbashkët.

4.6.2.3 Pasuria e krijuar gjatë martesës, e caktuar për administrimin e veprimtarisë tregtare

Pasuria e krijuar gjatë martesës, e caktuar për administrimin e veprimtarisë tregtare të njërit bashkëshort si dhe shtesat e prodhimit të saj janë objekt i bashkëpronësisë vetëm nëse ekzistojnë si të tilla në çastin e mbarimit të martesës. (Neni 75 KF)

Administrimi i shoqërisë tregtare nënkupton kryerjen e të gjitha veprimeve të nevojshme për ushtrimin e zakonshëm të veprimtarisë tregtare. (Neni 33/1 i ligjit “Për tregtarët dhe shoqëritë tregtare”) Pra, pasuria e krijuar gjatë martesës, e caktuar për ushtrimin e veprimtarisë tregtare të njërit bashkëshort, do të fitojë statusin e saj fillestar si pasuri e bashkësisë vetëm nëse ekziston në momentin e mbarimit të martesës.

4.6.3 Pasuritë që nuk bëjnë pjesë në bashkësi: pasuria vetjake e bashkëshortëve

Neni 77 i KF parashikon kategorinë e sendeve vetjake apo personale të secilit bashkëshort, të cilat nuk bëjnë pjesë në bashkësinë ligjore. Si përjashtim nga rregulli i parashikuar nga neni 74 i KF, një pjesë e këtyre sendeve, megjithëse janë fituar gjatë martesës, konsiderohen si sende vetjake. Secili bashkëshort, në cilësinë e titullarit të sendeve dhe të drejtave reale apo detyrimore mbi to, ka të drejtë të ushtrojë ekskluzivisht të gjitha tagrat që përmban e drejta e pronësisë apo çdo e drejtë tjetër. Kategoria e sendeve të parashikuara në nenin 77 është taksative, që do të thotë se bashkëshortët nuk mund të pretendojnë që sende të tjera të konsiderohen si vetjake, përveç rastit kur ata kanë janë marrë vesh për këtë nëpërmjet një kontrate martesore. (Omari, 2007: 119)

Në bazë të nenit 77 të KF, pasuri vetjake e bashkëshortit që nuk bën pjesë në bashkësi është:

- pasuria, e cila para lidhjes së martesës ishte në bashkëpronësi të bashkëshortit me persona të tjerë ose kundrejt së cilës ai ishte titullar i një të drejte reale përdorimi;
- pasuria, e fituar gjatë martesës me anë të dhurimit, të trashëgimisë ose legut, kur në aktin e dhurimit ose në testament nuk përcaktohet se ato janë dhënë në favor të bashkësisë;
- pasuritë e përdorimit ngushtësisht vetjak të secilit bashkëshort dhe pasuritë e fituara si aksesore të pasurisë vetjake;
- mjetet e nevojshme të punës për ushtrimin e profesionit të njërit prej bashkëshortëve, përveç atyre që janë caktuar për administrimin e një veprimtarie tregtare;
- pasuria e fituar nga shpërblimi i dëmit vetjak, me përjashtim të të ardhurave që rrjedhin nga pensioni i fituar për shkak të humbjes së plotë ose të pjesshme të aftësisë për punë;
- pasuria e fituar nga tjetërsimi i pasurive vetjake të sipërpërmendura;

- shkëmbimi i tyre, kur kjo është deklaruar shprehimisht në aktin e blerjes.

4.6.3.1 Pasuritë e fituara para martesës

Sipas nenit 77/a të KF në pasurinë vetjake të bashkëshortit përfshihen të gjitha sendet që i përkisnin atij para lidhjes së martesës, si në bashkëpronësi me të tjerë, ashtu dhe në mënyrë individuale. Pra, data e fitimit të pronësisë është vendimtare në përcaktimin e sendeve vetjake. Sendet e fituara përpara martesës nuk bëjnë pjesë në bashkësi dhe arsyeja është e qartë: nëse për sendet e fituara gjatë martesës, ligji prezumon kontributin e përbashkët të bashkëshortëve, në rastin e këtyre sendeve ky kontribut nuk ekziston.

Duhet pasur parasysh se janë vetjake jo vetëm sendet e fituara para lidhjes së martesës, por edhe çdo send që bashkëshortët kanë fituar përpara se t'i nënshtrohen regjimit të bashkësisë ligjore. P.sh., nëse bashkëshortët në bazë të kontratës martesore kanë përzgjedhur t'i nënshtrohen regjimit të pasurive të ndara dhe më vonë e ndryshojnë, duke përzgjedhur regjimin e bashkësisë ligjore, atëherë sendet e fituara gjatë regjimit të pasurive të ndara, nuk do të bëjnë pjesë në bashkësi, megjithëse janë fituar gjatë martesës. Gjithashtu, janë vetjake, jo vetëm sendet e fituara para lidhjes së martesës, por edhe ato të fituara pas mbarimit të martesës. Sendi i fituar nga njëri bashkëshort pas zgjidhjes së martesës ose pas vdekjes së bashkëshortit tjetër nuk hyn në bashkësi, pavarësisht se bashkësia ende nuk është pjesëtuar. (Omari, 2007: 119)

Sendi i blerë me rezervë pronësie apo me kredi nga njëri bashkëshort përpara lidhjes së martesës, do të jetë send vetjak, megjithëse një pjesë e kësteve për plotësimin e çmimit apo për pagimin e kredisë mund të jenë paguar pas lidhjes së martesës. Në këtë rast vlera e kësteve të paguara gjatë martesës, do të konsiderohet send i përbashkët dhe do të mbahet parasysh nga gjykata në përcaktimin e sendeve për secilin bashkëshort gjatë pjesëtimit të bashkësisë.

Si provë për faktin që sendi është fituar para lidhjes së martesës, do të konsiderohet data e saktë e titullit në bazë të të cilit është fituar sendi. Për sendet (të luajtshme ose të paluajtshme) që i nënshtrohen regjistrimit, kjo datë rezulton nga akti noterial dhe regjistri i Zyrtarëve të Regjistrimit të Pasurive të Paluajtshme (ZRPP) ose nga regjistra të tjerë. Problemi vështirësohet në rastin e sendeve të luajtshme që i përkisnin njërit bashkëshort para lidhjes së martesës. Duke pasur parasysh nenin 76 të KF, sipas së cilit, pasuria e bashkëshortëve prezumohet si e përbashkët, përveç rastit kur bashkëshorti provon karakterin e saj vetjak, prof. Bonilini sugjeron që bashkëshortët për efekte prove por dhe administrimi të pasurisë, të mbajnë një listë në formë inventari në momentin e celebrimit të martesës. Në rastin kur fakti i fitimit të sendit para martesës nuk vërtetohet, do të zbatohet neni 119 i KF, që bën fjalë për situatën analoge të regjimit të pasurive të ndara. Në bazë të nenit 119/2, pasuria e luajtshme që posedohet nga të dy bashkëshortët prezumohet, në lidhje me njëri-tjetrin, se i përket të dy bashkëshortëve në pjesë të barabarta. (Omari, 2007: 120); (Bonilini, 2005: 100)

4.6.3.2 Pasuria e fituar gjatë martesës me anë të dhurimit, trashëgimisë ose legut

Pasuritë e fituara gjatë martesës me anë të dhurimit, trashëgimisë ose legut, janë vetjake kur në aktin e dhurimit apo testament nuk përcaktohet se ato janë dhënë në favor të bashkësisë (neni 77/b KF). Pra, si rregull, sendet e fituara gjatë martesës nga bashkëshortët nëpërmjet dhurimit apo trashëgimisë, qoftë ajo ligjore ose testamentare, nuk do të bëjnë pjesë në bashkësi, pjese e së cilës do të konsiderohen vetëm përjashtimisht, nëse sendet janë dhënë shprehimisht në favor të shtimit të bashkësisë. Kjo do të thotë se secili bashkëshort i administron dhe disponon lirisht këto sende. Përjashtimi i këtyre sendeve nga bashkësia ligjore, arsyetohet me mungesën e kontributit të bashkëshortit tjetër për fitimin e kësaj pasurie dhe karakterin ngushtësisht personal të veprimit juridik nëpërmjet të cilit sendet fitohen. (Omari, 2007: 120-121)

Termi “dhuratë” duhet marrë në kuptimin e gjerë të fjalës sepse përfshin të gjitha aktet e bujarisë, të drejtpërdrejta apo të tërthorta, si dhe ato që një bashkëshort i bën në favor të tjetrit. (Bonilini 2005: 100) Pra, duhen konsideruar si pasuri vetjake e njërit bashkëshort, jo vetëm sendet e fituara në bazë të një kontrate dhurimi (solemne ose të zakonshme), por dhe të drejtat e fituara nga bashkëshorti, në çfarëdo lloj forme, pa kundërshtpërblim, pra dhurimet indirekte, siç janë falja e një detyrimi, heqja dorë nga një e drejtë në favor të njërit bashkëshort etj. Do të konsiderohen dhurime edhe ato veprime juridike të cilat janë simuluar gjatë martesës dhe janë prezantuar si veprime me kundërshtpërblim, p.sh. shitje. Për të provuar se sendi është vetjak, bashkëshorti i cili e ka fituar sendin nëpërmjet një kontrate shitjeje mund të provojë që në fakt kontrata e shitjes është për dukje, pra ka qenë e simuluar, ndërsa në të vërtetë kalimi i pronësisë është bërë pa kundërshtpërblim. Anasjelltas, dhe bashkëshorti tjetër mund të provojë se sendi nuk i është dhuruar bashkëshortit, por i është shitur dhe çmimi është paguar me para të bashkësisë. Kuptohet që kjo do ta bënte sendin pjesë të bashkësisë. (Omari, 2007: 121)

Neni 77/b KF parashikon qartë se ekziston dhe përjashtim nga rregulli sipas të cilit, sendet e fituara gjatë martesës me dhurim apo trashëgimi janë vetjake. Ky është rasti i sendeve për të cilat dhuruesi ose trashëgimlënësi është përcaktuar shprehimisht se i jep në favor të bashkësisë. Çdo dhurim që ka për qëllim shtimin e bashkësisë duhet të përmbajë shprehimisht këtë qëllim të dhuruesit, e njëjta vlen dhe për testamentin. Kështu, nëse dhuruesi ose testamentlënësi thjesht kanë caktuar në kontratën e dhurimit, respektivisht testament, të dy bashkëshortët si pranues të dhurimit apo trashëgimtarë të veçantë, atëherë sendi i dhuruar apo pjesa ideale që rrjedh nga trashëgimia, do të jetë në pronësi vetjake të bashkëshortëve, pra është pasuria vetjake e tyre dhe jo bashkësia ajo që përfiton. Sendet e fituara do t'i nënshtrohen regjimit të bashkëpronësisë e jo atij të bashkësisë ligjore. Ndryshe nga dhurimet solemne, që realizohen në formë të shkruar, në dhurimet e zakonshme të sendeve të paluajtshme, qëllimi i dhuruesit për t'ja dhuruar sendet të dy bashkëshortëve, nuk duhet të jetë domosdoshmërisht i shprehur, mjafton që ai të rezultojë nga rrethanat në të cilat është kryer dhurimi. (Mandro, 2009: 232); (Omari, 2007: 121)

Përsa i përket dhurimit apo testamentit me kusht apo barrë fitimi i të drejtës mbi sendin varet nga vërtetimi i kushtit apo përmbushja e barrës. Kushti, si një rrethanë e ardhshme e pasigurtë, pra si një element rastësor i dhurimit apo testamentit nuk ndikon në natyrën juridike të këtyre veprimeve juridike që vazhdojnë të jenë pa kundërshtpërblim. Por kur bëhet fjalë për dhurimin apo legun me barrë, duke pasur parasysh se barra përbën një detyrim personal që duhet të përmbushet nga pranuesi i dhurimit, ekzistojnë mendime të ndryshme lidhur me natyrën e veprimit juridik, a bëhet fjalë për veprim me kundërshtpërblim apo jo. Sipas një këndvështrimi, dhurimi apo legu me barrë, përfaqësojnë një veprim juridik pjesërisht me kundërshtpërblim, pjesërisht pa kundërshtpërblim, prandaj dhe një pjesë e sendit, në masën e përmbushjes së barrës, është i përbashkët. Sipas një tjetër opinioni më të përhapur, dhurimi me barrë mbetet një akt pa kundërshtpërblim, meqenëse barra konsiderohet vetëm si motiv i dhurimit, dhe jo element shkakësor i tij. Duke qenë se barra është detyrim personal i përfituesit të dhurimit ose legut, ajo do të përmbushet personalisht prej tij dhe jo prej bashkësisë. Nëse bashkëshorti tjetër vërteton që barra është përmbushur me sende të bashkësisë, atëherë kjo do të merret në konsideratë nga gjykata në përcaktimin e pjesëve të bashkëshortëve, por në asnjë rast nuk nënkupton se një pjesë e sendit, në masën e përmbushjes së barrës, është e përbashkët. (Omari, 2007: 121-122)

Kolegjet e Bashkuara të Gjykatës së Lartë kanë unifikuar praktikën gjyqësore lidhur me vlerën e kontratës së dhurimit të lidhur midis bashkëshortëve në raport me efektet e saj mbi bashkësinë. Kështu, nëse objekt i kontratës së dhurimit është kalimi i pronësisë së një sendi, bashkëshorti tjetër bëhet përfitues i të gjithë sendit, i cili kalon në pasurinë e këtij të fundit. Në rastet kur objekt i dhurimit janë sende që bëjnë pjesë në bashkësinë ndërmjet bashkëshortëve, do të konsiderohet se objekt i dhurimit është pjesa ideale mbi sendet në bashkëpronësi, e cila pas lidhjes së kontratës së dhurimit bashkohet me pjesën ekzistuese që gëzonte bashkëshorti përfitues mbi sendin, duke u kthyer kështu në pasuri eksklusive të këtij të fundit. Nëse titullar i sendit të dhuruar, është vetëm bashkëshorti përfitues i dhurimit, sendi i përfituar nuk bën pjesë në bashkëpronësinë bashkëshortore e, si të tillë, bashkëshorti pronar mund ta tjetërsojë i vetëm kundrejt çdo subjekti, pa marrë pëlqimin e bashkëshortit dhurues. (Vendim i Kolegjeve të Bashkuara të Gjykatës së Lartë, Nr.3, dt.03.02.2006)

Në rastin kur njëri bashkëshort i dhuron tjetrit pjesën e tij (1/2) nga sendi në bashkësi, kontrata e dhurimit duhet të shënohet në aktin e martesës që t'u bëhet e njohur të tretëve. Në të kundërt, dhurimi i një sendi në bashkësi nuk do të jetë i vlefshëm për të tretët, të cilët do vazhdojnë ta konsiderojnë pjesë të bashkësisë.

Në rastin kur dhurohet një shumë parash, e cila përdoret për të blerë një send, edhe sendi i blerë do të konsiderohet si pasuri vetjake e bashkëshortit përfitues të shumës. Shuma e dhuruar ka natyrë vetjake, sepse në përgjithësi veprimet juridike pa kundërshtpërblim lidhen intuitu personae, dhe si rrjedhojë dhe sendi i blerë me to kthehet në pasuri vetjake. (Bonilini, 2004: 222, 241)

4.6.3.3 Pasuritë e përdorimit ngushtësisht vetjak dhe aksesorët e pasurisë vetjake

Pasuritë e përdorimit ngushtësisht vetjak të secilit bashkëshort dhe pasuritë e fituara si aksesorë të pasurisë vetjake nuk bëjnë pjesë në bashkësi, por, megjithëse mund të jenë fituar gjatë martesës konsiderohen si pasuri vetjake (neni 77/c KF).

Kriteri bazë për përcaktimin e kësaj pasurie si vetjake është destinacioni i tyre, pra këto sende i shërbejnë ngushtësisht vetëm njërit bashkëshort. Nëse destinacioni i tyre ndryshon, këto sende do të hyjnë në bashkësi. Përveç kësaj, sendi duhet të përdoret ekskluzivisht nga njëri bashkëshort. Nëse për nga natyra sendi mund të përdoret nga të dy bashkëshortët, p.sh. një automobil, edhe pse efektivisht mund të përdoret nga njëri, sendi nuk është vetjak. Që sendi i përdorimit ngushtësisht personal të konsiderohet si send vetjak i bashkëshortit që e përdor, është e rëndësishme që ky send të mos jetë send vetjak i bashkëshortit tjetër, sipas një nga rasteve të parashikuara nga neni 77. Pra, vetëm nëse sendi nuk do të konsiderohet vetjak për shkak të një tjetër kriteri, ai do të jetë vetjak për shkak të përdorimit ngushtësisht personal. (Omari, 2007: 123) (Mandro-Balili, et al, 2006: 343)

Pasuri të përdorimit ngushtësisht vetjak janë veshjet, aksesorët, bizhuteritë, koleksionet, instrumentat muzikorë etj. Në rastin kur sendet për përdorim vetjak kanë vlerë të madhe ekonomike, nuk përjashtohet mundësia që ato të konsiderohen si pjesë e bashkësisë, pas vlerësimit të gjendjes ekonomike të familjes. Nëse vërtetohet se pasuria, në dukje për përdorim ngushtësisht vetjak është blerë me qëllim investimi, ajo do t'i takojë bashkësisë. P.sh. nëse njëri bashkëshort përdor bizhu me vlerë të lartë dhe gjendja ekonomike e familjes e lejon këtë, atëherë ato do të mbeten pasuri vetjake e bashkëshortit që i përdor. Por, nëse familja ka një gjendje të tillë ekonomike, që bizhutë konsiderohen si investim me paratë e përbashkëta, atëherë sendi do të bëjë pjesë në bashkësi. (Bonilini, 2005: 100); (Mandro-Balili, et al, 2006: 343-344)

4.6.3.4 Mjetet e nevojshme të punës për ushtrimin e profesionit

Mjetet e nevojshme të punës për ushtrimin e profesionit të njërit prej bashkëshortëve, me përjashtim të atyre të caktuara për administrimin e një veprimtarie tregtare, janë pasuri vetjake (neni 77/ç KF).

Në ndryshim nga sendet për përdorim personal, sendet e përdorimit profesional janë të parashikuara shprehimisht si të nevojshme për ushtrimin e profesionit të njërit prej bashkëshortëve, gjë që përbën dhe kriterin kryesor për përcaktimin e tyre. Pra, nëse bashkëshorti vendos të ndërpresë veprimtarinë, rrëzohet kriteri sipas të cilit këto sende klasifikohen si vetjake dhe si rrjedhojë, ato do të konsiderohen në bashkësi. (Mandro-Balili, et al., 2006: 344)

Që një send i përdorur nga njëri bashkëshort për ushtrimin e profesionit të konsiderohet vetjak, duhet që sendi të jetë fituar gjatë martesës e të mos bëjë pjesë në një nga kategoritë e sendeve vetjake të bashkëshortit tjetër. Sendi që shërben për ushtrimin e profesionit të njërit bashkëshort mbetet vetjak edhe nëse është fituar gjatë martesës me të ardhura të

përbashkëta. Por, nëse fitimi i një sendi të tillë me një vlerë të lartë ekonomike, është bërë me qëllim të investimit të të ardhurave të realizuara gjatë martesës, atëherë sendi nuk do të cilësohet si pasuri vetjake, por pjesë e bashkësisë. Për të bërë këtë cilësim, gjykata analizon raportin e të ardhurave dhe nivelit të jetesës së bashkëshortëve me vlerën e sendit që i shërben profesionit. Nëse vlera e sendit është në shpërpjesëtimme të ardhurat, konsiderohet se blerja e sendit ka përbërë një investim të bashkëshortëve dhe sendi do të jetë në bashkësi. Nga ana tjetër, sendi që i shërben profesionit të njërit bashkëshort nuk do të konsiderohet në pronësi vetjake të bashkëshortit që e përdor, nëse ai është në pronësi vetjake të bashkëshortit tjetër sipas njërit nga kriteret e parashikuara në nenin 77. (Omari, 2007: 124-125); (Bonilini, 2005: 100)

4.6.3.5 Pasuria e fituar nga shpërblimi i dëmit vetjak

Pasuria e fituar nga shpërblimi i dëmit vetjak, konsiderohet pasuri vetjake, me përjashtim të të ardhurave që rrjedhin nga pensioni për humbjen e plotë ose të pjesshme të aftësisë për punë (neni 77/d KF).

Në këtë kategori sendesh vetjake bëjnë pjesë shumat e parave të fituara nga njëri bashkëshort me titull shpërblimi për një dëm vetjak të shkaktuar ndaj tij si person fizik ose ndaj pasurisë së tij vetjake. Edhe sendet e fituara me këto shuma bëjnë pjesë në këtë kategori. Qëllimi për të cilin jepet shpërblimi për dëmin vetjak është tejet personal, p.sh. shpesh destinacioni i tij është të kontribuojë për përmirësimin e shëndetit e të rifitimit të aftësisë për punë të bashkëshortit të dëmtuar. Për këtë arsye, ky shpërblim është i përfshirë në kategorinë e sendeve vetjake. Nëse shpërblimi është dhënë për dëmin e shkaktuar ndaj pasurisë së përbashkët, atëherë ai i përket bashkësisë. (Mandro-Balili, et al., 2006: 344); (Omari, 2007: 125)

Sipas legjislacionit aktual të RSH, shpërblimi për dëmin vetjak mund të jepet ose me vërtetimin e ngjarjes së parashikuar në një kontratë sigurimi vullnetare apo të detyrueshme, që ka për objekt sigurimin e personit (neni 1113/b KC), ose si shpërblim i dëmit jashtëkontraktor që i shkaktohet personit të bashkëshortit (neni 608 KC). Në literaturën juridike është e pranuar gjerësisht që konsiderohet send vetjak jo vetëm shpërblimi për dëmin me natyrë pasurore që i shkaktohet bashkëshortit, por edhe riparimi i dëmit jopasuror apo moral. (Bonilini, 2005: 101)

Por, që shpërblimi i dëmit vetjak të konsiderohet si pasuri vetjake duhet që ai të mos përfaqësojë një pension të plotë ose të pjesshëm të fituar për shkak të humbjes së aftësisë për punë. Të tilla mund të jenë: pensioni për paaftësi të përkohshme për shkak të sëmundjes, pensioni për barrë lindje, pensioni për invaliditet, pensioni për shkak të aksidenteve në punë apo sëmundjeve profesionale (neni 2 i ligjit “Për Sigurimet shoqërore në RSH”). Këto pensione zëvendësojnë të ardhurat që fitohen nga puna, për këtë arsye nuk konsiderohen si sende vetjake. Pensionet e plotë ose të pjesshëm do të konsiderohen si të ardhura nga veprimtaria e veçantë e bashkëshortit gjatë martesës, në kuptim të nenit 74/b dhe do të bëjnë pjesë në bashkësinë eventuale. Të ardhurat mund të shpenzohen nga bashkëshorti që i ka fituar, por

në rast se ato ruhen dhe ekzistojnë në momentin e mbarimit të bashkësisë, do të konsiderohet se bëjnë pjesë në bashkësi dhe do të pjesëtohen midis bashkëshortëve.

4.6.3.6 Pasuria e fituar nga tjetërsimi i pasurive vetjake të sipërpërmendura

Pasuria, e fituar nga tjetërsimi i pasurive vetjake ose shkëmbimi i tyre, është pasuri vetjake. Karakteri vetjak i pasurisë së fituar në bazë të shkëmbimit do të njihet vetëm nëse kjo është deklaruar shprehimisht në aktin e shkëmbimit. (Neni 77/dh, e KF) Pra, nëse një nga sendet vetjakë të parashikuar në nenin 77 të KF, shitet, shkëmbehet apo shndërrohet në një vlerë monetare atëherë dhe shuma e fituar nga shitja apo sendi i fituar nga shkëmbimi do të jenë sende vetjakë. Vlen dhe e kundërta, pra sendi i blerë me të holla vetjake, do të konsiderohet gjithashtu vetjak.

Deklarimi në aktin e blerjes, në rastin e shkëmbimit të një pasurie vetjake me një tjetër, i parashikuar shprehimisht nga KF nevojitet jo vetëm për të mos pasur paqartësi rreth përkatësisë së blerjes së re dhe për efekt prove, por është dhe i dobishëm ndaj të tretëve. Për këto arsye, deklarimi është mirë të bëhet edhe në rastin e pasurisë së fituar nga tjetërsimi i pasurive vetjake. Në rastin e tjetërsimit apo shkëmbimit të pasurisë së paluajtshme, për të cilën kërkohet regjistrim, nevojitet dhe prania e bashkëshortit tjetër në momentin e përpilimit të aktit, për efekt të marrjes dijeni e jo si palë kontraktuese. (Mandro-Balili, et al., 2006: 345); (Bonilini, 2005: 101)

Neni 79 i KF rregullon gjithashtu rastin e shkëmbimit të një sendi vetjak gjatë martesës, kur sendi është fituar pjesërisht me të ardhura vetjake e pjesërisht me të ardhura të përbashkëta. Nëse përveç sendit të shkëmbyer është paguar dhe një diferencë në të holla nga bashkësia, atëherë kjo shumë do t'i kthehet bashkësisë në formën e kompensimit. (Neni 79 KF)

4.6.3.7 Të ardhurat e përfituara si pasojë e një ankandi

Të ardhurat e përfituara si pasojë e një ankandi të një pasurie të paluajtshme, që është në pronësi vetjake ose bashkëpronësi në pjesë të pandara të njërit bashkëshort, nuk konsiderohen pjesë e bashkësisë, me përjashtim të kompensimit që duhet t'i bëhet bashkësisë për shpenzimet që ka bërë. (Neni 80 KF) Nëse pasuria e paluajtshme është rikonstruktuar ose përmirësuar me të ardhurat e bashkësisë, atëherë bashkësia do të kompensohet në nivelin e vlerës së shtuar të pasurisë së paluajtshme. Gjithashtu, nëse shpenzimet për ankandin janë mbuluar nga bashkësia, atëherë ato do t'i kompensohen bashkësisë nga të ardhurat e përfituara nga ankandi i paluajtshmërisë në pronësi vetjake të njërit bashkëshort, ndërsa pjesa tjetër e të ardhurave do të jenë pronësi vetjake e bashkëshortit pronar.

4.7 Konkluzione

Dy legjislacionet e marra në shqyrtim, i trajtojnë në mënyra të ndryshme llojet e pasurive në regjimin pasuror ligjor. Legjislacioni maqedonas ka një përjasje minimaliste sa i përket rregullimit të marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve në vetëm 15 nene të LPDTS.

Megjithatë, mangësitë ligjore plotësohen nga praktika e pasur gjyqësore, që jep zgjidhje rast pas rasti dhe krijon një fond të rëndësishëm reference për gjykatat e tjera në të ardhmen. Nga ana tjetër, legjislacioni i kodifikuar shqiptar, ofron zgjidhje shumë më të detajuara, bazuar në modelin ligjor francez e deri diku atë italian.

Në legjislacionin maqedonas, nuk vihet re ndonjë ndryshim thelbësor në rregullimin ligjor të marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve mbas shkëputjes së vendit nga ish Jugosllavia dhe shpalljes së pavarësisë. Ndërkohë që legjislacioni shqiptar ndryshoi tërësisht me rënien e regjimit komunist, duke ofruar tashmë zgjidhje për situatat e reja të krijuara me njohjen e pronës private dhe zhvillimin e iniciativës së lirë dhe ekonomisë së tregut. Në këtë kontekst, Kodi aktual i Familjes i RSH nuk i kufizon bashkëshortët në përzgjedhjen e regjimit pasuror që ata dëshirojnë, nëpërmjet lidhjes së kontratës martesore. Në ndryshim nga Maqedonia e Veriut, regjimi i bashkësisë ligjore nuk është i detyrueshëm, pasi bashkëshortët mund të përzgjedhin regjim tjetër për rregullimin e marrëdhënieve pasurore ndërmjet tyre.

Asnjë regjim pasuror martesor nuk mund të jetë gjithmonë, në çdo rast i përshtatshëm dhe adekuat për t'ju përgjigjur nevojave të çdo çifti. Çifte të ndryshme kanë nevoja dhe dëshira të ndryshme, dhe kërkesat e tyre lidhur me marrëdhëniet pasurore mund të ndryshojnë gjatë martesës. Është shumë e rëndësishme që t'u lejohet bashkëshortëve, në përputhje me nevojat dhe interesat e tyre specifike, t'i rregullojnë vetë marrëdhëniet e tyre pasurore, dhe kjo do të arrihej nëpërmjet rregullimit me dispozita ligjore nga ana e ligjvënësit, si dhe implementimit në praktikë të kontratës martesore në RMV.

Në përfundim të këtij kapitulli, mund të themi se rregullimi aktual i marrëdhënieve pasurore martesore në RMV, nuk i përgjigjet zhvillimeve të dinamikave shoqërore dhe familjare. Dhënia e një hapësire më të madhe autonomisë së vullnetit të bashkëshortëve, nën shembullin e legjislacioneve të vendeve evropiane, por edhe të vendeve të rajonit, si Shqipëria, nuk do të binte aspak ndesh me natyrën dhe qëllimin e martesës, përderisa kontrata martesore nuk mund dhe nuk duhet të bie ndesh me detyrimet që rrjedhin nga martesa, përkundrazi implementimi i kontratës martesore do të shtonte qartësinë në marrëdhëniet bashkëshortore në martesë dhe sigurinë juridike në rast divorci.

KAPITULLI V: E DREJTA E ADMINISTRIMIT, PËRFAQËSIMIT DHE KOMPENSIMIT NË REGJIMET PASURORE MARTESORE JO ME KONTRATË NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT DHE REPUBLIKËN E SHQIPËRISË

5.1 E drejta e administrimit dhe disponimit të pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve në RMV

Administrimi dhe disponimi i pasurisë së përbashkët varet nga regjimi ligjor i pasurisë.

Me termin administrim të pronësisë së përbashkët nënkuptohet tërësia e veprimeve faktike dhe juridike, si dhe masave të ndryshme që ndërmerren me qëllim të ruajtjes së sendit dhe shfrytëzimit normal ekonomik të tij. Administrimi përfshin punët që kanë të bëjnë me: riparimin, ruajtjen dhe mbajtjen e sendeve të përbashkëta, punimin e rregullt të tokës, pagimin e shpenzimeve të domosdoshme lidhur me sendet nga pronësia e përbashkët, dhënien me qira, mbledhjen e frutave natyrore dhe shitjen e tyre, mbledhjen e frutave civile, si dhe ndërmarrjen e të gjitha masave që kanë të bëjnë me posedimin dhe shfrytëzimin e drejtë të këtyre të mirave.

Me disponim të pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve nënkuptohet ndërmarrja e atyre veprimeve juridike, për të cilat nevojiten autorizimet më të larta që mund të ketë personi mbi sendin. Autorizimi i disponimit me sendin, nënkupton tjetërsimin ose ngarkimin me barrë të sendeve nga pronësia e përbashkët, si nëpërmjet punëve juridike (siç janë shitja, dhënia e sendit me qira, dhurimi, shkëmbimi, lënia peng apo vendosja e hipotekës, krijimi i servitutit etj.), ashtu edhe nëpërmjet disponimit faktik me këto sende (psh. shembja e ndërtesës së përbashkët për të ndërtuar një të re).

Në ndryshim nga administrimi i sendit të përbashkët, disponimi është vetëm i herëpashershëm dhe jo i vazhdueshëm, por megjithatë duke qenë se disponimi nënkupton autorizimet më të larta pronësore mbi sendin, aktet e disponimit kanë pasoja juridike më të rëndësishme, pra rëndësi më të madhe në praktikë sesa aktet e administrimit. Veprimet juridike të administrimit karakterizohen nga ruajtja e substancës së pasurisë, duke u kufizuar në vjeljen e frutave natyrorë apo civilë, ndërkohë që tek veprimet e disponimit veçori dalluese është ndryshimi i substancës së pasurisë, ndryshim ky që vlerësohet duke u bazuar në kritere ekonomike apo juridike.

Bashkëshortët si titullarë të pronësisë së përbashkët janë të autorizuar, që bashkërisht dhe me marrëveshje të administrojnë dhe disponojnë me sendet në pronësi të përbashkët. (Neni 70/1 i LPDTS)

Këto të drejta të bashkëshortëve lidhur me administrimin dhe disponimin e pasurisë së përbashkët janë pasojë e natyrës juridike të pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve, mënyrës së fitimit të saj dhe parimit të barazisë dhe solidaritetit të bashkëshortëve.

Bashkëshortët me kontratë rregullojnë mënyrën dhe masën e administrimit dhe disponimit me sendet në pronësi të përbashkët, por duhet pasur parasysh se këto kontrata nuk janë përfundimtare e të pandryshueshme, përkundrazi, bashkëshortët varësisht nga rrethanat, kanë mundësi që në çdo kohë të kontraktojnë diçka tjetër. (Neni 71/4 i LPDTS)

Për të shmangur mosmarrëveshjet dhe kontestet eventuale në këtë sferë të ndjeshme të marrëdhënieve bashkëshortore, ligji ka përcaktuar kufijtë e autorizimit të bashkëshortit, i cili e administron pronësinë e përbashkët. Për këtë arsye, ligjvënësi përdor termat: “administrim i rregull”, “disponim në kuadër të administrimit të rregullt” dhe “disponim i jashtëzakonshëm”.

Me administrim të rregullt të sendit nënkuptohet ndërmarrja e veprimeve faktike dhe atyre juridike lidhur me sendet që përbëjnë pronësi të përbashkët të bashkëshortëve si p.sh. riparimi dhe mirëmbajtja e sendit të përbashkët, punimi i rregullt i tokës, mbledhja e frutave, pagimi i shpenzimeve të nevojshme të ndriçimit, ngrohjes, pagimi i detyrimeve, taksave, tatimeve, marrja e qirasë etj. Kur bëhet fjalë për ndërmarrjen e punëve që paraqesin administrim të rregullt të sendeve në pronësi të përbashkët (siç është punimi i tokës), ato mund t'i kryejë edhe vetëm njëri nga bashkëshortët. Në këtë rast vlen supozimi ligjor se ekziston pëlqimi i bashkëshortit tjetër. (Neni 71/1,2 i LPDTS)

Me disponim të sendit brenda administrimit të rregullt nënkuptohet se bashkëshorti që administron pronësinë e përbashkët ka edhe të drejtën që të tjetërsojë sendet e konsumueshme, frutat dhe sendet aksesore, por, nuk ka të drejtë të tjetërsojë sendin kryesor. Nëse bashkëshortët nuk kanë kontraktuar diçka tjetër, administrimi i sendit do të përfshijë edhe disponimin brenda kufijve të administrimit të rregullt. (Neni 71/2 i LPDTS) Në ndërmarrjen e punëve që paraqesin disponim të sendit brenda administrimit të rregullt, si p.sh. tjetërsimi i sendeve të konsumueshme, frutave e sendeve aksesore, bashkëshorti duhet të sigurojë dhe pëlqimin e bashkëshortit tjetër, të dhënë në çfarëdo lloj forme, me shkrim, me gojë ose heshtje.

Disponimi i jashtëzakonshëm me pronësinë e përbashkët apo ndërmarrja e punëve që i kalojnë kufijtë e administrimit të rregullt, nënkupton ndërmarrjen e punëve juridike me të cilat tjetërsohen ose ngarkohen sendet kryesore që përbëjnë pronësinë e përbashkët, siç janë p.sh. shitja e sendit, dhurimi, shkëmbimi, dhënia me qira e sendit, ndryshimi i destinacionit të sendit, krijimi i të drejtës së pengut mbi sendet e luajtshme me vlerë, apo vendosja e hipotekës, servitutit apo barrës sendore mbi sendet e paluajtshme kryesore që përbëjnë pronësi të përbashkët të bashkëshortëve. (Neni 37/1 i LPDTS)

Në rast të ndërmarrjes së punëve që paraqesin disponim të jashtëzakonshëm me pronësinë e përbashkët, pra që i kalojnë kufijtë e administrimit të rregullt, siç janë shitja, dhurimi, shkëmbimi i sendit të paluajtshëm, vendosja e hipotekës etj., bashkëshorti duhet të sigurojë pëlqimin e bashkëshortit tjetër, të shprehur në formën, e cila kërkohet për punën juridike përkatëse që do të lidhet. (Neni 72 LPDTS) Pra, me pronësinë e përbashkët nuk mund të disponojë vetëm njëri nga bashkëshortët, pa pasur pëlqimin e shprehur në formë të përshtatshme të bashkëshortit tjetër.

Pamundësia, që me pronësinë e përbashkët të disponojë vetëm njëri nga bashkëshortët, është pasojë e natyrës juridike të pasurisë së përbashkët. Meqenëse pjesët e bashkëshortëve nuk janë të ndara as realisht, e as idealisht, rezulton se asnjëri nga bashkëshortët nuk mund të disponojë në mënyrë të pavarur me pronësinë e përbashkët, e as me pjesën e vet ideale në të. (Babic, 1999: 277)

Në praktikë, duke pasur parasysh se marrëdhëniet martesore, si parim duhet të zhvillohen në harmoni të dyanshme, me administrim dhe disponim me marrëveshje të pronësisë së përbashkët, shpesh në praktikë nënkuptohet lejimi i heshtur nga ana e njërit bashkëshort, që bashkëshorti tjetër të kryejë punët për të cilat ai është më i aftë. Prandaj, është normale që dhe në marrëdhëniet me personat e tretë, të paraqitet po ky bashkëshort gjatë administrimit dhe disponimit me pasurinë e përbashkët. Megjithatë, edhe pse gjatë gjithë kohëzgjatjes së martesës, vetëm njëri bashkëshort është paraqitur në marrëdhënie me personat e tretë, kjo në asnjë rast nuk do të thotë se sendet që përbëjnë objektin e punëve juridike të lidhura prej tij, nuk bëjnë pjesë në pronësinë e përbashkët. (Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, Nr.3091, dt.10.04.2008)

Nga natyra juridike e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve rezulton se bashkëshortët nuk kanë të drejtë që të disponojnë me sendin në pronësi të përbashkët, por kanë vetëm të drejtën e shfrytëzimit të përbashkët të sendit. Sendet që përbëjnë pronësinë e përbashkët shfrytëzohen nga bashkëshortët me qëllim të plotësimit të nevojave të tyre dhe të familjes. Shfrytëzim i sendit, do të thotë shfrytëzim i vetive ekonomike të sendit, pra i përfitimeve të drejtpërdrejta që mund të japë sendi. Si bartës të përbashkët të së drejtës së pronësisë mbi këto sende bashkëshortët i shfrytëzojnë ato bashkërisht e me marrëveshje. Në të drejtën e RMV nuk ekzistojnë dispozita juridike me të cilat do të zgjidhej kontesti që do të krijohej nga shfrytëzimi i përbashkët i sendit nga ana e bashkëshortëve. (Neni 70/1 i LPDTS; Neni 195 i LPJ)

Me aktet e administrimit dhe disponimit me sendet në pronësi të përbashkët bashkëshortët realizojnë të drejtat dhe detyrimet e tyre pasurore në martesë. Ligji ka parashikuar mundësinë, që bashkëshortët me kontratë me shkrim të merren vesh për aktet e administrimit dhe disponimit me sendet në pronësi të përbashkët, megjithatë, mundësinë e keqpërdorimit të të drejtave që rrjedhin nga kontrata, ligjvënësi e ka rregulluar me anë të nenit 71/4 të LPDTS, sipas së cilit: *“secili nga bashkëshortët ka të drejtë që në çdo kohë të shkëpusë kontratën për administrim dhe disponim me sendet nga pronësia e përbashkët, për sa kohë konsideron se me administrimin dhe disponimin e tillë i është shkaktuar dëm.”*

5.1.1 Administrimi i pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve

Sendet në pronësi të përbashkët, bashkëshortët i administrojnë së bashku dhe me marrëveshje. (Neni 70/1 i LPDTS) Megjithatë, bashkëshortët me kontratë në formë të shkruar mund të merren vesh që administrimin dhe disponimin me pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve, ose të një pjese të saj, ta ushtrojë vetëm njëri prej tyre. (Neni 71/1 i LPDTS)

Nëpërmjet kontratës për administrimin e pasurisë së përbashkët, njëri bashkëshort mund t'i besojë bashkëshortit tjetër kryerjen e të gjitha punëve të lidhura me administrimin e sendit, kryerjen e punëve të përcaktuara saktë ose vetëm kryerjen e punëve brenda kufijve të administrimit të rregullt të sendit. (Neni 71/2) Nëse nuk është vendosur ndryshe me kontratë, administrimi me sendin përfshin dhe akte të disponimit me sendin në kufijtë e asaj që quhet punë e zakonshme. (Neni 71/3)

Megjithatë, për ndërmarrjen e punëve që nuk konsiderohen si të rregullta, bashkëshortit i nevojitet autorizim i veçantë. Bashkëshorti i autorizuar nuk ka të drejtë që pa autorizim të veçantë të lidh kontratë për garanci, për ujdi, për gjykatën e zgjedhur, apo të heq dorë nga ndonjë e drejtë pa kompensim. (Neni 83 i LMD)

Liria e bashkëshortëve sa i përket administrimit të sendit, shprehet edhe në të drejtën e tyre që në çdo kohë të heqin dorë nga kontrata për administrimin e sendit, përveç rastit kur me këtë veprim do t'i shkaktohej dëm i konsiderueshëm bashkëshortit tjetër. (Neni 71/4) Nëse bashkëshortët nuk mund të arrijnë marrëveshje lidhur me administrimin e pasurisë së përbashkët, ose vetëm për punë të caktuara lidhur me administrimin e pasurisë së përbashkët, ndërkohë që asnjëri prej tyre nuk ka për qëllim të kërkojë vërtetimin e pjesës së vet nga kjo pasuri apo ndarjen e saj, atëherë mënyra e administrimit do të vendoset nga gjykata. Gjkata, në procedurë jashtëkontestimore, në bazë të propozimit të njërit prej bashkëshortëve, me aktvendim do të përcaktojë masat e nevojshme lidhur me administrimin e pasurisë së përbashkët. (Neni 73 i LPDTS) Përcaktimin e masave të nevojshme për mënyrën se si bashkëshortët duhet ta administrojnë pasurinë e përbashkët, gjykata e bën në bazë të mendimit profesional të ekspertëve përkatës nga një fushë e caktuar (inxhinier, agronom, etj.). (Gelevski, 2002: 158)

Për rregullimin e mënyrës së administrimit të pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve, kompetente është gjykata në territorin e së cilës gjendet sendi i përbashkët. Secili prej bashkëshortëve ka të drejtë të propozojë iniciimin e procedurës për rregullimin e mënyrës së administrimit të pronësisë së përbashkët. (Nenet 193, 194 të LPJ)

Në seancën për shqyrtimin e propozimit, gjykata do t'i thërrasë të dy bashkëshortët si bartës të të drejtave mbi sendet e përbashkëta. Nëse në këtë seancë, propozuesi nuk paraqitet, megjithëse ka qenë i thirrur sipas rregullit, gjykata do të konsiderojë se ai e ka tërhequr propozimin. (Nenet 196, 197 të LPJ)

Kundër aktvendimit me të cilin gjykata ka vendosur mënyrën e administrimit të sendeve të përbashkëta, secili bashkëshort ka të drejtë ankese në afat 15 ditor nga dita e pranimit të aktvendimit të gjykatës. (Neni 199 i LPJ) Gjithashtu, nëse bashkëshorti nuk është dakort me masat e vendosura nga gjykata për administrimin e pasurisë së përbashkët ose për punë të caktuara të lidhura me administrimin, ai mund të kërkojë ndarjen e pasurisë së përbashkët.

Nëse pas parashtrimit të propozimit, gjykata konstaton se është kontestuese pronësia ose madhësia e pjesëve të pronësisë mbi sendet e përbashkëta, do ta ndërpresë procedurën, ndërsa bashkëshortin propozues do ta udhëzojë të iniciojë procedurë kontestimore brenda afatit të caktuar. (Neni 195, parag.1 i LPJ)

5.1.2 Disponimi me pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve

Sipas nenit 70/1 të LPDTS, sendet në pronësi të përbashkët, bashkëshortët i disponojnë së bashku dhe me marrëveshje. Kjo do të thotë, se asnjëri prej bashkëshortëve nuk mundet në mënyrë të pavarur të disponojë sendin e përbashkët, e as ta ngarkojë me punë juridike mes të gjallëve, në kuptim të paragrafit 2 të nenit 70, përderisa nuk është përcaktuar pjesa e secilit në pasurinë e përbashkët, nëpërmjet ndarjes së pasurisë. Megjithëse ekziston supozimi ligjor se pasuria e bashkëshortëve ndahet në pjesë të barabarta, deri në ndarjen fizike të pasurisë, bashkëshorti nuk mundet që gjysmën e pasurisë në pjesë ideale ta shesë ose ta hipotekojë.

Në këtë kontekst, do të konsiderohet e pavlefshme kontrata me të cilën njëri bashkëshort, pa pëlqimin e bashkëshortit tjetër, ka ngarkuar me barrë ose ka tjetërsuar sende nga pasuria e përbashkët, përpara ndarjes së saj midis bashkëshortëve. (Vendim i Gjykatës së Lartë të RMV, nr.282/86, dt.05.06.1986)

Megjithatë përcaktimi i nenit 70/2 nuk përjashton mundësinë e disponimit në rast vdekjeje (*mortis causa*), me testament nga ana e bashkëshortit, por vetëm sa i përket pjesës së vet ideale. Në këtë kontekst, në praktikën gjyqësore është pranuar dhe qëndrimi, sipas të cilit bashkëshorti ka të drejtë të lidhë kontratë për mbajtjen e përhjetshme lidhur me pjesën e vet nga pronësia e përbashkët. Pra, edhe pse kontrata për mbajtje të përhjetshme paraqet punë juridike ndërmjet të gjallëve, duke pasur parasysh se efektet e bartjes së pronësisë mbi sendet që përbëjnë kompensim për mbajtjen, paraqiten vetëm pas vdekjes së pranuesit të mbajtjes, është krijuar mundësia e një disponimi të ngjashëm me atë testamentar. Dhënësi i mbajtjes ka të drejtë të kërkojë, që e drejta e tij mbi një pasuri të paluajtshme të caktuar, e cila do të fitohet në shkëmbim të dhënies së mbajtjes, të regjistrohet në librin publik. (Neni 1031 i LMD) (Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.3951/07, dt.10.06.2008)

Por, megjithëse ekziston kufizimi ligjor, i cili i ndalon bashkëshortët të disponojnë pavarësisht me sendet në pronësi të përbashkët, ata me anë të kontratës mund të merren vesh që të mos marrin pjesë të dy në lidhjen e të gjitha punëve juridike, por të autorizohet njëri prej bashkëshortëve për disponimin me gjithë sendet e pasurisë së përbashkët ose të një pjese të tyre. Bashkëshortët, me anë të kontratës mund të merren vesh që njëri prej tyre të autorizohet për kryerjen e të gjitha akteve të disponimit me sendet në pronësi të përbashkët ose vetëm për kryerjen e punëve të përcaktuara qartë. (Neni 71/2, 71/ 3 i LPDTS) Duke qenë se ekziston mundësia që bashkëshorti, të cilit i është besuar disponimi i sendeve të përbashkëta, të tregohet i paaftë t'i disponojë apo të ndërmarrë veprime të cilat i dëmtojnë interesat e bashkëshortëve, ligjvënësi ka parashikuar mundësinë që bashkëshorti tjetër, në çdo kohë të mund të heqë dorë nga kontrata për disponim me sendet. E drejta e bashkëshortit për të hequr dorë nga kontrata për disponim me sendet e përbashkëta nga ana e njërit bashkëshort, nuk mund të realizohet, nëse akti i heqjes dorë në një moment të caktuar do të dëmtonte rëndë interesat e bashkëshortit tjetër. (Neni 71/4 i LPDTS) Interesat e bashkëshortit do të dëmtoheshin, nëse p.sh. me heqjen dorë nga kontrata për disponimin e sendit të përbashkët nga ana e njërit bashkëshort, nuk do të mund të realizohej shitja e

sendit, i cili për nga natyra është i paqëndrueshëm dhe si i tillë mund të dëmtohet ose shkatërrohet në tërësi.

Shpesh, në praktikë paraqiten mosmarrëveshje midis bashkëshortëve lidhur me tjetërsimin apo ngarkimin e sendit të përbashkët. Në shumicën e rasteve, këto konteste zgjidhen me aktin e ndarjes së pasurisë së përbashkët gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore, qoftë me marrëveshje midis bashkëshortëve, qoftë nëpërmjet gjykatës. (Neni 74/1; 75/1 i LPDTS)

Kur bëhet fjalë për kryerjen e punëve që i kapërcejnë kufijtë e disponimit të zakonshëm, si në rastin e disponimit me sendet kryesore e veçanërisht me sendet e paluajtshme nga pasuria e përbashkët, si p.sh. për shfrytëzimin dhe ngarkimin e tyre, është i nevojshëm pëlqimi i bashkëshortit tjetër i shprehur në formën e caktuar. Pëlqimi me shkrim duhet të jepet nga bashkëshorti tjetër në formën, e cila kërkohet për vlefshmërinë e punës juridike përkatëse që do të lidhet. (Neni 72) Pra, ligjvënësi nuk parashikon një formë të caktuar për lidhjen e kontratës për autorizimin e njërit bashkëshort për të disponuar me sendet nga pronësia e përbashkët, por kjo kontratë, duhet të ketë formën e punës juridike që bashkëshorti do të lidhë në cilësinë e të autorizuarit të bashkëshortit tjetër. Kështu p.sh., kontrata për shitblerjen e sendeve të paluajtshme duhet të lidhet në formë të shkruar dhe të përmbajë vërtetim noterial të nënshkrimeve të palëve kontraktuese (Neni 443 i LMD). Kalimi i të drejtës së pronësisë mbi pasurinë e paluajtshme bëhet vetëm pas regjistrimit të kontratës së shitblerjes në regjistrat publikë kadastralë (Neni 148/1 i LPDTS). Prej këtej, edhe kontrata me të cilën njëri bashkëshort autorizohet të bartë të drejtën e pronësisë mbi një send të paluajtshëm në pronësi të përbashkët, duhet të jetë në formë të shkruar, me vërtetim noterial të nënshkrimeve të bashkëshortëve dhe autorizimi i tillë duhet të regjistrohet edhe në librin publik të pasurive të paluajtshme, në mënyrë që ky fakt tu bëhet i ditur edhe personave të tretë.

Zbatimi në praktikë i nenit 72 të LPDTS, sipas të cilit për disponim me sendin e përbashkët nga ana e njërit bashkëshort, nevojitet pëlqimi me shkrim edhe i bashkëshortit tjetër, ka rezultuar të jetë i vështirë. Problemet kryesore lidhur me pëlqimin që duhet të japë bashkëshorti tjetër për disponimin me sendin e përbashkët, paraqiten si pasojë e faktit se ende nuk është rregulluar plotësisht çështja e evidentimit të paluajtshmërive. Shpesh në regjistrat e pasurive të paluajtshme, pasuria e përbashkët figuron e regjistruar vetëm në emër të burrit, dhe nga ana tjetër blerësi i kësaj pasurie, apo personi në dobi të të cilit krijohet hipoteka, nuk ka mundësi të dijë nëse personi që paraqitet si shitës ose si debitor hipotekor, është në martesë apo jo, apo nëse pasuria e paluajtshme që përbën objektin e kontratës është në pronësi të përbashkët të bashkëshortëve.

Por çfarë ndodh me punën juridike për disponimin e sendit të përbashkët, të lidhur nga njëri bashkëshort pa pëlqimin e bashkëshortit tjetër? Sa i përket dhënies së pëlqimit nga ana e bashkëshortit, praktika gjyqësore mbron qëndrimin se pa marrë parasysh nëse blerësi ose kreditori hipotekor kanë ditur ose jo se pasuria e paluajtshme bën pjesë në pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve, patjetër duhet të ekzistojë pëlqimi i bashkëshortit tjetër, në çfarëdo lloj forme, me shkrim, gojë ose heshturazi. (Vendim i Gjykatës së Lartë të RM, nr.282/86)

Nga ana tjetër, doktrina juridike e konsideron të vlefshme punën juridike të lidhur nga ana e njërit bashkëshort, pa pëlqimin e bashkëshortit tjetër, atëherë kur personi i tretë me mirëbesim do të veprojë sipas parimit ligjor të besimit në librin publik (Neni 59/3 i LPDTS). Gjithashtu, për hir të lehtësimit të qarkullimit juridik, gjatë disponimit të rregullt me sendin e përbashkët, doktrina juridike pranon supozimin se bashkëshorti tjetër ka dhënë pëlqimin e tij dhe deri në argumentimin e së kundërtës, puna juridike do të konsiderohet e vlefshme. (Mladenovic, 1981: 654)

Te punët e jashtëzakonshme, apo punët që kalojnë kufijtë e disponimit të rregullt, pëlqimi duhet të jetë i shprehur dhe i dhënë në një formë të caktuar. Doktrina juridike ka krijuar dhe supozimin sipas së cilit, konsiderohet se bashkëshorti, i cili tjetërson sendin nga pronësia e përbashkët, e bën këtë në cilësinë e përfaqësuesit të bashkëshortit tjetër, në bazë të autorizimit të shprehur ose të heshtur. (Gams, 1966: 74) Kështu, fituesi i sendit do të konsiderohet me mirëbesim nëse në momentin e lidhjes së kontratës nuk ka ditur dhe as që ka mundur ta dijë se bashkëkontraktuesi i tij vepron pa pëlqimin e bashkëshortit tjetër.

Në rastin kur njëri nga bashkëshortët me gojë ka dhënë pëlqimin që bashkëshorti tjetër të dhurojë një pasuri të paluajtshme në pronësi të përbashkët dhe nuk e ka kundërshtuar aktin e dhurimit për një kohë të gjatë pasi pasuria i është dorëzuar pranuesit të dhurimit, konsiderohet të ketë lidhur kontratë të vlefshme dhurimi edhe për pjesën e tij nga pasuria e përbashkët. (Vendim i Gjykatës së Lartë të RM nr.1028/92)

Qëndrimet e mësipërme marrin akoma edhe më shumë vlerë në praktikë, nëse kemi parasysh problemet e mëdha që ekzistojnë lidhur me zbatimin e dispozitës së nenit 72 të LPDTS. Kështu, në praktikë në kohën e tranzicionit, shumë hipoteka të krijuara nga ana e vetëm njërit bashkëshort mbi sendet në pronësi të përbashkët, edhe pse të verifikuara nga ana e gjykatës, nuk kanë mundur të realizohen për shkak të mungesës së pëlqimit të shprehur të bashkëshortit tjetër. Gjykata i ka shpallur si të pavlefshme, ndërsa kreditorët nuk kanë pasur mundësi të realizojnë kërkesat e tyre të siguruara me hipotekë. (Gelevski, 2002: 153)

Më shpesh, aktet e disponimit të bashkëshortit me sendin e përbashkët pa pëlqimin e bashkëshortit tjetër, ndodhin në rast të pushimit faktik të bashkësisë martesore ose gjatë procedurës së shkurorëzimit të bashkëshortëve. Bashkëshorti, që ka disponuar me sendet nga pronësia e përbashkët pa pëlqimin e bashkëshortit tjetër, është detyruar që t'i kompensojë bashkëshortit tjetër dëmin e shkaktuar. Kështu, gjykata ka urdhëruar bashkëshortin, në cilësinë e të paditurit, i cili ka shitur mjetin motorik të blerë me mjetet nga pronësia e përbashkët, që bashkëshortes, në cilësinë e paditëses, t'i paguajë një të dytën e vlerës së fituar nga shitja, por edhe kamatën ligjore, të llogaritur nga dita e shitjes e deri në pagesën përfundimtare. (Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr. 3091/06, dt. 10.04.2008)

5.2. Përfaqësimi i bashkëshortit të cilit i është hequr ose kufizuar aftësia e veprimit

Por, çfarë ndodh me disponimin e pasurisë së përbashkët, nga ana e bashkëshortit, i cili për shkak të sëmundjes mendore, përdorimit të alkoolit, drogës ose substancave të tjera

psikotrope nuk është në gjendje të kujdeset për veten dhe për mbrojtjen e të drejtave dhe interesave të veta? Në këto raste është e rëndësishme të përcaktohet fillimisht intensiteti i sëmundjes apo varësisë, në bazë të fakteve dhe provave që i vërtetojnë këto fakte. Gjykata sipas detyrës zyrtare (*ex officio*) ose me propozim të personit të interesuar (zakonisht bashkëshorti tjetër), varësisht intensitetit të sëmundjes ose varësisë, do të vendosë në procedurë jokontestimore për heqjen ose kufizimin e aftësisë së veprimit. (Neni 36, 37 i LPJ) Nëse personi ndaj të cilit është ngritur procedura për heqjen e aftësisë së veprimit ka pasuri të paluajtshme, atëherë gjykata do të dorëzojë aktvendimin e plotfuqishëm për heqjen e aftësisë së veprimit tek organi kompetent, që mban librat publikë për evidentimin e paluajtshmërive. (Neni 54 i LPJ)

Në bazë të vendimit të gjykatës për heqjen ose kufizimin e aftësisë së veprimit, bashkëshortit pa aftësi të plotë veprimi, do t'i caktohet kujdestar. (Neni 129 i LF) Bashkëshorti pa aftësi veprimi, nuk është në gjendje të shprehë vullnetin e vet dhe si rrjedhojë, të kryejë veprime juridike lidhur me administrimin dhe disponimin me pasurinë e përbashkët, veprime këto që do të kryhen nga kujdestari i tij. Në përcaktimin e kujdestarit, organi i kujdestarisë merr parasysh dhe dëshirën e personit të vendosur nën kujdestari, nëse ai është në gjendje të shprehet, si dhe dëshirat e të afërmeve të tij dhe kryesisht kujdestari zgjidhet nga rrethi i personave të afërm të personit nën kujdestari. (Neni 135/3; 135/4 i LF) Pra, si kujdestar mund të vendoset dhe bashkëshorti tjetër, nëse organi i kujdestarisë e sheh të arsyeshme. Në këtë rast, bashkëshorti tjetër në funksionin e kujdestarit, do të kryejë aktet e administrimit dhe disponimit me pasurinë e përbashkët. Por, kujdestari, qoftë ai bashkëshorti ose person tjetër, nuk mund të kryejë veprime që i kalojnë kufijtë e administrimit të rregullt me pasurinë e personit nën kujdestari, pa lejen e organit të kujdestarisë. Kujdestari nuk mund të bëjë dhurata ose të kryejë punë të tjera juridike pa shpërblim, me pasurinë e personit nën kujdestari. (Neni 142/2; 142/3 i LF) Kjo do të thotë se, nëse si kujdestar është caktuar bashkëshorti tjetër, ai nuk mund të kryejë akte për tjetërsimin ose ngarkimin e pasurisë së përbashkët, pa pasur leje paraprake të organit të kujdestarisë e as të heqë dorë nga trashëgimia, legu apo të mos pranojë dhuratë.

Bashkëshorti, në rolin e kujdestarit, nuk mund ta përfaqësojë bashkëshortin nën kujdestari në punë juridike në të cilat edhe ai vetë merr pjesë, apo kur interesat e tyre janë në kundërshtim, siç është për shembull rasti i kontratës për ndarjen e pasurisë së përbashkët të tyre. Në këtë rast, bashkëshortit pa aftësi veprimi, do t'i caktohet një kujdestar tjetër ose do të përfaqësohet nga vetë organi i kujdestarisë (që është Qendra për Punë Sociale). (Neni 148 i LF)

Nëse njërit bashkëshort i është hequr vetëm pjesërisht aftësia e veprimit, ai për çdo veprim lidhur me administrimin apo disponimin e sendeve nga pasuria e përbashkët duhet të konsultohet me kujdestarin e tij.

Me pushimin e arsyeve për të cilat bashkëshortit i është marrë aftësia e veprimit, gjykata do të marrë vendim për t'ja rikthyer atij aftësinë e veprimit. (Neni 49 I LPJ)

5.3 E drejta e kompensimit në regjimin e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve në RMV

Bashkëshortët gjatë martesës, përveçse fitojnë të drejta të caktuara, ngarkohen dhe me detyrime, që mund të jenë të përbashkëta, siç është rasti i detyrimit për plotësimin e nevojave të familjes, por, mund të jenë dhe detyrime personale të vetëm njërit bashkëshort. Varësisht llojit të detyrimit, ekzistojnë edhe dy kategori kreditorësh të bashkëshortëve: kreditorët e përbashkët, detyrimet ndaj të cilëve do të përmbushen nga pasuria e përbashkët e bashkëshortëve dhe kreditorët personalë, detyrimet ndaj të cilëve do të përmbushen nga pasuria e veçantë e bashkëshortit debitor.

Detyrime që rëndojnë mbi pasurinë e përbashkët të bashkëshortëve janë detyrimet ndaj të tretëve, të cilat njëri bashkëshort i ka marrë përsipër për plotësimin e nevojave aktuale të bashkësisë martesore, si dhe detyrime të tjera, që në bazë të ligjit u ngarkohen të dy bashkëshortëve. Për këto detyrime bashkëshortët përgjigjen në mënyrë solidare. (neni 79/2 i LPDTS) Një ndër detyrimet kryesore të bashkëshortëve, është detyrimi i tyre i përbashkët për tu kujdesur për nevojat e familjes. (Neni 33 i LF) Ligjvënësi është i qartë në intencën sipas së cilës, jo vetëm detyrimet e marra përsipër nga të dy bashkëshortët, por edhe detyrimet e marra përsipër nga vetëm njëri prej tyre për plotësimin e nevojave të bashkësisë martesore, konsiderohen detyrime të përbashkëta, të cilat do të ekzekutohen nga pasuria e përbashkët e bashkëshortëve. Megjithatë, duhet pasur parasysh se koncepti i nevojave të bashkësisë martesore është tejet relativ. Ai varet nga niveli i jetesës së familjes dhe ndryshon nga njëra familje në tjetrën. Për këtë arsye, nëse vërtetohet se detyrimet e marra përsipër nga njëri bashkëshort, haptazi e tejkalojnë nivelin e jetesës së familjes, ato do të konsiderohen si detyrime të tij personale. (Omari, 2007: 129)

Nuk është e lehtë të vërtetohet nëse detyrimet e marra përsipër nga bashkëshorti pas lidhjes së martesës kanë të bëjnë vetëm me të personalisht apo janë marrë për plotësimin e nevojave të familjes. Detyrime që kanë të bëjnë me plotësimin e nevojave të familjes janë p.sh. pagesa e qirasë së banesës, ngrohjes, blerja e ushqimeve, veshjeve, barnave për anëtarët e familjes, blerja e librave shkollorë për fëmijët etj. Është e paqartë se mbi cilën pasuri do të rëndojnë detyrimet e marra përsipër nga njëri bashkëshort lidhur me ushtrimin e profesionit. Nëse nisemi nga fakti se sendet për ushtrimin e profesionit konsiderohen pasuri e përbashkët e bashkëshortëve (neni 76/1 i LPDTS), atëherë detyrimet me të cilat njëri bashkëshort ngarkohet lidhur me ushtrimin e profesionit duhet të ekzekutohen nga pasuria e përbashkët.

Kuptohet që detyrimet në ngarkesë të të dy bashkëshortëve duhet të jenë marrë përsipër gjatë kohëzgjatjes së martesës nga njëri bashkëshort apo nga të dy së bashku. Pra, detyrimet e marra përsipër nga njëri bashkëshort mbas ndërprerjes faktike të martesës, por përpara shkurorëzimit të saj nuk rëndojnë mbi pasurinë e përbashkët të bashkëshortëve.

Detyrime të cilat në bazë të ligjit u ngarkohen të dy bashkëshortëve konsiderohen ato të cilat bashkëshortët i kanë marrë përsipër së bashku, apo në mënyrë solidare, si p.sh. blerja e përbashkët e një automobili, pikturë apo banesë; rasti kur njëri bashkëshort shfaqet si garant

i tjetrit; rasti kur bashkëshortët së bashku i kanë shkaktuar dëm një të treti etj. (Cavdar, Cavdar, 2012: 167)

Detyrime që rëndojnë mbi pasurinë e veçantë të bashkëshortëve janë detyrimet që njëri bashkëshort i ka marrë përsipër përpara lidhjes së martesës, si dhe detyrimet personale me të cilat secili bashkëshort ngarkohet pas lidhjes së martesës. Për detyrimet personale të njërit bashkëshort, bashkëshorti tjetër nuk përgjigjet. (Neni 79/1 i LPDTS)

Detyrimet që njëri bashkëshort i ka marrë përsipër përpara lidhjes së martesës mund të identifikohen lehtësisht në bazë të provave, duke pasur parasysh dhe faktin se moment i pakontestueshëm i lidhjes së martesës konsiderohet momenti i nënshkrimit nga ana e bashkëshortëve në librin amzë të të martuarve. (Neni 29/5 i LF) Bashkëshorti tjetër nuk do të përgjigjet për detyrimet të cilat njëri bashkëshort i ka marrë përsipër për lidhjen e martesës, përpara lidhjes së saj. Gjithashtu, do të konsiderohet detyrim personal i vetëm njërit bashkëshort, detyrimi për shpërblimin e dëmit që ai i ka shkaktuar një personi të tretë, detyrimi ndaj një agjensie turistike lidhur me një udhëtim turistik të kryer nga ai bashkëshort etj. (Cavdar, Cavdar, 2012: 167)

Si detyrime të cilat në bazë të ligjit i ngarkohen vetëm njërit bashkëshort mund të përmendim: shpenzimet për mirëmbajtjen dhe administrimin e pasurisë së veçantë të bashkëshortit; detyrimi për mbajtje dhe ushqim të fëmijëve, prind i të cilëve është vetëm ai bashkëshort; pagesa e taksave lidhur me trashëgiminë e fituar nga njëri bashkëshort apo detyrimet lidhur me këtë trashëgimi; garancia që njëri bashkëshort ja ka dhënë një personi të tretë për kthimin e borxhit që nuk ka të bëjë me plotësimin e nevojave të familjes; kontratat e lidhura për sigurimin e jetës; detyrimi për mbajtje ndaj prindërve, vëllezërve e motrave etj. (Gams, Gurovik, 1985: 141-142)

Në rastin e detyrimeve të përbashkëta apo solidare të bashkëshortëve, kreditori nuk është i detyruar të ndjekë ndonjë radhë të caktuar për plotësimin e kërkesës së vet nga pasuria e veçantë e njërit apo tjetrit bashkëshort ose nga pasuria e tyre e përbashkët. Dijenja e njërit bashkëshort për faktin se bashkëshorti tjetër e ka ngarkuar me detyrim, nuk është me rëndësi për lindjen e detyrimit. Kur bashkëshortët paditen për shlyerjen e një detyrimi të përbashkët ata shfaqen si të bashkëpaditur. Detyrimet solidare të bashkëshortëve, megjithëse mund të jenë marrë përsipër nga njëri bashkëshort, mund të shlyhen dhe nga pasuria e tyre e veçantë.

Bashkëshorti, i cili nga pasuria e tij e veçantë ka përmbushur një detyrim solidar, ka të drejtë t'i kërkojë bashkëshortit tjetër kompensimin e pjesës së detyrimit që i takon atij. (Neni 79/3 i LPDTS) Detyrimi për kompensim është i lidhur me faktin se që nga momenti i përmbushjes së detyrimit të përbashkët nga njëri bashkëshort, bashkëshorti tjetër ndodhet në kushtet e pasurimit të pabazë. Në kuptim të nenit 199 të LMD, kur një pjesë e pasurisë së një personi në ndonjë mënyrë kalon tek një person tjetër dhe ky kalim nuk bazohet në ndonjë punë juridike apo në ligj, atëherë përfituesi është i detyruar ta kthejë atë pjesë të pasurisë, nëse kjo është e mundur, përndryshe është i detyruar të kompensojë vlerën e përfitimit të arritur. I njëjti rregull do të vlejë edhe në rastin kur bashkëshorti e ka përmbushur detyrimin e tij personal nga pasuria e përbashkët e bashkëshortëve. Ai do të duhet t'i kompensojë regjimit

të pasurisë së përbashkët vlerën e përdorur për shlyerjen e detyrimit personal. Ekziston përgjegjësi solidare e bashkëshortëve dhe për kthimin e shumës të paguar gabimisht më tepër në procedurën e sigurimit, për kompensimin e automjetit të dëmtuar që është pasuri e tyre e përbashkët, duke qenë se përdorimi dhe mirëmbajtja e automjetit përbën një nevojë të përditshmërisë së bashkësisë martesore. (Vendim i Gjykatës së Lartë të RM nr.535/1998)

Përdorimi dhe mirëmbajtja e automjetit të përbashkët përbën një nevojë të përditshme të bashkësisë martesore dhe bashkëshortët përgjigjen në mënyrë solidare ndaj personave të tretë. (Vendim i Gjykatës së Apelit Shkup nr.2413/97)

5.4 E drejta e parablerjes ndërmjet bashkëshortëve

E drejta e parablerjes ndërmjet bashkëshortëve është një risi që sjell LPDTS (2001), që nuk ishte parashikuar nga LF (1992). Kjo risi ka sjellë rritjen e sigurisë juridike në rastet e tjetërsimit të pasurisë së fituar gjatë bashkësisë martesore nga ana e njërit bashkëshort. Sipas nenit 70/3 të LPDTS, në rast të shitjes së një pjese të caktuar nga pasuria e përbashkët, që i takon njërit bashkëshort zbatohen rregullat e parablerjes ndërmjet bashkëpronarëve. Kjo do të thotë se dhe mbas ndarjes së pasurisë, bashkëshortët nuk mund të disponojnë lirisht me pjesën e tyre, por fillimisht duhet t'ja ofrojnë bashkëshortit tjetër. (Gelevski, 2002, fq153)

E drejta e parablerjes ndërmjet bashkëshortëve ka qenë e njohur dhe nga Ligji për Martesën i RSM (1973). Sipas nenit 38/1 të këtij ligji, në rast të shitjes së një pjese të caktuar nga pasuria e përbashkët, që i takon njërit bashkëshort, bashkëshorti tjetër ka të drejtë ta blejë këtë pjesë përpara gjithë blerësve të tjerë potencialë.

Për shkak të regjimit të veçantë juridik të pronësisë së përbashkët, brenda të cilit, pjesët e bashkëshortëve nuk janë të përcaktuara as realisht, e as idealisht, bartja e kësaj pjese te persona të tretë bëhet e pamundur. Përpara përcaktimit të pjesës së njërit bashkëshort nga pasuria e përbashkët, ai nuk mundet ta disponojë e as ta ngarkojë me barrë pjesën. (Neni 70/2 i LPDTS) Megjithatë, nga ky rregull ligjvënësi ka krijuar një përjashtim sipas të cilit, kjo pjesë është në qarkullim juridik vetëm ndërmjet bashkëshortëve. (Neni 60/1 i LPDTS)

LPDTS nuk përmban dispozita të posaçme për rregullimin e të drejtës së parablerjes ndërmjet bashkëshortëve, por udhëzon të zbatohen rregullat e të drejtës së parablerjes që vlejnë për bashkëpronarët. Pra neni 70/3, udhëzon zbatimin e nenit 33 të LPDTS mbi të drejtën e parablerjes. Kështu, bazuar në këtë dispozitë, bashkëshorti i cili pas ndarjes së pasurisë së përbashkët ka për qëllim ta shesë pjesën e vet nga pasuria e përbashkët, është i detyruar që me parashitje noteriale t'i bëjë ofertë bashkëshortit tjetër, ku do ta informojë për çmimin dhe kushtet e tjera të shitjes. (Neni 33/1 i LPDTS) Nëse bashkëshorti të cilit i është bërë oferta nuk deklarohej se e pranonte ofertën në afat 30 ditor nga data e pranimit, bashkëshorti ofertues ka të drejtë që pjesën e vet nga pronësia e përbashkët t'ja shesë një personi të tretë. (Neni 33/2 i LPDTS) Nëse sipas kushteve të ofertës çmimi duhet të paguhet tërësisht ose pjesërisht në të holla në dorë, deklarata për pranimin e ofertës do të ketë vlerë vetëm nëse bashkëshorti tjetër ja paguan shumën e caktuar bashkëshortit ofertues, ose shumën e caktuar e ka deponuar në gjykatën themelore ose tek noteri. (Neni 33/3 i LPDTS)

5.5 Administrimi dhe disponimi me banesën familjare në RMV

Banesa familjare nënkupton kryesisht një vend për banim si ndërtesë, apartament, automjet, anije apo ndonjë strukturë tjetër, në të cilin banon zakonisht një çift i martuar¹⁵¹, por jo vetëm. Koncepti i banesës familjare është më i gjerë, pasi përfshin një sërë asetesh të luajtshme e të paluajtshme, që i shërbejnë ekzistencës së familjes dhe ruajtjes së interesave në të cilat shprehet dhe artikullohet jeta familjare. (Frezza, 2011: 1754)

Banesa familjare është vendi në të cilin bashkëshortët, prindërit dhe fëmijët ushtrojnë të drejtat dhe detyrimet e tyre familjare, por dhe vendi në të cilin zhvillohen lidhjet emocionale e afektive midis anëtarëve të familjes. Rëndësia e saj është e jashtëzakonshme sa i përket jetës dhe ekzistencës së përditshme të anëtarëve të familjes. Pa ekzistencën e banesës familjare nuk mund të mendohet përmbushja e funksioneve shoqërore të familjes. Për këtë arsye, dekadat e fundit, legjislacionet evropiane kanë njohur rëndësinë e banesës familjare, duke i siguruar asaj status dhe mbrojtje të veçantë ligjore, gjë që reflektohet në të drejta pronësie të kufizuara të bashkëshortëve dhe në një mbrojtje më të madhe të interesave të fëmijëve, veçanërisht të nevojshme në raste të zgjidhjes së martesës.

Banesa familjare si koncept ligjor është e lidhur ngushtë dhe me të drejtat themelore të personave për jetë familjare (neni 12 i ECHR) dhe për strehim (banim) adekuat. Në fakt, e drejta për strehim konsiderohet si gurthemeli i të drejtës për standart adekuat të jetesës. (neni 25 i UDHR; neni 11/1 i ICESCR) E drejta e banimit dhe e drejta për jetë familjare janë të lidhura ngushtë me njëra tjetrën dhe mbrojtja e tyre mund t'i justifikojë dispozitat pronësore *ad hoc*, me të cilat ligjvënësi e kufizon të drejtën e pronësisë, me qëllim të gëzimit të plotë të këtyre të drejtave themelore të njeriut, duke pasur parasysh dhe natyrën recesive të së drejtës së pronësisë. (Sesta, 2013: 511-520) Një trajtim i veçantë ligjor i banesës familjare do të kufizonte të drejtën pronësore të pronarit dhe do t'i jepte përparësi nevojave dhe interesave më të lartë të fëmijëve në rastet e ndarjes ose divorcit. Interesat më të mira të fëmijëve do të shërbehen dhe mbrohen nëse atyre u sigurohet qëndrimi në banesën familjare, në afërsi të miqve dhe shokëve dhe jo nëpërmjet zhvendosjes në një mjedis të panjohur. (Davis, 1983: 1089-1115)

Megjithatë, në RMV banesa familjare ende nuk gëzon trajtim dhe mbrojtje të veçantë ligjore, madje ligjvënësi nuk e përdor aspak termin “banesë familjare”. Vetëm një dispozitë e LF i referohet banesës familjare, por pa e përmendur në mënyrë eksplicite. Kështu, bashkëshortët me marrëveshje vendosin për vendin e jetesës së përbashkët dhe për mbajtjen e ekonomisë së përbashkët shtëpiake (neni 32/2 LF). Si gjithë pasuritë e tjera martesore, edhe banesa familjare mund të jetë pasuri e përbashkët ose e veçantë e bashkëshortëve, kështu që statusi dhe ndarja e saj në rast të zgjidhjes së martesës varet ekskluzivisht nga fakti nëse banesa është pasuri e përbashkët e bashkëshortëve apo pasuri e veçantë e njërit prej tyre. Nëse banesa familjare është pasuri e përbashkët, bashkëshortët do ta administrojnë e disponojnë së bashku e me marrëveshje dhe asnjëri prej tyre nuk mundet në mënyrë të pavarur të disponojë ose të ngarkojë me barrë pjesën e tij nga pasuria e

¹⁵¹ Section 2 (1) of the Irish Family Home Protection Act (1976).

përbashkët. (Neni 70/1; 70/2 i LPDTS) Kjo për arsye se pjesët e tyre në pronësinë e përbashkët janë të papërcaktuara dhe deri në ndarjen eventuale të pasurisë dhe përcaktimin e pjesëve, bashkëshorti nuk mund të disponojë me pjesën e vet. (Trpenovska, et al. 2013: 312) Në rast të shitjes të një pjese të caktuar të pasurisë së përbashkët, bashkëshortët kanë të drejtën e parablerjes. (Neni 70, parag.3 i LPDTS) Ky është edhe qëndrimi i Gjykatës së Lartë të RMV, sipas së cilës, kontrata me të cilën njëri nga bashkëshortët ka tjetërsuar apo ngarkuar me barrë një pasuri të fituar gjatë martesës, është e pavlefshme¹⁵². Kur kryhen punë që i kalojnë kornizat e administrimit të zakonshëm, pra kur disponohet me të, nevojitet dhe pëlqimi i bashkëshortit tjetër në formë të shkruar. (Neni 72 i LPDTS)

Për përcaktimin e pjesëve të secilit bashkëshort gjykata niset nga fakti se pasuria e përbashkët duhet të ndahet në pjesë të barabarta. Megjithatë, si rregull subsidiar përdoret dhe ndarja e pasurisë së përbashkët sipas kontributit të bashkëshortëve. Ligji i jep gjykatës mundësinë t'i caktojë një pjesë më të madhe nga pasuria e përbashkët njërit bashkëshort, me kërkesë të tij, nëse ai bashkëshort vërteton se kontributi i tij është dukshëm dhe ndjeshëm më i madh se i bashkëshortit tjetër. (Neni 75, parag.3 i LPDTS) Në një vendim të Gjykatës Themelore të Tetovës, kërkesë-padia e bashkëshortes është pranuar vetëm pjesërisht, pasi ajo nuk arriti të argumentonte kontributin e pretenduar. Paditësja kërkon nga gjykata t'i njihet e drejta e pronësisë mbi gjysmën e një shtëpie, duke pretenduar se është ndërtuar me mjete të fituara nga puna e përbashkët e të dy bashkëshortëve gjatë martesës. Gjykata vendosi se vetëm 1/10 e ndërtesës i përket paditëses, duke mos vënë në dyshim faktin se ajo është kujdesur për rritjen dhe edukimin e fëmijëve, si dhe punët e amvisërisë, mirëpo edhe pse ka pasur pasur licensë për mjeshtëri ondulimi ajo e ka ushtruar këtë profesion për një kohë shumë të shkurtër, kështu që nuk ka pasur mundësi të krijojë të ardhura me efekt financiar, me të cilat do të kontribuonte për ndërtimin e shtëpisë. Nga ana tjetër, bashkëshorti i paditur ka arritur ta bindë gjykatën se mjetet për ndërtimin e shtëpisë i ka krijuar ai, duke punuar jashtë shtetit për mbi 13 vjet. Kështu, ai ka arritur të argumentojë se ka dhënë kontribut 10 herë më të madh se bashkëshortja në fitimin e mjeteve për ndërtimin e shtëpisë. (Vendim i Gjykatës Themelore Tetovë, nr.423/1997, dt.15.10.1997)

Pas divorcit, ndodh shpesh që njëri nga bashkëshortët të mos jetë në gjendje ta paguajë bashkëshortin tjetër për pjesën e tij nga pasuria e përbashkët, në bazë të së drejtës së parablerjes dhe banesa familjare, që shpesh përbën aset in më të vlefshëm të çiftit, duhet të shitet. (Mickovik & Ristov, 2016: 1-6)

Sa i përket pasurisë së veçantë të bashkëshortëve, secili e administron dhe disponon atë lirisht, përveç rastit kur bashkëshortët, në formë të shkruar janë marrë vesh ndryshe. (Neni 68, parag.3 i LPDTS) Kjo do të thotë se bashkëshorti jopronar do të detyrohet të largohet nga banesa, edhe kur atij i janë lënë fëmijët për rritje dhe edukim. Fëmijët duhet të kenë mundësinë, të vazhdojnë të jetojnë në shtëpinë ku kanë kaluar vitet e para të jetës. Një zgjidhje e tillë do të bënte të mundur që traumës së ndarjes së prindërve, të mos i shtohet dhe trauma e largimit me forcë nga ajo që deri para pak kohësh, përbënte ambientin e tyre

¹⁵² Vendim i Gjykatës Supreme të RMV në "Përmbledhje Vendimesh Gjyqësore", libri 4, fq. 62, Vendimi nr.3.

familjar. Largimi nga banesa familjare shpesh shoqërohet dhe me ndryshimin e shkollës dhe largimin nga shokët e shoqet.

Është e qartë se zgjidhjet që ofron legjislacioni vendas lidhur me banesën familjare, nuk bazohen në parimin e interesit më të mirë të fëmijës, të mishëruar në KDF (neni 3). Pra, legjislacioni i brendshëm nuk është në përputhje me Konventën, ku RMV është shtet anëtar. Duke pasur parasysh dhe faktin se në periudhën 2005-2015 numri i divorceve është rritur me rreth 42%, bëhet i domosdoshëm rregullimi dhe mbrojtja e veçantë e banesës familjare nga legjislacioni vendas.

5.5.1 Statusi ligjor i banesës familjare në aspekt krahasues

Sipas legjislacionit shqiptar, kur banesa familjare është në pronësi të njërit ish-bashkëshort dhe bashkëshorti tjetër nuk ka në pronësi banesë tjetër të përshtatshme për vendbanim, gjykata mund të lejojë përdorimin e banesës nga ish-bashkëshorti jopronar kur:

- bashkëshortit jopronar i janë lënë fëmijët për rritje dhe edukim,
- zgjidhja e martesës bëhet nga ish-bashkëshorti pronar,
- ish-bashkëshorti jopronar ka instaluar në banesën e ish-bashkëshortit pronar, një kabinet profesional me vlerë të madhe, lëvizja e të cilit do të kërkonte shumë shpenzime.

Në rastin kur zgjidhja e martesës bëhet nga ish-bashkëshorti pronar, për ndërprerjen e jetesës së përbashkët, e drejta e përdorimit të banesës është 7 vjet. Në rastin e instalimit të një kabineti profesional me vlerë të madhe, e drejta e përdorimit është deri 3 vjet. Në të gjitha rastet e mësipërme, gjykata përcakton afatin e përdorimit dhe masën e qirasë që detyrohet të paguajë ish-bashkëshorti jopronar në përputhje me të ardhurat e tij. Në çdo rast, gjykata mund të zgjidhë kontratën e qirasë nëse kjo justifikohet nga rrethana të reja. (Neni 153 i KF)

Zgjidhje të ngjashme ofrojnë dhe legjislacioni italian dhe ai francez, që kanë shërbyer si model për KF shqiptar. Sipas legjislacionit italian, bashkëshortët bien dakord mes tyre për adresën e jetës familjare dhe përcaktimin e vendbanimit familjare, sipas nevojave të të dyve dhe nevojave mbizotëruese të familjes. (Neni 144 i KCI) Nga momenti i lidhjes së martesës për bashkëshortët lind detyrimi për të jetuar së bashku. Regjimi pasuror ligjor që zbatohet në rastet ku bashkëshortët nuk kanë lidhur kontratë martesore është ai i bashkësisë ligjore. Nëse banesa familjare është pronësi e përbashkët e bashkëshortëve, secili prej bashkëshortëve mund ta përdorë atë, për sa kohë që banesës familjare nuk i ndryshon destinacionin dhe nuk pengon anëtarët e tjerë të familjes ta përdorin atë në përputhje me të drejtat e tyre. (Neni 1102/1 KCI) Çdo bashkëshort gëzon të drejtë *uti dominus* mbi banesën familjare. (Sesta, 2013: 511-520)

Administrimi i pronësisë së përbashkët është detyrë e të dy bashkëshortëve edhe veçmas, ndërsa veprimet që tejkalojnë administrimin e zakonshëm si dhe lidhja e kontratave për bartjen apo fitimin e të drejtave personale të gëzimit kryhen nga të dy bashkëshortët. (Neni 180 i KCI) Detyrimet ndaj të tretëve mund të rëndojnë mbi pasurinë e përbashkët vetëm nëse ato janë

kontraktuar bashkërisht nga bashkëshortët. (Neni 186/d i KCI) Sa i përket banesës familjare në pronësi të përbashkët të bashkëshortëve, mbrojtja ligjore është e plotë, si në marrëdhëniet e brendshme midis tyre, ashtu dhe në raport me palët e treta. Në rast të zgjidhjes së martesës, si rregull, sendet në bashkësi ligjore ndahen në pjesë të barabarta midis bashkëshortëve, pasi nga aktivi i bashkësisë është zbritur pasivi. Por, në mënyrë subsidiare, gjykata duke pasur parasysh nevojat e fëmijëve, mund të vendos në favor të bashkëshortit të cilit i janë besuar fëmijët, të drejtë uzufrukti mbi sendet që i takojnë bashkëshortit tjetër. (Neni 194 i KCI) Ky është një lloj uzufrukti personal, i cili vazhdon maksimalisht deri sa më i vogli nga fëmijët e përbashkët të ketë arritur moshën madhore. (Cicero: 2015, 420-422) Interesat e fëmijëve dhe bashkëshortit në nevojë janë të mbrojtura, jo vetëm në rast divorci, por edhe gjatë martesës.

Në rastin kur banesa familjare është pasuri e veçantë e njërit bashkëshort, pronari nuk mund të kryejë akte që pengojnë ose vështirësojnë përdorimin e banesës familjare nga anëtarët e tjerë të familjes. Bashkëshorti jopronar fiton të drejtën themelore, të jetojë në banesë dhe t'i përdorë mobiljet e saj si servitut personal. (Sesta, 2013: 511-520)

Para të ashtuquajturës “*reforma e birësisë*”, në raste ndarjeje ose divorci, banesa i jepej bashkëshortit të cilit i besoheshin fëmijët e mitur. Me hyrjen në fuqi të Ligjit nr. 154, 28.12.2013, situata ndryshoi. Ligji i ri i jep përparësi kujdestarisë së përbashkët të miturve, në vend të kujdestarisë së vetme. Prandaj, sipas Kodit Civil (të ndryshuar), gëzimi i banesës familjare atribuohet kryesisht duke pasur parasysh interesat e fëmijëve. (Neni 337/6 i KCI) Kritikë kryesore që kanë të bëjnë me këtë zgjidhje ligjore, lidhen me idenë se interesi më i mirë i fëmijës duhet të vlerësohet nga gjykata rast pas rasti. Gjykata duhet të verifikojë në çdo rast se cili është modaliteti i strehimit që më së shumti i përgjigjet zhvillimit të personalitetit të fëmijës: të banojë kryesisht tek njëri prind; të banojë edhe me njërin prind, edhe me tjetrin me alternime periodike; apo prindërit të alternohen në banesën familjare ku fëmija mban vendbanimin e tij. Në këtë aspekt, vlen të rishqyrtohet pozicioni i jurisprudencës italiane, e cila tenton të riprodhojë modelet e vjetra të kujdestarisë së vetme, dhe si mjet të vetëm për realizimin e interesave morale dhe materiale të fëmijëve konsideron rregullimin e vendbanimit të përhershëm të një prej prindërve dhe njohjen e së drejtës së gëzimit të shtëpisë familjare. (Figlia, 2015: 347-370)

Sipas legjislacionit francez, bashkëshortëve u lejohet të kenë vendbanime të veçanta, por vetëm nëse kjo nuk bie ndesh me dispozitat ligjore mbi bashkësinë e jetesës. (Neni 108; 108/1 i KCF) E drejta për të disponuar me banesën familjare gjatë martesës kufizohet nga pëlqimi i bashkëshortit tjetër edhe në rastet kur ajo është pasuri e ndarë. (Neni 215/3 i KCF) Pas divorcit, banesa familjare i takon pronarit, por gjykata mund t'ia japë atë me qira bashkëshortit tjetër, kur autoriteti prindëror ushtrohet nga ky i fundit ose në raste të kujdestarisë së përbashkët, kur fëmijët kanë për vendbanim të zakonshëm këtë banesë. Kjo e drejtë pushon me arritjen e moshës madhore të fëmijës më të vogël, në rast rimartese të atij të cilit i ishte dhënë me qira, ose kur ky i fundit nis një bashkëjetesë. Në të gjitha rastet, gjykatësi mund t'i jap fund qirasë, kur shfaqen rrethana të reja. (Neni 285-1 i KCF)

Akti nr. 305-2002 i 4 marsit 2002, solli ndryshime në lidhje me kujdestarinë e fëmijëve të mitur

në rast divorci. Kështu, ndarja e prindërve nuk ka ndikim në rregullat e kalimit të ushtrimit të autoritetit prindëror. (Neni 373-2 i KCF) Një gjykatës përgjegjës për çështje familjare (*jugue aux affaires familiales*) do të vendosë për këtë, duke u kujdesur mbi të gjitha për mirëqenien e fëmijëve të mitur. (Neni 373-2-6/1 i KCF) Kështu, mund të vendoset që fëmija të qëndrojë në mënyrë të alternuar në banesën e secilit prind, ose të jetojë vetëm me njërin prej tyre. Me kërkesën e njërit prej prindërve, ose në rast mosmarrëveshjeje midis tyre për mënyrën e qëndrimit të fëmijës, gjykatësi mund të urdhërojë përkohësisht një vendbanim alternativ, për të cilin do të përcaktojë dhe kohëzgjatjen. Me mbarrimin e afatit, gjykatësi do të vendosë që fëmija të banojë në mënyrë të alternuar në vendbanimin e secilit prej prindërve ose në vendbanimin e njërit prej tyre. (Neni 373-2-9 i KCF)

Vlen të theksohet se KCF është më fleksibil dhe u përshtatet më shumë nevojave dhe mirëqenies së fëmijëve, krahasuar me atë italian.

5.6 E drejta e administrimit dhe përfaqësimit në regjimin e bashkësisë ligjore në RSH

Administrimi i bashkësisë ligjore nënkupton mënyrën e kryerjes së veprimeve juridike që lidhen me sendet e përbashkëta, të cilat janë në funksion të interesave dhe nevojave të familjes. Bashkëshortët duhet të kryejnë një sërë veprimesh materiale apo juridike që sendet e përbashkëta të riparohen, përmirësohen, të mos amortizohen, të shfrytëzohen apo shtohen dhe tërësia e këtyre veprimeve përfshihet në nocionin e administrimit të bashkësisë. Sa i përket rregullimit ligjor të administrimit të bashkësisë, ligjvënësi është bazuar në dy koncepte themelore: në parimin e barazisë ndërmjet bashkëshortëve dhe në fleksibilitetin ndërmjet tyre, në varësi të llojit të pasurisë që administrohet dhe llojit të administrimit. (Mandro, 2009: 235), (Omari, 2007: 133-135) Rregullat e administrimit të bashkësisë ndryshojnë nga ato të administrimit të sendeve në bashkëpronësi në pjesë, pikërisht për shkak të marrëdhënieve të ngushta personale që ekzistojnë midis bashkëshortëve, të bazuara në afeksionin reciprok dhe besimin e ndërsjellë ndërmjet tyre. Në bazë të parimit të barazisë së bashkëshortëve, ata gëzojnë të drejta të barabarta sa i përket administrimit të zakonshëm të pasurisë në bashkësi. (Neni 50, 90 i KF) Por, rregullat e administrimit ndryshojnë ndjeshëm varësisht faktit nëse kemi të bëjmë me administrim të zakonshëm, me administrim që i kapërcen kufijtë e të zakonshmit apo me administrim të jashtëzakonshëm.

Ngjashëm me doktrinën juridike maqedonase, edhe doktrina juridike shqiptare i konsideron veprimet e administrimit të zakonshëm si veprime që kanë të bëjnë me administrimin normal të pasurisë, ku qëllimi kryesor është plotësimi i kërkesave të përditshme të familjes nëpërmjet mirëadministrimit të pasurisë, tjetërsimit ose dhurimit të sendeve të luajtshme me vlerë të vogël, blerjeve të përditshme që kanë të bëjnë me kërkesat normale të familjes. (Mandro- Balili, et. al, 2006: 346)

Bashkëshortët së bashku, ose secili prej tyre veçmas mund të kryejë veprime të administrimit të zakonshëm të pasurisë në bashkësi dhe mund të marrë pjesë në çështje administrative e gjyqësore që lidhen me këtë pasuri. (Neni 90/1, 2 i KF) Në këto raste, konsiderohet se bashkëshorti e kryen veprimin jo vetëm në emër të tij, por njëkohësisht edhe si përfaqësues

i bashkëshortit tjetër, që do të thotë se veprimi nuk do të sjellë pasoja vetëm për bashkëshortin që e ka kryer, por edhe për bashkëshortin tjetër, të cilit nuk i është marrë pëlqimi. Nuk është e domosdoshme që të ekzistojë një marrëveshje paraprake midis bashkëshortëve, pra mungesa e pëlqimit të bashkëshortit nuk sjell pavleshmëri të veprimit të kryer. Kjo për arsye se i ashtuquajtur “përfaqësimi i heshtur reciprok ndërmjet bashkëshortëve” është një veçori dalluese e administrimit të bashkësisë ligjore, që bazohet në marrëdhëniet e besimit të ndërsjelltë midis bashkëshortëve dhe përligjet nga nevoja për shpejtësi dhe qëndrueshmëri që ekziston në qarkullimin civil të sendeve. Ky lloj përfaqësimi ka karakter detyrues dhe bashkëshortët nuk mund të shmangin zbatimin e tij gjatë ushtrimit të të drejtave të tyre lidhur me administrimin e zakonshëm e as nuk mund ta shtrijnë më gjerë, edhe në veprimet e administrimit jo të zakonshëm. Bashkëshortët mund ta shmangin zbatimin e këtij përfaqësimi vetëm nëpërmjet një kontrate martesore në kushtet e nenit 111 të KF. (Omari, 2007: 136)

Prezumimi i përfaqësimit të heshtur në marrëdhëniet midis bashkëshortëve ka një karakter relativ, pra do të vlejë për aq kohë sa bashkëshorti tjetër nuk shfaq një mosaprovim, duke e kundërshtuar veprimin e kryer nga njëri bashkëshort. Në çdo rast, këto mosaprovime apo kundërshtime duhet t’i referohen veprimeve juridike konkrete të kryera nga bashkëshorti tjetër sepse një kundërshtim total do të nënkuptonte vullnetin për modifikim të regjimit pasuror të bashkëshortëve, modifikim i cili është i mundur vetëm në bazë të një kontrate martesore që parashikon një mënyrë të ndryshme të administrimit të sendeve të përbashkëta, në kuptim të nenit 111 të KF. Një ndryshim i tillë duhet të realizohet me akt noterial dhe të regjistrohet në regjistrin e martesave pasi në të kundërt nuk do të sjellë pasoja juridike ndaj të tretëve, në kuptim të nenit 72 të LF. Ndryshimi mund të realizohet nëpërmjet individualizimit të sendeve dhe veprimeve juridike lidhur me to për të cilat kërkohet vullneti i të dy bashkëshortëve, ose të parashikohet shmangia e plotë e prezumimit të përfaqësimit të heshtur, pra për çdo veprim lidhur me administrimin e zakonshëm të bashkësisë të nevojitet vullneti i të dy bashkëshortëve. Kundërshtimet e veprimeve juridike të kryera nga njëri bashkëshort, që siç u theksua, mund të jenë vetëm për veprime juridike të caktuara, do të sjellin pasoja vetëm në marrëdhëniet midis bashkëshortëve, por mungesa e pëlqimit të njërit prej tyre në asnjë rast nuk mund të sjellë pasoja për sa i përket personit të tretë që ka kryer një veprim të administrimit të zakonshëm me njërin bashkëshort. Megjithatë, në rast se personi i tretë ka dijeni për kundërshtimin e bashkëshortit tjetër sa i përket veprimit juridik e megjithatë e ka lidhur atë, ai do të konsiderohet me keqbesim dhe rregull i përfaqësimit të heshtur nuk do të vlejë e si pasojë veprimi i administrimit të zakonshëm do të shpallet i pavlefshëm. Kundërshtimi formal i veprimeve juridike mund të konkludohet nga rrethana të tilla faktike, që përjashtojnë dijeninë e bashkëshortit tjetër që nuk merr pjesë në kryerjen e veprimit juridik, siç është p.sh. rasti kur bashkëshortët jetojnë të ndarë faktikisht apo kur është nisur një padi për zgjidhjen e martesës. Në këto raste veprimet juridike të kryera nga njëri bashkëshort me një person të tretë me keqbesim mund të shpallen të pavlefshme. (Omari, 2007: 136-137)

Sa i përket veprimeve që kapërcejnë administrimin e zakonshëm nevojitet pëlqimi i të dy bashkëshortëve. (Neni 90/3 i KF) Ngjashëm me doktrinën maqedonase, dhe doktrina juridike shqiptare, i përcakton veprimet e administrimit të jashtëzakonshëm si veprime që kanë të bëjnë me tjetërsimin e pasurive të paluajtshme ose të pasurive të luajtshme me vlera të mëdha, dhurimin e këtyre pasurive personave të tretë, lënien peng ose në hipotekë, marrjen e kredive etj. (Mandro-Balili, et. al., 2002: 346) Forma në të cilën duhet dhënë pëlqimi, varet nga lloji i veprimit që do të kryhet. Nëse veprimi i administrimit jo të zakonshëm është konsensual, atëherë pëlqimi mund të jepet me shkrim, me gojë apo me çdo shfaqje të padyshimtë të vullnetit. Nëse veprimi është formal, si në rastin e tjetërsimit të pasurive të paluajtshme, pëlqimi i të dy bashkëshortëve duhet të jepet përpara noterit nëpërmjet pjesëmarrjes personale të të dy bashkëshortëve. Në rastet kur njëri nga bashkëshortët e ka të pamundur pjesëmarrjen, atëherë në kryerjen e veprimit ai mund të përfaqësohet nga bashkëshorti tjetër. Por, duhet pasur parasysh se në rastin e administrimit jo të zakonshëm nuk funksionon parimi i prezumimit të përfaqësimit, pra, bashkëshorti që nuk merr pjesë në administrim duhet t'i japë bashkëshortit tjetër prokurë të posaçme, që ka për objekt kryerjen e një veprimi të caktuar. (Omari, 2007: 137)

Ka raste, kur njëri bashkëshort për shkak të largësisë ose ndonjë pengese tjetër, e ka të pamundur të japë pëlqimin për një veprim që kalon administrimin e zakonshëm. Në këto raste bashkëshorti tjetër mund të kryejë veprime dhe në mungesë të prokurës ose autorizimit të gjykatës, me kusht që veprimi të jetë i nevojshëm. (Neni 91 i KF)

Mund të ndodhë, që njëri bashkëshort të refuzojë të japë pëlqimin për kryerjen e një veprimi juridik që kalon administrimin e zakonshëm, pa asnjë arsye të ligjshme. Në këto raste, bashkëshorti të cilit i është refuzuar dhënia e pëlqimit, ka të drejtë t'i drejtohet gjykatës për të marrë prej saj autorizimin për të lejuar kryerjen e veprimit të caktuar. Gjykata do të vendosë pozitivisht për dhënien e autorizimit kur kryerja e veprimit është e nevojshme për interesa të familjes ose të veprimtarisë tregtare që bën pjesë në bashkësi. (Neni 92 i KF)

Për shkak të rëndësisë që ka administrimi i pasurisë së bashkësisë dhe nisur nga vështirësitë që mund të krijohen nga pamundësia reale dhe faktike për dhënien e pëlqimit, ligjvënësi ka parashikuar mundësinë e zëvendësimit në administrim të njërit bashkëshort. Zëvendësimi është i mundur vetëm me vendim të gjykatës dhe kërkesa për zëvendësim duhet të argumentohet me shkaqe të tilla që bashkëshorti tjetër ndodhet jashtë gjendjes për të shprehur vullnetin e tij, për një kohë të vazhdueshme, ose që administrimi i bashkësisë nga ana e bashkëshortit tjetër dëshmon për paaftësi ose keqbesim. Bashkëshorti i privuar nga të drejtat e administrimit të bashkësisë mund t'i kërkojë gjykatës rikthimin e së drejtës, nëse provon se janë zhdukur shkaqet e përjashtimit të tij nga administrimi. (Neni 93 i KF)

Në rastin e tejkalimit të të drejtave në administrimin e pasurisë në bashkësi, mund të kërkohet anulimi i këtyre veprimeve nga bashkëshorti tjetër, nëse më vonë ai nuk ka dhënë pëlqimin e tij lidhur me kryerjen e veprimit në fjalë. Padia mund të ngrihet brenda një viti nga data e marrjes dijeni për veprimin dhe, në çdo rast, jo më vonë se një vit nga mbarimi i bashkësisë. (Neni 94 i KF)

5.7 E drejta e kompensimit në regjimin e bashkësisë ligjore në RSH

Ngjashëm me legjislacionin maqedonas, edhe legjislacioni shqiptar bën ndarjen e detyrimeve që bashkëshortët marrin përsipër gjatë martesës në detyrime që bëjnë pjesë në bashkësi dhe detyrime vetjake të secilit bashkëshort. Në kuptim të nenit 81 të KF, detyrimet që rëndojnë mbi bashkësinë janë:

- detyrimet apo barrët që rëndojnë pasurinë e bashkësisë në çastin e fitimit të pronësisë. Siç u trajtua në kapitullin paraardhës, hyjnë menjëherë në bashkësi pasuri të fituara gjatë martesës nga të dy bashkëshortët së bashku ose veç e veç. Nëse këto pasuri në momentin e fitimit rezultojnë të ngarkuara me barrë, atëherë kjo barrë do të rëndojë mbi bashkësinë që e përfiton këtë pasuri. Për sa kohë që sendet u përkasin të dy bashkëshortëve, atëherë dhe detyrimet apo barrët që rëndojnë mbi këto sende do tu ngarkohen të dy bashkëshortëve, në cilësinë e bashkëpronarëve. Detyrime të tilla janë: detyrimi për shlyerjen e hipotekës së vënë mbi një send të përbashkët, çmimi i sendit të përbashkët që duhet paguar pasi është lidhur kontrata e shitblerjes, shpenzimet për regjistrimin e sendit të përbashkët, shpenzimet lidhur me pagesat e avokatëve apo noterëve që janë konsultuar lidhur me kontratën për fitimin e sendit apo për veprime të tjera juridike apo procedura gjyqësore që kanë të bëjnë me sende të bashkësisë, pagimi i tatimit mbi pasurinë e bashkësisë apo çdo takse të përcaktuar me ligj që ka të bëjë me sendet e përbashkëta. (Omari, 2007: 128-129)
- detyrimet që rrjedhin nga shpenzimet e administrimit të pasurisë së përbashkët. Të tilla shpenzime janë ato që bëhen për mirëmbajtjen, shfrytëzimin e sendeve të përbashkëta dhe parandalimin e dëmeve që do tu shkaktoheshin sendeve në mungesë të këtyre shpenzimeve. Nuk ka rëndësi se cili nga bashkëshortët e ka marrë përsipër detyrimin, për sa kohë që nga ky shpenzim ka përfituar efektivisht bashkësia.
- detyrimet që bashkëshortët së bashku ose secili prej tyre veçmas i merr përsipër në interes të familjes apo për mbajtjen e familjes. Detyrime në interes të familjes konsiderohen ato që merren përsipër për plotësimin e nevojave të familjes, të nevojave të secilit bashkëshort apo për nevojat e fëmijëve, rritjen, edukimin etj.
- çdo detyrim tjetër kontraktues ose jokontraktues, me përjashtim të detyrimeve të përcaktuara si vetjake nga KF. Pra, të gjitha detyrimet të cilat nuk janë kategorizuar si vetjake nga KF, konsiderohen detyrime të përbashkëta.

Përmbyllja e detyrimeve të bashkësisë bëhet nga të ardhurat apo sendet e bashkësisë. (Neni 81 KF) Në rast të mospërmbylljes së vullnetshme të këtyre detyrimeve, kreditori në zbatim të dispozitave të KPC, ka të drejtë të kërkojë ekzekutimin e detyruar të kredisë nga pasuria e bashkësisë, gjë që do të realizohet nëpërmjet procedurave përmbaruese të vënies së sekuestros mbi sendet e bashkësisë dhe shitjes së detyrueshme në ankand të këtyre pasurive. Nëse përmbyllja e detyrimeve të bashkësisë bëhet nga masa e pasurisë vetjake të bashkëshortit, atëherë pasuria e tij vetjake do të duhet të kompensohet prej bashkësisë.

Detyrime vetjake të secilit bashkëshort janë:

- detyrimet që bashkëshortët kanë marrë përsipër përpara lidhjes së martesës (neni 82 i KF). Të tilla janë detyrimet që kanë lindur para lidhjes së martesës, pavarësisht datës së kontraktuar për ekzekutimin e detyrimit. Por, nëse me kontratë martesore, bashkëshortët kanë përzgjedhur regjimin e pasurive të ndara, detyrimet që secili prej tyre merr përsipër gjatë këtij regjimi, nuk mund të konsiderohen të përbashkëta, megjithëse kanë lindur gjatë martesës. E njëjta gjë vlen dhe në rastin kur me marrëveshje bashkëshortët e ndryshojnë regjimin e bashkësisë ligjore gjatë martesës. Detyrimet e marra përsipër prej tyre pas këtij ndryshimi, do të konsiderohen si detyrime vetjake të tyre. (Omari, 2007: 130)
- detyrimet që rëndojnë sendet vetjake të bashkëshortëve si dhe detyrimet lidhur me shpenzimet e bëra në aspekt të administrimit të pasurisë vetjake. Neni 82 i KF i referohet vetëm detyrimeve që rëndojnë dhuratat apo trashëgimitë e fituara nga secili bashkëshort pas martesës, të cilat sipas nenit 77 konsiderohen pasuri vetjake, megjithatë në interpretim të nenit 81/b mund të arrijmë në përfundimin se çdo detyrim që lidhet drejtpërdrejt me pasurinë vetjake, do të jetë detyrim vetjak i bashkëshortit pronar.
- gjobat apo dëmshpërblimet për të cilat është detyruar njëri prej bashkëshortëve për shkak të një dënimi penal apo administrativ, do të rëndojnë mbi pasurinë vetjake të bashkëshortit që ka kryer veprimin e paligjshëm (neni 88 i KF). Megjithatë, për shkak të natyrës së njëjtë juridike, këtu mund të shtojmë dhe detyrimet lidhur me shpërblimin e dëmit jokontraktor që njëri bashkëshort me veprim apo mosveprim i ka shkaktuar një të treti, në kuptim të nenit 608 të KC.
- detyrimet e marra përsipër nga njëri bashkëshort lidhur me administrimin e pasurisë së përbashkët, në tejkallim të tagreve apo autorizimeve të parashikuara nga dispozitat e KF. Përgjatë veprimeve të nevojshme të ndërmara nga njëri bashkëshort në kuptim të nenit 91 të KF, apo veprimet e kryera me autorizim të gjykatës në kushtet e nenit 92 dhe 93 të KF.

Për përmbushjen e detyrimeve që kanë lindur para lidhjes së martesës, por edhe të detyrimeve që rëndojnë sendet vetjake të bashkëshortëve apo të detyrimeve që rezultojnë nga administrimi i pasurisë vetjake të bashkëshortëve, siç u sqarua më sipër, kreditorët mund t'i kërkojnë pagesat e tyre fillimisht mbi pasurinë vetjake dhe të ardhurat e bashkëshortit debitor. (Neni 83/1 i KF) Por, për shkak të vështirësive praktike që mund të hasen në identifikimin e pasurisë vetjake të bashkëshortit debitor, e cila shumë shpesh ndodh të jetë përzier me pasurinë e bashkësisë, kreditorëve vetjakë të bashkëshortëve u është njohur e drejta të kërkojnë vendosjen e sekuestros edhe mbi pasurinë e bashkësisë. (Neni 83/2 i KF) Duke qenë se pasuria e bashkësisë prezumohet t'u takojë në pjesë të barabarta bashkëshortëve, deri në vërtetimin e së kundërtës, pra deri në provimin e karakterit vetjak të saj, bashkëshorti debitor, kundrejt kreditorëve të tij vetjakë, përgjigjet mbi pasurinë në bashkësi deri në gjysmën e vlerës së saj, kur pasuria vetjake e tij nuk mjafton për përmbushjen e detyrimit. Në këtë mënyrë, bashkëshorti debitor mund të përmbushë detyrimet që ka marrë përsipër vetëm për administrimin e pasurisë në bashkësi, jashtë kufijve të tagrave të tij të

administrimit (neni 84/a i KF), si dhe detyrimet e tij vetjake, cilido qoftë çasti i lindjes së tyre (neni 84/b i KF). Pra, të drejtat e kreditorit vetjak lidhur me pasurinë e bashkësisë shtrihen vetëm mbi pjesën që i takon debitorit të tij. Përfshihet përmbushja e detyrimeve vetjake me pasurinë e bashkësisë, nëse ka pasur mashtrim nga ana e bashkëshortit debitor dhe keqbesim nga kreditori. (Neni 84/4 KF)

Sipas nenit 86 KF, të ardhurat vetjake të një bashkëshorti nuk mund të preken nga kreditorët e bashkëshortit tjetër, përveç rastit kur detyrimi ka qenë i kontraktuar për mirëmbajtjen e banesës dhe të familjes, që është detyrim që rëndon mbi bashkësinë.

Nëse detyrimi vetjak i njërit bashkëshort është përmbushur me të ardhura të bashkësisë, bashkëshorti debitor ka detyrimin të kompensojë bashkësinë. Në analizë të neneve 85, 87 dhe 88 të KF, kur detyrimet vetjake të bashkëshortëve janë përmbushur me të ardhura të përbashkëta, bashkëshorti përfitues, pra bashkëshorti debitor, ka detyrimin të kompensojë bashkësinë në shumën përkatëse. Sipas nenit 102 të KF, kompensimi si rregull realizohet në çastin e mbarimit të bashkësisë. Megjithatë, gjykata mund të autorizojë dhe të urdhërojë kompensimin e detyrimit të njërit bashkëshort ndaj bashkësisë, në çdo çast, pra edhe gjatë funksionimit të regjimit të bashkësisë ligjore, nëse e kërkon dhe e lejon interesi i familjes. Pra, momenti në të cilin kompensimi bëhet i kërkueshëm dhe i zbatueshëm, është çasti i mbarimit të bashkësisë, që praktikisht do të thotë, përpara pjestimit të pasurisë së bashkësisë ndërmjet bashkëshortëve. Është bashkëshorti i interesuar ai që i paraqet gjykatës kërkesën për kompensim, por gjithmonë përpara përfundimit të procedurës të ndarjes së pasurisë. Bashkësia i kalon bashkëshortit një shumë në lartësinë e vlerës së detyrimit. Nëse pasuria e bashkësisë është e pamjaftueshme për të kompensuar pasurinë vetjake të njërit bashkëshort, atëherë bashkëshorti tjetër është i detyruar që pjesën e mbetur ta kompensojë me pasurinë e tij vetjake. (Neni 104 i KF) Nga ana tjetër, nëse pasuria vetjake e njërit bashkëshort nuk mjafton për të kompensuar pasurinë vetjake të tjetrit apo pasurinë e bashkësisë, atëherë për kompensim do të përdoret pjesa që i takon bashkëshortit debitor nga pasuria e bashkësisë. (Mandro, 2009: 248)

KF ka parashikuar disa raste, në të cilat bashkëshortët duhet të bëjnë kompensimin e bashkësisë, për arsye se nga bashkësia janë përmbushur detyrimet vetjake të njërit bashkëshort, si p.sh.:

- Në rastin kur bashkësia ka bërë shpenzime për ankandin apo shitjen e një pasurie vetjake, ajo duhet të kompensohet në lartësinë e shpenzimeve për ankandin. Sipas nenit 80 të KF, të ardhurat e përfituara, si pasojë e një ankandi ose forme tjetër, të një pasurie të paluajtshme, ku njëri nga bashkëshortët është bashkëpronar në pjesë të pandarë, nuk përbën pasuri të fituar gjatë martesës, me përjashtim të kompensimit që duhet t'i bëhet bashkësisë për shpenzimin që ajo ka bërë.
- Kur nga pasuria e bashkësisë është shlyer një detyrim vetjak i bashkëshortit ose bashkëshortëve. Sipas nenit 87 të KF, kur detyrimi është kontraktuar në interesin vetjak të njërit bashkëshort dhe ai është shlyer nga pasuria në bashkësi, bashkëshorti përfitues detyrohet të bëjë kompensimin e bashkësisë.
- Rasti kur nga pasuria në bashkësi janë paguar gjoba ose dëmshpërblime, për të cilat është detyruar njëri prej bashkëshortëve për shkak të një dëmi penal ose

administrativ. Ky bashkëshort do të duhet të kompensojë bashkësinë. (Neni 88 i KF)

5.8 Konkluzione krahasuese

Sa i përket rregullimit ligjor të administrimit dhe disponimit me pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve në të dyja vendet, ligjvënësi është bazuar në dy koncepte kryesore: në parimin e barazisë ndërmjet bashkëshortëve dhe në fleksibilitetin ndërmjet tyre, varësisht llojit të pasurisë që administrohet dhe llojit të administrimit. Ligjvënësi maqedonas përdor termat “administrim i rregull”, “disponim në kuadër të administrimit të rregullt” dhe “disponim i jashtëzakonshëm”. Ngjashëm, edhe ligjvënësi shqiptar i konsideron si veprime të administrimit të zakonshëm ato që kanë të bëjnë me administrimin normal të pasurisë, ku qëllimi kryesor është plotësimi i kërkesave të përditshme të familjes nëpërmjet mirëadministrimit të pasurisë. Në të dyja vendet, bashkëshortët së bashku ose veçmas mund të kryejnë veprime të administrimit të zakonshëm. Nëse këto punë kryhen vetëm nga njëri bashkëshort, supozohet se ekziston dhe pëlqimi i bashkëshortit tjetër, për arsye se vlen i ashtuquajturi “përfaqësim i heshtur reciprok ndërmjet bashkëshortëve”. Ndërsa në rastet e veprimeve juridike që kanë të bëjnë me administrimin apo disponimin e jashtëzakonshëm nevojitet edhe pëlqimi i shprehur i bashkëshortit tjetër, dhënë në formën që kërkohet për vlefshmërinë e veprimit juridik që do të ndërmerret.

Një nga mangësitë kryesore që vihet re në legjislacionin maqedonas sa i përket administrimit dhe disponimit të pronësisë nga ana e bashkëshortëve, ka të bëjë me disponimin e banesës familjare. Në ndryshim nga legjislacioni shqiptar, i harmonizuar në këtë aspekt me legjislacionet e vendeve evropiane, në RMV banesa familjare nuk gëzon mbrojtje të veçantë ligjore. Në rastin kur banesa familjare është në pronësi të përbashkët të bashkëshortëve, ndodh shpesh që pas divorcit, njëri nga bashkëshortët të mos jetë në gjendje ta paguajë bashkëshortin tjetër për pjesën e tij nga pasuria e përbashkët, në bazë të së drejtës së parablerjes dhe banesa familjare duhet të shitet. Nga ana tjetër, nëse banesa familjare është pronësi e veçantë e njërit bashkëshort, ai lirisht mund ta administrojë dhe të ndërmarrë akte të disponimit me të, pa pasur nevojë për pëlqimin e bashkëshortit jopronar, i cili në rast divorci do të largohet nga banesa edhe nëse i atij i janë besuar fëmijët për rritje dhe edukim. Duke pasur parasysh se vetëm 5% e grave në RMV janë pronare të hapësirave për banim dhe në shumicën e rasteve gjykatat vendosin që fëmijët t’u lihen nënave në rast divorci, mund të themi se një zgjidhje e tillë ligjore i vendos gratë dhe fëmijët në një gjendje të pafavorshme. Në këto kushte, është i nevojshëm përmirësim i legjislacionit dhe përafrim i tij me rregullimet ligjore të vendeve evropiane, të cilat lejojnë përdorimin e banesës nga bashkëshorti jopronar kur atij i janë lënë fëmijët për rritje dhe edukim, përkundrajt një qiraje ndaj bashkëshortit pronar.

Në legjislacionet e të dyjave vendeve në fokus, detyrimet që bashkëshortët marrin përsipër gjatë martesës ndahen në detyrime që rëndojnë mbi pasurinë e përbashkët ose detyrime vetjake të secilit bashkëshort, varësisht faktit nëse janë ndërmarrë për plotësimin e nevojave të

familjes apo për nevoja personale të njërit bashkëshort. Për të parat, bashkëshortët përgjigjen në mënyrë solidare, ndërsa detyrimet vetjake të njërit bashkëshort, kreditorët mund t'i plotësojnë nga pronësia e përbashkët ose ajo e veçantë e bashkëshortit debitor. Nëse detyrimi vetjak i njërit bashkëshort është përmbushur me të ardhura të bashkësisë, atëherë bashkëshorti debitor duhet të bëjë kompensimin e bashkësisë.

KAPITULLI VI: MBARIMI I REGJIMIT JO ME KONTRATË

6.1 Rastet e pushimit të pronësisë së përbashkët në RMV

Pronësia e përbashkët e bashkëshortëve nuk është një institut i përhershëm e i pandryshueshëm, por pushon në raste të parashikuara me ligj. Nga një lexim i kombinuar i neneve 74/1 të LPDTS dhe 34 të LF, rezulton se pronësia e përbashkët e bashkëshortëve pushon në rastet e pushimit të martesës si dhe me ndarjen me marrëveshje ose gjyqësore si gjatë kohëzgjatjes së martesës, ashtu dhe pas shkurorëzimit apo anulimit të martesës. Pra pronësia e përbashkët pushon me:

- vdekjen e njërit bashkëshort,
- shpalljen e bashkëshortit të zhdukur për të vdekur dhe
- me ndarjen e pronësisë së përbashkët gjatë kohëzgjatjes së martesës ose pas shkurorëzimit apo anulimit.

Duhet bërë dallimi midis nocionit të pushimit dhe ndarjes së pronësisë së përbashkët. Me pushim të pronësisë së përbashkët nënkuptohet vetëm përfundim i saj për të ardhmen, ndërsa ndarja është një nga mënyrat e likuidimit të pronësinë së përbashkët, duke përcaktuar sendet që do të marrë secili bashkëshort nga pronësia e përbashkët.

6.2 Pushimi i pronësisë së përbashkët me pushimin e martesës

Pronësia e përbashkët e bashkëshortëve pushon në rastet e pushimit të martesës, të parashikuara në nenin 34 të LF: me vdekjen e njërit prej bashkëshortëve, me shpalljen e bashkëshortit të zhdukur për të vdekur, me anulim dhe me shkurorëzim.

Pronësia e përbashkët e bashkëshortëve pushon me vdekjen e njërit bashkëshort ose me shpalljen e tij për të vdekur. Me pushimin e martesës si pasojë e vdekjes, bashkëshorti pasjetues ka të drejtë të kërkojë ndarjen e pronësisë së përbashkët. Ai është titullar i dy të drejtave, i të drejtës së pronësisë mbi sendet e përbashkëta të fituar gjatë martesës dhe i të drejtës së trashëgimisë mbi sendet e *de functus*-it. Pjesa që do të trashëgojë bashkëshorti pasjetues varet nga numri i trashëgimtarëve të së njëjtës radhë.

Të drejtën të kërkojnë pjesën e tyre nga pasuria e përbashkët e kanë dhe trashëgimtarët e bashkëshortit të vdekur, apo të shpallur për të vdekur. Gjykata, para se të përcaktojë masën trashëgimore që do të ndahet midis trashëgimtarëve duhet të bëjë ndarjen e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve. Në bazë të supozimit ligjor për barazinë e pjesëve, $\frac{1}{2}$ e pronësisë së përbashkët do t'i takojë bashkëshortit pasjetues, ndërsa vetëm $\frac{1}{2}$ tjetër që i takon *de cuius*-it do të ndahet midis trashëgimtarëve ligjorë.

Trashëgimtarët e bashkëshortit të vdekur kanë të drejtë të rrëzojnë supozimin ligjor, sipas të cilit, me pushimin e martesës bashkëshortëve u takojnë pjesë të barabarta nga pronësia e përbashkët. Ata kanë të drejtë që me anë të padisë të kërkojnë nga gjykata të bëjë vlerësimin e kontributit të bashkëshortit të vdekur në krijimin e pronësisë së përbashkët,

dhe nëse vërtetohet ky kontribut nga ana e paditësve, gjykata do t'u ndajë pjesë më të madhe nga pronësia e përbashkët. (Vendim i Gjykatës së Lartë të RM nr.21/90)

Pronësia e përbashkët e bashkëshortëve pushon dhe me pushimin e martesës me shkurorëzim. Martesa mund të shkurorëzohet me marrëveshje të bashkëshortëve (neni 39/1 i LF), me kërkesë të njërit bashkëshort, kur marrëdhëniet martesore janë dëmtuar në atë masë, sa që jetesa e përbashkët është bërë e padurueshme (neni 40 i LF) dhe me kërkesë të njërit bashkëshort, kur bashkësia martesore faktikisht ka pushuar për më shumë se një vit (neni 41 i LF). Pronësia e përbashkët e bashkëshortëve nga momenti i ndarjes shndërrohet në pronësi të veçantë të bashkëshortëve. Në ndarjen e pasurisë së përbashkët, gjykata nuk niset nga faji i bashkëshortit për shkurorëzimin e martesës. Sipas nenit 250 të LF, kontestet pronësore midis bashkëshortëve nuk mund të zgjidhen së bashku me kontestin për shkurorëzimin e martesës. Megjithatë, përjashtim nga ky rregull përbën rasti kur gjatë procedurës për shkurorëzimin e martesës dhe me miratim të gjykatës, bashkëshortët arrijnë marrëveshje lidhur me ndarjen e pronësisë së përbashkët, marrëveshje kjo e cila duhet të shënohet si ujdë gjyqësorë në procesverbalin e gjykatës (nenet 307- 308 të LPK).

Pronësia e përbashkët e bashkëshortëve pushon në rastet e anulimit të martesës për shkaqe të parashikuara me ligj (nenet 16-22). Pronësia e përbashkët mund të krijohet edhe gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore, e cila më vonë për shkaqe të parashikuara me ligj, do të shpallet e pavlefshme me një vendim të vlefshëm gjyqësor. Në rast të anulimit të kësaj martese, pronësia e përbashkët do të ndahet ndërmjet bashkëshortëve.

6.3 Ndarja e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve në RMV

Në rast të pushimit të martesës është e nevojshme të zgjidhet çështja e ndarjes së pasurisë së përbashkët, që kuptohet sjell pasoja juridike në marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve. Mosmarrëveshjet e bashkëshortëve lidhur me ndarjen e pronësisë, të cilat reflektohen dhe në rolin e përbashkët prindëror të tyre, apo në dëmtimin e interesave të personave të tretë, në praktikë shkaktojnë konteste të gjata e të mundimshme. Me ndarjen e pronësisë së përbashkët merr fund regjimi i pronësisë së përbashkët dhe vendoset regjimi i pronësisë së veçantë të bashkëshortëve. (Neni 74/2 i LPDTS) Ndarja e pronësisë së bashkëshortëve prodhon një sërë efektsh juridike si ndërmjet bashkëshortëve, ashtu dhe ndërmjet bashkëshortëve dhe personave të tretë.

Në shumë raste funksionimi i rregullt i regjimit të pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve pengohet nga mosmarrëveshjet midis tyre. Mosmarrëveshjet mund të jenë nga më të ndryshmet, duke filluar nga ato lidhur me mënyrën e administrimit dhe disponimit të pronësisë së përbashkët, mospajtime lidhur me detyrime paramartesorë të njërit bashkëshort të përmbushura nga pronësia e përbashkët, e deri tek konteste të supozimit ligjor, sipas të cilit pjesët e bashkëshortëve nga pronësia e përbashkët janë të barabarta (neni 75/2 i LPDTS).

Gjatë martesës, në regjimin e pronësisë së përbashkët krijohen marrëdhënie të ndryshme midis bashkëshortëve, që kanë të bëjnë me pronësitë e veçanta të tyre, apo me pronësitë e veçanta

kundrejt pronësisë së përbashkët. Shpesh ndodh që sende nga pronësia e veçantë e njërit bashkëshort të kalojnë në pronësi të përbashkët dhe anasjelltas. P.sh., nëse njëri nga bashkëshortët ka marrë pjesë në rinovimin e banesës në pronësi të veçantë të bashkëshortit tjetër, ai nuk do të bëhet pronar i përbashkët mbi ndërtesën, por ai mund të kërkojë që nga masa trashëgimore e bashkëshortit të vdekur, të veçohet pjesa që korrespondon me shpenzimet e tij. (Vendim i Gjykatës së Lartë, nr.401/84)

Në të gjitha rastet e kontesteve, kërkesave dhe detyrimeve të bashkëshortëve, gjykata duhet të vendosë në procedurën e ndarjes së pronësisë së përbashkët. Ndarja e pronësisë së përbashkët mund të arrihet me marrëveshje midis bashkëshortëve (neni 74/1 i LPDTS), ose në rrugë gjyqësore, në rast mosmarrëveshjeje (neni 75/1,2 i LPDTS).

Pra, ligjvënësi u njeh bashkëshortëve të drejtën që me marrëveshje të ndajnë pronësinë mbi sendet që i kanë fituar deri në momentin e ndarjes së pasurisë së përbashkët gjatë martesës. Por, kjo ndarje nuk vlen edhe për pronësinë që do të krijohet në të ardhmen brenda bashkësisë martesore, përkundrazi, pasuritë të cilat bashkëshortët do t'i fitojnë mbas ndarjes së pronësisë së përbashkët, do të vazhdojnë të konsiderohen pasuri e përbashkët në kuptim të nenit 67 të LPDTS.

Nëse bashkëshortët nuk mund të merren vesh lidhur me pjesët e tyre nga pronësia e përbashkët, ata kanë të drejtë që me kërkesë t'i drejtohen gjykatës për të bërë ndarjen. Vendimi gjyqësor i formës së prerë në këtë rast do të merret në procedurë jokontestimore (neni 75/1 i LPDTS), por, mund të jetë dhe vendim i sjellë në procedurë kontestimore, kur me kërkesë të njërit bashkëshort, gjykata i përcakton pjesë më të madhe nga pasuria e përbashkët, nëse vërteton se kontributi i tij është më i madh se ai i bashkëshortit tjetër (neni 75/3 i LPDTS).

Arsye për pushimin e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve gjatë martesës mund të jetë dhe kërkesa për ndarje, që kreditorët e njërit bashkëshort mund t'i drejtojnë gjykatës. Bëhet fjalë për detyrime personale të bashkëshortit, për të cilat ai përgjigjet, përveçse me pasurinë e tij të veçantë, edhe me pjesën e tij nga pronësia e përbashkët, në rastet kur pasuria e veçantë nuk mjafton për të përmbushur detyrimet.

6.3.1 Ndarja me marrëveshje e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve

E drejta e ndarjes së pronësisë së përbashkët me marrëveshje nga ana e bashkëshortëve është përcaktuar në nenin 74/1 të LPDTS, sipas të cilit, si gjatë kohëzgjatjes së martesës, ashtu dhe pas pushimit të saj bashkëshortët me marrëveshje mund të ndajnë pronësinë e përbashkët. Ata mund të lidhin kontratë për ndarjen e gjithë sendeve nga pronësia e përbashkët, ose vetëm të disa prej tyre. (Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.600/04)

Arsye që mund të çojnë në ndarjen e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve mund të jenë mosmarrëveshjet lidhur me administrimin dhe disponimin me pronësinë e përbashkët (neni 73 i LPDTS) ose ekzistenca e detyrimeve (borxheve) paramartesore të njërit bashkëshort, të cilat nuk ka mundur t'i përmbushë nga pasuria e tij e veçantë.

Bashkëshortët mund të merren vesh që me kontratë të bëjnë ndarjen reale të pronësisë së përbashkët, në mënyrë që disa sende të përfshihen në pasurinë e veçantë të njërit

bashkëshort e disa të tjera, në pronësinë e veçantë të bashkëshortit tjetër, duke krijuar kështu regjimin e pronësisë së veçantë. Përveç kësaj, bashkëshortët mund të merren vesh që regjimin e pronësisë së përbashkët ta shndërrojnë në regjim bashkëpronësie, ku pjesët e tyre të jenë të caktuara në mënyrë ideale dhe të disponohen lirisht (neni 63/2 i LPDTS). Gjithashtu, njëri nga bashkëshortët mund të përfshijë në pronësinë e tij të veçantë sende nga pronësia e përbashkët, të cilat fizikisht nuk mund të ndahen, por për këtë duhet t'i kompensojë bashkëshortit tjetër vlerën në të holla për pjesën e tij. Në këtë rast, bashkëshorti, të cilit i takon kompensimi, ka të drejtën e pengut mbi gjithë sendin, që është fizikisht i pandashëm, përderisa bashkëshorti tjetër nuk i kompenzon vlerën e sendit që i takon atij (neni 52 i LPDTS).

Me ndarjen me marrëveshje të pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve krijohet regjimi i pronësisë së veçantë të secilit prej tyre. (Neni 74/2 i LPDTS) Ky regjim i mundëson secilit bashkëshort të bëhet pronar i vetëm mbi çdo send të luajtshëm e të paluajtshëm që i takon në momentin e ndarjes. Mbi sendet e luajtshme ose të paluajtshme, të cilat nuk mund të ndahen, bashkëshortët fitojnë të drejtën e bashkëpronësisë në proporcion me kontributin e tyre në fitimin e këtyre sendeve. (Neni 63/2 i LPDTS) Madhësia e pjesës së bashkëshortit në kontratën për ndarje të pronësisë së përbashkët mund të caktohet në bazë të kontributit, por mund të caktohet edhe nga fakte të tjera si p.sh. njërit bashkëshort i ndahet pjesë më e madhe për shkak se i janë besuar fëmijët për rritje dhe edukim. Ndarja e sendeve të paluajtshme duhet të regjistrohet në librat publikë kadastralë. (Neni 142/1 i Ligjit për Kadastrën e Paluajtshmërive)

Për shkak të shpenzimeve të larta dhe procedurave të zgjatura gjyqësore lidhur me ndarjen e pronësisë së përbashkët, është në interes të bashkëshortëve që çështjet e kontestueshme mes tyre t'i zgjidhin me marrëveshje.

Kontrata për ndarjen e pronësisë së përbashkët, si bazë juridike për ndarjen vullnetare të pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve, mund të lidhet me gojë, me shkrim ose në formën e aktit noterial, me vërtetim noterial të nënshkrimeve. Sendet e luajtshme mund të ndahen me gojë ose me shkrim midis bashkëshortëve, pa pasur nevojë për vërtetim noterial të nënshkrimeve të tyre. Kontratë noteriale në formë të shkruar, me vërtetim noterial të nënshkrimeve të palëve kontraktuese (bashkëshortëve) nevojitet në rastet e ndarjes së paluajtshmërive, në të kundërt, nëse nuk lidhet në formën e caktuar, kontrata për ndarje nuk do të sjellë pasoja juridike. (Vendim i Gjykatës së Lartë të RM, nr.248/81)

Në bazë të kësaj kontrate, do të kryhet regjistrimi i detyrueshëm në librin publik të paluajtshmërive, akt me të cilin secili bashkëshort fiton të drejtën e pronësisë së veçantë mbi pjesën e tij nga sendet e ndara. Nga momenti i regjistrimit, secili bashkëshort mund të disponojë lirisht me sendet e paluajtshme që i takojnë mbas ndarjes, pa pasur nevojë për pëlqimin e bashkëshortit tjetër. Për sendet që nuk janë objekt i kontratës për ndarje të pronësisë do të vazhdojë të vlejë regjimi i pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve. Nëse në librin publik të dy bashkëshortët janë të regjistruar si bashkëpronarë të pjesëve të caktuara, do të konsiderohet se ata kanë bërë ndarjen e pronësisë së përbashkët (neni 69/3 i LPDTS).

6.3.2 Sistemet e ndarjes së pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve

Sa i përket mënyrës së ndarjes së pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve, në të drejtën komparative njihen tre sisteme kryesore: sistemi i ndarjes sipas punës (kontributit), sistemi i ndarjes në pjesë të barabarta dhe sistemi i drejtshmërisë (*exequo et bono*). (Mladenovic, 1981: 655).

Sistemi i ndarjes së pronësisë së përbashkët sipas punës (kontributit) në të kaluarën ka qenë prezent në Shqipëri si dhe në shumicën e vendeve të ish RFSJ-së, përveç Maqedonisë së Veriut dhe Sllovenisë. Sipas këtij sistemi, kriteri më i vlefshëm, sipas të cilit duhet të bëhet ndarja e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve është puna apo kontributi i çdonjërit bashkëshort për krijimin e saj. Për të shmangur çdo mangësi të mundshme të këtij sistemi, njihet jo vetëm kontributi i drejtpërdrejtë, por edhe ai i tërthortë në krijimin e pronësisë së përbashkët. Kjo do të thotë, se llogaritet jo vetëm puna e bashkëshortit të punësuar, të ardhurat e të cilit kanë efekt të drejtpërdrejtë, por edhe kontributi i bashkëshortit që nuk është i punësuar, por kujdeset për amvisërinë dhe rritjen e edukimin e fëmijëve, duke ndikuar kështu në mënyrë të tërthortë në ruajtjen dhe shtimin e ekonomisë familjare.

Sistemi i ndarjes së pronësisë së përbashkët në pjesë të barabarta bazohet në parimin e sigurimit të barazisë midis bashkëshortëve dhe në solidaritetin pasuror në marrëdhëniet midis tyre. Sipas këtij sistemi, pronësia e përbashkët ndahet gjithmonë në pjesë të barabarta, kjo për faktin se me lidhjen e martesës, bashkëshortët në mënyrë të heshtur pranojnë parimin e barazisë në marrëdhëniet e tyre pasurore. Në praktikë, bashkëshortët asnjëherë nuk janë tërësisht të barabartë sa i përket aftësive dhe mundësive të tyre. (Mladenovic, 1981: 655) Ky sistem i ofron mbrojtje bashkëshortit që ka aftësi më të kufizuara për të fituar, por edhe bashkëshortit që gjatë martesës është kujdesur për amvisërinë dhe rritjen e fëmijëve, duke qenë se në ndarjen e pronësisë së përbashkët kontributi i tij vlerësohet në mënyrë të barabartë me atë të bashkëshortit tjetër që ka realizuar të ardhura nga puna.

Sistemi i ndarjes së pronësisë së përbashkët në pjesë të barabarta mund të paraqitet në dy forma:

- si sistem i pastër i pjesëve të barabarta dhe
- si sistem i përzier i pjesëve të barabarta.

Sistemi i pastër i pjesëve të barabarta që u shpjegua më sipër zbatohet rrallë në praktikë për faktin se bashkëshortët nuk kanë aftësi apo nevoja absolutisht të njëjta dhe bashkëshorti më i aftë, që pretendon të ketë kontribuar më tepër, si dhe ai të cilit i besohen fëmijët për rritje dhe edukim në rast divorci nuk do të jetë i kënaqur me vendimin gjyqësor i cili e ndan pronësinë e përbashkët në pjesë të barabarta. Megjithatë, ky sistem përbën një bazë të mirë për ndarjen me marrëveshje të pronësisë së përbashkët. (Mladenovic, 1981: 656) Legjislacioni shqiptar, bashkëshortët nuk i konsideron si pronarë të përbashkët, por si bashkëpronarë të sendeve të bashkësisë ligjore dhe në bazë të natyrës juridike të bashkëpronësisë, pjesëtimi i pasurisë së bashkëshortëve bëhet në pjesë të barabarta. Megjithatë, siç do ta trajtojmë më poshtë, edhe ky nuk është një sistem i pastër i pjesëve të

barabarta për arsye se gjykata, në bazë të nevojave të fëmijëve, mund të caktojë pjesë më të madhe për bashkëshortin, të cilit do t'i besohen fëmijët (neni 103/3 i LF).

Në RM zbatohet sistemi i përzier i pjesëve të barabarta, që do të thotë se nëse nuk mund të arrihet marrëveshje, atëherë hiqet dorë nga sistemi i pjesëve të barabarta dhe kalohet në shqyrtimin e kontributit të secilit bashkëshort në fitimin e pronësisë së përbashkët, Legjislacioni i RMV niset nga fakti se pronësia e përbashkët duhet të ndahet në pjesë të barabarta. (Neni 75/2 i LPDTS) Pra ligjvënësi, në parim ka pranuar sistemin e ndarjes në pjesë të barabarta, por nuk zbatohet sistemi i pastër i ndarjes në pjesë të barabarta, pasi si rregull subsidiar zbatohet dhe ndarja e pronësisë së përbashkët sipas kontributit të bashkëshortëve (pra sistemi i përzier). Me kërkesë të njërit bashkëshort, gjykata mund t'i përcaktojë pjesë më të madhe nga pronësia e përbashkët, nëse vërteton se kontributi i tij është ndjeshëm më i madh se kontributi i bashkëshortit tjetër. (Neni 75/3 i LPDTS)

Sistemi i drejtshmërisë. Ky sistem niset nga respektimi i parimit të drejtshmërisë në çdo rast, pra, gjatë ndarjes së pronësisë së përbashkët duhet të kihet parasysh momenti social ose shëndetësor, kohëzgjatja e martesës, mosha e bashkëshortëve etj. Rregullat e drejtshmërisë i ofrojnë ndihmë bashkëshortit jopërfitues, të moshuar, të sëmurë etj.

Legjislacionet që e adoptojnë këtë qasje, si SHBA, Kanada etj, e zbatojnë parimin e drejtshmërisë (*equity*) nëpërmjet caktimit të një pjese më të madhe nga pasuria e përbashkët bashkëshortit, të cilit i besohen fëmijët, që është zakonisht bashkëshortja. Kështu, bashkëshortit i ndahet pjesë më e vogël nga asetet e përbashkëta, por gjithsesi ai ka atë që shpesh përbën asetin më të vlefshëm të pronësisë bashkëshortore, aftësinë e tij për të fituar. Gjykata në rast divorci, mund të vendosë, që banesa familjare të përdoret nga bashkëshorti, të cilit i besohen fëmijët, shpesh edhe pa shpërblim ndaj bashkëshortit pronar. (Parkinson, 2011: 26- 27)

6.3.3 Ndarja gjyqësore e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve

Nëse bashkëshortët nuk arrijnë marrëveshje sa i përket ndarjes së pasurisë së përbashkët, atëherë ndarjen do ta kryejë gjykata në bazë të kërkesës së njërit bashkëshort (neni 75/1 i LPDTS).

E drejta e bashkëshortit për të kërkuar ndarjen e pronësisë së përbashkët nuk parashkruhet sepse bëhet fjalë për një të drejtë subjektive civile me karakter absolut (neni 63/1).

Ndarja e pronësisë së përbashkët në rrugë gjyqësore mund të bëhet në procedurë jokontestimore (neni 213-227 i LPJ) ose në procedurë kontestimore, kur bashkëshortët nuk merren vesh për mënyrën e ndarjes ose për madhësinë e pjesëve që do t'i takojnë secilit (neni 217 i LPJ).

6.3.3.1 Ndarja e pronësisë së përbashkët në procedurë jokontestimore

Ndarja e pronësisë së përbashkët në procedurë jokontestimore bëhet kur midis bashkëshortëve nuk ka mosmarrëveshje lidhur me pjesën e secilit nga pasuria e përbashkët, por megjithatë ata nuk mund të merren vesh për mënyrën dhe kushtet e ndarjes (neni 75, parag.1 i LPDTS, neni 213/1 i LPJ). Në të kundërt, nëse nuk ka kontest lidhur me mënyrën dhe kushtet e

ndarjes, ndarja kryhet nga noteri me akt noterial (neni 213/2 i LPJ). Angazhimi i noterëve në këtë proces pasqyron tendencën e ligjvënësit për ta lehtësuar punën e gjykatave nëpërmjet shkarkimit të çështjeve jokontestimore, dhe si rrjedhojë synon rritjen e efikasitetit të punës së gjykatave.

Ndarja e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve bëhet në bazë të propozimit me shkrim drejtuar gjykatës nga njëri prej bashkëshortëve. Kompetente për ndarjen e pronësisë së përbashkët është gjykata në territorin e së cilës ndodhen sendet që përbëjnë pasurinë e përbashkët. Nëse objekt i ndarjes është një pasuri e paluajtshme që ndodhet në territorin e më shumë gjykatave atëherë kompetente është secila prej tyre. (Neni 214 i LPJ) Por, ndarjen e pronësisë së përbashkët do ta bëjë vetëm një prej tyre në bazë të rregullave të kompetencës elektive. Kompetenca e zgjedhur apo elektive i mundëson paditësit që nga disa gjykata me kompetencë vendore potenciale të për zgjedhë gjykatën me kompetencë vendore për rastin konkret. Të drejtën e zgjedhjes bashkëshorti e ushtron në momentin e paraqitjes së propozimit për ndarjen e pasurisë në njërën nga gjykatat me kompetencë vendore. Me këtë akt konsiderohet se e drejta e zgjedhjes së bashkëshortit është konsumuar. (Janevski, Kamilovska-Zoroska, 2009)

Propozimi për ndarjen e pronësisë së përbashkët mund të bëhet nga njëri ose nga të dy bashkëshortët së bashku, nëse të dy dëshirojnë ndarjen e pronësisë së përbashkët pasi nuk mund të merren vesh për administrimin ose disponimin e saj, ndërkohë që nuk mund të arrijnë marrëveshje as për ndarjen e saj. (Neni 215 i LPJ) Propozimi për ndarjen duhet të përmbajë të dhëna për sendet nga pronësia e përbashkët për të cilat kërkohet ndarja, vendndodhjen e këtyre sendeve, pronarët dhe personat e tjerë të cilët kanë ndonjë të drejtë sendore mbi këto sende. Nëse bëhet fjalë për pasuri të paluajtshme, atëherë propozimit për ndarje duhet t'i bashkëngjitet dhe dokument që vërteton pronësinë apo të drejta të tjera sendore mbi paluajtshmërinë. (Neni 216 i LPJ)

Në seancën gjyqësore që do të mbahet në bazë të propozimit për ndarje, gjykata do të thërrasë dhe personat të cilët kanë të drejtë servituti ose të drejta të tjera sendore mbi sendet që janë objekt i ndarjes. Titullarët e të drejtave sendore kanë të drejtë t'i kërkojnë gjykatës të vendosë dhe për të drejtat e tyre. (Neni 218 i LPJ) Çdo pjesëmarrës ka të drejtë që në seancën gjyqësore t'i kërkojë gjykatës të thërrasë dhe persona të tjerë që kanë interes nga ndarja. (Neni 219 i LPJ)

Nëse gjatë zhvillimit të procedurës, bashkëshortët arrijnë marrëveshje lidhur me mënyrën e ndarjes, këtë marrëveshje gjykata do ta shënojë në procesverbal, gjithmonë duke u kujdesur që marrëveshja të mos jetë në kundërshtim me normat ligjore imperative (kogente). (Neni

220) Lidhur me vlefshmërinë e ujdisë gjyqësore, në një vendim të saj, Gjkata e Lartë ka vendosur të pranojë padinë e bashkëshortes për anulimin e ujdisë gjyqësore për ndarjen e pronësisë së përbashkët, për shkak se në momentin e lidhjes së saj ka qenë nën kërcënim. Në këtë rast, gjykata ka pranuar si të bazuar kërkesë-padinë e bashkëshortes dhe ka anuluar ujdinë gjyqësore të palëve, e cila është sjellë në kundërshtim me dispozitat imperative ligjore. (Vendim i Gjykatës së Lartë, nr.37/91)

Gjatë përcaktimit të pjesëve të secilit bashkëshort, gjykata niset nga supozimi ligjor se pronësia e

përbashkët ndahet në pjesë të barabarta, pra secilit bashkëshort i takon $\frac{1}{2}$ pjesë ideale nga pronësia e përbashkët, apo $\frac{1}{2}$ e sendeve që janë objekt i ndarjes. (Neni 75/2 i LPDTS).

Gjatë zhvillimit të procedurës për ndarjen e pronësisë, gjykata insiston që t'i realizojë kërkesat e bazuara të bashkëshortëve, pra që ata të fitojnë sende konkrete nga pronësia e përbashkët. (Neni 221 i LPJ) Gjatë vendosjes lidhur me faktin nëse një send i caktuar do t'i takojë njërit apo tjetrit bashkëshort, gjykata veçanërisht do të marrë parasysh nevojat e veçanta të bashkëshortit dhe arsyet se përse ai send duhet t'i përkasë atij bashkëshorti. (Neni 222 i LPJ) Nëse kemi parasysh se bashkëshortët ushtrojnë profesione apo veprimtari të ndryshme, atëherë secilit prej tyre, gjatë ndarjes së pronësisë së përbashkët, do t'i jepen sendet që shërbejnë për ushtrimin e veprimtarisë profesionale të tij, pra çdonjërit bashkëshort do t'i jepen sendet nga pronësia e përbashkët që shërbejnë për nevoja ekskluzivisht personale të tyre.

Në rast shpërpjesëtimi të vlerave, bashkëshorti tjetër do të kompensohet me sende të tjera nga pronësia e përbashkët. Nëse gjatë procedurës së ndarjes njërit prej bashkëshortëve i takon një send me vlerë shumë më të madhe në krahasim me pjesën e tij nga pronësia e përbashkët, gjykata do të vendosë që ky bashkëshort të kompensojë në të holla ndryshimin deri në vlerën e pjesës së bashkëshortit tjetër brenda një afati të caktuar. Nëse objekt i ndarjes është një pasuri të paluajtshme me vlerë të madhe, atëherë bashkëshorti tjetër, në bazë të vendimit gjyqësor ka të drejtë të kërkojë regjistrimin e hipotekës mbi këtë pasuri, deri në lartësinë e vlerës, që bashkëshorti tjetër është i detyruar t'ia paguajë. (Neni 223 LPJ) Nëse është e pamundur që të bëhet ndarja fizike e sendit ose me ndarjen e tillë do të zvogëlohej dukshëm vlera e sendit, gjykata mund të vendosë që sendi t'i takojë vetëm njërit nga bashkëshortët, dhe do të përcaktojë shumën që ky bashkëshort do t'i paguajë bashkëshortit tjetër. Për sendet fizikisht të pandashme; LPJ parashikon mundësinë e shitjes së tyre në ankand publik sipas dispozitave të Ligjit për Përmbarrim, ndërsa mjetet e fituara nga shitja do të ndahen midis bashkëshortëve. (Neni 224 LPJ)

Gjykata vendos me aktvendim për ndarjen e pronësisë së përbashkët në procedurë jokontestimore. Aktvendimi për ndarje përmban të dhëna për sendet që ndahen dhe mënyrën e ndarjes së tyre, pjesën fizike që do të fitojë secili bashkëshort, si dhe të drejtat dhe detyrimet që ka secili prej tyre. Me aktvendimin për ndarje, gjykata vendos dhe për mënyrën e realizimit të servituteve dhe të drejtave të tjera sendore, që persona të tretë i kanë mbi sendet që ndahen fizikisht midis bashkëshortëve. (Neni 225 i LPJ)

Me ndarjen e realizuar në procedurë jokontestimore bashkëshortët fitojnë të drejtën e pronësisë së veçantë mbi sendet e luajtshme e të paluajtshme që kanë fituar nga pronësia e përbashkët. Nëse gjykata, duke vepruar në bazë të propozimit të bashkëshortit për ndarje, konstaton se është e kontestueshme e drejta e bashkëshortit mbi sendin e përbashkët, është kontestues vetë sendi që duhet të ndahet ose madhësia e pjesëve, do ta ndërpresë procedurën, ndërsa propozuesin do ta udhëzojë të iniciojë procedurë kontestimore brenda afatit të caktuar. Nëse propozuesi nuk inicion procedurë kontestimore brenda afatit të caktuar, do të konsiderohet se e ka tërhequr propozimin. (Neni 217 i LPJ)

Nëse kemi parasysh faktin se gjatë ndarjes së pronësisë së përbashkët në procedurë

jokontestimore bashkëshortët vazhdojnë të jenë në bashkësi martesore, sendet që shërbejnë për përdorim të fëmijëve do të vazhdojnë të mbeten në pronësi të përbashkët të bashkëshortëve. Me ndarjen e pronësisë së përbashkët krijohet regjimi i bashkëpronësisë mbi sendet të cilat nuk mund të ndahen. Mirëpo, nëse një pasuri e paluajtshme që përbën pasuri të përbashkët është blerë ekskluzivisht me mjetet e njërit prej bashkëshortëve, ndërsa bashkëshorti tjetër ka kontribuar me një shumë të parëndësishme, atëherë nuk do të ishte në kundërshtim me ligjin që këtij të fundit të mos i njihej e drejta të bashkëpronësisë mbi këtë pasuri. Por, kjo nuk e privon atë nga e drejta e kërkesës detyimore, në të holla, ndaj bashkëshortit tjetër lidhur me kontributin që ka dhënë për fitimin e pasurisë së paluajtshme. Në rastin e kundërt, bashkëshortit, për të cilin gjykata vlerëson se ka dhënë kontribut të rëndësishëm në fitimin e pronësisë së përbashkët, nuk do t'i njihet vetëm e drejta e kërkesës në të holla ndaj bashkëshortit tjetër, por edhe e drejta e një pjese nga pronësia e përbashkët. (Vendim i Gjykatës Themelore Tetovë, nr. 250/05)

6.3.3.2 Ndarja e pronësisë së përbashkët në procedurë kontestimore

Ndarja e pronësisë së përbashkët në procedurë kontestimore bëhet kur bashkëshortët kanë mosmarrëveshje lidhur me madhësinë e pjesëve të tyre nga pronësia e përbashkët, ose lidhur me mënyrën dhe kohën e fitimit të tyre.

Procedura kontestimore inicohet vetëm nëpërmjet padisë së paditësit të legjitimuar në mënyrë aktive (neni 175 i LPK). Secili prej bashkëshortëve ka të drejtë të kërkojë me anë të padisë që gjykata të përcaktojë sa është pjesa e tij nga pasuria e përbashkët. Këtë të drejtë ata mund ta realizojnë në çdo kohë gjatë kohëzgjatjes së martesës, por edhe pas pushimit të saj (neni 74/1 i LPDTS) Gjykata e përcakton lartësinë e pjesëve në pronësi të përbashkët bazuar në të dhënat, lidhur me sendet e luajtshme e të paluajtshme që përbëjnë pronësinë e përbashkët, të deponuara në padi nga ana e bashkëshortit paditës, Megjithëse, në parim gjykata niset nga supozimi ligjor, sipas të cilit pronësia e përbashkët e bashkëshortëve ndahet në pjesë barabarta, pra secili prej tyre është pronar i $\frac{1}{2}$ pjesë ideale nga pronësia e përbashkët (neni 75/2 i LPDTS), përsëri, çdonjëri bashkëshort ka të drejtë ta rrëzojë këtë supozim dhe të vërtetojë se pjesa e tij është më e madhe se ajo e bashkëshortit tjetër. Me kërkesë të njërit nga bashkëshortët, gjykata mund t'i ndajë atij pjesë më të madhe nga sendet në pronësi të përbashkët, nëse vërteton se kontributi i tij në fitimin e pronësisë së përbashkët është dukshëm më i madh se ai i bashkëshortit tjetër. (Neni 75/3 i LPDTS) Pyetjes se në ç'procedurë gjyqësore bashkëshorti mund ta vërtetojë pretendimin se kontributi i tij në fitimin e pronësisë së përbashkët është dukshëm më i madh se ai i bashkëshortit tjetër, i përgjigjet neni 217/1 i LPDTS, sipas të cilit, nëse gjykata në procedurë jokontestimore, duke vepruar në bazë të propozimit të bashkëshortit për ndarjen e pronësisë së përbashkët, vërteton se është kontestuese e drejta mbi pronësinë e përbashkët, është kontestues vetë sendi që duhet të ndahet, ose madhësia e pjesëve të bashkëshortëve, do ta ndërpresë procedurën, ndërsa propozuesin do ta udhëzojë të iniciojë procedurë kontestimore. Pra, kur gjatë procedurës jokontestimore që zhvillohet ndërmjet

bashkëshortëve e drejta e pronësisë mbi sendet nga pronësia e përbashkët bëhet kontestuese, gjykata do t'i drejtojë palët në procedurë kontestimore.

Gjatë përcaktimit të kontributit të secilit bashkëshort në fitimin e pronësisë së përbashkët gjykata nuk niset vetëm nga të ardhurat e fituara prej tyre, pra nga kontributi financiar, por, merren parasysh dhe forma të tjera të kontributit siç është puna në familje rreth rritjes dhe edukimit të fëmijëve e kujdesi për amvisërinë. Pra, gjykata merr parasysh çdo lloj ndihme apo kontributi të bashkëshortëve në rritjen e pronësisë së përbashkët, apo në drejtim të asaj që pasuria e përbashkët të mos zvogëlohet në atë masë që do të zvogëlohej pa këtë kontribut. Sipas mendimit të gjykatës, raporti matematikor i të ardhurave të bashkëshortëve në vetvete nuk mund të konstitujë kontribut të ndryshëm të bashkëshortëve në krijimin e pronësisë së përbashkët. (Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.2957/07) Në këtë mënyrë, duke barazuar punën që sjell efekte financiare të drejtpërdrejta me punën që sjell efekte financiare të tërthorta, apo ndihmën e ofruar nga bashkëshorti i papunë, praktika gjyqësore ka jetësuar parimin e barazisë dhe solidaritetit midis bashkëshortëve.

Gjatë ndarjes së pronësisë së përbashkët dhe përcaktimit të kontributit të bashkëshortit, gjykata mund të përcaktojë kontribut më të madh të njërit bashkëshort edhe vetëm për sende konkrete, të luajtshme ose të paluajtshme nga pronësia e përbashkët. P.sh. blerja e shtëpisë së përbashkët gjatë bashkësisë martesore është bërë me mjete financiare të prindërve të njërit bashkëshort, pra mjete jashtë pronësisë së përbashkët e si rrjedhojë, në procedurën për ndarje të pronësisë së përbashkët, gjykata ka vendosur që ajo t'i takojë bashkëshortit, prindërit e të cilit kanë investuar. Mirëpo, shtesat e kësaj shtëpie janë bërë me mjete financiare të dy bashkëshortëve, prandaj pjesa e shtuar si pronësi e përbashkët do të ndahet në pjesë të barabarta ndërmjet bashkëshortëve. (Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.250/05)

Gjithashtu, apartamenti social i blerë me çmim të privilegjuar në bazë të së drejtës për shlyerje, që njërit bashkëshort ja ka kaluar babai si titullar i së drejtës për strehim, nuk mund të konsiderohet se është fituar me kontribut të njëjtë të dy bashkëshortëve. (Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë, nr.448/95)

Do të përcaktohet si kontribut i bashkëshortit dhe çdo lloj investimi i bërë pas pushimit të bashkësisë martesore. Nëse njëri nga bashkëshortët pas pushimit të bashkësisë martesore ka investuar në ndërtimin e shtëpisë, e cila ka filluar të ndërtohet që në bashkësi, ka të drejtë të kërkojë që ky investim të konsiderohet si kontribut i tij dhe të merret parasysh në rastin e ndarjes së pronësisë së përbashkët. (Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë, nr.693/75) Të njëjtin qëndrim me praktikën gjyqësore maqedonase sa i përket krijimit të pronësisë së përbashkët pas pushimit të bashkësisë martesore, në aspekt krahasues ndan dhe e drejta familjare – sendore e Kosovës dhe Serbisë. Kështu, sipas Ligjit për Familjen të Kosovës, bashkëshorti, i cili pas pushimit të bashkësisë martesore, përmes investimit, rrit vlerën e sendeve të pasurisë së përbashkët, ka të drejtën të kërkojë nga bashkëshorti tjetër kompensimin, nëse investimet kanë qenë të domosdoshme dhe të dobishme. Kompensimi do të jetë në proporcion me pjesën e tij në atë send. (Neni 55/3 i LFK).

Nëse vërtetohet se njëri nga bashkëshortët, të ardhurat e tij i ka shpenzuar vetëm për nevojat e

veta, ndërkohë që bashkëshorti tjetër me mjetet e veta është kujdesur për sigurimin e sendeve të nevojshme për mbajtjen e ekonomisë së përbashkët familjare, atëherë sendet e blera, në rast të ndarjes do t'i takojnë bashkëshortit që i ka siguruar ato. (Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë, nr.1139/86)

6.3.3.3 Personat që kanë të drejtë të kërkojnë ndarjen e pronësisë së përbashkët

Personat që kanë të drejtë të kërkojnë ndarjen e pronësisë së përbashkët janë: bashkëshortët, trashëgimtarët e bashkëshortit të vdekur ose të shpallur për të vdekur dhe kreditorët e bashkëshortit, të cilët nuk kanë arritur t'i plotësojnë kërkesat e veta nga pronësia e tij e veçantë.

Çdonjëri nga bashkëshortët - ka të drejtë të kërkojë ndarjen e pronësisë së përbashkët, e drejtë subjektive kjo, që buron nga natyra e pronësisë së përbashkët. Bashkëshorti këtë të drejtë mund ta realizojë me anë të propozimit në procedurë jokontestimore ose me anë të padisë në procedurë kontestimore. Me propozimin drejtuar gjykatës, bashkëshorti kërkon vetëm ndarjen e pronësisë së përbashkët në procedurë jokontestimore, atëherë kur midis bashkëshortëve nuk ekziston mosmarrëveshje lidhur me madhësinë e pjesëve. Në rastet kur ekziston mosmarrëveshje lidhur me madhësinë e pjesëve, ndarja do të kërkohej me anë të padisë në procedurë kontestimore. Nëpërmjet padisë, bashkëshorti paditës paraqet prova dhe fakte që kanë për qëllim t'i vërtetojnë gjykatës që ai është pronar i një pjese të pronësisë së përbashkët të krijuar gjatë martesës. Gjykata në bazë të provave dhe fakteve të ofruara konstaton gjendjen faktike dhe vërteton të drejtën e pronësisë të secilit bashkëshort. Bashkëshortët nuk kanë të drejtë që me kontratë të heqin dorë nga e drejta për të kërkuar ndarjen e pronësisë së përbashkët, ose ta bartin te një person tjetër këtë të drejtë (neni 52/3 i LPDTS). Nëse martesa ka pushuar me shkurorëzim ose anulim, e drejta e njërit bashkëshort për të kërkuar nga gjykata që t'i përcaktojë pjesë më të madhe nga pronësia e përbashkët, duke vërtetuar se ka dhënë kontribut më të madh në fitimin e saj, në bazë të nenit 75/3 i LPDTS, i takon vetëm bashkëshortit të mëparshëm. (Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë, nr.21/90)

Me pushimin e martesës me vdekjen e njërit bashkëshort ose me shpalljen e tij për të vdekur pushon dhe regjimi i pronësisë së përbashkët. Por, pronësia e përbashkët vazhdon të ngelet e pandarë deri në realizimin faktik të ndarjes në rrugë gjyqësore ose me marrëveshje. *Trashëgimtarët e bashkëshortit të vdekur ose të shpallur për të vdekur* - kanë të drejtë që pas vdekjes ose shpalljes së vdekur të trashëgimlënësit, me marrëveshje ose në rrugë gjyqësore, të bëjnë ndarjen e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve. Deri në momentin e ndarjes së pronësisë së përbashkët, trashëgimtarët nuk e dinë sa është pjesa e tyre nga pronësia e përbashkët. Bashkëshorti trashëgimlënës ka pasur të drejtë të disponojë me pjesën e tij të pacaktuar nga pronësia e përbashkët me punë juridike *mortis causa*, por nuk ka mundur në mënyrë të pavarur të kryejë asnjë punë *inter vivos* me pronësinë e përbashkët në të gjallë të tij (neni 70/2 i LPDTS). Po ashtu, edhe pas vdekjes së njërit bashkëshort, bashkëshorti pasjetues nuk ka të drejtë të disponojë me gjithë sendet e luajtshme e të

paluajtshme nga pronësia e përbashkët, por vetëm me ½ pjesë ideale të kësaj pasurie. Në këtë kontekst, gjykata e ka pranuar si të bazuar kërkesë padinë e paditësit (trashëgimtarit), me të cilën ai ka kërkuar të vërtetohet se ½ pjesë ideale mbi banesën në pronësi të përbashkët të prindërve, i takonte nënës së tij dhe tashmë, trashëgimtarëve të saj ligjorë. Bashkëshorti pasjetues, babai i paditësit, ka disponuar me gjithë banesën duke e bërë objekt të kontratës për mbajtjen e përbashkët. Në bazë të kontratës për mbajtje të përbashkët, ai i ka bartur të paditurës (motrës së paditësit) të drejtën e pronësisë mbi banesën nga pronësia e përbashkët, në kompensim të mbajtjes. Në bazë të provave të ofruara dhe bazuar në nenin 67 të LPDTS, sipas të cilit, pronësia e fituar nga bashkëshortët gjatë martesës përbën pronësi të përbashkët të tyre, gjykata e ka shpallur të pavlefshme kontratën për mbajtje të përbashkët, me të cilën bashkëshorti, pas vdekjes së bashkëshortes, ka disponuar me gjithë sendin nga pronësia e përbashkët (banesën). Por, në këtë rast gjykata e ka shpallur kontratën vetëm pjesërisht të pavlefshme, për atë pjesë të kontratës që ka të bëjë me ½ pjesë ideale të banesës. (Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.3951/07) Supozimi juridik se me ndërprerjen e martesës, bashkëshortëve u takojnë pjesë të barabarta nga pronësia e përbashkët, duhet interpretuar se vlen edhe në rastin kur martesa është ndërprerë me vdekjen e njërit bashkëshort. Në këtë rast, të drejtë për të kundërshtuar këtë supozim ligjor kanë trashëgimtarët e bashkëshortit të vdekur. Pra, trashëgimtarët kanë të drejtë të kërkojnë që pjesa e trashëgimlënësit të jetë më e madhe se ajo e bashkëshortit pasjetues, duke pretenduar se trashëgimlënësi ka kontribuar më shumë në krijimin e pronësisë së përbashkët. (Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë, nr.21/90)

Kreditorët e njërit bashkëshort mund të kërkojnë ndarjen e pronësisë së përbashkët, në rastet kur nuk kanë mundësi që t'i realizojnë kërkesat e veta nga pronësia e veçantë e atij bashkëshorti. Arsyeimi për ekzistencën e kësaj të drejte të kreditorit qëndron në faktin se pjesët e bashkëshortëve në pronësinë e përbashkët janë të pacaktuara dhe deri në ndarjen e pronësisë së përbashkët kreditori nuk mund të realizojë të drejtën e vet. Por, e drejta e kreditorëve personalë të njërit bashkëshort për të kërkuar ndarjen e pronësisë së përbashkët nuk është parashikuar shprehimisht në dispozitat e LPDTS. Kështu që, lind pyetja: si do t'i arkëtojnë kreditorët kërkesat e tyre? A është e drejtë që ata të presin ndarjen e pronësisë së përbashkët sipas ndonjë baze tjetër juridike? Nëse kemi parasysh se objekti i ekzekutimit të dhunshëm janë sende konkrete, të luajtshme e të paluajtshme (neni 24 i Ligjit për Përmbarrim), atëherë kreditorët duhet të kenë të drejtë që në procedurë përmbarrimore të kërkojnë ekzekutim të dhunshëm nëpërmjet shitjes së sendeve të caktuara nga pronësia e përbashkët. Një zgjidhje e tillë bazohet në supozimin ligjor, sipas të cilit, bashkëshortët kanë pjesë të përbashkëta nga pronësia e përbashkët, pra gjysma e çdo sendi në pronësi të përbashkët i takon bashkëshortit ndaj të cilit realizohet ekzekutimi i dhunshëm (neni 75/2 i LPDTS). Nëse bashkëshorti tjetër pretendon se pjesa e tij nga pronësia e përbashkët ose nga sendi i caktuar, i cili është regjistruar për tu shitur është më e madhe se ½, atëherë duhet ta vërtetojë këtë pretendim në procedurë kontestimore (neni 75/3 i LPDTS). Nëse në procedurën e ekzekutimit është përcaktuar shitja e sendit të paluajtshëm nga pronësia e përbashkët në ankand publik, bashkëshorti tjetër ka të drejtën e parablerjes, pra ka përparësi

në raport me ofertën më të favorshme, me kusht që menjëherë pas ankandit të deklarojë se është i gatshëm ta blejë pasurinë (neni 180 i Ligjit për Përmbarrim). Nga ana tjetër, në procedurën e falimentimit nuk bëhet ndarja e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve (neni 76/3 i Ligjit për Falimentim). Megjithatë, në kushte të caktuara, pronësia e përbashkët apo sende të caktuara prej saj, mund të përfshihet në masën e falimentimit. Kështu, nëse bashkëshortët me shkrim janë marrë vesh që administrimin dhe disponimin me pronësinë e përbashkët ose një pjesë të saj ta kryejë njëri prej tyre, ndërkohë që ndaj pronësisë së tij hapet procedurë falimentimi, atëherë pronësia e përbashkët në tërësi ose pjesa e saj për të cilën janë marrë vesh me kontratë, do të përfshihet në masën e falimentimit (neni 76/1 i Ligjit për Falimentim). Por, pronësia e përbashkët e bashkëshortëve nuk do të hyjë në masën e falimentimit, kur ata së bashku e me marrëveshje e kanë administruar dhe kanë disponuar me të (neni 76/2 i Ligjit për Falimentim).

Kërkesa për ndarjen e pronësisë së përbashkët nuk parashkruhet, për arsye se ka të bëjë me realizimin e një të drejte sendore, siç është e drejta e pronësisë, e cila si e drejtë subjektive civile me karakter absolut nuk parashkruhet. Pra, e drejta e bashkëshortit dhe personave të tjerë që kanë legjitimitet aktiv për të kërkuar ndarjen e pronësisë së përbashkët nuk parashkruhet, d.m.th. ata në çdo kohë kanë të drejtë të kërkojnë ndarjen e pronësisë së përbashkët. Për kërkesat e tjera të parashkrueshme ndërmjet bashkëshortëve afati i parashkrimit nuk rrjedh për sa kohë zgjat martesja (neni 370/1 i LMD). Por, nëse ndarja e pronësisë së përbashkët është bërë me marrëveshje pas pushimit të martesës, ndërsa njëri bashkëshort është i detyruar që tjetrit t'i paguajë një shumë të caktuar në të holla si kompensim për sendet e marra nga pronësia e përbashkët, kërkesa e tillë do t'i nënshtrohet rregullave të përgjithshme të parashkrimit sipas nenit 349 të LMD.

6.4 Efektet e pushimit të pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve

Me pushimin e pronësisë së përbashkët, regjimi i pronësisë së përbashkët kalon në regjim të pronësisë së veçantë dhe pjesët që u caktohen bashkëshortëve me rastin e ndarjes kthehen në pronësi të veçantë të tyre (neni 74/2 i LPDTS). Me ndarjen e pronësisë së përbashkët si pasojë e shkurorëzimit ose anulimit të martesës, ish bashkëshortët bëhen titullarë të vetëm të së drejtës së pronësisë mbi sendet e caktuara nga pronësia e përbashkët. Nëse pas pushimit të bashkësisë martesore nuk është bërë ndarja e pronësisë së përbashkët, bashkëshortët do të vazhdojnë të administrojnë dhe disponojnë me marrëveshje me pronësinë e përbashkët (neni 70/1 i LPDTS).

Në rastet kur ndarja fizike e sendit të përbashkët, të luajtshtëm ose të paluajtshtëm është e pamundur, çdonjëri prej bashkëshortëve ka të drejtë të kërkojë përcaktimin e pjesës së tij nga sendi i përbashkët dhe me këtë bashkëshortët kthehen në bashkëpronarë në proporcion me pjesët e tyre (neni 63/1 i LPDTS). Mbi sendet fizikisht të pandashme, bashkëshortët fitojnë të drejtën e bashkëpronësisë dhe me këtë rast gjykata mund të vendosë që: a) sendi t'i takojë vetëm njërit bashkëshort, përkundrajt detyrimit që t'i kompensojë bashkëshortit tjetër pjesën e tij në të holla (neni 52 i LPDTS) ose b) që sendi të shitet të shitje publike,

sipas Ligjit për Përmbarrim dhe shuma e fituar të ndahet ndërmjet tyre (neni 224 i LPJ). Në rast të ndarjes me marrëveshje të pronësisë së përbashkët, gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore ose pas pushimit të saj, secili prej bashkëshortëve mund të disponojë me sendet e luajtshme e të paluajtshme që i fiton në pronësi, pa pasur tashmë nevojë për pëlqimin e bashkëshortit tjetër. E drejta e pronësisë mbi sende të paluajtshme që fitohet me rastin e ndarjes së pronësisë së përbashkët duhet patjetër të regjistrohet në librat publikë kadastralë, në mënyrë që dhe personat e tretë të informohen lidhur me këtë fakt.

6.5. Realizimi i ndarjes së pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve

Gjatë realizimit të ndarjes së pronësisë së përbashkët në rrugë gjyqësore, gjykata merr parasysh jo vetëm kriterin bazë ligjor të ndarjes në pjesë të barabarta, por dhe kriterin plotësues që ka të bëjë me kontributin e bashkëshortëve në krijimin e pronësisë së përbashkët, si dhe kritere të tjera plotësuese që kanë të bëjnë me nevoja dhe interesa të caktuara të bashkëshortëve dhe të fëmijëve të përbashkët. Për të realizuar ndarjen përfundimtare të pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve, gjykata duhet të ndërmarrë një sërë veprimesh duke filluar nga përcaktimi i sendeve që përfshihen në pronësinë e përbashkët, përcaktimi i kritereve për ndarjen e pronësisë së përbashkët dhe përfundon me ndarjen e pjesëve të bashkëshortëve nga pronësia e përbashkët.

6.5.1 Përcaktimi i sendeve që përbëjnë objektin e ndarjes

Në rastin e ndarjes së pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve, gjykata fillimisht duhet të përcaktojë objektin e ndarjes, pra sendet e luajtshme e të paluajtshme, që bëjnë pjesë në pronësinë e përbashkët. Siç e kemi sqaruar më sipër, si kriter bazë për t'i konsideruar sendet si të përbashkët merret fakti nëse ato janë fituar me punë gjatë kohëzgjatjes së martesës, janë fituar në shkëmbim të sendit nga pronësia e përbashkët, janë dhurata ndaj të dy bashkëshortëve të bëra gjatë martesës etj.

Në rastin kur, pas inicimit të procedurës kontestimore për ndarjen e pronësisë së përbashkët, njëri nga bashkëshortët ka tjetërsuar sendin nga pronësia e përbashkët, gjykata pasi ka konstatuar se sendi, në këtë rast automobil, ka qenë pjesë e pronësisë së përbashkët, ka urdhëruar të paditurin që t'i paguajë bashkëshortes, në cilësinë e paditëses, gjysmën vlerës së fituar nga shitja si dhe kumatën ligjore, për shkak se ka shitur sendin e përbashkët pa autorizim. (Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.3091/06)

Për të përcaktuar masën e pronësisë së përbashkët që do duhet të ndahet ndërmjet bashkëshortëve, gjykata fillimisht do të veçojë sendet nga pronësia e veçantë e secilit prej tyre, si ato që bashkëshortët i kanë sjellë në martesë, ashtu dhe ato të fituara në bazë të ligjit gjatë kohëzgjatjes së martesës. Nëse bashkëshorti nuk mund të provojë se një send i caktuar është pjesë e pronësisë së tij të veçantë, pra se atë send e ka sjellë në martesë ose e ka fituar gjatë martesës, por jo në bazë të punës, por sipas bazave të tjera siç janë dhurata, legu, testamenti etj., atëherë ai send do të konsiderohet si pjesë e pronësisë së përbashkët të

bashkëshortëve. (Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.600/04)

Regjimi pasuror ligjor i RM u mundëson bashkëshortëve që të ndajnë sendet që kanë në pronësi në momentin e ndarjes, por jo dhe sendet që do t'i fitojnë në të ardhmen. Bashkëshortët nuk kanë të drejtë të kontraktjnë regjimin pasuror, por janë të detyruar t'i nënshtrohen rregullave të regjimit ligjor të parashikuara nga nenet 66-81 të LPDTS.

Në rastin kur bashkëshorti ka shpenzuar mjete nga pronësia e veçantë për nevoja të bashkësisë martesore, bashkëshortit do t'i kompensohen shpenzimet që kanë mundur të mbulohen me mjete nga pronësia e përbashkët. Në parim, bashkëshorti nuk është i detyruar që pronësinë e tij të veçantë ta shpenzojë për nevoja të ekonomisë së përbashkët, nëse këto nevoja mund të plotësohen edhe me mjete nga pronësia e përbashkët e bashkëshortëve. Në këtë kontekst, gjykata nuk i ka njohur të drejtën e pronësisë mbi $\frac{1}{2}$ e paluajtshmërisë paditësit, i cili megjithëse ka pasur të ardhura më të mëdha dhe mjete të tjera që i fitonte nga honoraret, fitimin e tij nuk e depononte në bashkësinë martesore, duke e detyruar të paditurën që me të ardhurat e veta dhe me ndihmën financiare të prindërve të vet, të kujdesej për nevojat familjare dhe të fëmijëve të përbashkët. (Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.250/05)

Bashkëshorti gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore është i detyruar që me mjete nga pronësia e veçantë të ndihmojë në mbajtjen e ekonomisë familjare, vetëm atëherë kur pronësia e përbashkët nuk mjafton për këtë. Bashkëshortit, i cili mjetet nga pronësia e veçantë i ka harxhuar për nevoja thjesht personale, nuk i takon kompensim.

Nuk ka ndonjë rregullim të posaçëm lidhur me rastin kur njëri bashkëshort me mjetet e veta nga pronësia e veçantë ka ndërtuar një objekt mbi tokën në pronësi të përbashkët. Prandaj, për ndarjen e pronësisë mbi objektin në këtë rast do të përdoren rregullat e së drejtës civile lidhur me fitimin origjiner të së drejtës së pronësisë me ndërtim në tokën e huaj. Kështu, nëse vlera e ndërtesës është shumë më e madhe se vlera e truallit, objekti së bashku me truallin do t'i takojnë bashkëshortit ndërtues, i cili do të duhet t'i kompensojë bashkëshortit tjetër vlerën e truallit sipas çmimit të tregut (neni 119/1 i LPDTS). Në të kundërt, nëse vlera e truallit është më e madhe se e ndërtesës, ndërtesa do të konsiderohet gjithashtu në pronësi të përbashkët, njësoj si trualli dhe bashkëshortit ndërtues do t'i kompensohet vlera e ndërtimit nga pronësia e përbashkët (neni 119/2 i LPDTS).

Rregullat e së drejtës civile mbi fitimin origjiner të pronësisë do të zbatohen dhe në rastin kur sende të pronësisë së veçantë të njërit bashkëshort janë përzier, lidhur ose bashkuar me sende të pronësisë së përbashkët. Nëse sendet janë bashkuar ose ngjitur në mënyrë të tillë që nuk mund të ndahen pa u dëmtuar ose pa shpenzime të mëdha, atëherë fati i sendit të ri të krijuar, do të varet nga vlera e sendeve të bashkuara. Kështu, nëse sendi nga pronësia e veçantë ka vlerë më të madhe, atëherë bashkëshorti pronar i këtij sendi ka të drejtë të fitojë pronësinë mbi sendin e ri të krijuar, gjithmonë kundrejt detyrimit për t'i kompensuar vlerën në të holla të sendit të përzier, pronësisë së përbashkët (neni 115 i LPDTS).

Nëse gjatë përcaktimit të masës së pronësisë së përbashkët, gjykata konstaton se ekzistojnë kërkesa dhe detyrime reciproke ndërmjet pronësisë së përbashkët dhe pronësive të veçanta të bashkëshortëve, gjykata do të përcaktojë lartësinë e tyre. Nëse për objektin e ndërtuar me

mjete të përbashkëta gjatë martesës është përdorur material ndërtimi në pronësi të veçantë të njërit bashkëshort, kjo merret parasysh gjatë ndarjes së pronësisë së përbashkët, kështu që pjesa e këtij bashkëshorti do të rritet në proporcion me vlerën e materialit ndërtimor ndaj objektit të ndërtuar. (Gelevski, 2002: 173) Vlera e sendeve në procedurën gjyqësore të ndarjes së pronësisë së përbashkët përcaktohet sipas vlerës së tyre të tregut në momentin e ndarjes. Vlerën e vërtetë të sendeve, gjykata zakonisht e përcakton me ndihmën e ekspertëve nga fushat përkatëse.

6.5.2 Përcaktimi i pjesëve të bashkëshortëve nga pronësia e përbashkët

Pasi ka përcaktuar sendet që përbëjnë objektin e pronësisë së përbashkët, gjykata vijon me përcaktimin e pjesëve të bashkëshortëve. Gjatë përcaktimit të pjesëve të bashkëshortëve, gjykata bazohet në sistemin e ndarjes së pronësisë së përbashkët në pjesë të barabarta (neni 75/2 i LPDTS). Sipas këtij sistemi, me rastin e ndarjes, secili nga bashkëshortët fiton të drejtën e pronësisë mbi $\frac{1}{2}$ pjesë ideale të sendeve nga pronësia e përbashkët, pra bashkëshortët kanë pjesë të barabarta mbi çdo send nga pronësia e përbashkët.

Megjithëse, gjykata në parim nisat nga supozimi ligjor se bashkëshortët janë pronarë në pjesë të barabarta mbi sendet në pronësi të përbashkët, secili bashkëshort ka të drejtë ta rrëzojë këtë supozim dhe të vërtetojë se pjesa e tij është më e madhe se ajo e bashkëshortit tjetër. Madje këtë të drejtë e kanë dhe trashëgimtarët e bashkëshortit të zhdukur ose të shpallur për të vdekur, kur pronësia e përbashkët ka pushuar pikërisht si pasojë e vdekjes ose e shpalljes për të vdekur të bashkëshortit. (Vendim i Gjykatës së Lartë të RM, nr.21/90) Bashkëshorti, i cili pretendon se kontributi i tij në krijimin e pronësisë së përbashkët është më i madh dhe si rrjedhojë dhe pjesa e tij është më e madhe, duhet ta vërtetojë këtë pretendim duke paraqitur prova të mjaftueshme. Siç e kemi përmendur, gjykata si kontribut të bashkëshortëve nuk do të konsiderojë vetëm të ardhurat, por edhe lloje të tjera të kontributit siç janë ruajtja dhe edukimi i fëmijëve.

Nëse gjatë ndarjes së pronësisë së përbashkët vërtetohet se njërit bashkëshort i takon pjesë dukshëm më e vogël, gjykata me kërkesë të njërit prej bashkëshortëve mund të vendosë që kjo pjesë t'i kompensohet në të holla. (Neni 78 i LPDTS)

Mund të ndodhë që bashkëshortët të kenë bërë ndarjen me marrëveshje të pronësisë së përbashkët, ndërsa nga gjykata të kërkojnë ndarjen e një sendi të vetëm, për të cilin nuk janë marrë vesh. Në këtë rast, gjykata ka mundësi t'i caktojë njëri bashkëshort pjesë më të madhe nga sendi i kontestueshëm. Kështu, gjykata i ka caktuar bashkëshortit pjesë më të madhe mbi një shtëpi pushimi nga pronësia e përbashkët, për arsye se $\frac{1}{4}$ e vlerës totale të shtëpisë ishte paguar me mjete nga pronësia e veçantë e bashkëshortit përpara lidhjes së martesës, ndërsa pjesa tjetër ishte paguar me mjete nga pronësia e përbashkët. (Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.6168/07)

Bashkëshortët mund të bëjnë ndarjen fizike të sendeve që janë fizikisht të ndashme. Në rastin e sendeve fizikisht të pandashme mund të bëhet ndarja civile, pra sendi i pandashëm të shitet dhe të ardhurat e fituara nga shitja të ndahen midis bashkëshortëve. Bashkëshortët

gjithashtu, mund të merren vesh që sendin e pandashëm ta mbajë njëri prej tyre, ndërkohë që tjetrit i bëhet kompensimi në të holla.

6.5.3 Kriteret plotësuese për ndarjen e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve

Përveç kriterit themelor ligjor të ndarjes në pjesë të barabarta të pronësisë së përbashkët, me rëndësi sa i përket vlerës së pjesëve të secilit bashkëshort, shumë e rëndësishme është dhe përbërja e pjesëve, pra cilat sende do tu takojnë bashkëshortëve me ndarjen e pronësisë së përbashkët. Në fakt, secili nga bashkëshortët për arsye të kuptueshme është i interesuar që në pjesën e tij të përfshihen sende të caktuara. (Spirovik Trpenovska, 1997: 248) Në këtë kontekst edhe ligjvënësi ka parashikuar disa kategori sendesh, të cilat megjithëse janë fituar me punë gjatë kohëzgjatjes së bashkësisë martesore dhe bëjnë pjesë në pronësi të përbashkët të bashkëshortëve, kanë status të privilegjuar në krahasim me sendet e tjera nga pronësia e përbashkët, pra ndahen sipas kriterëve të caktuara. Si sende të tilla, LPDTS numëron:

- sendet për ushtrimin e veprimtarisë profesionale të bashkëshortit (neni 76/1),
- sendet që shërbejnë ekskluzivisht për nevojat personale të njërit bashkëshort (neni 76/2),
- sendet që u shërbejnë fëmijëve ose që i janë dedikuar vetëm përdorimit të drejtpërdrejtë nga ana e fëmijëve (neni 77/1),
- sendet, të cilat është me interes të jenë në pronësi të bashkëshortit të cilit i janë besuar fëmijët për rritje dhe edukim (neni 77/2).

Në procedurën gjyqësore për ndarjen e pronësisë së përbashkët, gjykata pasi ka përcaktuar pjesët e bashkëshortëve, ndërmerr veprime për ndarjen e sendeve të privileguara, por gjithnjë duke u kujdesur që të ruhet raporti midis lartësisë së pjesëve të bashkëshortëve.

6.5.3.1 Sendet që shërbejnë për ushtrimin e veprimtarisë së bashkëshortit

Gjatë ndarjes së pronësisë së përbashkët, me kërkesë të njërit bashkëshort, në pjesën e tij fillimisht do të përfshihen ato sende nga pronësia e përbashkët, që shërbejnë për ushtrimin e veprimtarisë së tij. (Neni 76/1 i LPDTS) Sendet e tilla mund të jenë nga më të ndryshmet, varësisht veprimtarisë: vegla dhe aparate pune apo hapësira punuese si sallon bukurie, studio stomatologjike etj.

Por, bashkëshorti do të fitojë të drejtën mbi këto sende të privileguara vetëm nëse vlera e tyre nuk është shumë më e madhe se vlera e përgjithshme e pronësisë së përbashkët. Nëse vlera e sendeve që i shërbejnë ushtrimit të veprimtarisë së njërit bashkëshort është shumë më e madhe se vlera e përgjithshme e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve, atëherë edhe këto sende të privileguara do t'i nënshtrohen ndarjes ndërmjet bashkëshortëve. Ndarja në këtë rast, do të shmangej vetëm nëse bashkëshorti, të cilit i intereson t'i fitojë këto sende, i bën kompensimin e duhur bashkëshortit tjetër ose nëse me pëlqimin e këtij të fundit, i jep sende të tjera për kompensim. (Neni 76/3 i LPDTS)

Nëse vlera e këtyre sendeve nuk është shumë e lartë në krahasim me vlerën e përgjithshme të

pronësisë së përbashkët dhe kur në procedurën për ndarje të pronësisë së përbashkët bashkëshorti i interesuar ka bërë kërkesë, atëherë këto sende do të veçohen nga pronësia e përbashkët dhe do t'i jepen në pronësi bashkëshortit që ushtron veprimtarinë për të cilën shërbejnë sendet, pa u llogaritur në pjesën e tij nga pronësia e përbashkët.

6.5.3.2 Sendet që shërbejnë për nevojat personale të njërit bashkëshort

Sendet që shërbejnë për nevojat ekskluzivisht personale të njërit bashkëshort, megjithëse janë krijuar me punë gjatë kohëzgjatjes së martesës, nuk kanë trajtim të njëjtë me sendet e tjera nga pronësia e përbashkët, për arsye të dukshme. Gjatë ndarjes së pronësisë së përbashkët, pasi bashkëshortit t'i jetë dorëzuar pjesa që i takon, me kërkesë të tij, do të veçohen nga pronësia e përbashkët dhe do t'i jepen në pronësi edhe sende të fituara me punë gjatë kohëzgjatjes së martesës, por që shërbejnë për përdorim ekskluzivisht personal të tij (si gardërobë, bizhuteri, vegla muzikore, ski, armë gjuetie etj.) (Neni 76/2 i LPDTS)

Sendet për përdorim personal i ndahen bashkëshortit, pa llogaritur vlerën e tyre nga pjesa e tij në pronësinë e përbashkët, atëherë kur vlera e tyre nuk është në shpërpjesëtim të madh në krahasim me vlerën e pronësisë së përbashkët dhe me vlerën e sendeve për përdorim personal të bashkëshortit tjetër. (Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.1263/05)

Nëse vlera e sendeve për përdorim ekskluzivisht personal të njërit bashkëshort është shumë më e madhe krahasuar me vlerën e përgjithshme të pronësisë së përbashkët dhe me vlerën e sendeve për përdorim personal të bashkëshortit tjetër, p.sh. një unazë me diamant apo peliçe e çmuar, atëherë këto sende do të konsiderohen në pronësi të përbashkët dhe do të ndahen ndërmjet bashkëshortëve. Bashkëshorti, i cili i ka përdorur këto sende dhe dëshiron t'i ketë në pronësi, mund t'i ofrojë kompensim në të holla bashkëshortit tjetër ose sende të tjera me vlerë të afërt, nëse bashkëshorti tjetër pajtohet me këtë. (Neni 76/1,3 i LPDTS)

Nëpërmjet këtij rregullimi ligjor, ligjvënësi përpiket të mbrojë interesat legjitime të secilit bashkëshort; nga njëra anë, sendet që shërbejnë për nevoja ekskluzivisht personale të njërit bashkëshort të hyjnë në pronësinë e tij të veçantë dhe nga ana tjetër, të sigurohet ruajtja e ekuilibrit pasuror kundrejt bashkëshortit tjetër, i cili nuk ka sende kaq të vlefshme në përdorim personal.

6.5.3.3 Sendet që u shërbejnë fëmijëve ose që i janë dedikuar përdorimit të drejtpërdrejtë nga ana e fëmijëve

Gjatë ndarjes së pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve, gjykata duhet të marrë parasysh dhe disa nevoja dhe detyra specifike të bashkëshortëve. Kështu, bashkëshortit, të cilit i janë besuar fëmijët e përbashkët për ruajtje dhe edukim, duhet t'i ndahen përveç pjesës së tij edhe sendet, të cilat u shërbejnë fëmijëve me përjashtim të rasteve kur këto sende kanë vlerë shumë më të madhe se vlera e përgjithshme e pronësisë së përbashkët. (Gelevski, 2002: 168)

Një zgjidhje e tillë për herë të parë është sjell në legjislacionin vendas nga LF i vitit 1992 dhe më

vonë është mbështetur dhe nga LPDTS i vitit 2001. Sipas dispozitave të LF që rregullonin marrëdhëniet pasurore midis bashkëshortëve, të vlefshme deri në hyrjen në fuqi të LPDTS, ishte parashikuar që bashkëshortit që i besohen fëmijët për ruajtje dhe edukim, i ndahen dhe sendet nga pronësia e përbashkët që u shërbejnë fëmijëve ose që i janë dedikuar përdorimit të drejtpërdrejtë nga fëmijët, zgjidhje që është inkorporuar më vonë dhe në LPDTS (neni 77).

Ligjvënësi me këtë zgjidhje ligjore, nga njëra anë ka vënë në fokus interesat e fëmijëve, të cilat nuk duhen të preken nga akti i shkurorëzimit të prindërve dhe nga ana tjetër i vjen në ndihmë bashkëshortit të cilit i janë besuar fëmijët, që ai i papenguar të vazhdojë të administrojë dhe disponojë me sendet që i shërbejnë fëmijës dhe zhvillimit e mirërritjes së tij.

Megjithatë, ligji nuk përcakton se çfarë do të ndodhë me këto sende nëse ndërkohë ndryshohet vendimi gjyqësor për ruajtjen dhe edukimin e fëmijëve dhe ata i besohen bashkëshortit tjetër. Në këto raste, është logjike të konsiderohet se këto sende u përkasin fëmijëve dhe ndajnë të njëjtin fat me ta, pra ku do të jenë fëmijët, do të jenë dhe këto sende. Ato do t'i jepen në administrim dhe disponim bashkëshortit, të cilit i janë besuar fëmijët. (Gelevski, 2002: 166)

Ligjvënësi nuk shprehet lidhur me vlerën e sendeve që u shërbejnë fëmijëve dhe lidhur me rastin kur vlera e këtyre sendeve është shumë më e madhe, pra në shpërpjesëtim me vlerën e përgjithshme të pronësisë së përbashkët. Mendoj se sendet që u shërbejnë fëmijëve dhe sendet dedikuar përdorimit të drejtpërdrejtë nga ana e fëmijëve duhet të trajtohen veçmas nga pronësia e veçantë e bashkëshortit, të cilit i besohen fëmijët për ruajtje dhe edukim dhe në çdo rast t'i ndahen atij, pa u llogaritur në pjesën e tij nga pronësia e përbashkët.

6.5.3.4 Sendet e amvisërisë

Sendet e amvisërisë kanë trajtim të veçantë ligjor, gjë që reflektohet dhe në procesin e ndarjes së pronësisë së përbashkët.

Në rastin e pushimit të pronësisë së përbashkët me vdekjen e njërit bashkëshort, sendet e amvisërisë nuk përfshihen në masën trashëgimore, pra nuk i nënshtrohen ndarjes midis trashëgimtarëve, por ato i takojnë personave që kanë jetuar në bashkësi jetësore me trashëgimlënësin sepse këto sende shërbejnë për plotësimin e nevojave të tyre të përditshme. (Neni 37 i Ligjit për Trashëgiminë)

Në rastin e ndarjes së pronësisë së përbashkët pas shkurorëzimit ose anulimit të martesës, këto sende do t'i takojnë bashkëshortit të cilit i besohen fëmijët. Sendet, të cilat janë pjesë e pronësisë së përbashkët, që nuk u shërbejnë fëmijëve dhe nuk i janë dedikuar përdorimit të drejtpërdrejtë nga ana e tyre, por që është me rëndësi të jenë në pronësi të bashkëshortit që i janë besuar fëmijët, do t'i ndahen këtij bashkëshorti. (Neni 77/2 i LPDTS)

6.5.4 Kthimi i dhuratave

Marrëdhëniet bashkëshortore, siç e kemi theksuar, janë mbi të gjitha shumë personale dhe bazohen në lidhjen e ngushtë emotive dhe afektive midis bashkëshortëve. Prandaj, ndodh shpesh që bashkëshortët t'i shfaqin apo konkretizojnë ndjenjat e afeksionit ndaj njërit tjetrit nëpërmjet dhuratave reciproke, kuptohet, në kohën kur marrëdhëniet mes tyre janë harmonike e të pa tronditura, si gjatë martesës, ashtu edhe para lidhjes së saj. Dhuratat mund të jenë sende të luajtshme ose të paluajtshme. Legjislacioni aktual i RMV nuk bën dallim midis dhuratave me vlerë të vogël dhe dhuratave me vlerë të madhe, por, Ligji për Martesën i vitit 1973 i RSM dallonte dhurata të zakonshme, që ishin ato në proporcion me gjendjen pasurore të bashkëshortit që i ka bërë, dhe dhurata të jashtëzakonshme, me vlerë shumë të lartë në raport me gjendjen pasurore të bashkëshortit dhurues. (Neni 55 i Ligjit për Martesën)

Në të drejtën krahasuese njihen dy sisteme kryesore lidhur me kthimin e dhuratave të bëra midis bashkëshortëve, koncepti juridiko-penal, (i njohur dhe si sistemi i fajit) dhe koncepti juridiko-civil. Sipas konceptit juridiko-penal, kthimi i dhuratave me rastin e zgjidhjes së martesës varet nga fakti se kush është fajtor për zgjidhjen e saj. Bashkëshorti jo fajtor, mban të gjitha dhuratat e pranuar para dhe gjatë martesës, pavarësisht vlerës së tyre. Ai ka gjithashtu të drejtë të kërkojë kthimin e dhuratave nga bashkëshorti fajtor. Ky parim zbatohet në të gjitha rastet e zgjidhjes së martesës me vendim gjyqësor, si në rastet e anulimit, ashtu dhe në ato të shkurorëzimit. Kjo zgjidhje paraqet një lloj ndëshkimi për bashkëshortin fajtor. (Mladenovic, 1981: 674)

Përkundrazi, sipas konceptit juridiko-civil, kontrata e dhuratës në vetvete përmban një klauzolë të heshtur për kthimin e saj, në rast të zgjidhjes së martesës. Nëse kemi parasysh natyrën e martesës, ku mbizotërojnë marrëdhëniet personale ndërmjet bashkëshortëve, është e qartë se dhurata bëhet në kushte të caktuara, kur ka ekzistuar motivi (*animus donandi*) dhe arsyeja morale, ndërsa me zgjidhjen e martesës bie dhe motivi i dhënies së dhuratës. Megjithatë, kthehen vetëm dhuratat e jashtëzakonshme (makinë, shtëpi pushimi, stoli të çmuara, anije etj.) vlera e të cilave është në shpërpjesëtim me gjendjen pasurore të bashkëshortit. Dhuratat e zakonshme nuk kthehen, pa marrë parasysh nëse bashkëshorti pranues është fajtor apo jo. (Mladenovic, 1981: 674), (Hadzivasilev, 1987: 214)

Sipas doktrinės juridike, faji për zgjidhjen e martesës shpreh qëndrimin psikik të bashkëshortit fajtor ndaj shkeljes së detyrimeve martesore dhe pasojave që lindin nga kjo shkelje. Në të kaluarën, shumë legjislacione i kanë dhënë rëndësi të veçantë fajit, duke e përcaktuar si kusht për pranimin e padisë për zgjidhjen e martesës. Zgjidhja e martesës mund të kërkohej vetëm nga bashkëshorti pa faj sepse ajo në thelb përbënte një lloj sanksioni për bashkëshortin fajtor. (Omari, 2007: 254)

Ligji për Martesën i RSM i vitit 1973 e pranonte pjesërisht sistemin e fajit, vetëm në rastet e anulimit të martesës, por jo dhe në rastet e shkurorëzimit. Sipas dispozitave të këtij ligji, në rast shkurorëzimi, kthimi i dhuratave varet vetëm nga vlera e dhuratës; dhuratat e zakonshme nuk kthehen, ndërsa ato të jashtëzakonshme kthehen, pavarësisht fajit të

bashkëshortit për shkurorëzimin e martesës. Ndërsa për rastet e anulimit të martesës, ligji ka pranuar konceptin penal, të sanksionimit, sipas të cilit, bashkëshorti i ndërgjegjshëm mban të gjitha dhuratat e pranuar dhe gjithashtu, ka të drejtë të kërkojë nga bashkëshorti i pandërgjegjshëm kthimin e të gjitha dhuratave. (Neni 48, 55 i Ligjit për Martesën) Legjislacioni aktual është i qëndrimit se dhuratat, të cilët bashkëshortët i kanë bërë njëri tjetrit si para lidhjes së martesës, ashtu dhe pas lidhjes së saj, nuk kthehen. (Neni 80 i LPDTS) Është e qartë se faji për zgjidhjen e martesës nuk ka asnjë ndikim në kthimin e dhuratave. Kjo është më se e kuptueshme, nëse kemi parasysh revolucionin e shkaktuar nga liberalizimi i divorcit dhe i ashtuquajturit divorc pa faj, që përfshiu vendet perëndimore duke filluar nga vitet '60 të shekullit të kaluar.

Ideja kryesore e divorcit pa faj është që të ofrojë një “varrim të denjë” për martesat që kanë pushuar së ekzistuari, ndërsa roli i ligjvënësit është që ky proces të zhvillohet me sa më shumë drejtësi e me sa më pak zemërim, ankth e poshtërim. Nga ana tjetër, roli i gjykatave nuk është të bëjnë autopsinë e martesës, por duhet të jetë më shumë shërues. (Parkinson, 2011: 21)

Në të drejtën familjare bashkëkohore, faji nuk konsiderohet më si shkak ligjor për zgjidhjen e martesës, e as si kriter ku gjykata bazohet për të bërë ndarjen e pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve.

6.6 Shkaqet e mbarimit të bashkësisë ligjore në RSH

Shkaqet e mbarimit të bashkësisë ligjore, të parashikuara në nenin 96 të KF janë:

- vdekja e njërit prej bashkëshortëve,
- shpallja i zhdukur ose i vdekur i njërit bashkëshort,
- shpallja e pavlefshme e martesës,
- zgjidhja e martesës,
- pjesëtimi i pasurive,
- ndryshimi i regjimit pasuror martesor, kur sjell mbarimin e bashkësisë.

Bashkësia ligjore në çdo rast mbaron me zgjidhjen e martesës, por ajo mund të ndërpritet edhe gjatë martesës me vendim gjykate, nëse kjo është në interes të bashkëshortëve, ose kur nëpërmjet kontratës martesore, bashkëshortët e shndërrojnë regjimin e bashkësisë ligjore në regjim të pasurive të ndara. Pra, bashkësia ligjore mund të mbarojë për shkaqe të përcaktuara me ligj, me marrëveshje të bashkëshortëve ose me pjesëtim gjyqësor të sendeve të përbashkëta.

6.6.1 Mbarimi i regjimit pasuror martesor të bashkësisë ligjore sipas Kodit të Familjes së RSH

Sipas nenit 96/a të KF, bashkësia mbaron:

- me vdekjen e njërit bashkëshort,
- me shpalljen e zhdukjes ose të vdekjes së njërit bashkëshort,
- me shpalljen e pavlefshmërisë së martesës dhe

- me zgjidhjen e saj.

Nëse bëjmë një krahasim me nenin 123 të KF, vëmë re se të gjitha rastet e mbarimit të bashkësisë përputhen me rastet e mbarimit të martesës, me përjashtim të shpalljes së zhdukjes së njërit bashkëshort. Kjo do të thotë se bashkësia ligjore ekziston brenda institutit të martesës. Bashkësia ligjore, në thelb është rezultat i martesës dhe për këtë arsye është normale që ekzistenca e saj të jetë e lidhur me ekzistencën e martesës.

Regjimi i bashkësisë ligjore zgjat gjatë gjithë kohës që vazhdon martesa, përveç rastit kur bashkëshortët, me anë të kontratës martesore, e ndryshojnë regjimin ose kur njëri bashkëshort kërkon pjesëtimin e bashkësisë në kushtet e nenit 98. Martesa është e vlefshme deri në datën e vdekjes së njërit bashkëshort, apo deri në datën kur vendimi gjyqësor për shpalljen e zhdukjes së njërit bashkëshort, për shpalljen e pavlefshmërisë së martesës ose ai për zgjidhjen e martesës ka marrë formë të prerë. Këto data përbëjnë njëherazi dhe momentet e mbarimit të bashkësisë ligjore.

6.6.2 Mbarimi i bashkësisë me marrëveshje të bashkëshortëve

Në kuptim të nenit 207 të KC, pjesëtimi i sendeve të përbashkëta me marrëveshje ka përparësi në raport me pjesëtimin gjyqësor. Pra, pjesëtimi i sendeve të bashkësisë do të kryhet vetëm nëse bashkëshortët nuk arrijnë marrëveshje. Pjesëtimi vullnetar ka shumë avantazhe si p.sh. bashkëshortët e kryejnë pjesëtimin sipas prioriteteve dhe nevojave të tyre konkrete, nuk ka shpenzime, është më i shpejtë etj.

Pjesëtimi vullnetar i sendeve të bashkësisë bëhet pas zgjidhjes apo pavlefshmërisë së martesës. Pjesëtimi i pasurisë në bashkësi gjatë vazhdimit të bashkësisë me marrëveshje të bashkëshortëve, nuk sjell pasoja juridike (neni 97 KF), nëse bashkëshortët më parë nuk kanë ndryshuar regjimin pasuror të bashkësisë (neni 96/c KF). KF nuk përmban dispozita të posaçme lidhur me formën e marrëveshjes për pjesëtim, prandaj do të zbatohet neni 207 i KC si dispozitë e përgjithshme për pjesëtimin vullnetar të bashkëpronësisë në pjesë. Kështu, bashkëshortët mund ta shprehin vullnetin për pjesëtim të sendeve në bashkësi në secilën nga format e deklarimit të vullnetit: me shkrim, me gojë apo me veprime konkludente. Por, nëse objekt i pjesëtimit janë sende të paluajtshme, marrëveshja për pjesëtim duhet të bëhet me akt noterial.

6.6.3 Mbarimi me pjesëtim gjyqësor i bashkësisë

Pjesëtimi i pasurisë në bashkësi bëhet vetëm në rrugë gjyqësore, sipas dispozitave të KF (neni 103-107), KC (neni 207) dhe KPC (neni 369-374).

Sipas nenit 96/b të KF, bashkësia mbaron me pjesëtimin e pasurisë. Pjesëtimi i pasurisë, si rregull, nuk mund të bëhet gjatë vazhdimit të bashkësisë, edhe në rast të një marrëveshjeje midis bashkëshortëve (neni 97 i KF). Përjashtimisht, pjesëtimi i pasurisë mund të realizohet edhe para përfundimit të bashkësisë ligjore, por vetëm për shkaqe të rëndësishme, që

përligjin pjesëtimin, të parashikuara nga neni 98 i KF. Kështu, pjesëtimi i sendeve të përbashkëta mund të kërkohej në gjykatë në këto raste:

- kur njëri nga bashkëshortët është i paaftë të administrojë bashkësinë ose e administron keq atë dhe nga kjo mënyrë e administrimit vihen në rrezik interesat e bashkëshortit tjetër dhe të familjes,
- kur njëri nga bashkëshortët nuk kontribuon për nevojat e familjes, në proporcion me gjendjen dhe aftësinë e tij për punë, ose
- kur midis bashkëshortëve ka ndodhur një pjesëtim faktik i sendeve të bashkësisë.

Kjo do të thotë se gjykata duhet fillimisht të përcaktojë ekzistencën e shkakut për të cilin kërkohej pjesëtimi. Gjukata nuk do të pranojë si shkak faktik për pjesëtimin, paaftësinë e njërit bashkëshort për të administruar apo braktisjen e banesës bashkëshortore. Përveç ndarjes faktike duhet të ekzistojnë dhe rrethana të tjera do që e pengojnë njërin bashkëshort të ushtrojë tagrat e pronarit mbi sendet në bashkësi, si p.sh. përzënia nga banesa e përbashkët dhe përdorimi i sendeve të përbashkëta në mënyrë abuzive vetëm nga njëri bashkëshort, ekzistenca e rrezikut lidhur me prishjen ose shpërdorimin e sendeve të përbashkëta, rrezikut të zhdukjes së disa sendeve si pasojë e tendencës së fshehjes së tyre nga njëri bashkëshort etj. (Omari, 2007: 149)

Kërkesëpadia e pjesëtimit të sendeve të përbashkëta nuk parashkruhet (neni 113 i KC). E drejta e padisë për pjesëtimin e pasurisë në bashkësi ka karakter personal. Pra, vetëm bashkëshortët ose përfaqësuesit e tyre mund të kërkojnë nga gjykata pjesëtimin e sendeve të përbashkëta. (Neni 98/2 i KF)

Kreditorët e bashkëshortit debitor nuk kanë legjitimitet aktiv për të kërkuar pjesëtimin gjyqësor të pasurisë. Megjithatë, nëse procedura ka filluar, kreditorët mund të kërkojnë të njihen me kërkesën dhe dokumentet e paraqitura nga bashkëshortët, si dhe të ndërhyjnë në seancën gjyqësore për mbrojtjen e të drejtave të tyre me cilësinë e personave të tretë të interesuar (neni 99 i KF). Në kuptim të nenit 84 të KF, gjykata do të njohë kredinë e tyre deri në kufijtë e pjesës që i takon bashkëshortit debitor nga sendet e përbashkëta, por gjithmonë pa cenuar pjesën e bashkëshortit tjetër. As trashëgimtarët e bashkëshortit nuk janë aktivisht të legjitimuar për të kërkuar pjesëtimin e pasurisë në bashkësi. Por, kur shkak për pjesëtimin është mbarimi i martesës me vdekjen apo shpalljen e vdekjes së njërit bashkëshort, atëherë trashëgimtarët e tij duhet të marrin pjesë në procesin e pjesëtimit bashkë me bashkëshortin pasjetues, në cilësinë e bashkëpronarëve.

KPC bën dallim midis fazës së parë dhe fazës së dytë të gjykimit (neni 370-371 i KPC).

6.6.3.1 Faza e parë e gjykimit

Sipas nenit 370 të KPC, në fazën e parë të pjesëtimit gjykata ka për qëllim të hetojë e përcaktojë:

- të drejtën e bashkëpronësisë së palëve në gjykim, pra përcakton cilësinë e bashkëshortëve si bashkëpronarë,
- pjesët takuese të tyre,
- sendet që do të përbëjnë objektin e pjesëtimit.

Përcaktimi i cilësisë së bashkëpronarit - është detyrë e thjeshtë për gjykatën. Në rastet kur bashkëshortët nuk kanë lidhur kontratë martesore, bashkësia e sendeve të fituara gjatë martesës vepron automatikisht, në bazë të ligjit. Pra, cilësia e bashkëpronarit prezumohet nga ligji, pa qenë e nevojshme që ai të provojë kontributin material për fitimin e sendeve të përbashkëta. (Omari, 2007: 152)

Përcaktimi i pjesëve takuese të bashkëshortëve – ka të bëjë me përcaktimin e pjesës ideale të secilit bashkëshort mbi sendet e përbashkëta. Pjesët e bashkëshortëve nga pasuria në bashkësi janë të barabarta, pavarësisht kontributit të tyre. Por, megjithatë, gjykata mund të vendosë të kalojë në favor të bashkëshortit të cilit i besohen fëmijët, një pjesë të pasurisë së bashkësisë që i takon bashkëshortit tjetër. (Neni 103/3 i KF) Kjo përbën një zgjidhje të diskutueshme ligjore, nëse kemi parasysh se legjislacioni shqiptar përmban dispozita të mjaftueshme për të përkrahur bashkëshortin që i janë besuar fëmijët apo bashkëshortin në nevojë, si p.sh. e drejta e përdorimit të banesës familjare (neni 153 i KF), detyrimi për ushqim (neni 199 i KF) apo kontributi kompensues (neni 147 KF).

Marrja e një mase të tillë do duhet të hetohet me kujdes nga gjykata dhe të lejohet vetëm në raste të veçanta e tepër të justifikuara si p.sh. kur njëri bashkëshort është larguar jashtë kufijve, apo në çdo rast tjetër që ngjall dyshime serioze se detyrimi për ushqim ndaj fëmijës nuk përmbushet. Megjithatë, në çdo rast, gjykata duhet të kujdeset të mos ndërmarrë në mënyrë kumulative dhe masa të tjera ndaj bashkëshortit të cilit nuk i janë besuar fëmijët, si p.sh dhe përmbushjen e detyrimit për ushqim, dhe kontributin kompensues sepse në këtë mënyrë, ajo seriozisht do t'i cenonte interesat pasurorë të këtij bashkëshorti. (Omari, 2007: 152)

Përcaktimi i pjesës takuese të secilit bashkëshort është i lidhur dhe me një moment tjetër. Legjislacioni paraardhës i përkiste sistemit të ndarjes së pasurisë së përbashkët sipas kontributit. Nga ana tjetër, ligjet civile nuk kanë fuqi prapavepruese, prandaj për sendet që i nënshtrohen pjesëtimit vlen legjislacioni që ka qenë në fuqi në kohën e fitimit të tyre. Për sendet e përbashkëta të fituara para hyrjes në fuqi të KF, vlejné dispozitat ligjore paraardhëse. Është e kuptueshme që në këto raste, gjykata bazuar në prova, do të duhet të bëjë dhe përcaktimin konkret se sa është e drejta e secilit bashkëshort mbi sendet e bashkësisë, në raport me kontributin e tyre në fitimin e sendeve. Vetëm në rastin kur gjykata nuk ka prova që vërtetojnë kontributin më të madh të njërit bashkëshort, ajo do të vendosë për ndarjen e sendeve në bashkësi në pjesë të barabarta.

Përcaktimi i sendeve që do të përbëjnë objektin e pjesëtimit. Është e qartë se objekti i pjesëtimit përbëhet nga sendet e përbashkëta që ekzistojnë në momentin e pjesëtimit. Pra, për të përcaktuar se cilat sende do t'i nënshtrohen pjesëtimit, gjykata fillimisht duhet të bëjë veçimin e sendeve që i përkasin bashkësisë, në kuptim të nenit 74 të KF, nga sendet që janë pasuri vetjake të bashkëshortëve, sipas nenit 77 të KF. (Shiko Kapitullin IV)

Që në fillim të procedurës së pjesëtimit të pasurisë në bashkësi, bashkëshortët ose trashëgimtarët e tyre kanë të drejtë të marrin pasurinë e luajtshme vetjake, që u përkiste para regjimit të bashkësisë, si dhe atë që e kanë fituar gjatë bashkësisë në formë trashëgimie, dhurimi, legu.

Në mungesë të provave të kundërta, prezumohet se pasuria e luajtshme bën pjesë në bashkësi. Pasuria që ngelet, prezumohet si e përbashkët, me përjashtim të rastit kur bashkëshorti provon karakterin e saj vetjak. (Neni 105, 76 i LF)

Pasi ka marrë provat e nevojshme, gjykata me vendim të ndërmjetëm, lejon pjesëtimin dhe përcakton sendet që do të pjesëtohen. Kundër këtij vendimi lejohet ankim i veçantë, paraqitja e të cilit pezullon vazhdimin e mëtejshëm të gjykimit. (Neni 370/2 i KPC) Një problem tepër i përhapur në praktikën gjyqësore ka qenë ai lidhur me ndërtimet pa leje apo pasuri të tjera të paregjistruara në regjistrat e ZRPP. Dilemave lidhur me atë se a mund t'i nënshtrohen pjesëtimit edhe këto pasuri, u dha fund një vendim unifikues i Gjykatës së Lartë i vitit 2004, sipas të cilit, shtesat ose ndërtimi i cili është realizuar në kundërshtim me normat në fuqi dhe nuk është regjistruar në regjistrin e pasurive të paluajtshme nuk mundet të jetë objekt i pjesëtimit gjyqësor, në të kundërt me pjesëtimin e këtyre sendeve, gjykata do të ligjëronte veprimet e kundërligjshme e të padrejta të palëve. (Vendim i Kolegjeve të Bashkuara të Gjykatës së Lartë, Nr.22, dt. 13.03.2002)

6.6.3.2 Faza e dytë e gjykimit

Kur bashkëshortët nuk kanë ankim ndaj vendimit të ndërmjetëm që ka lejuar pjesëtimin, apo kur ky vendim, ka marrë formë të prerë, gjykata vazhdon gjykimin në fazën e dytë, duke marrë në shqyrtim kërkesat që mund të kenë bashkëshortët për llogaritë që duhet të japin midis tyre lidhur me pasurinë në bashkësi. (Neni 371 i KPC)

Objekti i gjykimit të fazës së dytë të pjesëtimit është i përcaktuar në nenet 103/2 i KF dhe 371, 372 të KPC. Në këtë fazë gjykata:

- shqyrton kërkesat që bashkëshortët apo persona të tretë kanë në drejtim të bashkësisë, respektivisht detyrimet e pronësive vetjake të bashkëshortëve ndaj bashkësisë,
- vlerëson sendet e bashkësisë në bazë të mendimit të ekspertit,
- nga aktivi i bashkësisë zbret pasivin, pra detyrimet që bashkësia ka ndaj bashkëshortëve ose të tretëve,
- përcakton modalitetet sipas të cilave do të realizohet pjesëtimi,
- kur sendet e përbashkëta ndahen në natyrë, pra modaliteti i përzgjedhur është pjesëtimi në natyrë, gjykata bën pjesëtimin konkret të sendeve të përbashkëta dhe i jep secilit bashkëshort sende në vlerë të barabartë,

Kërkesat që bashkëshortët apo persona të tretë kanë në drejtim të bashkësisë apo detyrimet që rëndojnë mbi bashkësinë si dhe kompensimet që bashkëshortët duhet t'i bëjnë bashkësisë janë trajtuar në Kapitullin 5 (shiko 5.7). Nëse mbi bashkësinë ende rëndojnë detyrime ndaj të tretëve, gjykata përcakton shumën e këtij detyrimi dhe e përjashton atë nga sendet që i nënshtrohen pjesëtimit. Për kreditorët që ndërhyjnë në gjykimin e pjesëtimit për mbrojtjen e interesave të tyre, gjykata do të njohë të drejtën e kredisë vetëm mbi pjesën e bashkëshortit debitor nga pronësia në bashkësi, pa cenuar pjesën e bashkëshortit tjetër. (Neni 84 i KF). Pasi ka përcaktuar përfundimisht kompensimet që bashkëshortët i detyrohen bashkësisë dhe

detyrimet e bashkësisë ndaj të tretëve gjykata vazhdon me përcaktimin e vlerës reale të sendeve të bashkësisë.

Përcaktimi i vlerës së sendeve të bashkësisë është me shumë interes, sidomos sa i përket sendeve të paluajtshme, të cilat sjellin dhe implikime më të mëdha financiare. Në rastin e pjesëtimit të sendeve të paluajtshme, gjykata udhëhiqet nga raporti i vlerësimit të pasurisë që përpilohet nga ekspert vlerësues i pasurive të paluajtshme. Ky raport tregon vlerën reale të sendit të paluajshëm në momentin e pjesëtimit.

Likuidimi i bashkësisë bëhet duke zbritur pasivin nga aktivi i bashkësisë. Kështu, nga vlera e përgjithshme e sendeve të bashkësisë, gjykata zbrit vlerën e detyrimeve që ka bashkësia. Sendet që mbeten pas shlyerjes së detyrimeve që bashkësia ka ndaj të tretëve dhe bashkëshortëve do të ndahen në pjesë të barabarta midis bashkëshortëve. (Neni 103/1,2 i KF)

Përcaktimi i modaliteteve për realizimin e pjesëtimit udhëhiqet nga neni 207 i KC. Pjesëtimi i sendeve të përbashkëta mund të bëhet sipas njërit nga këto 3 modalitete:

- pjesëtimi në natyrë i sendit - realizohet kur gjykata sendet e përbashkëta i ndan në dy pjesë me vlerë të njëjtë, nga një për secilin bashkëshort (neni 207/1). Në këtë rast, bashkëshortët mund t'i kërkojnë gjykatës që pjesa e secilit të caktohet me short. (Neni 373 i KPC),
- shitja në ankand e sendeve – kur sendi i përbashkët nuk mund të ndahet në natyrë ose kur për shkak të ndarjes ai e humbet vlerën, gjykata mund të urdhërojë shitjen e tij në ankand dhe pjesëtimin e çmimit të shitjes midis bashkëshortëve. Megjithatë, gjykata vendos për modalitetin e mëposhtëm nëse njëri nga bashkëshortët është i gatshëm t' paguajë kompensim bashkëshortit tjetër (207/2),
- lënia e sendit njërit bashkëshort përkundrajt një shumë kompensuese që i jepet bashkëshortit tjetër, vendoset vetëm përjashtimisht nga gjykata, në raste kur pjesëtimi në natyrë i sendit nuk është i mundur (neni 207/3), por si modalitet ka përparësi në raport me shitjen në ankand të sendeve, i cili është një modalitet ekstrem pjesëtimi.

Sendet konkrete që i jepen bashkëshortit në pjesë. Në rast se sendi që nuk mund të ndahet në natyrë, është shtëpi banimi gjykata ia lë në pjesë bashkëshortit që banon në të ose që ka më shumë nevojë. (Neni 207 i KC)

Megjithëse, procedura e pjesëtimit të pasurisë në bashkësi është e rregulluar me norma imperative (*ius cogens*), përcaktimi i sendeve që merr secili bashkëshort është lënë në vlerësim të gjykatës. Gjukata përcakton sendet konkrete që merr secili bashkëshort nga pjesëtimi, bazuar në rrethanat e çështjes, por edhe në natyrën e sendit, profesionin e bashkëshortëve, fakti se cili prej tyre e ka përdorur më gjatë sendin etj.

6.7 Konkluzione krahasuese

Bashkëshortët në RMV mund të merren vesh për ndarjen e pronësisë së përbashkët si gjatë martesës, ashtu dhe në rast divorci. Për shkak të procedurave të zgjatura e të kushtueshme

gjqësore lidhur me ndarjen e pronësisë së përbashkët është në interes të bashkëshortëve që çështjet e kontestueshme mes tyre t'i zgjidhin me marrëveshje. Në të dy vendet në fokus, ndarja apo pjesëtimi vullnetar i sendeve në bashkësi ka përparësi krahasuar me ndarjen gjyqësore për shkak të avantazheve që ka ky pjesëtim, si p.sh. bashkëshortët e kryejnë pjesëtimin sipas prioriteteve dhe nevojave të tyre konkrete, është më i shpejtë dhe pa shpenzime etj. Në rastin kur bashkëshortët nuk arrijnë marrëveshje për ndarjen e pasurisë së përbashkët, zbatohet sistemi i përzier i pjesëve të barabarta, që do të thotë se, megjithëse në parim ligjvënësi ka pranuar sistemin e ndarjes në pjesë të barabarta, si rregull subsidiar zbatohet dhe ndarja e pronësisë sipas kontributit të bashkëshortëve.

Në ndryshim nga legjislacioni maqedonas, ligjvënësi shqiptar ka parashikuar pjesëtimin e pasurisë së bashkësisë gjatë martesës vetëm për shkaqe të rëndësishme, që përligjin pjesëtimin. Legjislacioni shqiptar i konsideron bashkëshortët si bashkëpronarë të sendeve të bashkësisë ligjore dhe bazuar në natyrën juridike të bashkëpronësisë, pjesëtimi i pasurisë së bashkëshortëve bëhet në pjesë të barabarta. Megjithatë, edhe në këtë rast nuk kemi zbatimin e një sistemi të pastër të pjesëve të barabarta për arsye se gjykata, në bazë të nevojave të fëmijëve, mund të caktojë pjesë më të madhe për bashkëshortin të cilit do t'i besohen fëmijët për rritje dhe edukim në rast divorci.

KAPITULLI VII: PËRFUNDIME DHE REKOMANDIME

Në përfundim të analizës së thelluar të regjimit pasuror ligjor në Republikën e Maqedonisë së Veriut, *vis a vis* regjimit me ligj sipas legjislacionit shqiptar, janë paraqitur disa konkluzione, të cilat kanë për qëllim të evidentojnë risitë që ka sjellur Ligji për Familjen dhe LPDTS, në kuadrin e rregullimit të marrëdhënieve pasurore martesore, si dhe janë evidentuar disa probleme në nivelin teorik dhe praktik. Në përfundim, parashtrohen dhe disa rekomandime në funksion të zgjidhjes së problemeve që paraqet legjislacioni dhe praktika, në kuadrin e regjimit pasuror martesor. Duhet theksuar se, për dallim nga Shqipëria, ku është kryer një reformë e lavdërueshme në aspekt të rregullimit ligjor të marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve, që i përgjigjet më së miri ndryshimeve sociale dhe ekonomike të viteve të fundit, ligjvënësi në Maqedoninë e Veriut ka ende shumë për të bërë në këtë drejtim. Problematikës së lidhur me nevojën për harmonizim të legjislacionit maqedonas me legjislacionet e vendeve evropiane i shtohet dhe mosnjohja ose moszbatimi i dispozitave ligjore ekzistuese që kanë të bëjnë me të drejtat e pronësisë së grave, kryesisht të përkatësisë etnike shqiptare në RMV. Bazuar në analizën e realizuar gjatë këtij punimi, e gjejmë të arsyeshme, të parashtrojmë disa përfundime, në të cilat kemi arritur.

- Bazuar në leximin e kombinuar të dispozitave të Ligjit aktual për Familjen dhe Ligjit të mëparshëm për Martesën të RSM evidentojmë që efektet personale, jopasurore të martesës e kanë humbur rëndësinë e tyre objektive, për disa arsye. *Së pari*, kategoria e efekteve personale, jopasurore të martesës, të parashikuara nga LF është zvogëluar në krahasim me legjislacionin e mëparshëm. Kështu, përveç detyrimit për jetesë të përbashkët, që rrjedh nga përkufizimi ligjor i martesës (neni 6), në LF gjejmë të parashikuara të drejtat dhe detyrimet e bashkëshortëve për: zgjedhjen e mbiemrit (neni 31), zgjedhjen e punës dhe profesionit, zgjedhjen e vendit të jetës së përbashkët (neni 32), kujdesin për plotësimin e nevojave të familjes (neni 33) dhe ndalimin e çdo lloj dhune në martesë dhe familje. Ndërsa spektri i efekteve personale të martesës të parashikuara nga Ligji për Martesën i vitit 1973 është më i gjerë dhe përveç detyrimeve të sipërpërmendura përfshin dhe: detyrimin për besnikëri si dhe detyrimin për ndihmë reciproke (neni 24). *Së dyti*, këto të drejta dhe detyrime paraqesin më tepër formën e një modeli të jetës bashkëshortore. *Së treti*, mospërmbushja e këtyre detyrimeve nuk i jep jetë veprimeve ligjore të drejtpërdrejta për mospërmbushje të detyrimeve, siç ndodh me detyrimet kontraktore, por çon në çrregullim të marrëdhënieve bashkëshortore deri sa bëhen të padurueshme, gjë që, sipas LF, përbën shkak për të kërkuar zgjidhjen e martesës. *Së katërti*, përmbushja e të drejtave dhe detyrimeve me karakter personal, jopasuror nuk realizohet nëpërmjet forcës shtrënguese të shtetit, por në mënyrë vullnetare nga vetë bashkëshortët, në funksion të respektimit të jetës së tyre private. Përmbushja e tyre mbetet në vullnetin e bashkëshortëve, të cilët nuk mund të ndërmarrin veprime ligjore për të kërkuar përmbushjen e detyruar të të drejtave dhe detyrimeve personale që rrjedhin nga martesë. Pra, mund të shprehemi që, një nga risitë që solli LF është njëfarë liberalizimi i

marrëdhënieve personale jopasurore të bashkëshortëve.

- Reforma e vitit 2001 në rregullimin e marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve, që konsistonte në shkëputjen e rregullimit të këtyre marrëdhënieve nga LF dhe trajtimin e tyre në kuadër të LPDTS, përbën një tentativë të ligjvënësit për “privatizimin” e këtyre marrëdhënieve pasurore. Megjithatë, ende mungon njohja e një shkalle më të lartë të autonomisë së vullnetit të bashkëshortëve, në drejtim të rregullimit të marrëdhënieve pasurore ndërmjet tyre, gjë që do të ishte plotësisht në përputhje si me zhvillimin e marrëdhënieve ekonomiko-sociale në shoqërinë maqedone, ashtu dhe me legjislacionet e vendeve të rajonit dhe atyre evropiane. Në këtë aspekt, në ndryshim nga legjislacioni maqedon, KF shqiptar është plotësisht i harmonizuar me legjislacionet e vendeve evropiane. Regjimi pasuror martesor në RSH është rregulluar mbi bazën e modelit ligjor francez dhe deri diku italian, duke u mbajtur gjithashtu në konsideratë dhe KF i RPSH i vitit 1965 (hyrë në fuqi në 1.01.1965) (Zaka, 2004: 5-15) KF ka njohur parimin e autonomisë së vullnetit edhe në kuadrin e marrëdhënieve martesore, veçanërisht regjimit pasuror martesor, marrëdhënie të cilat tradicionalisht në të kaluarën kanë qenë të përjashtuara nga fusha e veprimit të autonomisë së vullnetit. Bashkëshortët, nëpërmjet kontratës martesore, kanë të drejtë të zgjedhin regjimin pasuror martesor, që më së miri u përshtatet interesave të tyre pasurorë. Megjithatë, autonomia e vullnetit të bashkëshortëve në rregullimin e regjimit pasuror martesor është më e kufizuar në krahasim me autonominë në marrëdhëniet e tjera martesore, për shkak të rëndësisë shoqërore të familjes dhe me qëllim ruajtjen e ekuilibrit mes interesave privatë të bashkëshortëve dhe interesit publik të mbrojtjes së familjes.
- LPDTS në drejtim të rregullimit të marrëdhënieve pasurore të bashkëshortëve përmban dy grupe normash:
 - Norma imperative* (të detyrueshme), të cilat kanë për qëllim ruajtjen e solidaritetit ndërmjet bashkëshortëve dhe janë të pashmangshme me marrëveshje, të tilla si: regjimi i detyrueshëm ligjor që krijohet me lidhjen e martesës (neni 66) apo përgjegjësia solidare për detyrimet në drejtim të plotësimit të nevojave të familjes dhe fëmijëve (neni 79/2).
 - Norma dispozitive* (fakultative), të cilat kanë për objekt rregullimin e marrëdhënieve pasurore martesore nga ana e bashkëshortëve. Në këtë aspekt, bashkëshortët gëzojnë autonomi kontraktuese sa i përket administrimit të pasurisë së përbashkët (neni 71/1) e të veçantë të tyre (neni 68/3) dhe të drejtës për ndarjen e pasurisë së përbashkët gjatë martesës (neni 74/1), me ç’rast krijohet regjimi i pasurive të ndara (neni 74/2).
- Për ruajtjen e balancës ndërmjet unitetit të familjes dhe pavarësisë pasurore të bashkëshortëve, ligjvënësi ka parashikuar si regjim ligjor atë të pasurisë së përbashkët, që shpreh solidaritetin midis bashkëshortëve. Por, e drejta për të shmangur zbatimin e regjimit ligjor është e kufizuar dhe manifestohet vetëm nëpërmjet ndarjes së pasurisë së përbashkët gjatë martesës dhe vendosjes së regjimit të kontraktuar të pasurive të ndara.
- Një nga parimet mbi të cilin ligjvënësi ka bazuar rregullimin e regjimit pasuror martesor, përveç parimit të barazisë së bashkëshortëve, solidaritetit në përmbushjen e detyrimeve që rrjedhin nga plotësimi i nevojave të familjes, parimit të autonomisë së vullnetit

(megjithëse jo i shprehur në formën e tij më të plotë), është dhe parimi i ndryshueshmërisë së regjimit pasuror, gjatë kohëzgjatjes së martesës. Këto parime kanë qenë vazhdimisht prezente në legjislacionin maqedonas qysh me krijimin e RM, si pjesë përbërëse e RFPJ, në vitin 1946.

- Në fakt, nuk vihen re ndryshime thelbësore në drejtim të rregullimit ligjor të regjimeve pasurore martesore nga legjislacioni familjar që nga viti 1946, pavarësisht ndryshimeve të jashtëzakonshme ekonomike dhe shoqërore të dekadave të fundit. Kështu, ngjashëm me legjislacionet paraardhëse të periudhës së socializmit (si federative¹⁵³, ashtu dhe republikane¹⁵⁴) regjimet pasurore martesore, bazuar në kriterin e burimit të krijimit të tyre klasifikohen në: 1) regjim pasuror ligjor, në kornizat e të cilit, pasuria e bashkëshortëve shfaqet si pasuri e përbashkët dhe e veçantë e tyre, dhe 2) regjim kontraktues, sipas të cilit, bashkëshortët gjatë martesës mund të vendosin për ndarjen e pasurisë së përbashkët dhe krijimin e regjimit të pasurive të ndara.
- Nga ana tjetër, KF i RSH parashikon një pluralitet regjimesh pasurore, të cilat klasifikohen në: 1) regjime ligjore, ku bëjnë pjesë regjimi i bashkësisë dhe regjimi i pasurive të ndara (i cili realizohet vetëm në kushtet e nenit 98 të KF), dhe 2) regjime kontraktore, ku bëjnë pjesë regjimi i bashkësisë me kontratë, që shfaqet si një modifikim i regjimit ligjor dhe regjimi i pasurive të ndara.
- *Por, cili është regjimi më i përshtatshëm për bashkëshortët?* Nuk mund të ekzistojë një regjim pasuror unik, i përshtatshëm për të gjithë personat që lidhin martesë. Çdo regjim pasuror paraqet lehtësime dhe vështirësi të caktuara, bazuar në gjendjen pasurore të secilit bashkëshort në momentin e lidhjes së martesës, në profesionin e secilit prej tyre, si dhe në gjendjen dhe përbërjen financiare.

Regjimi i pasurisë së përbashkët (apo i bashkësisë ligjore) – Përparësia më e madhe e këtij regjimi është fakti se ky është regjimi më i përshtatshëm për bashkëshortët e rinj në moshë, të cilët nuk kanë ndonjë pasuri të konsiderueshme në pronësi të tyre përpara lidhjes së martesës. Ky regjim vlerëson kontributin e të dy bashkëshortëve në krijimin e pasurisë së përbashkët gjatë kohëzgjatjes së martesës, si kontributin në të holla, ashtu dhe atë në natyrë. Për këtë arsye, ky regjim është përzgjedhur nga ligjvënësi si më i përshtatshmi për bashkëshortët në RMV dhe RSH, duke pasur parasysh kushtet socialo-ekonomike të tyre. Por, regjimi i bashkësisë ligjore paraqet dhe disa disavantazhe. 1) Për shkak të rregullit të pëlqimit të të dy bashkëshortëve për kryerjen e veprimeve të administrimit jo të zakonshëm mbi pasurinë e përbashkët (neni 72 LPDTS i RM), përkatësisht mbi pasurinë e bashkësisë (neni 90 KF i RSH), vështirësohet qarkullimi civil i pasurisë së fituar gjatë martesës. 2) Pasuria e bashkësisë rrezikohet nga kreditorët personalë të secilit bashkëshort. Kur njëri prej bashkëshortëve është debitor, i cili nuk mund ta përmbushë detyrimin nga pasuria e vet, atëherë kreditorët e tij kanë të drejtë të kërkojnë ekzekutimin e detyrimit mbi ½ e pasurisë që i takon bashkëshortit debitor nga pasuria e përbashkët (neni 84 KF). Për këtë arsye, ky regjim nuk është i përshtatshëm në

¹⁵³ Ligji Themelor për Martesën i RFPJ (1946).

¹⁵⁴ Ligji për Marrëdhëniet Pasurore të Bashkëshortëve i RPM (1950); Ligji për Martesën i RSM (1973).

rastet kur njëri bashkëshort ushtron veprimtari tregtare me rrezik të lartë financiar. Sipas LPDTS të RMV, kreditorët personalë të njërit bashkëshort nuk mund të kërkojnë ekzekutimin e detyrimit mbi pasurinë e bashkëshortit tjetër. 3) Në regjimin e pasurisë së përbashkët, në rastin e zgjidhjes së martesës, paraqiten vështirësi të mëdha lidhur me përcaktimin e objektit të pasurisë së përbashkët, gjë që siç vërtetohet nga praktika e dendur gjyqësore, mund të përbëjë burim konfliktesh të mëtejshme midis ish bashkëshortëve.

Regjimi i pasurive të ndara – Ky regjim lehtëson kalimin e pasurisë brenda familjes, nëpërmjet trashëgimisë testamentare, nga prindërit tek fëmijët, apo nëpërmjet dhurimeve. Një tjetër përparësi e këtij regjimi është mbrojtja e pasurisë personale të njërit bashkëshort nga kreditorët personalë të bashkëshortit tjetër. Kreditorët personalë të njërit bashkëshort nuk kanë të drejtë të kërkojnë ekzekutimin e detyrimeve nga pasuria e bashkëshortit tjetër, me përjashtim të detyrimeve solidare, të marra për nevojat e familjes dhe rritjes e edukimit të fëmijëve. Për këtë arsye, regjimi i pasurive të ndara rekomandohet në rastin kur bashkëshortët ose njëri prej tyre ushtrojnë veprimtari tregtare me rrezik të lartë financiar. Por, ky regjim ka dhe disavantazhe. Regjimi i pasurive të ndara nuk vlerëson kontributin në natyrë që mund të japë njëri bashkëshort gjatë martesës, në drejtim të rritjes, edukimit të fëmijëve, kujdesit për amvisërinë apo mirëmbajtjen e banesës familjare, pra kryerjen e të gjitha atyre aktiviteteve, që evitojnë shpenzime për familjen. Në rastin e zgjidhjes së martesës, ky bashkëshort nuk do të përfitojë asnjë pjesë në këtë pasuri.

- Në përfundim të kësaj analize, mund të themi se regjimi i bashkësisë ligjore është më i përshtatshëm për bashkëshortët e rinj në moshë, të cilët nuk kanë pasuri të konsiderueshme në pronësi të tyre, para lidhjes së martesës. Ky regjim është i përshtatshëm dhe për shoqëritë tradicionale, siç janë ato shqiptare e maqedone, në të cilat shpesh njëri bashkëshort është ekonomikisht i varur nga bashkëshorti tjetër. Nga ana tjetër, regjimi i pasurive të ndara u përshtatet më tepër bashkëshortëve, të cilët kanë pasuri të konsiderueshme në pronësi të tyre, para lidhjes së martesës, ose kanë një disbalancë të theksuar të pasurisë, ose kanë fëmijë nga martesa të mëparshme, apo ushtrojnë veprimtari tregtare me rrezik të lartë financiar, rrezik ndaj të cilit nuk duan ta ekspozojnë dhe pasurinë e familjes apo të bashkëshortit tjetër.
- Regjimi i pasurive të ndara, sipas legjislacionit të RMV, mund të krijohet vetëm pas lidhjes së martesës, me marrëveshje ndërmjet bashkëshortëve për ndarjen e pasurisë së përbashkët (neni 74 LPDTS) ose me vendim gjykate për ndarjen e saj, me kërkesë të njërit bashkëshort (neni 75 LPDTS). Ndërsa në RSH, regjimi i pasurive të ndara është një nga regjimet, të cilët bashkëshortët mund të përzgjedhin nëpërmjet kontratës martesore, siç është dhe regjimi i bashkësisë universale. Pjesëtimi apo ndarja e pasurisë në bashkësi, bëhet nga gjykata vetëm në kushtet e nenit 98 të LF. Konsiderojmë se zgjidhja e ligjvënësit shqiptar në këtë drejtim është më e drejtë, në raport me zgjidhjen e legjislacionit maqedonas, sipas së cilës, ndarja e pasurisë së përbashkët mund të bëhet lirisht, gjatë martesës, pa ekzistuar kushte të caktuara (si paaftësia, keqadministrimi etj.,

në kuptim të nenit 98 të KF), me kërkesë të njërit bashkëshort. Një zgjidhje e tillë ligjore nuk do t'i ofronte siguri të madhe bashkëshortit që është i varur ekonomisht dhe që kontribuon në natyrë gjatë martesës, sikur pasuritë e fituara në martesë pas ndarjes së pasurisë së përbashkët të llogariteshin si pasuri e veçantë e bashkëshortëve. Kontributi i këtij bashkëshorti nga momenti i ndarjes së pasurisë së përbashkët e deri në zgjidhjen eventuale, të mëvonshme të martesës nuk do të vlerësohej. Në këtë aspekt, konsiderojmë se ligjvënësi duhet të jetë më i qartë në dispozitën që ka të bëjë me ndarjen e pronësisë së përbashkët (neni 74 LPDTS) dhe të përcaktohet shprehimisht se pasuria e fituar gjatë kohëzgjatjes së martesës, por pas ndarjes së pasurisë së përbashkët përbën pasuri të përbashkët të bashkëshortëve.

- Regjimi pasuror martesor me ligj në RMV, përbëhet nga një kombinim i regjimit të pronësisë së përbashkët dhe regjimit të pronësisë së veçantë të bashkëshortëve. Në pronësinë e përbashkët të bashkëshortëve përfshihet pronësia mbi sendet e luajtshme (të holla, mobilje, mjete motorike, etj.) dhe të paluajtshme (toka, ndërtesa, etj.) të cilat janë fituar gjatë kohëzgjatjes së jetës së përbashkët bashkëshortore dhe shërbejnë për plotësimin e nevojave të bashkëshortëve dhe jetës familjare. Ligjvënësi në RMV nuk përmend shprehjen “punë”, ashtu si legjislacionet e ish njërive të Federatës Jugosvalle në të kaluarën. Megjithatë puna nuk përmendet shprehimisht si bazë për fitimin e pronësisë së përbashkët, kjo nënkuptohet, bazuar dhe në praktikën gjyqësore, e cila, lidhur me këtë çështje, merr parasysh të gjitha llojet e punës, qofshin ato që kanë efekt të drejtpërdrejtë financiar, qoftë ato që kontribuojnë në ruajtjen e këtij fitimi.

Pronësi e veçantë e bashkëshortëve konsiderohet pronësia që është sjellur në martesë dhe pronësia që nuk është fituar me punë gjatë martesës, por sipas bazave të tjera ligjore, p.sh. me trashëgimi, dhuratë, leg, etj. Bashkëshortët e administrojnë dhe disponojnë në mënyrë të pavarur pronësinë e tyre të veçantë, megjithatë, parimi i solidaritetit, bashkësia e jetës dhe punës, si dhe detyrimi i përbashkët për ruajtjen dhe edukimin e fëmijëve, i detyron bashkëshortët që të angazhojnë dhe pronësinë e veçantë, atëherë kur mjetet nga pronësia e përbashkët nik mjaftojnë për realizimin e këtyre qëllimeve.

- Mënyra e fitimit të pronësisë së përbashkët - me punë gjatë martesës, përcakton dhe mënyrën e ndarjes së saj, si dhe kriteret që merren parasysh gjatë ndarjes. Ligjvënësi në RMV, ka promovuar sistemin e ndarjes së pronësisë së përbashkët në pjesë të barabarta, por pa i qëndruar konsequent deri në fund, pasi në praktikë, sistemi i pjesëve të barabarta kombinohet me sistemin e ndarjes së pronësisë së përbashkët sipas kontributit. Kështu, sipas LPDTS, me rastin e pushimit të martesës, bashkëshortëve u takojnë pjesë të barabarta nga pronësia e përbashkët. Por, mundësia e padrejtësive eventuale që mund të shkaktohen nga një zgjidhje e tillë ligjore korrigjohet nga neni 75/3 i LPDTS, ku është parashikuar mundësia që me kërkesë të bashkëshortit, gjykata në procedurë gjyqësore, t'i përcaktojë pjesë më të madhe nga pronësia e përbashkët atij bashkëshorti, i cili vërteton se kontributi i tij është dukshëm më i madh se kontributi i bashkëshortit tjetër. Edhe në praktikën gjyqësore, lidhur me ndarjen e pronësisë së përbashkët, zbatohet sistemi i ndarjes në pjesë të barabarta, duke i krijuar hapësirë bashkëshortit, i cili konsideron se ka

kontribuar më tepër në krijimin e kësaj pronësie, që të marrë pjesë më të madhe nga pronësia e përbashkët.

- Situata socialo-ekonomike në RMV dhe modeli i ekonomisë së lirë të tregut janë reflektuar ndjeshëm dhe në marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve dhe sigurisht që kërkojnë afirmim të pozitës juridiko-pasurore të bashkëshortëve, në sensin e ofrimit të një autonomie më të gjerë, përsa i përket rregullimit të marrëdhënieve pasurore të tyre. Konsiderojmë se ka mjaft arsye që *de lege ferenda*, të krijojë më shumë zgjidhje të mundshme për bashkëshortët, në mënyrë që ata të mund të vendosin sipas vullnetit të lirë për njërën prej tyre. Pra, përveç regjimit të detyrueshëm ligjor (të pronësisë së përbashkët dhe të veçantë) ligjvënësi duhet të përcaktojë dhe regjime të kontraktuara, subsidiare, për të cilat bashkëshortët do të mund të përcaktoheshin me kontratë martesore, sipas modelit të KC shqiptar, ose të legjislacioneve të vendeve të tjera të rajonit apo dhe më gjerë. Me vendosjen e regjimit të kontraktuar, do të krijohet hapësirë, brenda së cilës, bashkëshortët me anë të kontratës martesore, do të mund të vendosnin lidhur me regjimin e tyre pasuror, p.sh. që pronësia e tyre, para dhe pas martesës të mbetet e ndarë; ose që pronësia e tyre e përbashkët dhe e veçantë të konsiderohet si pronësi e përbashkët, me përjashtim të atyre sendeve, të cilat, sipas ligjit, bëjnë pjesë në pronësinë e veçantë të bashkëshortit; ose të krijohen dhe modalitete të tjera.

Me zbatimin e regjimit pasuror të kontraktuar do të sigurohej:

- Pavarësia e plotë ekonomike e bashkëshortëve,
- Mbrojtje e autonomisë së vullnetit të palëve,
- Solidaritet i plotë në rast të zbatimit të regjimit ligjor,
- Barazia ndërmjet bashkëshortëve,
- Mbrojtja e interesave të personave të tretë.

Ndryshimet eventuale në legjislacionin familjar, në aspekt të implementimit të regjimit të kontraktuar të pasurisë së bashkëshortëve, sigurisht që do të prodhonin efekte anësore në legjislacion, e veçanërisht në Ligjin për Noteri, Ligjin për Trashëgimi, etj.

- Nëse regjimi i pronësisë së përbashkët të bashkëshortëve, vazhdon të ngelet regjim i vetëm ligjor, pothuajse ekskluziv, ai duhet të rregullohet në mënyrë më të detajuar, me dispozita ligjore më koherente, që nuk krijojnë problematika në zbatimin e tyre. Rregullimi shumë sipërfaqësor, me vetëm 15 nene i regjimit pasuror të bashkëshortëve në LPDTS, tregon se ligjvënësi nuk i ka kushtuar vëmendjen e duhur trajtimit të thelluar të këtij instituti. Megjithatë, mangësitë ligjore, plotësohen nga praktika e pasur gjyqësore, që jep zgjidhje rast pas rasti dhe krijon një fond të rëndësishëm reference për gjykatat e tjera në të ardhmen.
- Rritja e numrit të divorceve në RMV, me 42% nga viti 2005-2015, në mënyrë të paevitueshme është shoqëruar dhe me një problematikë të shtuar sa i përket çështjeve të banimit dhe strehimit të bashkëshortëve pas zgjidhjes së martesës. Ndodh shpesh, që banesa familjare të përbëjë asetin kryesor të pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve, dhe në rastet kur njëri nga bashkëshortët, nuk është në gjendje ta paguajë bashkëshortin tjetër për pjesën e tij nga pasuria e përbashkët, në bazë të së drejtës së parablerjes, banesa

familjare duhet të shitet. Në rastet kur banesa familjare është në pronësi të njërit bashkëshort, atëherë ai mund të disponojë lirisht me të, pa pasur nevojë për pëlqimin e bashkëshortit tjetër, jopronar. Kjo do të thotë se në rast divorci, bashkëshorti jopronar do të detyrohet të largohet nga banesa edhe kur i janë lënë fëmijët për rritje dhe edukim. Fëmijët duhet të kenë mundësinë të vazhdojnë të jetojnë në banesën, ku kanë kaluar vitet e para të jetës dhe ku kanë kultivuar afeksionet e para, në mënyrë që, traumës së ndarjes së prindërve, të mos i shtohet dhe trauma e largimit me forcë nga ajo, që deri para kohësh përbënte ambientin e tyre familjar. Është e nevojshme që banesa familjare të gëzojë trajtim dhe mbrojtje të veçantë ligjore në RMV, jo vetëm në zbatim të parimit të interesit më të mirë të fëmijës, të mishëruar në KDF, por edhe në frymën e harmonizimit të legjislacionit vendas me atë evropian (nën shembullin e legjislacionit italian dhe atij francez të trajtuar në punim) apo dhe rajonal (shembulli i legjislacionit shqiptar).

- Regjimi pasuror me ligj, në kuadrin ligjor të RMV, është vendosur me idenë e sigurimit të barazisë së plotë dhe solidaritetit ndërmjet bashkëshortëve në martesë. Barazia dhe solidariteti në martesë mund të realizohen plotësisht, vetëm nëse evitohet krijimi i pozitës së varësisë së një bashkëshorti kundrejt tjetrit. Në kontekst të sigurimit të kësaj barazie, Kushtetuta e RMV, së bashku me shtyllat kryesore të legjislacionit të brendshëm, përgjithësisht ju përmbahen kërkesave të CEDAW-t (ratifikuar nga Kuvendi i RMV më 24.06.2003) dhe instrumentave të tjerë ndërkombëtarë dhe evropianë, duke reflektuar parimet kryesore mbi të drejtat e njeriut, si barazia gjinore dhe mosdiskriminimi. Ligji për Mundësi të Barabarta të Burrave dhe Grave është më i zëshmi në këtë drejtim dhe synon të garantojë jo vetëm barazi formale para ligjit, por dhe mundësi reale të njëjta, si për burrat, ashtu dhe për gratë.
- Për arritjen e një shkalle më të lartë barazie faktike midis burrave dhe grave, në aspekt të të drejtave të tyre pronësore, barazia e ofruar nga korniza ligjore vendase nuk mjafton. Nevojitet gjithashtu, një shkallë më e lartë ndërgjegjësimi dhe sensibilizimi e grave, sidomos atyre të komunitetit etnik shqiptar, sa i përket të drejtave të tyre pronësore, në përgjithësi dhe të drejtave trashëgimore, në veçanti. Në RMV, sipas të dhënave jozyrtare, nga terreni, të Forumit të Gruas Tetovë, në rreth 95% të rasteve, gratë shqiptare heqin dorë nga trashëgimia dhe po ashtu, shpesh heqin dorë pjesa që u takon nga pronësia e përbashkët, në raste shkurorëzimi. Përveç kësaj, në RMV ende vihet re aplikimi i mehrit, nga komuniteti shqiptar dhe ai mysliman në përgjithësi. Në këto kushte, konsideroj se do të ishte e rekomandueshme ndërmarrja e fushatave të gjera sensibilizuese dhe informuese me përfshirjen e organizatave joqeveritare dhe organeve shtetërore, të cilat do të ishin të shigjetuara drejt nevojave të grave shqiptare për të realizuar të drejtat e tyre pronësore dhe trashëgimore.
- Kontributi material për interesat e familjes gjen rregullim në dy dispozita, në nenin 33 të Ligjit për Familjen, i cili rregullon marrëdhëniet ndërmjet bashkëshortëve në funksion të përmbushjes së kontributit material dhe në nenin 79 të LPDTS, i cili rregullon marrëdhëniet ndërmjet bashkëshortëve, nga njëra anë, dhe kreditorëve të tyre, nga ana tjetër, për detyrimet personale, por dhe për ato që secili prej tyre merr përsipër në

funksion të mbajtjes së familjes dhe edukimit të fëmijëve. Për një sistematizim më të mirë të normave, do të ishte mirë që këto nene të ishin përmbledhur në një dispozitë të vetme, ose në dy dispozita, të cilat duhej të paraqiteshin njëra pas tjetrës në tekstin e ligjit. Arsyeja për këtë është e qartë: të dy normat rregullojnë dy aspekte të të njëjtit institut, atë të kontributit material të bashkëshortëve në funksion të mbarëvajtjes së familjes. Ndërsa neni 33 i LF rregullon përmbushjen e kontributit material në marrëdhëniet ndërmjet bashkëshortëve, neni 79 i LPDTS rregullon përmbushjen e këtij kontributi në marrëdhëniet ndërmjet bashkëshortëve dhe të tretëve.

Rekomandojmë që për një sistemim më të mirë të dispozitave që rregullojnë regjimet pasurore martesore, neni 33 i LF dhe neni 79 i LPDTS të jenë të integruara në një dispozitë të vetme ose të vendosen në radhë njëra pas tjetrës.

- *Expresis verbis, neni 69/2 i LPDTS parashikon se “nëse në librat publikë si pronar i pasurisë së përbashkët është regjistruar vetëm njëri nga bashkëshortët, do të konsiderohet se regjistrimi është kryer në emër të dy bashkëshortëve.”* Por, me zbatimin e kësaj dispozite krijohet një situatë kontradiktore midis dy parimeve: parimit të inkorporuar në këtë paragraf sipas të cilit konsiderohet se regjistrimi është kryer në emër të dy bashkëshortëve dhe parimit të besimit në librat publikë të shprehur në nenin 11 të Ligjit për Kadastrën e Paluajtshmërive.

Për të shmangur këtë kontradiktë midis parimeve të dy ligjeve në fjalë dhe në interes të sigurisë juridike të personave të tretë *do të ishte e rekomandueshme*, që në të ardhmen të evitohej praktika e bazuar në prezumimin se paluajtshmëritë e regjistruara në librat publikë në emër të njërit bashkëshort janë pasuri e përbashkët e të dy bashkëshortëve duke ju dhënë kështu përparësi parimit të besimit në librat publikë. Bazuar në këtë argument, propozojmë që të riformulohet neni 69 i LPDTS dhe të bëhet i detyrueshëm regjistrimi i pasurisë së përbashkët në emër të dy bashkëshortëve. Kjo mund të arrihet duke modifikuar paragrafin 1, psh. nëpërmjet shtimit të fjalëve “*është e detyrueshme të*”, me ç’rast paragrafi do të merrte këtë formë “*E drejta e pronësisë së bashkëshortëve mbi paluajtshmëritë, të cilat janë pasuri e tyre e përbashkët, në kuptim të nenit 67 të këtij ligji, është e detyrueshme të regjistrohet në librat publikë në emër të dy bashkëshortëve si pasuri e tyre e përbashkët*” si dhe duke fshirë paragrafin 2 të nenit 69.

- Konsiderojmë se trajtimi i ndarjes së pasurisë së përbashkët të bashkëshortëve me marrëveshje (neni 74 LPDTS) ose me vendim gjykate për ndarjen e saj, me kërkesë të njërit bashkëshort (neni 75 LPDTS nuk është i plotë). Mund të konsiderohej nga ligjvënësi shtimi i një neni pasues të formuluar si vijon: “*Marrëveshja e bashkëshortëve për ndarjen e pasurisë së përbashkët, respektivisht vendimi i gjykatës në rastin kur bashkëshortët nuk arrijnë marrëveshje duhet të regjistrohet në librat publikë dhe nëse është rasti, edhe në regjistrin tregtar.*”
- Për të arritur mbrojtjen dhe trajtimin e veçantë të banesës familjare në RMV, nevojë kjo e argumentuar më sipër, *është e rekomandueshme* që LPDTS t’i shtohet një nen kushtuar të drejtës së përdorimit të banesës nga ish-bashkëshorti jopronar pas zgjidhjes së martesës. Për shkak të ngjashmërive në vendimet gjyqësore për modalitetet lidhur me kujdestarinë e

fëmijëve pas zgjidhjes së martesës, jemi të mendimit se model më i përshtatshëm për tu marrë si shembull nga ligjvënësi në RMV është ai i KF së RSH, krahasuar me modelin francez dhe italian, ku i jepet përparësi kujdestarisë së përbashkët të të miturve, në vend të kujdestarisë së vetme.

Sipas kësaj, dispozita mund të formulohet sipas nenit 153 të KF: *“Në rast se banesa familjare është në pronësi të njërit ish-bashkëshort dhe bashkëshorti tjetër nuk ka në pronësi banesë tjetër të përshtatshme në vendbanimin e tyre, gjykata mund të lejojë përdorimin nga ish-bashkëshorti jopronar të banesës kur: a) fëmijët i janë lënë për rritje dhe edukim këtij të fundit, derisa ata të arrijnë moshën madhore; b) zgjidhja e martesës bëhet nga ish-bashkëshorti pronar për ndërprerje prej tij të jetesës së përbashkët. Në këtë rast e drejta e përdorimit të banesës është deri në 7 vjet, por në rast se ish-bashkëshorti jopronar rimartohet, e humbet këtë të drejtë; c) kur ish-bashkëshorti jopronar ka instaluar në banesën e ish-bashkëshortit pronar një kabinet profesional me vlerë të madhe, lëvizja e të cilit do të kërkonte shpenzime të mëdha. Në këtë rast e drejta e përdorimit është deri në 3 vjet. Në këto raste gjykata përcakton afatin e përdorimit dhe masën e qirasë që detyrohet të paguajë ish-bashkëshorti jopronar në përputhje me të ardhurat e tij. Në çdo rast gjykata mund të zgjidhë kontratën e qirasë, në qoftë se kjo justifikohet nga rrethanat e reja.”*

Përveç nevojës për mbrojtje të ish-bashkëshortit jopronar, që zakonisht është gruaja, pas zgjidhjes së martesës, nevojitet mbrojtje e interesave të bashkëshortit jopronar dhe fëmijëve edhe gjatë martesës. Duke qenë se bashkëshorti, pronar i banesës familjare, mund të administrojë dhe disponojë lirisht me banesën në pronësi të veçantë të tij, në kuptim të nenit 68/3 LPDTS, nevojitet që bashkëshortit pronar t’i ndalohet mundësia për kryerjen e akteve që pengojnë ose vështirësojnë përdorimin e banesës nga anëtarët e tjerë të familjes, ndërsa bashkëshortit jopronar t’i njihet e drejta e uzufruktarit për të jetuar në banesë dhe për të përdorur mobiljet e saj, e drejtë që rrjedh jo vetëm nga detyrimi për jetesë të përbashkët gjatë martesës, por dhe nga e drejta themelore e njeriut për jetë familjare (neni 12 i ECHR) dhe e drejta për strehim adekuat dhe standard adekuat të jetesës (neni 25 i UDHR, neni 11/1 i ICESCR).

- *Expresis verbis*, neni 80 i LPDTS parashikon se *“dhuratat që bashkëshortët i kanë bërë njëri-tjetrit përpara lidhjes së martesës apo gjatë kohëzgjatjes së martesës nuk kthehen”*. Megjithatë, dhuratat që janë në shpërpjesëtim me gjendjen pronësore të dhuruesit duhet të kthehen, sipas qëndrimit të praktikës gjyqësore. Ligji i mëparshëm Për Martesën i RSM (i vitit 1973) konsideronte se dhuratat e zakonshme nuk ktheheshin, ndërsa ato me vlerë shumë më lartë se pasuria e përgjithshme e dhuruesit, ktheheshin. Në aspekt të funksionalitetit të kësaj dispozite dhe përshtatjes me praktikën, konsiderojmë se është i nevojshëm riformulimi i saj. Mund të konsiderohet nga ligjvënësi ky formulim: *“Dhuratat që bashkëshortët i kanë bërë njëri-tjetrit përpara lidhjes së martesës apo gjatë kohëzgjatjes së martesës nuk kthehen, më përjashtim të dhuratave që janë në shpërpjesëtim të madh me gjendjen pronësore të bashkëshortit dhurues”*.
- LPDTS nuk shprehet lidhur me përkatësinë e të ardhurave të fituara nga njëri bashkëshort

prej pronësisë intelektuale. Kjo zbrazëti është plotësuar nga neni 8 i Ligjit për të Drejtën e Autorit dhe të Drejtat e Ngjashme sipas të cilit *“E drejta e autorit nuk bën pjesë në pasurinë e përbashkët të bashkëshortëve, ndërsa përfitimet pasurore që rrjedhin nga e drejta e autorit konsiderohen si pasuri e përbashkët e bashkëshortëve”*. Por, në Ligjin për Pronësinë Industriale, mungon një dispozitë analoge që do të rregullonte përkatësinë e të drejtave të pronësisë industriale, që janë patenta, dizajni industrial, marka tregtare, shenjat gjeografike dhe shenjat e prejardhjes (neni 2). Rekomandojmë që Ligjit për Pronësinë Industriale në mënyrë analoge t’i shtohet një dispozitë e formuluar si vijon: *“Të drejtat e pronësisë industriale nuk bëjnë pjesë në pasurinë e përbashkët të bashkëshortëve, ndërsa përfitimet pasurore që rrjedhin nga të drejtat e pronësisë industriale konsiderohen si pasuri e përbashkët e bashkëshortëve.”*

- Nevojitet një debat i gjerë shkencor, për të sensibilizuar ligjvënësin për nevojën e reformimit të legjislacionit që rregullon marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve, në aspekt të vënies në jetë të normave më elastike, me të cilat do të krijohej hapësirë për rregullimin kontraktor të regjimit pasuror të bashkëshortëve. *Do të ishte e rekomandueshme gjithashtu*, kryerja e studimeve dhe monitorimeve të praktikës për të parë funksionalitetin ose jo të rregullave të caktuara që rregullojnë regjimet pasurore martesore.
- Në kuadër të regjimeve pasurore martesore në Maqedoninë e Veriut, *rekomandohet* të kryhen studime ligjore, konferenca dhe trajnime të gjyqtarëve, noterëve dhe avokatëve me qëllim kuptimin dhe interpretimin më të mirë të dispozitave të LPDTS dhe LF.

Bibliografia

Burime parësore:

1. Codex Iuris Canonici, (1983), marrë nga: http://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/cic_index_it.html, (parë më, 20.05.2017)
2. Deklarata Universale për të Drejtat e Njeriut (1948)
3. Dekreti Nr. 2083, dt.06.08.1955 “Mbi pronësinë”, (1955)
4. Kodi Penal i RMV (Gazeta Zyrtare Nr. 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013),(i përditësuar), marrë nga: <http://www.pravda.gov.mk/documents/KRIVICEN%20ZAKONIK%20precisten%20%20tekst.pdf>, (parë më, 20.04.2017)
5. Kodi Civil Gjerman, (1900), (i përditësuar), marrë nga: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.pdf, (parë më, 20.04.2017)
6. Kodi Civil i Përditësuar dhe me Praktikë Gjyqësore, (2015), Botime Juridike Alb Juris, Tiranë
7. Kodi Civil Italian, Ligj Nr. 262, dt. 16.03.1942, (i përditësuar), marrë nga: <https://www.studiocataldi.it/codicecivile/codice-civile.pdf>, (parë në shkurt, 2018)
8. Kodi Civil i vitit 1929, (1998), Shtëpia Botuese Toena, Tiranë
9. Kodi i Familjes i Republikës Popullore të Shqipërisë, (1966), marrë nga: <http://www.qbz.gov.al/doc.jsp?doc=docs/Ligj%20Nr%204020%20Dat%C3%AB%2023-06-1965.htm>, (parë më, 01 mars 2017)
10. Kodi i Familjes i RSH, Ligj Nr. 9062, dt. 08.05.2003, ndryshuar me Ligjin Nr. 134/2015, (i përditësuar), marrë nga: <http://www.qbz.gov.al/Kode-pdf/Kodi%20i%20Familjes-%20i%20azhurnuar%202016.pdf>, (parë më, 02.03.2017)
11. Kodi i Procedurës Civile - i Pasuruar me Praktikë Gjyqësore, (2014), Botime Juridike Alb Juris, Tiranë
12. Kodi Civil Francez, (1804), marrë nga: http://www.napoleon-series.org/research/government/c_code.html, (parë më, 17.03.2017)
13. Kodi Civil Francez, (i përditësuar), marrë nga: file:///C:/Users/User/Downloads/Code_22.pdf, (parë më, 20.04.2017)

14. Kodi Civil i Mbretërisë Serbe, (1844), marrë nga:
https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A1%D1%80%D0%BF%D1%81%D0%BA%D0%B8_%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%92%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8_%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB,
 (parë në maj 2017)
15. Kodi Civil i RPSSH, Ligj Nr. 6340, dt. 26.06.1981, marrë nga:
<http://www.qbz.gov.al/doc.jsp?doc=docs/Ligj%20Nr%206340%20Dat%C3%AB%2026-06-1981.htm>, (parë në qershor, 2017)
16. Konventa e OKB mbi të Drejtat e Fëmijëve, marrë nga:
<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>, (parë më, 27.03.2017)
17. Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut, marrë nga:
https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
18. Konventa për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj grave (CEDAW), marrë nga:
<http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf>, (parë më, 04.04.2017)
19. Kushtetuta e RFJP, Fletorja Zyrtare e RFJP, nr.10/1946, dt. 31.01.1946. marrë nga:
file:///C:/Users/User/Downloads/aj_10_02_10_txt_ustav1946.pdf, (parë në maj 2017)
20. Kushtetuta e RMV me Amendamentet Kushtetuese I-XXXII, Gazeta Zyrtare e RMV, Shkup, 2011, marrë nga:
<http://www.slvesnik.com.mk/content/Ustav%20na%20RM%20-%20makedonski%20-%20FINALEN%202011.pdf>, (parë më, 04.04.2017)
21. Kushtetuta e RPM, Gazeta Zyrtare e RPM, nr.1/1946, dt. 31.01.1946, marrë nga:
<http://www.slvesnik.com.mk/Issues/571D5D9AF0DB42A3A37F220F77476EB5.pdf>, (parë në maj, 2017)
22. Kushtetuta e RPSH, (1946), marrë nga: <http://shtetiweb.org/wp-content/uploads/2012/10/STATUTI-I-ASAMBLESE-KUSHTETONJE%C2%A6%C3%AASE-1946.pdf>, (parë në maj, 2017)
23. Ligji mbi Barazinë e Burrave dhe Grave në Sferën e të Drejtës Civile, i njohur si Akti

- i të Drejtave të Barabarta i Gjermanisë Perëndimore, dt. 21.07.1957, marrë nga:
https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/text.xav?SID=&tf=xaver.component.Text_0&toctf=&qmf=&hlf=xaver.component.Hitlist_0&bk=bgbl&start=%2F%2F*%5B%40node_id%3D%27217797%27%5D&skin=pdf&tlevel=-2&nohist=1, (parëmë, 30.03.2017)
24. Ligji Nr. 601, dt.18.05.1948 “Mbi Martesën”, (1948)
25. Ligji Nr.7491, dt.29.04.1991 “Për Dispozitat Kryesore Kushtetuese”, marrë nga:
<http://eudo-citizenship.eu/NationalDB/docs/ALB%20Ligji%20nr.7491,%20date%2029.4.1991%20Per%20dispozitat%20kryesore%20kushtetuese.pdf>, (parë në qershor, 2017)
26. Ligji Nr.7638, dt.19.11.1992 “Për Shoqëritë Tregtare”, marrë nga: <http://aab.al/wp-content/uploads/2017/06/Ligji-per-Shoqerite-Tregtare.pdf>, (parë më qershor, 2017)
27. Ligji Nr.7652, dt.23.12.1992 “Për Privatizimin e Banesave Shtetërore”, marrë nga:
<http://www.ikub.al/LIGJE/212230004/Article-Per-privatizimin-e-banesave-shteterore-.aspx>, (parë më qershor, 2017)
28. Ligji Nr.7689, dt.15.04.1993 “Për Kthimin dhe Kompensimin e Pronave Ish-Pronarëve”, marrë nga:
http://azure.ikub.al/LIGJE_CATEGORY/304150001/Article_Per-kthimin-dhe-kompesimin-e-pronave-ish-pronareve-.aspx, (parë më qershor, 2017)
29. Ligji Nr.7703, dt.11.05.1993 “Për Sigurimet Shoqërore në RSH”, marrë nga:
<http://www.vendime.al/wp-content/uploads/2015/07/PER-SIGURIMET-SHOQERORE-NE-RSH-i-perditesuar.pdf>, (parë më gusht, 2017)
30. Ligji Nr.8417 dt.21.10.1998 “Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë”, i përditësuar, marrë nga:
http://www.gjk.gov.al/web/kushtetuta_e_integruar_me_ndryshimet_e_2016_1648.pdf
31. Ligji Nr.85-1372, dt. 23.12.1985 “Mbi Barazinë e Bashkëshortëve në Regjimet Martesore dhe Barazinë e Prindërve në Administrimin e Pasurisë së Fëmijëve të Mitur,iRepublikës së Francës”, marrë nga:
https://www.legifrance.gouv.fr/jo_pdf.do?id=JORFTEXT000000521293, (parë më, 31.03.2017)
32. Ligji Nr.9380, dt.28.04.2005 “Për të Drejtën e Autorit dhe të Drejtat e Tjera të Lidhurametë”, marrë nga:

http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=223431#LinkTarget_287,

(konsultuar në korrik, 2017)

33. Ligji Nr.9901, dt.14.04.2008 “Për Tregtarët dhe Shoqëritë Tregtare”, marrë nga: <http://www.izvoznookno.si/Dokumenti/pravo/albl9901.pdf>, (konsultuar në korrik, 2017)
34. Ligji për Falimentim i RMV, (Gazeta Zyrtare nr.34, dt.22.03.2006), marrë nga: <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/2F01E429A2B0F5478A837CA9A7FB938D.pdf>, (parë në shkurt 2018)
35. Ligji për Familjen i Kosovës, Ligj Nr.32/2004, marrë nga: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2410> (parë më janar 2018)
36. Ligji për Familjen i R. së Kroacisë (“Narodne Novine RH”, br.103/2015), marrë nga: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_09_103_1992.html, (parë më, 20.04.2017)
37. Ligji për Familjen i R. së Serbisë, (“Sluzbeni Glasnik RS”, nr.18/2005), marrë nga: <http://www.lis.rs/attachments/Porodicni%20zakon.pdf>, (parë më qershor, 2017)
38. Ligji për Familjen i RMV, Ligj Nr. 80, dt. 30.12.1992, (i përditësuar), marrë nga: http://www.mtsp.gov.mk/wbstorage/files/zakon_osejstvo_osenen.pdf, (parë më, 02.03.2017)
39. Ligji për Fekondim të Asistuar Biomjekësor i RMV, (Gazeta Zyrtare nr.37, dt. 19.03.2008), marrë nga: file:///C:/Users/User/Downloads/Biomedicinsko_potpomognato_oploduvanje_37_1_9032008.pdf, (parë më, 05.04.2017)
40. Ligji për Marrëdhëniet Detyrmore i RMV (Gazeta Zyrtare nr.18/2001), marrë nga: <http://www.pravda.gov.mk/documents/05%20ZAKON%20ZA%20OBLIGACIONI%20ODNOSI.pdf>, (parë në qershor 2017)
41. Ligji për Marrëdhëniet Pasurore të Bashkëshortëve i RPM, (Gazeta Zyrtare e RPM, nr.16/1950), marrë nga: <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/CA6D6BD38B0844F59BC93966B8A6D4EE.pdf>, (parë në maj, 2017)
42. Ligji për Martesën i RSM, (Gazeta Zyrtare e RSM, nr.35/1973), marrë nga: <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/0E55772F1385A048B1FAFE75AD0CECA3.pdf>, (parë në maj, 2017)

43. Ligji për Mbrojtjen e Fëmijëve i RMV, Nr.23, dt.14.02.2013,
file:///C:/Users/User/Downloads/Zakon_za_zashtita_na_decata_23_14022013.pdf
44. Ligji për Mundësi të Barabarta për Gratë dhe Burrat i RMV (Gazeta Zyrtare Nr. 6, dt. 13.01.2012),
marrë nga:
[file:///C:/Users/User/Downloads/Zakon_za_ednakvi_moznosti_na_mazite_i_zenite_6_13012012%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Zakon_za_ednakvi_moznosti_na_mazite_i_zenite_6_13012012%20(2).pdf), (parë më, 04.04.2017)
45. Ligji për Parandalimin dhe Mbrojtjen ndaj Diskriminimit i RMV (Gazeta Zyrtare nr. 50, dt. 13.04.2010),
marrë nga:
[file:///C:/Users/User/Downloads/Zakon_za_Sprechuvanje_i_zashtita_od_diskriminacija_50_13042010%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Zakon_za_Sprechuvanje_i_zashtita_od_diskriminacija_50_13042010%20(1).pdf), (parë më, 04.04.2017)
46. Ligji për Përmbardim i RMV (Gazeta Zyrtare, nr.72, dt.12.04.2016), marrë nga:
<https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/Zakon-za-izvrshuvane-12-04-2016.pdf>, (parë në janar 2018).
47. Ligji për Procedurë Jashtëkontestimore i RMV (Gazeta Zyrtare nr.9/2008), marrë nga:
<http://www.slvesnik.com.mk/Issues/02225EBACF67A748B65252C8CE5BBDED.pdf>
48. Ligji Për Pronësi dhe të Drejta të Tjera Sendore i RMV, (Gazeta Zyrtare nr.18., dt.05.03.2001),marrënga:
<http://www.justice.gov.mk/documents/ZAKON%20ZA%20SOPSTVENOST%20I%20DRUGI%20STVARNI%20PRAVA.pdf>, (parë më, 02.03.2017)
49. Ligji për Ratifikimin nga RMV të Protokollit Opsional të Konventës për Eliminimin e të gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave, (Gazeta Zyrtare, nr.44, dt. 03.07.2003),marrënga:
file:///C:/Users/User/Downloads/Zakon_za_Ratifikacija_na_Fakultativniot_protokol_kon_konvencijata_za_eliminiranje_na_site_formi_na_diskriminacija_vrz_zenite_4_4_03072003.pdf, (parë më, 05.04.2017)
50. Ligji për Reformën e të Drejtës Familjare i R. së Italisë, no. 151, dt. 19.05.1975,
marrë nga: http://lnx.ispitalia.org/wp-content/uploads/L_151_1975.pdf , (parë më, 30.03.2017)
51. Ligji për Shpronësim i RMV, (Gazeta Zyrtare, nr.95/2012, 131/2012, 24/2013),
marrë nga:http://www.finance.gov.mk/files/u17/_-2.pdf, (parë më qershor, 2017)

52. Ligji për të Drejtën e Autorit dhe të Drejtat e Ngjashme i RMV, (Gazeta Zyrtare, nr.115/2010), marrënga:
file:///C:/Users/User/Downloads/Zakon_za_Avtorskoto_pravo_i_srodnite_prava_115_31082010.pdf, (parë në korrik, 2017)
53. Ligji për Trashëgiminë e RMV, (Gazeta Zyrtare, nr.47/1996), marrënga:
<http://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/Zakon-za-nasledovaneto-12-09-1996.pdf>, (parë më qershor, 2017)
54. Ligji Themelor për Martesën e RFJP, (1946), marrënga:
<http://www.slvesnik.com.mk/Issues/1C94A5FD8E2C4CDAA2B5359FB3A627A8.pdf>, (parë më, 01.03.2017)
55. Ligji për Kadastrën e Paluajtshmërive i RMV, (Gazeta Zyrtare nr.55/2013), marrë nga:
http://www.katastar.gov.mk/wp-content/uploads/Regulativa/zakoni/zakoni/ZKN_so_site_izmeni.PDF KONSOLIDIRAN TEKST (parë në qershor, 2017)
56. Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Ekonomike, Sociale e Kulturore (1966), marrë nga:
<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx> (parë më 04.2017)

Burime dytësore:

Literaturë e huaj

1. **Alincic, M., Bakaric, A.**, (1989), *“Porodичno Pravo”*, Narodne Novine, Pravni Fakultet Zagreb, Zagreb.
2. **Alincic, M., Hrabar, D., Jakovac-Lozic, D., Korac Graovac, A.**, (2007), *“Obiteljsko Pravo”*, Narodne Novine, Zagreb
3. **Avramovic, Sima & Vojislav, Stanimirovic**, (2008), *“Uporedna Pravna Tradicija”*, Pravni Fakultet Univerziteta u Beogradu, Javno preduzece “Sluzbeni glasnik”, Beograd
4. **Babic, Ilija**, (1999), *“Porodичno Pravo”*, Beograd
5. **Bakic, Vojislav**, (1980), *“Porodичno Pravo”*, Beograd
6. **Berman, Harold J.**, (1983), *“Law and Revolution: The Formation of the Western*

Legal Tradition”, Harvard University Press, Cambridge and London

7. **Bury, J.B.**, (1923), *“The Cambridge Medieval History – Volume IV: The Eastern Roman Empire (717-1453)”*, Cambridge University Press, Cambridge
8. **Cavdar, Kiril & Cvetanka S. Kostadinovska**, (2013), *“Komentar na Zakonot za Semejstvoto: Sudska Praktika, Predmeten Registar, Primeri za Prakticna Primena, Pridruzni Propisi i Literatura”*, Akademik, Skopje
9. **Cavdar, Kiril & Kimo Cavdar**, (2012), *“Zakon za Sopstvenost i Drugi Stvarni Prava i Zakon za Dogovoren Zalog – Komentari, Objasnuvanja, Praktika, Predmeten Registar”*, Akademik, Skopje
10. **Cokrevski, T., Kitanoski, L.**, (2007), *“Sociologija na Pravoto”*, Praven Fakultet “Justinian Prvi”, Skopje
11. **Colomer, Andre**, (2000), *“Droit Civil Regime Matrimoniaux”* dixieme edition, Litec, Paris
12. **Coontz, Stephanie**, (2006), *“Marriage, a History: How Love conquered Marriage”*, Penguin Publishing Group, New York
13. **De Beauvoir, Simone**, (2010), *“The Second Sex”*, Vintage Classics, New York
14. **Delvin, Patrick**, (1975), *“The Enforcement of Morals”*, Oxford University Press, London, Oxford, New York
15. **Draskic, Marija**, (2005), *“Porodicno Pravo i Prava Deteta”*, Cigoja Stampa, Beograd
16. **Engels, Frederick**, (2004), *“The Origin of the Family, Private Property and the State”*, Resistance Books, Chippendale NSW, Australia
17. **Firestone, Shulamith**, (1970), *“The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution”*, Bantam Books, New York
18. **Galev, G., Dabovik-Anastasovska, J.**, (2012), *“Obligaciono Pravo”*, Skopje
19. **Gams, Andrija & Radomir Gurovic**, (1985), *“Bracno i Porodicno Imovinsko Pravo”*, Savremena Administracija, Beograd
20. **Gams, Andrija**, (1966), *“Bracno i Porodicno Pravo”*, Naučna Knjiga, Beograd
21. **Gavella, Nikola, Tatjana Josipovic, Igor Gliha, Vlado Belaj, Zlatan Stipkovic**, (2007), *“Stvarno Pravo: Svezak I”*, Narodne Novine, Zagreb

22. **Gelevski, Slavko**, (2002), *“Zakon za Sopstvenost i Drugi Stvarni Prava: So Komentar i Sudska Praktika”*, Lege Artis, Struga
23. **Giddens, Anthony**, (1992), *“The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies”*, Polity Press, Cambridge.
24. **Glendon, Mary Ann**, (1989), *“The Transformation of Family Law: State, Law, and Family in the United States and Western Europe”*, University of Chicago Press, Chicago
25. **Hadzivasilev, Mile**, (1987), *“Semejno Pravo”*, Skopje
26. **Hegel, G.W.F.**, (1995), *“Elements of the Philosophy of Right”*, Cambridge University Press, Cambridge
27. **Horvat, Marijan**, (2008), *“Rimsko Pravo”*, Pravni fakulteta Sveucilista, Zagreb
28. **Janjic-Komar, Marina; Radoje Korac, Zoran Ponjavic**, (1999), *“Porodicno Pravo”*, Izdavacko Preduze “Homoc”, Beograd
29. **Jones, B., Brown J.**, (1968), *“Toward a Female Liberation Movement”*, Gainesville, Florida
30. **Kant, Immanuel**, (1887), *“The Philosophy of Law: An Exposition of the Fundamental Principles of Jurisprudence as the Science of Right”*, T&T Clark, Edinburg
31. **Komar-Janjic, Marina, Radoje, Korac, Zoran, Ponjavic**, (1999), *“Porodicno pravo”*, Izdavacko preduzece “Homoc”, Beograd
32. **Kosutic, Budimir**, (2002), *“Uvod u Velike Pravne Sisteme Danasnice”*, Javno preduzece Sluzbeni List SRJ, Beograd
33. **Kurtovic, Sefko**, (2005), *“Opca Povijest Prava i Drzave: I Knjiga – Stari i Srednji Vek”*, Zagreb
34. **Macedo, Stephen**, (2009), *“Against the Old Sexual Morality of the New Natural Law”* në A. Kavanagh, J. Oberdiek (red.) *“Arguing About Law”*, Routledge, Oxon
35. **Majstorovic, Irena**, (2005), *“Bracni Ugovor”*, Zagreb
36. **Marx, Karl**, (1970), *“Critique of Hegel’s Philosophy of Right”*, Oxford University Press, Oxford.
37. **Marx, Karl**, (1970), *“Lineamenti Fondamentali della Critica dell’Economia*

Politica”, 2 Voll., La Nuova Italia, Firenze

38. **Mickovik, Dejan & Angel, Ristov**, (2015), *“Semejno Pravo”*, Stobi Trejd, Skopje
39. **Milosevic, Miroslav**, (2007), *“Rimsko Pravo”*, Pravni Fakultet Univerziteta u Beogradu, Javno preduzece “Sluzbeni glasnik”, Beograd
40. **Mitchell, Linda**, (2007), *“Family Life in the Middle Ages”*, Greenwood Press, Westport and London
41. **Mladenovic, Marko**, (1981), *“Porodicno Pravo”*, Beograd
42. **Okin, Susan Moller**, (1989), *“Justice, Gender and the Family”*, Basic Books Inc. Publishers, New York
43. **Parkinson, Patrick**, (2011), *“Family Law and the Indissolubility of Parenthood”*, Cambridge University Press, New York
44. **Patti, Salvatore**, “Regime patrimoniale della famiglia e autonomia privata” në *Il Regime Patrimoniale della Famiglia* Vol. III, F. Anelli, M. Sesta (Eds.), në *Trattato di Diritto di Famiglia*, P. Zatti, Giuffrè Editore, Milano
45. **Pavlova, Marija**, (1995), *“Grazdansko Pravo”*, Sofi-P, Sofija
46. **Popovska, Biljana**, (2007), *“Istorija na Pravoto II”*, 2-ri Avgust S, Skopje
47. **Popovska, Biljana**, (2011), *“Istorija na Pravoto III”*, Praven fakultet “Justinijan Prvi”, Skopje
48. **Raz, Joseph**, (1986), *“The Morality of Freedom”*, Clarendon Press, Oxford
49. **Russo, Ennio**, (1983), *“Le Convenzioni Matrimoniali ed Altri Saggi sul Diritto di Famiglia”*, Giuffrè Editori, Milano
50. **Sesta, Michele**, (2017), *“La Famiglia tra Funzione Sociale e Tutele Individuali”*, në F. Macario dhe M. N. Miletta red. “La Funzione Sociale nel Diritto Privato tra XX e XXI Secolo”, Roma Tre Press, Roma
51. **Spirovik Trpenovska, Liljana**, (1997), *“Semejno Pravo”*, Studentski Zbor, Skopje
52. **Spirovik Trpenovska, Liljana, Dejan Mickovik & Angel Ristov**, (2013) *“Semejno pravo”*, Kulturna ustanova “Blesok”, Skopje
53. **Stanimirovik, Vojislav**, (2014), *“Snaga Obicaja – Porodica u Srpskom Graganskom Zakoniku Imzegu Starog i Novog”*, në *Srpski Graganski Zakonik – 170 Godina*, (ed.) Milena Polojac, Zoran Mirkovic, Marko, Gurgevic, Beograd:

54. **Stojanovic, Dragoljub**, (1980), “*Stvarno Pravo*”, Beograd

Literaturë shqiptare

1. **Ahmeti, Sherif**, (1988), “*KUR’AN-i: Përkthim me Komentim në Gjuhën Shqipe*”, OPGBG Rilindja, Prishtinë
2. **Alishani, Alajdin**, (2002), “*E Drejta e Detyrimeve: Pjesa e Përgjithshme*”, Prishtinë
3. **Aliu, Abdulla**, (2013), “*E Drejta Civile*”, Universiteti i Prishtinës “Hasan Prishtina”, Fakulteti Juridik, Prishtinë
4. **Aliu, Abdulla**, (2014), “*E Drejta Sendore*”, Universiteti i Prishtinës “Hasan Prishtina”, Fakulteti Juridik, Prishtinë
5. **Aliu, Abdulla, Haxhi, Gashi**, (2007), “*E Drejta Familjare*”, Universiteti i Prishtinës, Fakulteti Juridik, Prishtinë
6. **Begeja, Ksanthipi**, (1984), “*E Drejta Familjare e RPS të Shqipërisë*”, Shtypshkronja “Mihal Duri”, Tiranë
7. **Bonilini, Giovanni**, (2004), “*Komentar i të Drejtës Familjare*”, Tiranë
8. **Bonilini, Giovanni**, (2005), “*Manual i së Drejtës Familjare*”, Tiranë
9. **Dauti, Nerxhivane**, (1998), “*E Drejta e Detyrimeve: Pjesa e Përgjithshme dhe e Veçantë*”, Prishtinë
10. **Dauti, Nerxhivane**, (2001), “*E Drejta e Detyrimeve: Pjesa e Përgjithshme dhe e Veçantë*”, Universiteti i Prishtinës, Prishtinë
11. **Deari, Sherif**, (1995), “*E Drejta Familjare Sipas Jurisprudencës Islame*”, Gostivar
12. **Dhima, Ken**, (2011), “*E Drejta Romake*”, Botimet KUMI, Tiranë
13. **Ebibi, Fahrudin, Irfan, Abazi, Taxhedin, Bislimi, Jusuf, Zimeri** (2004), “*E Drejta Familjare në Islam*”, Shkup
14. **Elezi, Ismet**, (2002), “*Kanuni i Labërisë*”, Botimet Toena, Tiranë
15. **Elezi, Ismet**, (2003), “*Njohuri për të Drejtën Zakonore Mbarëshqiptare*”, Prishtinë
16. **Galgano, Francesco**, (2003), “*E Drejta Private I: Hyrje – Pronësia*”, Shtëpia

Botuese “Luarasi”, Tiranë

17. **Galgano, Francesco**, (2006), “*E Drejta Private*”, Luarasi, Tiranë
18. **Gams, Andrija**, (1976), “*Bazat e të Drejtës Reale*”, Prishtinë
19. **Gjeçovi, Shtjefën**, (1998), “*Kanuni i Lekë Dukagjinit*”, Shtëpia Botuese Kuvendi, Lezhë
20. **Halimi, Musli**, (2005), “*Marrëdhëniet Juridiko-Civile në Ligjin e XII Tabelave*”, Tetovë
21. **Hasluck, Margaret**, (2005), “*Kanuni (Ligji i Pashkruar Shqiptar)*”, Tiranë
22. **Hoxha, Izet**, (2002), “*Marrëdhëniet Juridike në Kanunin e Lekë Dukagjinit: Pjesa e Përgjithshme*”, Albin, Tiranë
23. **Hoxha, Shefqet**, (2013), “*E Drejta Dokësore në Lumë: Kanuni i Lumës*”, Tiranë
24. **Ikonomi, Luljeta**, (2010), “*Filozofia e së Drejtës*”, Botimi i dytë, Tiranë
25. **Ilia, Frano**, (1993), “*Kanuni i Skanderbegut*”, Shkodër
26. **Islamaj, Fatri**, (2005), “*Regjimi Pasuror Martesor*”, Tiranë
27. **Janevski, Arsen, Tatjana, Zoroska-Kamilovska**, (2009), “*E Drejta Procedurale Civile – Libri i parë – E Drejta Kontestimore*”, Fakulteti Juridik – Universiteti i EJT, Shkup
28. **Koçollari, Irakli**, (2008), “*Historia e Filozofisë së të Drejtës*”, Botimet Dudaj, Tiranë
29. **Krisafi, K., Z. Ballanca, A. Luarasi, G. Gjika, Xh. Zaganjori, I. Elezi, K. Nova, L. Omari, G. Hysi, Z. Brozi, F. Gjilani**, (2007), “*Historia e Shtetit dhe së Drejtës në Shqipëri*”, University Press “Luarasi”, Tiranë
30. **Luarasi, Aleks**, (2001), “*Marrëdhëniet Familjare*”, Shtëpia botuese “Luarasi”, Tiranë
31. **Luarasi, Aleks**, (2007), “*Studime për të Drejtën Zakonore Shqiptare: Marrëdhëniet Familjare*”, Luarasi University Press, Tiranë
32. **Malltezi, Argita**, (2009), “*E Drejta Tregtare e Shoqërive Shqiptare*”, Mediaprint, Tiranë

33. **Mandro- Balili, Arta, Aurela, Anastasi, Ermira, Shkurti, Aurela, Bozo,** (2001) "*Barazia Gjimore dhe Mosdiskriminimi*", Shtëpia Botuese "Dajti 2000", Tiranë
34. **Mandro, Arta,** (2006), "*E Drejta Romake*", 2006, Tiranë
35. **Mandro, Arta,** (2009), "*E Drejta Familjare, Familja, Fëmijët, Martesa, Bashkëshortët*", Tiranë
36. **Mandro-Balili, Arta, Vjollca, Meçaj, Tefta, Zaka, Arjana, Fullani,** (2006), "*E Drejta Familjare*", Botimi i parë, Shtëpia Botuese & Shtypshkronja Kristalina KH, Tiranë
37. **Nadin, Lucia,** (2010), "*Statutet e Shkodrës në Gjysmën e Parë të Shekullit XIV me Shtesat deri më 1469*", Onufri, Tiranë
38. **Omari, Sonila,** (2007), "*E Drejtë Familjare*", Tiranë
39. **Podvorica, Hamdi,** (2005), "*E Drejta Familjare*", Prishtinë
40. **Puhan, Ivo,** (1971), "*E Drejta Romake*", Prishtinë
41. **Shehu, Avni,** (2000), "*Ponësia*", Tiranë
42. **Zaçe, Valentina,** (1999), "*Marrëdhëniet martesore sipas legjislacionit shqiptar*", Dituria, Tiranë
43. **Zaka, Tefta,** (1999), "*Regjimet pasurore; jurisprudenca shqiptare dhe disa sisteme krahasuese*", Tiranë
44. **Zaka, Tefta,** (2006), "Marrëdhëniet pasurore të bashkëshortëve" në "*E Drejta Familjare*", (f. 310-361), Botimi i parë, Shtëpia Botuese & Shtypshkronja Kristalina KH, Tiranë

Artikuj shkencorë

1. **Abbey, Ruth, Den Uyl, Douglas,** (2001), "*The Chief-Inducement? The Idea of Marriage as Friendship*", Journal of Applied Philosophy, Vol.18, No.1: 37-52
2. **Anastasiu, Ionut,** (2012), "*The Social Functions of the Family*", Euromentor, Christian University "Dimitrie Cantemir", Bucharest, Vol.3, No.2: 36-42
3. **Brake, Elizabeth,** (2010), "*Minimal Marriage: What Political Liberalism Implies for*

Marriage Law”, *Ethics*, Vol.120, No.2: 302-337

4. **Card, Claudia**, (1996), “*Against Marriage and Motherhood*”, *Hypatia*, Vol.11, No.3: 1-23
5. **Chambers, Clare**, (2013), “*The Marriage-Free State*”, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Vol.113, No.2: 123-143
6. **Cicero, Cristiano**, (2015), “*Casa Familiare e Situazioni Possessorie*”, *Actualidad Juridica Iberoamericana*, No. 3 bis, p. 417-430
7. **Davis, Martha F.**, (1983), “*The marital home: equal or equitable distribution?*”, *University of Chicago Law Review*, Vol.50, No.3, p. 1089-1115
8. **Drinan, Robert F.**, (1968), “*The Loving Decision and the Freedom to Marry*”, *Ohio State Journal*, Vol.29, No.2: 358-398
9. **Eskridge Jr., William N.**, (1993), “*A History of Same Sex Marriage*”, *Yale Faculty Scholarship Series*, Paper 1504: 1419-1513
10. **Ferguson, Michael L.**, (2016), “*Vulnerability by Marriage: Okin’s Radical Feminist Critique of Structural Gender Inequality*”, *Hypatia*, Vol.31, No.3: 687-703
11. **Figlia, G.C.**, (2015), “*Assegnazione della Casa Familiare e Interessi in Conflitto. Ricercando un “Ragionevole Bilanciamento” nel Dialogo con la Giurisprudenza*”, *Actualidad Juridica Iberoamericana*, no. 3 bis, 347-370
12. **Frezza, Giampaolo**, (2011), *Casa Familiare in Trattato di Diritto di Famiglia, Vol.1, Famiglia e Matrimonio*, p. 1753-1787, Zatti, Milano
13. **George, Robert P.**, (2000), “*‘Same-Sex Marriage’ and ‘Moral Neutrality’*” in *Homosexuality and American Public Life*, (ed.) Christopher Wolfe, Dallas: Spence Publishing Company: p.141-153
14. **Girgis, Sherif, Robert P. George, Ryan T. Anderson**, (2010), “*What is marriage?*”, *Harvard Journal of Law and Public Policy*, Vol.34, No.1: 245-288
15. **Glendon, Mary Ann**, (1984), “*Family Law Reform in the 1980’s*”, *Louisiana Law Review*, Vol.44, No.6: 1553-1573
16. **Goldstein, Joshua D.**, (2011), “*New Natural Law Theory and the Grounds of Marriage Friendship and Self-Constitution*”, *Social Theory and Practice*, Vol.37, No.3: 461-482
17. **Kleingeld, Pauline**, (1998), “*Just Love? Marriage and the Question of Justice*”, *Social Theory and Practice*, Vol.24, No.2: 261-281
18. **Landau, Iddo**, (2004), “*An Argument for Marriage*”, *Philosophy*, Vol.79: 475-481

19. **Lee, Patrick**, (2008), *“Marriage, Procreation, and Same-Sex Union”*, The Monist, Vol.91: 422-438
20. **Martin, Mike W.**, (1993), *“Love Constancy”*, Philosophy, Vol. 68, No.163: 63-77
21. **Mickovik, Dejan& Angel, Ristov**, (2011) *“Reformite vo naslednoto i semejnoto pravo i Ingerenciite na Notarite”*, Notarius, No.19: 70-82
22. **Mickovik, Dejan& Angel, Ristov**, (2016), *“Family Law in the Civil Code of the Republic of Macedonia”*, Journal of Civil and Legal Sciences, Vol.5, No.1: 1-6
23. **Moller, Dan**, (2003), *“An Argument Against Marriage”*, Philosophy, Vol.78: 79-91
24. **Quraishi-Landes**, (2015), *“The Sharia Problem with Sharia Legislation”*, Ohio North University of Law Review, Vol.41, No.1: 545-566
25. **Rawls, John**, (1997), *“The Idea of Public Reason Revisited”*, The University of Chicago Law Review, Vol.64, No.3: 765-807
26. **Rehman, Javaid**, (2007), *“The Sharia, Islamic Family Laws and International Human Rights Law: Examining the Theory and Practice of Polygamy and Talaq”*, International Journal of Law, Policy and the Family, Vol.21, No.1: 108-127
27. **Sesta, Michele**, (2013), *Comunione di Vita e “Diritti” sulla Casa Familiare in Famiglia e Diritto*, Vol.5/2013: 511-520
28. **Shtjefni, Vera**, (2015), *“Shkodra Statutes and Canon, as Regulatory Self-governing Instruments of Shkodra and North Mountain Tribes in Middle Age”*, Academic Journal of Business, Administration, Law and Social Sciences, Vol. 1, No. 2
29. **Stark, Barbara**, (2001), *“Marriage Proposals: From One-Size-Fits-All to Postmodern Marriage Law”*, California Law Review, Vol.89, No.5
30. **Wasserstrom, Richard**, (1974), *“Is Adultery Immoral?”*, Philosophical Forum, Vol.5: 513-528
31. **Weitzman, Lenore J.**, (1974), *“Legal Regulation of Marriage: Tradition and Change: A Proposal for Individual Contracts and Contracts in Lieu of Marriage”*, California Law Review, Vol.62, No.4: 1169-1288
32. **Zaka, Tefta**, (2004), *“Kodi i ri i Familjes – Një hap në zhvillimin e marrëdhënieve familjare” në “Jeta Juridike”*, (f. 5-15) Nr. 2, Botim i Shkollës së Magjistraturës, Tiranë

Praktika gjyqësore

- 1 Vendim i Gjykatës së Apelit Shkup nr.2413/97
- 2 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.1356/86, dt.16.12.1986
- 3 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.248/81
- 4 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.174/82, dt. 16.09.1982
- 5 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.282/86, dt.05.06.1986
- 6 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.401/84, dt.09.10.1984
- 7 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.1139/86
- 8 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.254/64
- 9 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.693/75
- 10 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.877/75
- 11 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.21/90
- 12 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.37/91
- 13 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.623/92
- 14 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.1028/92
- 15 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.3/86
- 16 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.425/68
- 17 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.448/95
- 18 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.1140/95
- 19 Vendim i Gjykatës së Lartë të Maqedonisë së Veriut, nr.535/98
- 20 Vendim i Gjykatës Themelore Gevgeli, nr.407/07, dt.23.12.2009
- 21 Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.1263/05, dt.18.10.2006
- 22 Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.600/04, dt.28, 02.2008
- 23 Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.250/05
- 24 Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.6168/07, dt.19.12.2007
- 25 Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.1148/06, dt.05.02.2007
- 26 Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.2957/07, dt.27.11.2008
- 27 Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, Nr.3091, dt.10.04.2008
- 28 Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.2957/07
- 29 Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.3128/06, dt.10.10.2007

- 30 Vendim i Gjykatës Themelore Shkup II, nr.3951/07, dt.10.06.2008
- 31 Vendim i Gjykatës Themelore Tetovë, nr.423/1997, dt.15.10.1997
- 32 Vendim i Gjykatës Themelore Tetovë, nr.137/01-1, dt.17.03.2001
- 33 Vendim i Gjykatës Themelore Tetovë, nr. 250/05
- 34 Vendim i Kolegjit Civil të Gjykatës së Lartë të RSH, Nr.340, dt.26.06.2012
- 35 Vendim i Kolegjit Civil të Gjykatës së Lartë, Nr.138, dt.13.03.2012
- 36 Vendim i Kolegjeve të Bashkuara të Gjykatës së Lartë, Nr.22, dt. 13.03.2002
- 37 Vendim i Kolegjeve të Bashkuara të Gjykatës së Lartë, Nr.3, dt.03.02.2006
- 38 Vendim i Kolegjeve të Bashkuara të Gjykatës së Lartë, Nr.5, dt.20.01.2009
- 39 Vendim i Kolegjit të Gjykatës Kushtetuese të RSH, Nr.22, dt.08.02.2013

Burimet nga interneti

1. **Doherty, W.J., et.al.**, (2002), *“Why Marriage Matters: Twenty One Conclusions From the Social Sciences”*, Institute fo American Values, New York, marrë nga: <http://americanvalues.org/catalog/pdfs/WhyMarriageMatters1.pdf>, (parë më 20.03.2017)
2. **Draper, Hal**, (1970), *“Marx and Engels on Women’s Liberation”*, International Socialism, No. 44, marrë nga: <https://www.marxists.org/archive/draper/1970/07/women.htm#na> (parë më 16.03.2017)
3. **Fagan, P., Rector, R., Johnson, K., Peterson, A.**, (2002), *“The Positive Effects of Marriage: A book of Charts”*, The Heritage Foundation, Washington DC, marrë nga: http://thf_media.s3.amazonaws.com/2002/pdf/positive_effects_of_marriage.pdf, (parë më, 20.03.2017)
4. **Fineman, Martha L**, (1983), *“Implementing Equality: Ideology, Contradiction and Social Change”*, Wisconsin Law Review: 789-886, Emory Public Law Research Paper, marrë nga: <file:///C:/Users/User/Downloads/SSRN-id2132217.pdf>, (parë më, 10.04.2017)
5. **Finnis, John**, (1994), *“Law, Morality, and ‘Sexual Orientation’”*, Notre Dame Law

- Review, Vol.69: 1049-1076, marrë nga:
http://scholarship.law.nd.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1208&context=law_facult_y_scholarship, (parë më, 26.03.2017)
6. **Finnis, John**, (2008), “*Marriage: A Basic and Exigent Good*”, The Monist, Vol.91: 388-406, marrë nga:
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1392288, (parë më, 25.03.2017)
 7. **Goonesekere, Sativri**, (1992), “*Women’s Rights and Children’s Rights: The United Nations Conventions as Compatible and Complementary International Treaties*”, Innocenti Occasional Paper. Florence, marrë nga: https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/crs1_low.pdf, (parë më 17.03.2017)
 8. **Hoover, Allison**, (2011), “*Til Death Do Us Part: The End of Government Regulation of Marriage and the Emergence of Domestic Partnership Contracts*”, PIT Journal, Cycle 2, marrë nga: <http://pitjournal.unc.edu/article/%E2%80%98til-death-do-us-part-end-government-regulation-marriage-and-emergence-domestic-partnership>, (parë më, 06.04.2017)
 9. **Marx, Karl, Engels, F.**, (1848), “*Manifesto of the Communist Party*”, marrë nga: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Manifesto.pdf>, (parë më 16.03.2017)
 10. **Murdock, George P.**, (1967), “*Social Structure*”, Third Printing, The Free Press, New York, marrë nga: <https://archive.org/details/socialstructurem00murd>, (parë më, 20.03.2017)
 11. **Parke, M.**, (2003), “*Are Married Parents Really Better for Children? What Research Says About the Effects of Family Structure on Child Well-Being*”, Center for Law and Social Policy, Washington DC, marrë nga: <http://www.clasp.org/resources-and-publications/states/0086.pdf>, (parë më 20.03.2012)
 12. **Patsavos, Lewis J.**, (1984), “*The Canonical Tradition of the Orthodox Church*”, New York: Greek Orthodox Archdiocese”, marrë nga: <https://www.goarch.org/-/the-canonical-tradition-of-the-orthodox-church>, (parë më 20.06.2016)

13. **Uecker, Jeremy E.**, (2012), “*Marriage and Mental Health Among Young Adults*”, Journal of Health and Social Behavior, Vol.53, No.1: 67-73, marrë nga: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3390929/>, (parë më 20.03.2012)
14. **UN Women Albania**, (2016), “*Të Drejtat Pronësore të Grave në Shqipëri – Analizë e Standarteve Ligjore dhe e Zbatimit të tyre në Praktikë*”, Botimi i dytë, Tiranë, marrënga: <http://www.un.org.al/sites/default/files/TeDrejtatPronesore2016.pdf> (parë më dhjetor, 2017)
15. **Waite, L. J., Hughes, M. E.**, (1999), “*At Risk on the Cusp of Old Age: Living Arrangements and Functional Status Among Black, White and Hispanic Adults*”, Journal of Gerontology, Vol.54, No.3: 136-144, marrë nga: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1201047/>, (parë më 20.03.2017)